

2025

zvláštní
číslo

FORENZNÍ VĚDY PRÁVO KRIMINALISTIKA

STATĚ ARTICLES

- **Matej BARTA:**
Zaistovanie entomologických stôp z tela mŕtvej osoby
- **Michal ČERNÝ:**
Trestná činnosť páchaná v kybernetickom priestore
s dôrazom na virtuálne meny
- **Jiří HRUŠKA:**
Sexuální trestné činy – aktuální pojetí
- **Karel LEHMERT:**
Manipulace jako důvod nezdarů AI v justici
- **Michaela NAHÁLKOVÁ:**
Využitie špeciálne cvičených psov na detekciu utajených hrobov

VYSOKÁ ŠKOLA FINANČNÍ A SPRÁVNÍ
UNIVERSITY OF FINANCE AND ADMINISTRATION

VYDAVATEL / PUBLISHER:

Vysoká škola finanční a správní, a.s. (University of Finance and Administration)

REDAKCE / EDITORIAL STAFF:

VŠFS, Estonská 500, 101 00 Praha 10

<http://www.vsfs.cz/pravo>

fvpk@vsfs.cz

Šéfredaktor / Editor in chief: Jiří Straus

Výkonný redaktor / Executive editor: Zdeněk Sadílek (fvpk@vsfs.cz)

Tajemnice / Secretary: Kateřina Franců (fvpk@vsfs.cz, +420210088813)

VÝKONNÁ RADA REDAKCE / EXECUTIVE BOARD:

Eduard Bruna, Zdeněk Sadílek, Emil Šenkýř

REDAKČNÍ VĚDECKÁ RADA / EDITORIAL SCIENTIFIC BOARD:

Předsedkyně / Chairperson:

Bohuslava Šenkýřová – Vysoká škola finanční a správní

Členové / Members:

Eduard Bruna – Vysoká škola finanční a správní

Markéta Brunová – Vysoká škola finanční a správní

Jan Chmelík – Vysoká škola finanční a správní

Jaroslav Ivor – Paneurópska vysoká škola, Bratislava

Jiří Jelínek – Právnická fakulta Univerzity Karlovy, Praha

Karel Klíma – Metropolitní univerzita, Praha

Leoš Klíma – EQUIT Consulting

Leszek Korziewski – European Association of Security

Bronislav Kováčik – Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica

Pavel Mates – Vysoká škola finanční a správní

Jiří Novotný – Vysoká škola finanční a správní

Sergej Romža – Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košicích

Zdeněk Sadílek – Vysoká škola finanční a správní

Miloš Sokol – Ústřední vojenská nemocnice Praha – Střešovice

Lyubomir Ivanovych Sopilnyk – Lviv University of Business and Law

Jiří Straus – Vysoká škola finanční a správní

Aleš Vémola – Ústav soudního inženýrství VUT, Brno

Margherita Vysokajová – Vysoká škola finanční a správní

Vladimír Zoubek – Vysoká škola finanční a správní

Přebírání materiálů je povoleno s prokazatelným souhlasem autora a vydavatele.

Taking over materials is permitted only with demonstrable author's and publisher's agreement.

Za jazykovou správnost příspěvku zodpovídá autor. Příspěvky nejsou redigovány.

The author is responsible for the linguistic accuracy of the paper. Articles are not edited.

Časopis je zařazen do databází ASPI a CEEOL – Central and Eastern European Online Library. Journal is included in ASPI and CEEOL databases.

Předtisková příprava / Prepress:

VŠFS

Evidenční číslo / Evidence number:

MK ČR E 22509

ISSN elektronické verze:

2533-4395

DOI:

<http://dx.doi.org/10.37355/fvpk-2025/ZC>

Periodicita / Periodicity:

3x ročně

Ročník / Volume:

10

Číslo / Number:

zvláštní číslo

Datum vydání / Issued on:

1. 8. 2025

EDITORIAL

JIŘÍ STRAUS

| 4 |

STATĚ / ARTICLES

MATEJ BARTA:

| 7 |

Zaistovanie entomologických stôp z tela mŕtvej osoby

ĽUBOŠ CEHLÁRIK:

| 19 |

Selektívne modulátory androgénnych receptorov

MICHAL ČERNÝ:

| 36 |

Trestná činnosť páchaná v kybernetickom priestore s dôrazom na virtuálnu menu

ROMANA JELÍNKOVÁ, NATÁLIE ŠUTOVÁ:

| 45 |

Optimalizace metody určení fencyklidinu infračervenou spektroskopií

JIŘÍ HRUŠKA:

| 56 |

Sexuální trestné činy – aktuální pojetí

JANA ZACHAR KUČTOVÁ:

| 68 |

Zaistovanie digitálnej stopy z pohľadu kriminalistiky a jej význam pre dokazovanie

KAREL LEHMERT:

| 86 |

Manipulace jako důvod nezdaru AI v justici

MIROSLAV LIŠOŇ, MONIKA HULLOVÁ:

| 103 |

Kriminalistický relevantná udalosť v štruktúre kriminálnej charakteristiky objektov odhaľovania trestných činov všeobecnej kriminality

ZUZANA MARCINEKOVÁ, LADISLAV ŠIMON:

| 118 |

Prevencia delikvencie a kriminality mládeže

KAREL MAREK:

| 133 |

Smlouva o dílo podle českého občanského zákoníku

KAREL MAREK, JIŘÍ STRAUS:

| 172 |

K právní úpravě závodu v občanském zákoníku

KAREL MAREK, JIŘÍ STRAUS: Závazky ze smluv příkazního typu v českém občanském zákoníku	192
ALENA MAREŠOVÁ: Zaslouží si kriminalita žen pozornost?	222
MICHAELA NAHÁLKOVÁ: Využití speciálně cvičených psů na detekci utajených hrobů	229
LUKÁŠ VILÍM: Umělá inteligence v moderním policejním systému: Potenciál, přínosy a výzvy	243

Editorial

JIŘÍ STRAUS

Vážení čtenáři,

do rukou se Vám dostává zvláštní číslo odborného časopisu *Forenzní vědy, právo, kriminalistika*, které je věnováno odborným příspěvkům vzniklým u příležitosti jubilejního 10. ročníku konference *Trestněprávní a kriminalistické aspekty dokazování*. Tato konference, která se za uplynulou dekádu stala významným fórem pro odbornou diskuzi mezi teoretiky a praktikujícími odborníky z oblasti kriminalistiky, práva a forenzních věd, opět prokázala svou nezastupitelnou roli při propojování vědeckých poznatků s praktickými potřebami orgánů činných v trestním řízení.

Předložené články reflektují široké spektrum aktuálních problémů dokazování v trestním řízení, a to jak z pohledu kriminalistické techniky a metodologie, tak z pohledu trestního práva a souvisejících sociálních věd. Tematické rozpětí sahá od kriminalistického zajišťování a analýzy důkazů (např. entomologické stopy, digitální důkazy), přes problematiku zneužívání specifických látek (selektivní modulátory androgenních receptorů), až po právní úpravu závazkových vztahů či využití umělé inteligence v soudní praxi. Společným jmenovatelem všech příspěvků je důraz na aplikovatelnost předkládaných poznatků v praxi a reflexe současných výzev, které před nás klade technologický pokrok, proměny kriminality i dynamika právního prostředí.

Dovolte mi touto cestou poděkovat všem účastníkům konference za jejich aktivní přístup, inspirativní příspěvky a plodnou diskuzi, která obohatila nejen samotné jednání, ale i výslednou podobu tohoto souboru příspěvků. Zvláštní poděkování patří autorům odborných statí, kteří přetavili své vystoupení do podoby publikovatelných vědeckých textů, a přispěli tak ke kvalitě a odborné úrovni tohoto čísla.

Věřím, že toto zvláštní číslo bude pro čtenáře inspirativním zdrojem informací a podnětů k dalšímu odbornému zamyšlení nad aktuálními otázkami dokazování v trestním řízení.

Jiří Straus
šéfredaktor

Zaist'ovanie entomologických stôp z tela mŕtvej osoby

MATEJ BARTA¹

Abstrakt

V predkladanom článku analyzujeme možnosti využitia forenznej entomológie v kriminalistike. V podstatnej miere sa venujeme formám a spôsobom zaist'ovania entomologických stôp z mŕtveho tela osoby. Popisuje druhy zaist'ovania entomologických stôp podľa postupnosti zaist'ovania pred odstránením tela z miesta nálezu a v bezprostrednom okolí tela mŕtvej osoby, z tela, po odstránení tela mŕtvej osoby, ako aj zaist'ovanie entomologických stôp počas pitvy

Kľúčová slová

forenzne vedy, entomológia, dokumentácia, zaist'ovanie, entomologická stopa

DOI <http://dx.doi.org/10.37355/fvpk-2025/ZC-01>

Úvod

Foreznú entomológiu môžeme definovať ako vedný odbor, ktorý využíva poznatky o hmyze a ostatných bezstavovcoch. Delíme ju podľa toho čo je objektom skúmania do troch základných kategórií:

- problematika, ktorá sa týka potravinových škodcov (ako príklad možno uviesť, zanedbanie technologických postupov a hygieny pri balení potravín),
- oblasť parazitov ľudí a zvierat (pri problematike myiáz napríklad zanedbanie starostlivosti o zverenú osobu),
- stanovenie doby smrti.²

Tak ako v kriminalistike aj vo forenznych vedách platí, že forezná veda sa nezačína skúmaním stôp. Táto zásada určite platí aj pre foreznú entomológiu, ktorá sa radí do disciplín v rámci forenznych vied. Forezná entomológia (pozn.: entomológia – veda z odboru zoológie, ktorá sa zaoberá štúdiom hmyzu.³ V minulosti bol pojem "hmyz" menej špecifický a historicky by definícia entomológie zahŕňala aj štúdiom živočíchov z iných skupín článkonožcov, ako sú pavúkovce, myriapody a kôrovce) sa začína na mieste činu alebo na mieste nálezu telesných pozostatkov ľudí alebo zvierat. Forezná entomológia sa najčastejšie využíva na určenie

1 mjr. Ing. Matej Barta, PhD., Katedra kriminalistiky a forenznych vied, Akadémia policajného zboru v Bratislave, e-mail: matej.barta@minv.sk, matej.barta@akademiapz.sk

2 BYRD, J. H., CASTNER, J. L. *Forensic entomology: the utility of arthropods in legal investigations*, CRC Press, 2010, str. 1.

3 PAVLÍK, Š. *Lesnícka entomológia*, Technická univerzita vo Zvolene, 2011, str. 5.

dĺžky intervalu medzi úmrtím človeka a následným nálezom mŕtveho tela. Mŕtve ľudské telo sa pri rozklade stáva súčasťou biotopu, v ktorom bolo nájdené a v procese sukcesie je postupne kolonizované jednotlivými skupinami a druhmi bezstavovcov.⁴ Forenzná entomológia v spolupráci s toxikológiou môže napomôcť aj k zisteniu, či v čase smrti boli v tele prítomné toxíny alebo drogy, keďže hmyz, ktorý sa živí ľudským telom požíra všetky toxíny, jedy a drogy a metabolizácia sa začína, keď ľudské telo rozkladá dané chemické látky. Tieto informácie môžu byť kľúčové pri určovaní príčin a spôsobu smrti.⁵ Toxikológiu môžeme rozdeliť na všeobecnú a špeciálnu. Skúmanie prítomnosti chemických látok a ich zistenie pomocou hmyzu by v tomto prípade mohla podľa delenia skúmať špeciálna toxikológia resp. súdnolekárska alebo kriminalistická toxikológia.⁶

Medzi najdôležitejšie stopy vo forenznej entomológii budeme radiť stopy biologické. Do tejto kategórie môžeme zaradiť rôzne druhy hmyzu, jeho vajíčka, larvy (instar – vývojové štádiá lariev), kukly, prázdne kokony, časti mŕtveho hmyzu a pod. Dôležité budú aj niektoré biologické stopy z oblasti botaniky ako napríklad rastlinný kryt v ktorom sa telo nachádza, ako aj prípadné narušenie tohto krytu.⁷ Zaisťovanie entomologických stôp môžeme rozdeliť z viacerých hľadísk:

1. Zaisťovanie entomologických stôp podľa stavu zaistenej stopy:

- a) živé – vajíčka, larvy (všetky vývojové štádiá), pupária/kukly, prázdne pupária, imága (dospelé jedince),
- b) usmrtené – vo svojej podstate živé entomologické stopy ako vajíčka, larvy (všetky vývojové štádiá), pupária/kukly, imága (dospelé jedince), ktoré na mieste nálezu usmrtime, keďže usmrtenú entomologickú stopu možno z dlhodobého hľadiska skladovať bez straty výpovednej hodnoty,
- c) mŕtve – rôzne druhy hmyzu, nájdené na mieste nálezu.

2. Zaisťovanie entomologických stôp podľa spôsobu pohybu hmyzu:

- a) lietajúci hmyz (napríklad dvojkrídlovce - diptera),
- b) ležúci hmyz (napríklad chrobáky - coleoptera),
- c) statický resp. nehybný (ako príklad možno uviesť zaisťovanie pupária/kukly hmyzu).

3. Zaisťovanie entomologických stôp podľa postupnosti:

- a) zaisťovanie pred odstránením tela z miesta nálezu a v bezprostrednom okolí tela mŕtvej osoby,
- b) zaisťovanie z tela,
- c) zaisťovanie po odstránení tela mŕtvej osoby,
- d) zaisťovanie entomologických stôp počas pitvy.

4 ŠULÁKOVÁ, H. Forenzní entomologie – když smrt je začátek [online] 15. 06. 2022, Dostupné z: <https://ziva.avcr.cz/files/ziva/pdf/forenzni-entomologie-kdyz-smrt-je-zacatek.pdf>

5 SUBOCH, G. Real – World crime scene investigation, CRC Press New York, 2016, str. 186.

6 CEHLÁRIK, Ľ. Úvod do kriminalistickej toxikológie, In: Pokroky v kriminalistike 2021, Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave, 2021, str. 57.

7 DANĚK, L. Možnosti využití entomologie v kriminalistice, Praha: Kriminalistický ústav VB, 1990, str. 5–6.

4. Zaisťovanie podľa nálezovej situácie:

- a) voľne exponovaná mŕtvola v teréne,
- b) mŕtvola v uzatvorenom priestore (obydlie, dopravný prostriedok apod.),
- c) nález obeseného,
- d) pochovaná alebo zahrabaná mŕtvola,
- e) kostrový nález,
- f) mŕtvola vo vodnom prostredí.⁸

Pri náleze a následnom zaisťovaní entomologického materiálu na mieste nálezu mŕtveho tela je nevyhnutné popísať jednotlivé úlohy a postupnosť tohto úkonu. Pri náleze mŕtveho tela vykonáva prehliadku lekár s potrebnou kvalifikáciou a oprávnením na tento úkon. Jeho prítomnosť na mieste úmrtia alebo nálezu tela je nezastupiteľná.⁹ Dôkladná a včasná prehliadka zohráva kľúčovú úlohu pri určovaní príčiny smrti a prípadnej rekonštrukcii okolností, ktoré k nej viedli. Hlavnou úlohou lekára po príchode na miesto je konštatovať smrť. Ak však zistí známky života, musí bezodkladne podniknúť všetky potrebné kroky na jeho zachovanie, zahájiť resuscitáciu alebo zabezpečiť okamžitý prevoz postihnutého do zdravotníckeho zariadenia. V prípade ak lekár potvrdí úmrtie, vykoná dôkladnú vonkajšiu prehliadku tela a určí dobu úmrtia. Ak ide o osobu neznámej identity, úmrtie v dopravnom prostriedku, prípadne ak pri prehliadke spozoruje známky násillia alebo ak ide o cudzieho štátneho príslušníka, je povinný o tom informovať orgány Policajného zboru. V prípade podozrenia na trestný čin navrhne privolanie súdneho lekára. Ak však súdny lekár nie je k prípadu prizvaný, prvotnú prehliadku vykonáva, prípadne dokončí, pôvodne privolaný lekár, a to až po príchode príslušníkov Policajného zboru. Po ukončení prehliadky musí lekár rozhodnúť o ďalšom postupe.¹⁰ Postup pri prehliadke mŕtveho tela na mieste úmrtia resp. mieste nálezu lekárom možno v skrátenej forme popísať nasledovne:

Konštatovanie smrti – a to na základe jednoznačných znakov smrti, ako sú posmrtné škvrny, stuhnutosť tela po smrti, rozklad tkanív, rozsiahle devastačné poranenia, ťažké poškodenie mozgu, alebo oddelenie hlavy od tela.¹¹ V rámci vonkajšej prehliadky je nevyhnutné dôkladne skontrolovať oblasti, kde by mohli byť viditeľné poranenia nasvedčujúce fyzickému útoku. Osobitná pozornosť sa venuje vlasatej časti hlavy, kde môžu byť prítomné tržnozmliažené rany, a očiam, kde sa môžu objaviť bodkovité alebo plošné krvné výrony v spojovkách. Okolie nosa a úst sa kontroluje na prítomnosť odrenín kože a krvných výronov, zatiaľ čo v ústnej dutine sa sledujú krvné podliatiny či tržné rany na sliznici pier. Dôležitou oblasťou na prehliadku je aj krk, kde môžu byť odreniny alebo krvné výrony. Horné končatiny sa skúmajú na známky obranných poranení, ako sú krvné výrony spôsobené útokom tupým či ostrým predmetom. U žien sa preverujú prípadné stopy sexuálneho násillia, vrátane krvných výronov, odrenín alebo poranení chrupom v oblasti vonkajších pohlavných orgánov, vnútornej strany stehien a prsníkov. Pri prehliadke

8 PORADA, V. a kol. *Kriminalistika. Technické, forenzní a kybernetické aspekty*. 2. vyd., 2019, str. 688.

9 ŠIDLO, J. *Súdne lekárstvo: prehliadka mŕtveho tela na mieste úmrtia/nálezu*. Univerzita Komenského v Bratislave, 2020, str. 24.

10 ŠIDLO, J. *Súdne lekárstvo: prehliadka mŕtveho tela na mieste úmrtia/nálezu*. Univerzita Komenského v Bratislave, 2020, str. 25.

11 PILIN, A. a kol. *Soudní lékařství*, Praha: Nakladatelství Karolinum, 2022, str. 48.

sa kontrolujú aj možné kriminalistické stopy po zásahu elektrickým prúdom nízkeho napätia, ktoré sa môžu prejavíť tuhým pluzgierom s centrálnym vklesnutím, začervenaným lemom, defektom alebo nekrózou kože na rukách či nohách. Telo je potrebné vyzliecť alebo minimálne rozopnúť odev, aby sa zabezpečila úplná kontrola. Vždy je nutné prezrieť aj opačnú stranu tela, teda tú, na ktorej telo spočíva, aby sa neprehliadli žiadne dôležité znaky či poranenia.¹²

Určenie vonkajšej príčiny smrti spočíva v rozlíšení, či ide o smrť z vnútorných – chorobných príčin (ktorá môže byť náhla, neočakávaná alebo očakávaná) alebo o násilnú smrť spôsobenú vonkajšími faktormi. Násilná smrť zahŕňa všetky prípady, ktoré nie sú výsledkom prirodzeného ochorenia, a môže, ale nemusí byť zavinená inou osobou. V niektorých prípadoch nie je možné príčinu okamžite jednoznačne určiť. Lekár pri prehliadke rozhoduje, či ide o násilnú alebo nenásilnú smrť, avšak konečné určenie kategórie násilnej smrti – či ide o nehodu, samovraždu alebo vraždu – je v kompetencii orgánov činných v trestnom konaní, ktoré rozhodujú na základe výsledkov pitvy a ďalších zaistených stôp. Úlohou lekára je poskytnúť medicínske podklady na podporu tohto rozhodnutia. Ak existuje aj najmenšie podozrenie, že smrť mohla byť zavinená inou osobou, lekár by mal odporučiť privolanie súdneho lekára a nariadenie pitvy v súlade s ustanoveniami Trestného poriadku.¹³ Stanovenie príčiny alebo bezprostrednej príčiny smrti na základe vonkajšej prehliadky je často len otázkou pravdepodobnosti. Bez podrobnejších vyšetrení nemusí byť možné jednoznačne určiť, čo smrť spôsobilo. S prihliadnutím na nálezy na mieste činu a okolnosti prípadu môže vzniknúť podozrenie, že smrť bola zavinená inou osobou – či už z nedbalosti, alebo úmyselne. Ak na mieste nie sú žiadni svedkovia, objasnenie príčiny smrti môže byť ešte náročnejšie. Dôležité je tiež zvážiť možnosť, že páchateľ sa pokúsil zinscenovať smrť ako nenásilnú, samovraždu alebo nehodu (napríklad náhodný smrteľný úraz alebo otravu), a preto mohol manipulovať s telom a okolím nálezu tak, aby vzbudil dojem prirodzenej príčiny úmrtia. Určenie času smrti sa zakladá na analýze posmrtných zmien, ako sú posmrtné škvrny a posmrtná stuhnutosť, pričom sa berie do úvahy miesto nálezu, teplota vonkajšieho prostredia a mikroklimatické podmienky. Presnosť odhadu závisí aj od dostupných informácií o poslednom známom kontakte so zosnulým a ďalších okolností, ktoré môžu poskytnúť orientačný čas úmrtia. Kombináciou týchto faktorov možno stanoviť približný čas smrti, avšak presné určenie je často možné až po dôkladnej analýze.¹⁴

Prehliadka tela a miesta jeho nálezu je jedinečný a neopakovateľný úkon. Patrí medzi neodkladné postupy, ktoré narušajú pôvodný stav skúmaného objektu, keďže pri nej dochádza k manipulácii s telom, ako je jeho prevrátenie či rozopínanie odevu. Z tohto dôvodu je nevyhnutné postupovať premyslene a efektívne, aby sa minimalizovalo akékoľvek narušenie kriminalistických stôp a zároveň sa čo najpresnejšie zdokumentoval pôvodný stav – prostredníctvom podrobného opisu, nákresov alebo fotografií. Keďže vopred nie je možné určiť presnú povahu prípadu a v prípade trestného činu môže byť

12 ŠIDLO, J. *Súdne lekárstvo: prehliadka mŕtveho tela na mieste úmrtia/nálezu*. Univerzita Komenského v Bratislave, 2020, str. 32.

13 PILIN, A. a kol. *Soudní lékařství*, Praha: Nakladatelství Karolinum, 2022, str. 49.

14 ŠIDLO, J. *Súdne lekárstvo: prehliadka mŕtveho tela na mieste úmrtia/nálezu*. Univerzita Komenského v Bratislave, 2020, str. 33.

miesto nálezu tela zároveň miestom činu, pre lekára aj ostatné zúčastnené osoby platia prísne pravidlá, ktoré musia dodržiavať. Kľúčovým princípom je zachovanie všetkých kriminalistických stôp bez ich poškodenia či kontaminácie.¹⁵ Po všetkých potrebných úkonoch, ktoré vykonáva lekár a ich zadokumentovaní, kriminalistický technik/forenzný entomológ, pre potreby presnejšieho určenia doby úmrtia zaistí entomologické stopy. Je nevyhnutné podotknúť, že forenzný entomológ neurčuje dobu úmrtia človeka, ale predmetom skúmania a analýzy je odobratý hmyz z tela mŕtvej osoby. Stanovuje dobu kolonizácie hmyzom. V tejto skutočnosti nastáva problém, keďže úmrtie a začiatok kolonizácie sa môžu, ale aj nemusia zhodovať.

1 Zaistovanie entomologických stôp pred odstránením tela z miesta nálezu a v bezprostrednom okolí tela mŕtvej osoby

Po zaznamenaní potrebných teplotných údajov by mal kriminalistický technik/forenzný entomológ pristúpiť k odchytu lietajúceho hmyzu nachádzajúceho sa nad telom. Tento krok je potrebné vykonať bezodkladne po meraní teploty, pretože mnohé dospelé jedince hmyzu sa pri zvýšenej ľudskej aktivite rozptýlia z tela. Niektoré sa vrátia už po niekoľkých minútach, zatiaľ čo iné druhy môžu na návrat potrebovať dlhší čas. V prvej fáze odchytu dospelého lietajúceho hmyzu sa využíva entomologická sieť, pričom sa aplikuje technika švihových pohybov vpred a vzad alebo pohyb v tvare osmičky nad telom. Keďže článkonožce spojené s rozkladom sú rýchle, manipulácia so sieťou vyžaduje skúsenosť a zručnosť. Účinný zber zahŕňa sériu rýchlych švihov sieťou (približne šesť až desať pohybov), pričom pri každom prelete sa sieť otočí o 180°.¹⁶

Ďalšou metódou na odchyt lietajúceho hmyzu je technika držania entomologickej siete priamo nad telom. Pri nej sa sieť zdvihne, drží sa za koniec a rýchlym pohybom zhora nadol sa zachytia článkonožce nachádzajúce sa v okolí tela. Hmyz má prirodzený reflex uniknúť smerom nahor, čím sa dostane priamo do siete. Pri oboch technikách je možné hmyz následne bezpečne uzavrieť v koncovej časti siete. Pri používaní entomologických sietí je nevyhnutné dbať na to, aby nedošlo k narušeniu pozostatkov alebo iných dôležitých kriminalistických stôp na mieste nálezu. Po odchyte sa koniec siete s uzavretým hmyzom môže vložiť do usmrcovacej nádoby so širokým hrdlom, ktorá sa následne uzavrie. Táto nádoba by mala obsahovať niekoľko bavlnených tampónov napustených etylacetátom, ktorý zabezpečí usmrtenie dospelých jedincov v priebehu dvoch až piatich minút. Po usmrtení sa článkonožce opatrne preniesú do nádob s 70 % etylalkoholom. Na tento účel sa môže použiť malý lievik, cez ktorý sa obsah siete presype priamo do nádoby. V prípade, že kriminalistický technik nechce použiť metódu usmrtenia chemickou cestou, je možné hmyz premiestniť do alkoholu priamo.¹⁷ Vtedy sa koniec siete zdvihne nahor, technik

15 ŠIDLO, J. *Súdne lekárstvo: prehliadka mŕtveho tela na mieste úmrtia/nálezu*. Univerzita Komenského v Bratislave, 2020, str. 27.

16 BYRD, J. H., CASTNER, J. L. *Forensic entomology: the utility of arthropods in legal investigations*, CRC Press, 2010, str. 145.

17 GENNARD, D. E. *Forensic entomology*. Wiley. University of Lincoln, UK. 2007, str. 97.

vsunie ruku pod drôtenú obruč siete s nádobou v ruke a jemným poklepaním preniesie článkonožce do nádoby.¹⁸ Na otvorených priestranstvách sa po ukončení zberu lietajúceho hmyzu odporúča použiť podobnú metódu na zachytenie hmyzu z okolitej vegetácie. Mnoho múch spojených s rozkladom tiel sa nachádza v blízkom okolí, kde odpočívajú na rastlinách. Zaisťovaním pomocou entomologickej siete z vegetácie v okruhu 4 až 6 metrov od pozostatkov je možné zachytiť niektoré z týchto dospelých článkonožcov (Obr. č. 1). Pri technike „obhliadania vegetácie“ sa sieť drží natiahnutá smerom nadol a pohybuje sa v tvare osmičky. Tento postup umožňuje efektívne zbierať článkonožce odpočívajúce na listoch alebo vetvách v blízkosti tela, čím sa zvyšuje šanca na zachytenie hmyzu relevantného pre ďalšie skúmanie a analýzu.¹⁹

Obrázok 1: Ohliadka vegetácie v blízkosti miesta nálezu tela

Zdroj: autor

Pri obhliadke vegetácie sa štandardne obhliada priestor vo vzdialenosti 1,5 až 3 metre od tela, pričom sa zabezpečí kompletný 360° okruh okolo pozostatkov. Všetky získané vzorky hmyzu sa najskôr umiestnia do usmrcovacej nádoby a následne sa presunú do nádoby s 70 % etylalkoholom. Každá vzorka musí byť riadne označená dvojitém značením podľa štandardného sprievodného systému. Entomologické stopy z usmrcovacej nádoby je možné preniesť aj do suchej, čistej nádoby, avšak v prípade skladovania v suchom stave je nevyhnutné ich spracovať v priebehu niekoľkých hodín. Nadmerná vlhkosť v uzavretej nádobe totiž môže spôsobiť rast plesní a húb, ktoré môžu stopy poškodiť alebo úplne znehodnotiť. Pre zabezpečenie dostatočne reprezentatívnej vzorky všetkých druhov lietajúcich článkonožcov by sa malo zaisťovanie zopakovať aspoň tri až štyrikrát. Okrem toho je nutné medzi jednotlivými odbermi dôkladne vyčistiť vnútornú časť siete, aby sa predišlo kontaminácii vzoriek z rôznych miest. Nádoby s hmyzom musia byť správne označené, pričom spôsob označovania entomologických stôp sa líši od štandardného označovania zaistených stôp. Kľúčovým rozdielom je použitie ceruzky namiesto atramentu na štítkoch. Atrament by sa totiž mohol rozpustiť pri kontakte s 70 % etylalkoholom alebo inými konzervačnými roztokmi, zatiaľ čo text napísaný grafitovou ceruzkou zostáva neporušený. Ďalším špecifikom je technika dvojitého označovania, známa ako sprievodné označovanie. Táto metóda zahŕňa dva identické štítky s rovnakými informáciami, pričom

18 RIVERS, D. B., DAHLEM, G. A. *The science of forensic entomology*, John Wiley & Sons, Ltd., 2014, str. 5.

19 BYRD, J. H., CASTNER, J. L. *Forensic entomology: the utility of arthropods in legal investigations*, CRC Press, 2010, str. 148.

oba sú vyhotovené ceruzkou. Rozdiel medzi nimi spočíva v materiáli, na ktorom sú napísané. Prvý štítok je vyhotovený na obyčajnom papieri s rozmermi približne $2,5 \times 7,5$ cm a vkladá sa priamo do fľaštičky so vzorkami ponorenými v 70 % etylalkohole.²⁰

Druhý štítok sa píše na samolepiaci papier a pripevňuje sa na vonkajšiu stranu nádoby so vzorkou (Obr. č. 2). Každá entomologická stopy zaistená z konkrétnej oblasti kolonizácie by mala mať dvojité označenie – jeden štítok vo vnútri nádoby a druhý zvonku. Oba štítky obsahujú rovnaké informácie. Dvojité označovanie slúži na ochranu údajov pred stratou alebo poškodením vonkajšieho štítku, ku ktorému môže dôjsť napríklad pri úniku konzervačných chemikálií, ktoré by mohli rozmazať atrament. Táto metóda je užitočná aj pri práci v laboratóriu, kde sa vnútorný štítok môže premiestniť do nádoby určenej na analýzu časti vzorky, zatiaľ čo zvyšok materiálu zostáva riadne označený v pôvodnej nádobe.²¹

Obrázok 2: Vzor možného označovania zaistených entomologických stôp

ČVS:	Číslo stopy:
Dátum a čas zaistenia:	
Entomologická stopa zaistená z:	
interiér	exteriér
Stopu zaistil:	

Zdroj: autor

Ak sa telesné pozostatky nachádzajú vo vonkajšom prostredí, mnohé larvy hmyzu sa môžu rozptýliť a zahrabať pod povrchové zvyšky alebo do horných vrstiev pôdy (do hĺbky približne 2,5 cm). Väčšina týchto lariev sa nachádza v okruhu približne 6 metrov od tela, avšak táto vzdialenosť sa líši v závislosti od terénu a typu pôdy. Larvy sa často zhromažďujú v mäkkých pôdach, v hustej vegetácii, okolo stromov, pod kameňmi či spadnutými konármi. Na ich získanie je potrebné opatrne odstrániť povrchové vrstvy zvyškov pomocou lopatky alebo ručného náradia.²² Okrem toho sa odporúča preosiať vrchnú vrstvu pôdy cez sitá s rôznymi veľkosťami otvorov, aby sa zachytili aj drobnejšie larvy. Zo získaného materiálu sa pripravujú dve vzorky – jedna sa konzervuje na analýzu a druhá sa uchováva živá na účely ďalšieho chovu a sledovania vývoja. Pri odbere je dôležité zdokumentovať vzdialenosť

20 BYRD, J. H., CASTNER, J. L. *Forensic entomology: the utility of arthropods in legal investigations*, CRC Press, 2010, str. 149.

21 RIVERS, D. B., DAHLEM, G. A. *The science of forensic entomology*, John Wiley & Sons, Ltd., 2014, str. 5.

22 GENNARD, D. E. *Forensic entomology*. Wiley. University of Lincoln, UK. 2007, str. 98.

od tela a smer pohybu lariev. Pre presnú identifikáciu vývojového štádia lariev je vhodné zabezpečiť aj fotografickú dokumentáciu.

2 Zaisťovanie entomologických stôp z tela

Zaisťovanie entomologických stôp z tela sa môže začať až po dôkladnom obhliadnutí jeho okolia. Počas tohto procesu je dôležité minimalizovať akúkoľvek manipuláciu s telom a jeho odevom, aby sa zabránilo zničeniu alebo kontaminácii ďalších kriminalistických stôp, ktoré by mohli ovplyvniť vyšetrovanie. Ak by sa počas zaisťovania predsa len neúmyselne spôsobila posmrtná trauma, je nutné ju zdokumentovať fotograficky a oznámiť súdnemu lekárovi.²³ Dôkladnejšia obhliadka tela a odevu na prítomnosť článkonožcov, ktoré neboli zaistené na mieste činu, môže prebehnúť až pri pitve. Pri zaisťovaní priamo z tela sa zvyčajne získavajú vajíčka a larvy rôznych vývojových štádií. Štandardná veľkosť vzorky je 50 až 100 jedincov, pričom sa odporúča ich konzervácia v špeciálnych roztokoch. Vzorka vajíčok môže obsahovať niekoľko stoviek jedincov, čo je dostatočné pre ďalšie skúmanie. Pri zaisťovaní lariev je dôležité zabezpečiť reprezentatívnu vzorku, ktorá pokrýva celý rozsah vývojových štádií – od najmenších po najväčšie. Hoci minimálna odporúčaná vzorka je 50 lariev, nie je potrebné zbierať niekoľko stoviek jedincov.²⁴

Larvy sa môžu zbierať rôznymi metódami, napríklad pomocou pinzety, štetca, alebo jednorazovej lyžičky. Každá oblasť kolonizácie hmyzom by sa mala vzorkovať samostatne a vzorky by sa mali uchovávať oddelene, pričom sa z každého miesta odberu zaznamenajú teplotné údaje. Na usmrtenie lariev sa využíva postup, ktorý spočíva v ponorení lariev do horúcej (takmer vriacej) vody na 60 až 120 sekúnd, čo stabilizuje ich tkanivá, a následnom umiestnení do 70 % etylalkoholu. Pri larvách nie je vhodné ich okamžite konzervovať v etylalkohole bez predchádzajúcej fixácie, pretože by to mohlo spôsobiť deformáciu vzoriek. Pre správne zaistenie a prepravu živého hmyzu, najmä lariev, je dôležité použiť nádoby, ktoré zabezpečia ich prežitie počas prepravy na ďalšie skúmanie. Tieto nádoby by mali byť vybavené substrátom (napr. zemina alebo vermikulit), ktorý larvám poskytne vhodné prostredie na zahrabanie sa (Obr. č. 3). Substrát tiež pomáha absorbovať tekutiny, ktoré môžu uniknúť z lariev počas prepravy. Nádoby sú zvyčajne plastové nádoby s uzatvárateľnými, tesne priliehajúcimi viečkami. Na dno nádoby sa umiestni vrstva substrátu.²⁵

23 GENNARD, D. E. *Forensic entomology*. Wiley. University of Lincoln, UK. 2007, str. 98.

24 RIVERS, D. B., DAHLEM, G. A. *The science of forensic entomology*, John Wiley & Sons, Ltd., 2014, str. 6.

25 BYRD, J. H., CASTNER, J. L. *Forensic entomology: the utility of arthropods in legal investigations*, CRC Press, 2010, str. 152.

Obrázok 3: Zaistenie a preprava živých lariev hmyzu na ďalšie skúmanie

Zdroj: autor

S vajíčkami hmyzu zaobchádzame pri zaistovaní a preprave rovnako ako s larvami. V prípade kukiel nie je potrebné poskytovať zdroj potravy a môžu byť jednoducho umiestnené do prepravných nádob s vermikulitom alebo pieskom na dne nádoby. Pre správnu identifikáciu a ochranu zaistených entomologických stôp je nevyhnutné, aby každá nádoba s živým hmyzom mala správne duplicitné štítky.²⁶ Tak ako pri usmrtených stopách sa jeden štítok umiestni do vnútra nádoby, pričom sa použije obyčajný papierový štítok, a druhý samolepiaci štítok sa pripevní na vonkajšiu stranu nádoby.

3 Zaistovanie entomologických stôp po odstránení tela mŕtvej osoby

V prípadoch, keď je nálezová situácia vo vonkajšom prostredí a telo intenzívne kolonizované hmyzom, sa po odstránení na zemi často nachádza množstvo lariev, kukiel a dospelých jedincov. Pre každé štádium hmyzu, ktoré sa objaví po odstránení tela, by sa mali dodržiavať stanovené postupy. Je dôležité zozbierať a uchovať niekoľko vzoriek každého nedospelého štádia, pričom druhú vzorku je potrebné odobrať živú na ďalší chov. Okrem toho by sa mal zozbierať a označiť materiál z povrchu zeme v okolí tela, ako sú listy, tráva, kôra a pod., pretože v týchto materiáloch sa často skrýva hmyz. Zaistujú sa aj stopy priamo z pôdy. Vzorky pôdy môžu obsahovať hmyz, ako aj vzorky pre biochemické analýzy tekutín pochádzajúcich z rozkladu tela. Pôda by mala byť odobratá v objeme

26 GENNARD, D. E. *Forensic entomology*. Wiley. University of Lincoln, UK. 2007, str. 99.

približne 100 ml z rôznych oblastí okolo tela (hlava, trup, končatiny) a následne vložená do papierových alebo plastových nádob. Zhruba šesť vzoriek pôdy by sa malo odobrať z okolia tela a do vzdialenosti 1 metra, pričom každá vzorka by mala byť označená podľa jej polohy vzhľadom na telo. Tieto vzorky by mali byť označené rovnakým spôsobom, akým sa označujú nádoby s hmyzom.²⁷

4 Zaisťovanie entomologických stôp počas pitvy

Najvhodnejším postupom je, aby kriminalistický technik, ktorý zbiera entomologické stopy na mieste nálezu tela, vykonal zaisťovanie aj pred pitvou a počas nej. Zaisťovanie pri pitve často maximalizuje využitie forenzej entomológie. Tento proces prebieha v spolupráci a so súhlasom súdneho lekára, ktorý pitvu vykonáva, pričom umožňuje zdokumentovať a odobrať vzorky hmyzu nachádzajúceho sa hlboko v telesných dutinách a tkanivách. Súdny lekár by mal byť vopred informovaný o rozsahu zaisťovania a konkrétnych miestach, z ktorých budú stopy zaistené. Vo väčšine prípadov budú pozostatky po prevoze do nemocnice uzavreté v patologickom vreci na telo so zipsom, čo je obvyklý postup najmä pri telách v pokročilom štádiu rozkladu. Po otvorení vreca s telom je dôležité obhliadnuť jeho vnútorné steny, pretože hmyz mohol opustiť telo v dôsledku teplotných zmien alebo fyzického narušenia. Tieto stopy by nemali byť prehliadnuté, preto je potrebné ich zaistiť a riadne označiť podľa predtým opísaných postupov. Po prenesení pozostatkov na pitevný stôl nasleduje vonkajšia prehliadka tela, ktorá poskytuje ideálnu príležitosť na druhý odber hmyzu z povrchu tela. Ak je telo oblečené, je nevyhnutné dôkladne skontrolovať odev, keďže môže obsahovať rôzne vývojové štádiá hmyzu. Osobitná pozornosť by sa mala venovať záhybom odevu, kde sa môžu ukrývať vajíčka, larvy, kukly alebo dospelé jedince. Vysoká pravdepodobnosť výskytu entomologických stôp je v miestach odevu, ktoré sú vlhké alebo kontaminované telesnými tekutinami. Pri prípadoch vražd, samovražd alebo podozrivých úmrtí sa štandardne ruky zosnulého balia do papierových vreciek upevnených na zápästiach, aby sa zachovali cudzie stopy, ako sú úlomky kože či vlasy. Počas pitvy je nevyhnutné tieto vrecká obhliadnuť, pretože hmyz sa môže počas prepravy presunúť z tela do ich vnútra. Po kontrole a odstránení odevu je potrebné zadokumentovať miesta tela s výraznou aktivitou článkonožcov. Tieto oblasti by sa mali podrobne zdokumentovať a odfotografovať makroobjektívom, aby bol viditeľný rozsah napadnutia a zloženie prítomných druhov.

Rovnako ako pri zaisťovaní stôp na mieste činu, je dôležité zaistiť reprezentatívne vzorky z každej významnej oblasti zamorenia hmyzom. Na čerstvých telách je najčastejším miestom kolonizácie tvár. Muchy obzvlášť vyhľadávajú prirodzené telesné otvory, ako sú nosné dierky, ústa a oči, kam kladú vajíčka. Genitálna a rektálna oblasť, ak je odhalená, môže poskytovať úkryt a vlhkosť priaznivú pre ovipozíciu, najmä ak bola predtým traumatizovaná alebo znečistená telesnými tekutinami. Napriek tomu však táto oblasť obvykle nepredstavuje primárne miesto kladenia vajíčok. Prípadové štúdie naznačujú, že kolonizácia panvovej oblasti a genitálno-análnych otvorov býva oneskorená o niekoľko

27 BYRD, J. H., CASTNER, J. L. *Forensic entomology: the utility of arthropods in legal investigations*, CRC Press, 2010, str. 149.

hodín až dní, pokiaľ tieto oblasti neboli poškodené. Ak však došlo k traume, môžu byť priťahované hmyzom rovnako intenzívne ako iné časti tela. Traumatizované miesta na končatinách a trupe, kde došlo k narušeniu kože, môžu vykazovať nerovnomerné rozloženie hmyzej aktivity. Napríklad prítomnosť lariev na rukách alebo predlaktiach môže naznačovať, že obeť utrpela obranné zranenia. Treba však k takýmto záverom pristupovať opatrne, pretože tento vzorec nemusí byť vždy spoľahlivým indikátorom priebehu udalostí. Počas vnútornej časti pitvy (napr. pri chirurgickom otvorení trupu a lebky) sú hlavnými oblasťami výskytu hmyzu lebka s prirodzenými telesnými otvormi, vlasy a pokožka hlavy, dýchacie cesty (vrátane vnútorných nosových priechodov), pažerák, miesta poranení pred smrťou alebo počas nej a análny-genitálna oblasť. Dôkladne by sa mala obhliadnuť aj hrudná dutina a priestory pod vysušenou kožou. Každá zaistená entomologická stopa musí byť správne označená, zakonzervovaná a zaznamenaná podľa miesta zaistenia. Nádoby musia byť jasne označené, aby bolo zrejmé, z ktorej časti tela pochádzajú a aby bola celá dokumentácia presná a prehľadná. Telesné pozostatky v pokročilom štádiu rozkladu by sa mali podrobiť pitve čo najskôr. Ak medzi umiestnením tela do chladiaceho zariadenia a samotnou pitvou uplynie len niekoľko dní, napríklad víkend, larvy môžu skonzumovať dôležité stopy.

Záver

Zaistovanie entomologických stôp z tela mŕtvej osoby je kľúčovým aspektom, ktorý môže poskytnúť cenné informácie o čase a okolnostiach úmrtia. Správne zaistovanie, balenie a následné skúmanie entomologických stôp umožňuje rekonštruovať dobu kolonizácie hmyzu a identifikovať možné faktory ovplyvňujúce rozklad tela. Dôkladná dokumentácia miesta nálezu, spolupráca medzi súdnym lekárom a kriminalistickým technikom a dodržiavanie štandardizovaných postupov zaistovania stôp sú nevyhnutné pre zachovanie integrity stôp. Zaistovanie entomologických stôp by sa malo vykonávať nielen na mieste činu, ale aj počas pitvy, pričom je dôležité zamerať sa na rôzne časti tela a okolité prostredie. Vzhľadom na citlivosť entomologických stôp je potrebné zabezpečiť ich správne skladovanie a transport, aby nedošlo k ich degradácii. Forenzná entomológia sa neustále vyvíja a poskytuje čoraz presnejšie metódy analýzy, čím prispieva k odhaľovaniu kriminálnych činov a určovaniu príčin smrti. Preto by mala byť jej úloha v rámci vyšetrovania naďalej zdôrazňovaná a implementovaná ako štandardná súčasť procesov skúmania telesných pozostatkov.

Literatúra

BYRD, J. H., CASTNER, J. L. *Forensic entomology: the utility of arthropods in legal investigations*. CRC Press, 2010. 651 s. ISBN 978-0-8493-9215-3.

CEHLÁRIK, Ľ. *Úvod do kriminalistickej toxikológie*. In: Pokroky v kriminalistike 2021, Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave, 2021, str. 48–59. ISBN 978-80-8054-927-5.

- DANĚK, L. *Možnosti využití entomologie v kriminalistice*. Praha: Kriminalistický ústav VB, 1990, 142 str.
- GENNARD, D. E. *Forensic entomology*. Wiley. University of Lincoln, UK. 2007. 254 s. ISBN 978-0-470-01478-3.
- PAVLÍK, Š. *Lesnícka entomológia*. Zvolen: Technická univerzita vo Zvolene, 2011, 182 s., ISBN 978-80-228-2337-1.
- PILIN, A. a kol. *Soudní lékařství*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2022, 478 s., ISBN 978-80-246-5013-5.
- PORADA, V. a kol. *Kriminalistika. Technické, forenzní a kybernetické aspekty*. 2. vyd., Plzeň: Aleš Čeněk, 2019, 1205 s., ISBN 978-80-7380-741-2.
- RIVERS, D. B., DAHLEM, G. A. *The science of forensic entomology*. John Wiley & Sons, Ltd., 2014, 382 s. ISBN 978-1-119-94036-4.
- SUBOCH, G. *Real – World crime scene investigation*. CRC Press New York, 2016, 375 s. ISBN 978-1-4987-0745-9.
- ŠIDLO, J. *Súdne lekárstvo: prehliadka mŕtveho tela na mieste úmrtia/nálezu*. Univerzita Komenského v Bratislave, 2020, 66 str., ISBN 978-80-223-4902-4.
- ŠULÁKOVÁ, H. *Forenzní entomologie – když smrt je začátek*. [online] 15. 06. 2022, Dostupné z: <https://ziva.avcr.cz/files/ziva/pdf/forezní-entomologie-kdyz-smrt-je-zacatek.pdf>

Selektívne modulátory androgénnych receptorov

ĽUBOŠ CEHLÁRIK¹

Abstrakt

Autor prehľadového článku rieši problematiku selektívnych modulátorov androgénnych receptorov vo vzťahu k mechanizmu ich účinku, pozitívnym i negatívnym vlastnostiam na ľudský organizmus. Poukazuje na ich zneužívanie v dopingu i v oblasti farmaceutickej kriminality. V rámci kriminalistickej toxikológie zdôrazňuje nevyhnutnú potrebu aplikácie analytických metód na ich identifikáciu a kvantifikáciu v biologických matriciach alebo napríklad vo výživových doplnkoch dostupných širokej verejnosti prostredníctvom internetového predaja.

Kľúčové slová

farmaceutická kriminalita, selektívne modulátory androgénnych receptorov, výživové doplnky, doping, kvapalinová chromatografia, hmotnostná spektrometria.

DOI <http://dx.doi.org/10.37355/fvpk-2025/ZC-02>

Úvod

Selektívne modulátory androgénnych receptorov (SARMs) predstavujú skupinu nesteroidných zlúčenín, ktoré vykazujú významné anabolické účinky na svalové a kostné tkanivo. Na rozdiel od klasických androgénnych hormónov, dokážu SARMs disociovať anabolický efekt od virilizačného účinku² vďaka svojej špecifickej nesteroidnej štruktúre. Tieto látky stimulujú anabolizmus, zvyšujú svalovú hmotu, silu a podporujú regeneráciu po fyzickej záťaži. Napriek tomu, že tieto zlúčeniny nie sú zatiaľ zavedené do klinickej praxe a nachádzajú sa v rôznych fázach experimentálneho a klinického výskumu, ich zneužívanie v športovej oblasti zaznamenáva rastúci trend.³

Svetová antidopingová agentúra (WADA) a Medzinárodná federácia dostihových autorít (IFHA) zaradili SARMs medzi zakázané látky vzhľadom na ich potenciál zvyšovať športový

- 1 mjr. Mgr. Ľuboš Cehlárik, PhD., Katedra kriminalistiky a forenzných vied, Akadémia Policajného zboru v Bratislave, e-mail: lubos.cehlarik@minv.sk, lubos.cehlarik@akademiapz.sk
- 2 Virilizácia – súbor telesných zmien, ktoré sa vyskytujú u žien alebo detí v dôsledku nadmerného vystavenia androgénom (mužským pohlavným hormónom), ako je testosterón. Tento stav môže byť spôsobený rôznymi zdravotnými problémami, napr. poruchami nadobličiek, syndrómom polycystických vaječníkov, nádormi vaječníkov alebo nadobličiek, prípadne užívaním anabolických steroidov. Medzi príznaky patrí – prehlbovanie hlasu, zvýšený rast ochlpenia (hirsutizmus), vypadávanie vlasov podľa mužského vzoru (androgénna alopecia), zvýšená svalová hmota, zmenšenie prs, zväčšenie klitoris, nepravidelná alebo absencia menštruácia.
- 3 Miklos, A. (2018). *Selective androgen receptor modulators (SARMs) in the context of doping*. *Farmacia (București)*, 66(5), 758–762.

výkon. Napriek tomuto zákazu sú SARMs často zneužívané rekreačnými i profesionálnymi športovcami, pričom sociálne médiá výrazne prispievajú k šíreniu dezinformácií o ich bezpečnosti. Publikované kazuistiky a anekdotické dôkazy naznačujú, že užívanie týchto látok môže byť spojené s hepatotoxicitou, poškodením srdca a ďalšími nežiadúcimi účinkami.⁴

Z hľadiska farmaceutickej kriminality predstavujú SARMs látky významný problém. Tieto látky sú bežne dostupné z rôznych neoverených zdrojov, čo ich zaraďuje do širšieho kontextu nelegálneho obchodu s liekmi. Na odhalenie zneužívania SARMs vo športe, sa vyvíjajú pokročilé analytické metódy, ktoré umožňujú detekciu týchto látok a ich metabolitov v rôznych biologických matriciach (moč, krv, vlasy).⁵ Tieto metódy sú kľúčové pre antidopingovú kontrolu, keďže SARMs podliehajú v organizme rozsiahlej metabolickej premene.⁶

Farmakotoxikologický profil SARMs nie je dostatočne preskúmaný, preto ich chronické užívanie, najmä vo vysokých dávkach, predstavuje potenciálne zdravotné riziko. Nelegálna distribúcia týchto látok je súčasťou širšieho problému narušenia distribučných kanálov farmaceutických produktov, čo má za následok významné ekonomické straty a ohrozenie verejného zdravia.⁷

1 Mechanizmus účinku SARMs látok

Selektívne modulátory androgénnych receptorov (SARMs) predstavujú inovatívnu skupinu látok s významným anabolickým účinkom a minimálnymi androgénnymi účinkami. Ich špecifický mechanizmus účinku, tkanivová selektivita a potenciálne terapeutické využitie ich odlišujú od tradičných anabolických androgénnych steroidov. Tieto látky pôsobia ako ligandy androgénnych receptorov s výnimočnou schopnosťou vyvolávať tkanivovo špecifické účinky, čím rozširujú nové možnosti pre liečbu rôznych ochorení spojených so stratou svalovej hmoty.

4 Hahamyian, H. A., Vasireddi, N., Voos, J. E., & Calcei, J. G. (2023). Social media's impact on widespread SARMs abuse. *The Physician and sportsmedicine*, 51(4), 291–293. <https://doi.org/10.1080/00913847.2022.2078679>

5 Gheddar, L., Raul, J.-S., & Kintz, P. (2021). Development and validation of SARMs and metabolic modulators screening in hair using UHPLC-MS/MS: Application to a doping case and first identification of S23 in authentic human hair. *Journal of Chromatography. B, Analytical Technologies in the Biomedical and Life Sciences*, 1187, 123048.

6 Hansson, A., Knych, H., Stanley, S., Thevis, M., Bondesson, U., & Hedeland, M. (2015). Characterization of equine urinary metabolites of selective androgen receptor modulators (SARMs) S1, S4 and S22 for doping control purposes. *Drug Testing and Analysis*, 7(8), 673–683.

7 Žak, K. (2020). Inversion in Distribution Channels on the Polish Pharmaceutical Market – Mechanisms of Counteracting Illegal Export of Medicinal Products. *Economic and Regional Studies / Studia Ekonomiczne i Regionalne*, 13(1), 87–114.

Štruktúra a funkcia androgénnych receptorov

Androgénny receptor (AR) je jadrový receptor, ktorý zohráva kľúčovú úlohu v sprostredkovaní účinkov androgénov. SARMs sa viažu na androgénne receptory cieľových buniek a vykazujú výraznejší anabolický efekt na úkor androgénneho účinku.⁸ Pre pochopenie mechanizmu účinku SARMs látok je nevyhnutné poznať štruktúru a funkciu androgénneho receptora.

Androgénny receptor funguje ako transkripčný faktor regulovaný ligandom, ktorý po aktivácii kontroluje expresiu špecifických génov. Po naviazaní ligandu na receptor dochádza ku konformačným zmenám, ktoré vedú k dimerizácii receptora, jeho presunu do jadra a následnej regulácii génovej exprese.⁹

Molekulárny mechanizmus účinku SARMs

Tkanivová selektivita – kľúčovou charakteristikou SARMs je ich tkanivová selektivita, ktorá predstavuje hlavnú výhodu oproti anabolickým androgénnym steroidom (AAS). SARMs pôsobia ako silné agonisty receptorov v kostrovom svalstve a kostiach, ale ako slabé agonisty alebo dokonca antagonisti v tkanivách citlivých na androgény, ako sú prostata a mazové žľazy (z angl. *sebaceous glands*).¹⁰ Táto selektivita je založená na rozdielnej interakcii SARMs s androgénnymi receptormi v rôznych tkanivách.

Väzba na androgénny receptor a konformačné zmeny – SARMs sa viažu na androgénny receptor spôsobom, ktorý sa líši od prirodzených androgénov alebo AAS. Po naviazaní SARMs dochádza k špecifickým konformačným zmenám AR, ktoré sa odlišujú od zmien vyvolaných testosterónom alebo dihydrotestosterónom.¹¹ Tieto konformačné zmeny určujú, ktoré koregulátory (koaktivátory alebo korepresory) budú interagovať s receptorom, čo následne ovplyvňuje génovú expresiu.

Genomické a negenomické účinky – Primárny mechanizmus účinku SARMs zahŕňa genomické účinky, tzn. reguláciu génovej exprese prostredníctvom aktivácie AR. Okrem toho môžu vykazovať aj negenomické účinky, ktoré sú sprostredkované aktiváciou rôznych bunkových signálnych dráh, nezávisle od regulácie génovej exprese.¹²

8 Vasilev, V., & Boyadjiev, N. (2020). Selective androgen receptor modulators (SARM) – A new temptation in sports. Types, mode of action and side effects of their application: review. *Journal of Applied Sports Sciences*, 4(2), 107–115.

9 Mordente, A., Vincenzo, T., Bruno, C., Silvestrini, A., Giagulli, V. A., Mancini, A., & Horowitz, M. (2020). Is There Room for SERMs or SARMs as Alternative Therapies for Adult Male Hypogonadism? *International Journal of Endocrinology*, 2020(2020), 1–9.

10 Choi, S. M., & Lee, B. M. (2015). Comparative safety evaluation of selective androgen receptor modulators and anabolic androgenic steroids. *Expert opinion on drug safety*, 14(11), 1773–1785.

11 Mordente, A., Vincenzo, T., Bruno, C., Silvestrini, A., Giagulli, V. A., Mancini, A., & Horowitz, M. (2020). Is There Room for SERMs or SARMs as Alternative Therapies for Adult Male Hypogonadism? *International Journal of Endocrinology*, 2020(2020), 1–9.

12 Vasilev, V., & Boyadjiev, N. (2020). Selective Androgen Receptor Modulators (SARMs) in Sports: A Review. *Athens Journal of Sports*, 8(3), 215–230. <http://doi.org/10.30958/ajspo.8-3-4>

Porovnanie SARMs s anabolickými androgénnymi steroidmi

SARMs majú niekoľko výhod oproti tradičným AAS:

- i. sú vysoko špecifické pre androgénne receptory,
- ii. dajú sa užívať perorálne,
- iii. vykazujú tkanivovú selektivitu (silné anabolické účinky v kostiach a svaloch, minimálne androgénne účinky v iných tkanivách),
- iv. majú priaznivejší bezpečnostný profil.¹³

Vďaka týmto vlastnostiam SARMs prekonávajú hlavné limitácie AAS, ktorými sú nedostatok selektívnych účinkov na určité symptómy a nepriaznivé farmakologické vlastnosti, ktoré obmedzujú ich dlhodobé klinické využitie.

Farmakologické vlastnosti SARMs (farmakokinetika a metabolizmus)

SARMs sú navrhnuté tak, aby boli perorálne dostupné s dobrou biologickou dostupnosťou. Na rozdiel od testosterónu, ktorý podlieha rozsiahlemu metabolizmu v pečeni (tzv. efekt prvého prechodu), SARMs vykazujú lepšie farmakokinetické vlastnosti.

Metabolizmus SARMs prebieha primárne v pečeni prostredníctvom cytochrómu P450, hoci konkrétne metabolické dráhy sa môžu líšiť v závislosti od chemickej štruktúry danej zlúčeniny. Detekcia SARMs a ich metabolitov je možná pomocou rôznych analytických metód,¹⁴ vrátane hmotnostnej spektrometrie s ionizáciou elektrosprejom (ESI-MS).¹⁵

Terapeutický potenciál SARMs

SARMs látky boli vyvinuté za účelom liečiť rôzne ochorenia spojené so stratou svalovej hmoty a kostnej denzity. Ich potenciálne terapeutické využitie zahŕňa:

- i. liečbu sarkopénie (vekom podmienený úbytok svalovej hmoty),
- ii. liečbu osteoporózy,
- iii. hormonálnu substitúciu pri hypogonadizme,

13 Choi, S. M., & Lee, B. M. (2015). Comparative safety evaluation of selective androgen receptor modulators and anabolic androgenic steroids. *Expert opinion on drug safety*, 14(11), 1773–1785.

14 Barta, M. (2021). *Deštruktívne metódy skúmania listín a dokumentov. Teória a prax dokazovania vo vyšetrovaní: Zborník vedeckých prác, 20-25*. Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave. ISBN 978-80-8054-897-1.

15 Karatt, T. K., Muhammed Ajeebsanu, M., Karakka Kal, A. K., Subahar, M. B., Sathiq, M. A., & Laya, S. (2023). Electrospray ionization mass spectrometry adduct formation by mobile phase additives: A case study using nitrile functional groups containing selective androgen receptor modulators. *Rapid Communications in Mass Spectrometry*, 37(14), e9530-n/a.

- iv. liečbu svalových atrofií pri imobilizácií,
- v. liečbu benígnej hyperplázie prostaty.^{16, 17}

Počas klinického skúšania SARMS látky preukázali pozitívne účinky na fyzický výkon a telesnú kompozíciu. V systematickom prehľade randomizovaných kontrolovaných štúdií boli hodnotené účinky SARMS na parametre ako sila stúpania po schodoch, maximálna sila pri tlaku nohami a zmeny v zložení tela.

Bezpečnostný profil a nežiadúce účinky SARMS

SARMS látky, napriek sľubným vlastnostiam, nie sú bez rizík. Medzi potenciálne nežiadúce účinky patrí hepatotoxicita, muskuloskeletálne príhody, kardiovaskulárne príhody a endokrinné komplikácie.

Z dostupnej literatúry sú známe prípady poškodenia pečene indukovaného užívaním testolónu (RAD-140).¹⁸ V klinickom skúšaní bola bežne hlásená zvýšená hladina alanínaminotransferázy (ALT) u pacientov vystavených SARMS (priemerne 7,1 % v rámci štúdií).¹⁹ Taktiež boli hlásené aj prípady rabdomyolýzy (rozpad svalových vlákien) spojené s užívaním GSK2881078²⁰ a ruptúry Achillovej šľachy.²¹ SARMS môžu spôsobovať aj supresiu endogénnej produkcie testosterónu a ovplyvniť os hypotalamus – hypofýza – gonády.²² Podľa prípadovej štúdie, ktorú uverejnil Padappayil a kol. v roku 2022, bol u mladého muža, ktorý užíval SARMS látky na budovanie svalovej hmoty, diagnostikovaný akútny zápal srdcového svalu.²³

-
- 16 Mordente, A., Vincenzo, T., Bruno, C., Silvestrini, A., Giagulli, V. A., Mancini, A., & Horowitz, M. (2020). Is There Room for SERMs or SARMS as Alternative Therapies for Adult Male Hypogonadism? *International Journal of Endocrinology*, 2020(2020), 1–9.
 - 17 Wen, J., Syed, B., Leapart, J., Shehabat, M., Ansari, U., Akhtar, M., ...Pai, D. (2025). Selective Androgen Receptor Modulators (SARMS) Effects on Physical Performance: A Systematic Review of Randomized Control Trials. *Clinical Endocrinology (Oxford)*, 102(1), 3–27.
 - 18 Mohamed, W. T., Jahagirdar, V., Fatima, I., Ahmed, M. K., Jaber, F., Wang, K., ... Likhitsup, A. (2023). Selective Androgen Receptor Modulators (SARMS)-Induced Liver Injury: A Case Report and Review of Literature. *Cureus*, 15(2), e35094.
 - 19 Kintz, P., Gheddar, L., Paradis, C., Chinellato, M., Ameline, A., Raul, J.-S., & Oliva-Labadie, M. (2021). Peroxisome Proliferator-Activated Receptor Delta Agonist (PPAR- δ) and Selective Androgen Receptor Modulator (SARM) Abuse: Clinical, Analytical and Biological Data in a Case Involving a Poisonous Combination of GW1516 (Cardarine) and MK2866 (Ostarine). *Toxics (Basel)*, 9(10), 251.
 - 20 Vignali, J. D., Pak, K. C., Beverley, H. R., DeLuca, J. P., Downs, J. W., Kress, A. T., ... Selig, D. J. (2023). Systematic Review of Safety of Selective Androgen Receptor Modulators in Healthy Adults: Implications for Recreational Users. *Journal of Xenobiotics*, 13(2), 218–236.
 - 21 Gould, H. P., Hawken, J. B., Duvall, G. T., & Hammond, J. W. (2021). Asynchronous Bilateral Achilles Tendon Rupture with Selective Androgen Receptor Modulators: A Case Report. *JBJS case connector*, 11(2), e20.00635. <https://doi.org/10.2106/JBJS.CC.20.00635>
 - 22 Vasilev, V., & Boyadjiev, N. (2020). Selective Androgen Receptor Modulators (SARMS) in Sports: A Review. *Athens Journal of Sports*, 8(3), 215–230. <http://doi.org/10.30958/ajspo.8-3-4>
 - 23 Padappayil, R. P., Chandini Arjun, A., Vivar Acosta, J., Ghali, W., & Mughal, M. S. (2022). Acute Myocarditis From the Use of Selective Androgen Receptor Modulator (SARM) RAD-140 (Testolone). *Cureus*, 14(1), e21663.

2 Pozitívne a negatívne vlastnosti SARMs látok

SARMs látky, ako sme už spomenuli vyššie v časti mechanizmus účinku SARMs, majú, oproti tradičným anabolickým steroidom, potenciálne výhody pre svoje terapeutické využitie v medicíne. Ich vlastnosti možno rozdeliť na pozitívne a negatívne, pričom mnohé z nich boli potvrdené vedeckými štúdiami.

Pozitívne vlastnosti SARMs:

- i. **selektivita účinku** – SARMs sa viažu na androgénne receptory hlavne v svaloch a kostiach, čo znižuje ich vplyv na iné tkanivá, ako sú prostata alebo pečeň,²⁴
- ii. **podpora rastu svalovej hmoty** – SARMs stimulujú syntézu bielkovín, čím podporujú rast svalovej hmoty a zvyšujú silu, čo je užitočné pri liečbe sarkopénie a kachexie,²⁵
- iii. **zlepšenie fyzického výkonu** – výskum ukázal, že SARMs zlepšujú silu, vytrvalosť a celkový fyzický výkon, čo môže byť prínosom pre pacientov s degeneratívnymi ochoreniami svalov,²⁶
- iv. **zvýšenie hustoty kostí** – SARMs môžu podporiť mineralizáciu kostí a znižovať riziko vzniku osteoporózy, čo ich robí užitočnými pre starších pacientov a osoby so sklonom k úbytku kostnej hmoty,^{27, 28}
- v. **nižšie riziko androgénnych vedľajších účinkov** – SARMs majú v porovnaní s tradičnými steroidmi nižšie riziko vedľajších účinkov, ako sú akné, vypadávanie vlasov alebo agresívne správanie, pretože ich účinok je viac cielený,²⁹
- vi. **možné využitie v medicíne** – SARMs sú skúmané na liečbu svalových a kostrových ochorení, ako je sarkopénia, osteoporóza, hypogonadizmus a rakovina prsníka,³⁰

24 Bartoli, A., Maffulli, N., Oliva, G., Ziello, S., & Oliva, F. (2024). IS SARM - Selective Androgen Receptor Modulator: A Chance for Therapeutic Approach in Muscle-Wasting Chronic Conditions? *Muscles, Ligaments and Tendons Journal*, 14(2), 361.

25 Bhasin, S., & Jasuja, R. (2009). Selective androgen receptor modulators as function promoting therapies. *Current Opinion in Clinical Nutrition and Metabolic Care*, 12(3), 232–240.

26 Wen, J., Syed, B., Leapart, J., Shehabat, M., Ansari, U., Akhtar, M., ... Pai, D. (2025). Selective Androgen Receptor Modulators (SARMs) Effects on Physical Performance: A Systematic Review of Randomized Control Trials. *Clinical Endocrinology (Oxford)*, 102(1), 3–27.

27 Narayanan, R., Mohler, M. L., Bohl, C. E., Miller, D. D., & Dalton, J. T. (2008). Selective androgen receptor modulators in preclinical and clinical development. *Nuclear Receptor Signaling*, 6(1), e010.

28 Christiansen, A. R., Lipshultz, L. I., Hotaling, J. M., & Pastuszak, A. W. (2020). Selective androgen receptor modulators: the future of androgen therapy? *Translational Andrology and Urology*, 9(Suppl 2), s. 135–148.

29 Bartoli, A., Maffulli, N., Oliva, G., Ziello, S., & Oliva, F. (2024). IS SARM - Selective Androgen Receptor Modulator: A Chance for Therapeutic Approach in Muscle-Wasting Chronic Conditions? *Muscles, Ligaments and Tendons Journal*, 14(2), 361.

30 Oral, O., Nomikos, G., & Nomikos, N. (2020). Selective Androgen Receptor Modulators (SARMs) in the World of Sports. *American Journal of Medical Sciences and Medicine*, 8(4), 153–156.

- vii. **podpora regenerácie** – niektoré štúdie naznačujú, že SARMs môžu urýchliť regeneráciu svalov po fyzickej záťaži a znížiť katabolické procesy.

Negatívne vlastnosti SARMs:

- i. **hormonálne zmeny** – dlhodobé užívanie SARMs môže viesť k potlačeniu prirodzenej produkcie testosterónu, čo môže spôsobiť hormonálnu nerovnováhu,
- ii. **vplyv na lipidový profil** – SARMs môžu nepriaznivo ovplyvniť hladiny cholesterolu a lipidového profilu, čím môžu zvyšovať riziko vzniku kardiovaskulárnych ochorení,³¹
- iii. **potenciálna hepatotoxicita** – niektoré SARMs boli spojené so zvýšenými hladinami pečeňových enzýmov, čo môže naznačovať riziko poškodenia pečene, najmä pri vysokých dávkach alebo dlhodobom užívaní,³²
- iv. **riziko zneužitia v športe** – SARMs sú považované za dopingové látky a sú zakázané Svetovou antidopingovou agentúrou (WADA), pričom ich nelegálne užívanie sa stále zvyšuje,³³
- v. **nebezpečenstvo kontaminácie produktov** – SARMs dostupné na nelegálnom trhu môžu byť kontaminované alebo nesprávne dávkované, čo vedie k zvýšenému riziku vedľajších účinkov.³⁴

3 Dopingová a právna regulácia SARMs látok na Slovensku

SARMs predstavujú skupinu látok, ktoré sú v posledných rokoch čoraz viac predmetom záujmu nielen vedeckej komunity, ale aj legislatívnych orgánov po celom svete. Napriek nedávnym právnym iniciatívam v oblasti regulácie týchto látok, dostupné informácie o konkrétnych legislatívnych zmenách sú obmedzené.

Na základe čoho možno konštatovať, že právna regulácia sa v mnohých krajinách ešte len formuje. Na rozdiel od tradičných anabolických steroidov, SARMs ponúkajú špecifickejšie pôsobenie na androgénne receptory, čo predstavuje výzvu aj pre existujúce právne úpravy. V súčasnosti možno zaznamenať snahu o začlenenie týchto látok do existujúcich systémov kontroly zakázaných látok, podobne ako v prípade anabolických steroidov.

Právna úprava SARMs sa často realizuje v rámci širších zmien trestného práva, ktoré reflektujú nové trendy v oblasti zneužívania farmakologicky aktívnych látok. SARMs teda prechádzajú procesom legislatívneho ukotvenia, pričom tento proces je charakterizovaný potrebou špecifickej regulácie vzhľadom na ich jedinečné vlastnosti.

31 Hall, E., & Vrolijk, M. F. (2023). Androgen Receptor and Cardiovascular Disease: A Potential Risk for the Abuse of Supplements Containing Selective Androgen Receptor Modulators. *Nutrients*, 15(15), 3330.

32 Mohideen, H., Hussain, H., Dahiya, D. S., & Wehbe, H. (2023). Selective Androgen Receptor Modulators: An Emerging Liver Toxin. *Journal of Clinical and Translational Hepatology*, 11(1), 188–196.

33 Kintz, P., Gheddar, L., Ameline, A., & Raul, J.-S. (2021). Perspectives in Evaluating Selective Androgen Receptor Modulators in Human Hair: A Short Communication. *Therapeutic Drug Monitoring*, 43(2), 298–300.

34 Hahamyan, H., Gould, H., Gregory, A., Dodson, C., Gausden, E., Voos, J., ... Vasireddi, N. (2023). Poster 390: Systematic Review of SARMs Abuse in Athletes. *Orthopaedic Journal of Sports Medicine*, 11(7_suppl3), 3.

SARMs látky sú zaradené na zoznam zakázaných látok Svetovej antidopingovej agentúry (WADA) od roku 2008, keďže zvyšujú svalovú hmotu a silu, pričom sa predpokladá, že majú menej vedľajších účinkov ako tradičné anabolické steroidy.³⁵ Presnejšie sú zaradené do skupiny anabolických látok označených ako „S1 Anabolic Agents – S1 Anabolické látky“, konkrétne do druhej podskupiny nazwanej ako „2. Other anabolic agents – 2. Iné anabolické látky“ uvedenej v „Prohibited List – Zoznam zakázaných látok“, ktorý každoročne aktualizuje Svetová antidopingová agentúra. V tomto zozname sa nachádzajú konkrétne (prekl. autor): „klenbuterol, osilodrostat, selektívne modulátory androgénnych receptorov (SARMs, napr. andarín, Enobosarm (ostarín), LGD-4033 (ligandrol) a RAD140], zeranol a zilpaterol“.

Napriek tomu boli SARMs detegované v moči športovcov, ktorí sa pokúsili obísť antidopingové testy. Výskum ukazuje, že tieto látky sa rýchlo metabolizujú, a preto je nevyhnutné identifikovať ich metabolity na presné testovanie.³⁶ Bohlin a kol. vypracovali v roku 2023 štúdiu,³⁷ podľa ktorej je zrejmé, že SARMs látky sa vyskytujú nie len v profesionálnom športe, ale aj v bežnej populácii. V analýze vzoriek moču od 542 mužov a 100 žien sa zistilo, že 4 % mužských vzoriek obsahovalo SARMs látky, pričom v niektorých prípadoch boli prítomné viaceré SARMs súčasne.

Slovenský legislatívny rámec na boj proti farmaceutickej kriminalite zahŕňa aj novelizované trestnoprávne ustanovenia, účinné od 1. januára 2022, ktoré sa vzťahujú na látky s anabolickým alebo iným hormonálnym účinkom. Patria sem aj selektívne modulátory androgénnych receptorov, ktorých zoznam je uvedený v prílohe k zákonu č. 397/2015 Z. z. s názvom „Zoznam látok s anabolickým alebo iným hormonálnym účinkom“ v skupine „C. Antagonisty a modulátory hormónov“ a podskupine „3. Selektívne modulátory androgénnych receptorov (SARM)“ – konkrétne ide o andarín, Enobosarm (ostarín), tibolón, ako aj zlúčeniny LGD-4033, BMS-564,929, LG-121071, GSK-078A, SARM S-1, S-4 a S-22.

V uvedenom zozname zatiaľ chýba testolón (RAD140), pričom ostarín (Enobosarm) je zároveň zaradený aj do skupiny „A. Anabolické látky“, podskupiny „2. Ostatné anabolické látky“. Selektívny modulátor označovaný ako S-4 je v podstate andarín, zatiaľ čo v odbornej literatúre býva ostarín označovaný aj ako S-22. Tieto skutočnosti poukazujú na potrebu ďalšej aktualizácie a spresnenia zoznamu látok, aby schválená právna úprava § 176 Trestného zákona č. 300/2005 Z. z. („Neoprávnené zaobchádzanie s látkami s anabolickým alebo iným hormonálnym účinkom“) bola kompatibilnejšia s narastajúcim počtom nových chemických látok a umožnila ich efektívnejšie postihovanie.

35 WORLD ANTI-DOPING AGENCY. *Prohibited List 2025*. [online]. [cit. 11. marec 2025]. Dostupné na internete: https://www.wada-ama.org/sites/default/files/2024-09/2025list_en_final_clean_12_september_2024.pdf

36 Garg, N., Hansson, A., Knych, H., Stanley, S., Thevis, M., Bondesson, U., Hedeland, M., & Globisch, D. (2018). Structural elucidation of major selective androgen receptor modulator (SARM) metabolites for doping control. *Organic & biomolecular chemistry*, 16(5), 698–702.

37 Bohlin, K. P., Pohanka, A., Andersson, A., Villén, T., & Ekström, L. (2024). Detection of anabolic agents including selective androgen receptor modulators in samples outside of sport. *Drug Testing and Analysis*, 16(8), 827–834.

4 Zneužívanie SARMs látok

SARMs látky, ako sme už uviedli, predstavujú narastajúci problém nielen v oblasti športu, ale aj v rámci organizovaného zločinu. Pôvodne boli vyvinuté na terapeutické účely, ale dnes sú široko zneužívané v nelegálnom prostredí. Ich dostupnosť prostredníctvom internetových obchodov a sociálnych sietí spolu s nejasnou právnou reguláciou, vedie k ich masívnemu šíreniu medzi rekreačnými užívateľmi, športovcami aj organizovanými kriminálnymi skupinami.³⁸

SARMs látky sú často predávané cez anonymné online trhoviská a sociálne siete, pričom ich výroba prebieha v nekontrolovaných a neregulovaných laboratóriách bez akýchkoľvek farmaceutických štandardov. Výskum ukázal, že 60 % vzoriek zakúpených online obsahovalo kontaminanty, ako sú tamoxifén, klomifén alebo syntetické steroidy.³⁹ Tento fakt naznačuje, že nelegálna výroba SARMs látok môže byť spojená s inými dopingovými látkami, čím sa zvyšuje zdravotné riziko pre užívateľov.

SARMs látky sa stali obľúbeným produktom v rámci organizovaného zločinu, kde sú distribuované spolu s anabolickými steroidmi, rastovými hormónmi a inými dopingovými látkami. Niektoré krajiny zaznamenali zvýšenie pašovania SARMs látok v rámci veľkých farmaceutických podvodov, kde boli látky označené ako výživové doplnky.^{40, 41}

Okrem online predaja sa SARMs látky čoraz viac objavujú aj v nelegálnych laboratóriách, kde sa vyrábajú nové syntetické varianty s cieľom obísť antidopingové predpisy. Analýza nelegálnych vzoriek odhalila, že niektoré nové formy SARMs látok majú výrazne odlišné chemické profily, čo sťažuje ich detekciu v dopingových kontrolách.⁴²

V prostredí bojových športov a kulturistiky sú SARMs považované za „neviditeľný doping“, pretože ich detekcia je zložitejšia v porovnaní s tradičnými anabolickými steroidmi. Športovci, ktorí sa snažia obísť antidopingové testy, často využívajú SARMs ako súčasť komplexných dopingových stratégií.⁴³

38 Gaudio, M. C., Aureli, F., Manna, L., Borioni, A., Maccelli, A., Raimondo, M., ... Bartolomei, M. (2024). *Illegal products containing selective androgen receptor modulators purchased online from Italy: health risks for consumers. Sexual Medicine, 12*(2), qfae018.

39 Leaney, A. E., Beck, P., Biddle, S., Brown, P., Grace, P. B., Hudson, S. C., & Mawson, D. H. (2021). *Analysis of supplements available to UK consumers purporting to contain selective androgen receptor modulators. Drug Testing and Analysis, 13*(1), 122–127.

40 Thevis, M., Piper, T., Dib, J., Lagojda, A., Kühne, D., Packschies, L., ... Schänzer, W. (2017). *Mass spectrometric characterization of the selective androgen receptor modulator (SARM) YK-11 for doping control purposes. Rapid Communications in Mass Spectrometry, 31*(14), 1175–1183.

41 Thevis, M., Thomas, A., Fußhöller, G., Beuck, S., Geyer, H., & Schänzer, W. (2010). *Mass spectrometric characterization of urinary metabolites of the selective androgen receptor modulator andarine (S-4) for routine doping control purposes. Rapid Communications in Mass Spectrometry, 24*(15), 2245–2254.

42 Kim, N. S., Lim, N. Y., Choi, H. S., Kim, H., & Baek, S. Y. (2022). *Application of predicted fragmentation pathways and fragment ion structures for detecting steroids and selective androgen receptor modulators in dietary supplements using liquid chromatography–quadrupole time-of-flight mass spectrometry. Rapid Communications in Mass Spectrometry, 36*(8), e9275-n/a.

43 Miklos, A. (2018). *Selective androgen receptor modulators (SARMs) in the context of doping. Farmacia (București), 66*(5), 758–762.

Známe sú aj prípady, kedy organizované skupiny predávali SARMs látky ako súčasť svojho nelegálneho farmaceutického obchodu, pričom ich miešali s ďalšími látkami, ako napr. syntetické opioidy alebo psychostimulanty, čím vyvolávali u užívateľov závislosť a zároveň tým rozširovali svoj trh.⁴⁴

SARMs látky sú čoraz viac populárne aj v rámci vojenských zložiek, kde sú používané na zvýšenie fyzickej výkonnosti a rýchlejšiu regeneráciu. Analýza internetových vyhľadávaní ukázala, že SARMs sú vyhľadávané vo veľkej miere v oblastiach blízko vojenských základní v USA, čo naznačuje ich potenciálne užívanie vojenským personálom.⁴⁵

Na riešenie tohto problému je nevyhnutné zlepšiť právnu reguláciu, vyvinúť pokročilejšie metódy detekcie a zvýšiť povedomie o zdravotných rizikách spojených s ich užívaním.

5 Kriminalistická toxikológia a SARMs

SARMs látky predstavujú významný problém v oblasti kriminalistiky. Tieto syntetické látky, ktoré sa selektívne viažu na androgénne receptory v organizme, sú čoraz častejšie zneužívané ako alternatíva k anabolickým steroidom, a to napriek ich potenciálne závažným zdravotným rizikám. Analýza vlasov sa ukazuje ako jedna z kľúčových metód na odhaľovanie dlhodobého užívania SARMs, keďže umožňuje detekciu týchto látok po dlhšiu dobu (mesiace) od ich užitia a poskytuje možnosť analýzy pre stanovenie mechanizmu užívania. Pokročilé inštrumentálne metódy, ako napr. LC/MS-MS a LC/HRMS (kvapalinová chromatografia s hmotnostnou spektrometriou), dokážu detegovať SARMs v extrémne nízkych koncentráciách, čo je nevyhnutné vzhľadom na nízke hladiny týchto látok v biologických matriciach.⁴⁶ Efektívny boj proti nelegálnemu obchodu so SARMs vyžaduje interdisciplinárny prístup, medzinárodnú spoluprácu a neustály vývoj analytických metód schopných identifikovať aj nové SARMs.

Z kriminalistického hľadiska predstavuje odhaľovanie nelegálneho obchodu a zneužívania SARMs značné analytické výzvy. Identifikácia a kvantifikácia týchto látok v biologických matriciach vyžaduje vysoko sofistikované analytické metódy vzhľadom na ich nízke koncentrácie a štrukturálnu podobnosť s inými steroidnými látkami. Kriminalistické laboratória musia neustále vyvíjať a validovať nové analytické prístupy, aby dokázali reagovať na rýchlo sa meniaci trh dizajnerských SARMs, ktoré sa objavujú s cieľom obchádzať existujúce metódy skúmania i právne obmedzenia. Podobný trend je zaznamenaný aj v prípade nových psychoaktívnych látok, ktoré vznikajú chemickou

44 Vignali, J. D., Pak, K. C., Beverley, H. R., DeLuca, J. P., Downs, J. W., Kress, A. T., ... Selig, D. J. (2023). *Systematic Review of Safety of Selective Androgen Receptor Modulators in Healthy Adults: Implications for Recreational Users*. *Journal of Xenobiotics*, 13(2), 218–236.

45 Hammad, M.A., Khan, A., Yafi, F.A., & Barham, D. (2024). (331) *A Novel Epidemiological Approach to Geographically Mapping Selective Androgen Modulator Receptors (SARMs) in the United States Through Google Trends*. *The Journal of Sexual Medicine*.

46 Gheddar, L., Raul, J.-S., & Kintz, P. (2021). *Development and validation of SARMs and metabolic modulators screening in hair using UHPLC-MS/MS: Application to a doping case and first identification of S23 in authentic human hair*. *Journal of Chromatography. B, Analytical Technologies in the Biomedical and Life Sciences*, 1187, 123048.

modifikáciou známych „klasických“ drog, za účelom obchádzania platnej trestnoprávnej legislatívy.⁴⁷

Biologické matrice využívané v kriminalistickotoxikologickej analýze SARMs

Štandardné biologické matrice v toxikologickej analýze - v kriminalistickej praxi sa na detekciu SARMs využívajú rôzne biologické matrice, pričom každá poskytuje špecifické výhody v závislosti od cieľa analýzy. Najčastejšie používanou matricou je moč, z ktorého je možné detegovať SARMs a ich metabolity v časovom horizonte niekoľko dní po užití.⁴⁸ Analýza moču je obzvlášť cenná pri rozlíšení konkrétnych metabolitov, čo umožňuje jednoznačnú identifikáciu užívanej látky.

Analýza krvi poskytuje informácie o aktuálnej koncentrácii SARMs v obehovom systéme a je obzvlášť užitočná pri vyšetrovaní akútnej intoxikácie alebo pri potrebe stanovenia presnej koncentrácie látky v organizme v určitom čase. Táto metóda je však invazívna a poskytuje relatívne krátke detekčné okno v porovnaní s inými matricami.⁴⁹

Menej používané, ale analyticky cenené matrice predstavujú sliny, pot a nechty. Tieto alternatívy môžu v niektorých prípadoch poskytovať doplnujúce informácie, najmä ak nie je možné získať štandardné vzorky alebo ak je cieľom neinvazívne získanie vzorky. Ich využitie v rutinej kriminalistickej praxi je limitované nedostatkom štandardizovaných analytických protokolov a nižšou koncentráciou analytov v porovnaní s bežnými matricami.⁵⁰

Analýza vlasov ako kľúčová metóda pre detekciu dlhodobého užívania – predstavuje obzvlášť cenný nástroj pre kriminalistickú toxikológiu a samotnú detekciu SARMs látok z niekoľkých dôvodov. Táto metóda výrazne rozširuje detekčné okno v porovnaní s tradičnými matricami, umožňuje identifikáciu látok mesiace až roky po ich užití, a to v závislosti od dĺžky analyzovaných vlasov. Tento poznatok je obzvlášť významný pri vyšetrovaní dlhodobých schém nelegálneho obchodu alebo užívania SARMs.⁵¹

Ďalšou kľúčovou výhodou analýzy vlasov je možnosť segmentálnej analýzy, ktorá umožňuje rozlíšiť medzi jednorazovým a dlhodobým užívaním a stanoviť presný vzor užívania v čase. Tu sa využíva poznatok o rýchlosti rastu vlasov (ca. 1 cm za mesiac), pričom

47 Kiššová, M. (2020). *Nové psychoaktívne látky a ich výskyt v Európe. Bezpečnostní management v kontextu aktuálných problémů současnosti*, 157-164. České Budějovice : Vysoká škola evropských a regionálních studií. ISBN 978-80-7556-072-8.

48 Heinsvig, P. J., Holler, K. R., Lindholst, C., & Nielsen, T. S. (2024). *Detection of substance use in clinical forensic cases: urine analysis of victims and perpetrators*. *Forensic Science, Medicine, and Pathology*, 2024-09. <https://doi.org/10.1007/s12024-024-00873-w>

49 Heinsvig, P. J., Holler, K. R., Lindholst, C., & Nielsen, T. S. (2024). *Detection of substance use in clinical forensic cases: urine analysis of victims and perpetrators*. *Forensic Science, Medicine, and Pathology*, 2024-09. <https://doi.org/10.1007/s12024-024-00873-w>

50 Kennedy, K., Gannicliffe, C., Cole, L. M., Sealey, M., & Francese, S. (2022). *In depth investigation of the capabilities and limitations of combined proteomic-MALDI MS based approach for the forensic detection of blood*. *Science & Justice*, 62(5), 602–609.

51 Kintz, P., Gheddar, L., & Raul, J. (2021). *Simultaneous testing for anabolic steroids in human hair specimens collected from various anatomic locations has several advantages when compared with the standard head hair analysis*. *Drug Testing and Analysis*, 13(7), 1445–1451.

analýza jednotlivých segmentov (regiónov) vlasov môže poskytnúť retrospektívny časový profil užívania látky, čo je neoceniteľná informácia pre kriminalistickú prax. Analýza ďalej umožňuje detekciu pôvodných zlúčenín, nielen ich metabolitov, čo poskytuje jednoznačný dôkaz o expozícii konkrétnej látky. Uvedený prístup sa využíva pri identifikácii nových SARMs, ktorých metabolické profily nemusia byť dostatočne charakterizované. Kintz so svojim vedeckým tímom dokázali detegovať viaceré SARMs látky vo vlasoch užívateľov, konkrétne ligandrolu (LGD-4033), andrínu (S-4) a ostarínu (MK-2866), s koncentráciami v rozsahu od 0,1 do 42 pg/mg v závislosti od konkrétnej látky.⁵² Uvedené fakty zdôrazňujú potrebu vysoko citlivých analytických metód v kriminalistickej praxi.

Príprava vzoriek pre kriminalistickotoxikologické skúmanie SARMs

Príprava vzoriek predstavuje kritický krok v kriminalistickotoxikologickej analýze SARMs látok, keďže výrazne ovplyvňuje citlivosť, selektivitu a spoľahlivosť následnej analýzy. V prípade vlasov zahŕňa tento proces niekoľko kľúčových fáz začínajúcich dôkladnou dekontamináciou vzoriek pomocou organických rozpúšťadiel, najčastejšie dichlórmétanu, za účelom odstránenia externých kontaminantov, ktoré by mohli skresliť výsledky analýzy. Po dekontaminácii nasleduje segmentácia vlasov podľa potreby časovej analýzy, pričom vzorky sú následne rozrezané na veľmi malé úseky (segmenty menšie ako 1 mm) pre maximalizáciu efektivity extrakcie analytov. Rozdrvené vlasy sa inkubujú v pufrí a následne sa extrahujú zmesou organických rozpúšťadiel. Tento postup umožňuje efektívne uvoľnenie SARMs látok, ktoré sú zabudované v keratinovej štruktúre vlasov.⁵³

Pre extrakciu SARMs z biologických matric sa v kriminalistickej praxi využívajú dve hlavné techniky. Prvou je extrakcia na tuhej fáze (SPE, z angl. *solid phase extraction*) a druhou je extrakcia kvapalina – kvapalina (LLE, z angl. *liquid – liquid extraction*). SPE predstavuje modernú metódu so značnými výhodami, vrátane vyššej selektivity, možnosti automatizácie, nižšej spotreby organických rozpúšťadiel a možnosti simultánnej extrakcie viacerých vzoriek. Táto technika je obzvlášť užitočná pri analýze komplexných biologických matric, kde je potrebné odstrániť interferujúce látky pred chromatografickou analýzou. Extrahované analyty sú následne skoncentrované a prevedené do formy kompatibilnej s konkrétnou analytickou technikou (napr. LC/MS-MS alebo LC/HRMS).^{54, 55}

Chromatografické a spektroskopické metódy kriminalistickotoxikologickú analýzu SARMs

Identifikácia a kvantifikácia SARMs látok v kriminalistickej praxi sa primárne opiera o kombináciu chromatografických (separačných) a spektroskopických metód. Kvapalinová

52 Kintz, P., Gheddar, L., Ameline, A., & Raul, J.-S. (2021). *Perspectives in Evaluating Selective Androgen Receptor Modulators in Human Hair: A Short Communication*. *Therapeutic Drug Monitoring*, 43(2), 298–300.

53 Kintz, P., Gheddar, L., Ameline, A., & Raul, J.-S. (2021). *Perspectives in Evaluating Selective Androgen Receptor Modulators in Human Hair: A Short Communication*. *Therapeutic Drug Monitoring*, 43(2), 298–300.

54 Kumar, S., Gayakwad, H., & Baggi, T. R. (2024). *Analytical methods for the determination of xylazine in pharmaceutical, clinical and forensic matrices - A review*. *Medicine, science, and the law*, 258024241275899. Advance online publication. <https://doi.org/10.1177/00258024241275899>

55 François, I., Sandra, K., & Sandra, P. (2009). *Comprehensive liquid chromatography: Fundamental aspects and practical considerations—A review*. *Analytica Chimica Acta*, 641(1), 14–31.

chromatografia je vhodnou voľbou pre separáciu SARMs vzhľadom na ich nízku prchavosť a relatívnu termickú stabilitu. Moderné systémy kvapalinovej chromatografie (napr. UHPLC – „ultra-high performance liquid chromatography“) umožňujú vynikajúcu separáciu analytov pri kratších analýzach a nižšej spotrebe mobilnej fázy, čo je veľmi vhodné pre rutinnú kriminalistickotoxikologickú analýzu.^{56, 57}

Hmotnostná spektrometria predstavuje najcitlivejšiu a najselektívnejšiu detekčnú techniku pre SARMs. V kriminalistickej praxi sa najčastejšie využívajú dva prístupy – tandemová hmotnostná spektrometria (MS/MS) a vysokorozlišovacia hmotnostná spektrometria (HRMS). Oba analytické prístupy sú vhodné na kvantitatívnu analýzu známych SARMs látok v komplexných matriciach. Vysokorozlišovacia hmotnostná spektrometria navyše poskytuje presné meranie hmotnosti analytov, čo umožňuje určiť elementárne zloženie a jednoznačnú identifikáciu látok. Technika je využívaná aj pri identifikácii nových SARMs látok, ktoré nemusia byť zahrnuté v štandardných knižniciach spektier.⁵⁸

Vývoj prenosných spektroskopických prístrojov predstavuje vhodný prístup pre rýchlu detekciu SARMs látok v teréne. Infračervená spektroskopia a Ramanova spektroskopia sa ukazujú ako užitočný nástroj na predbežnú identifikáciu podozrivých látok priamo v teréne. Tieto techniky umožňujú nedeštruktívnu analýzu vzoriek bez potreby zložitej prípravy, čo je vhodné v počiatočnom skríningu zachytených produktov podozrivých z obsahu SARMs. Hoci uvedené metódy nedosahujú takú citlivosť a selektivitu ako hmotnostná spektrometria, môžu významne prispieť k efektívnosti kriminalistických postupov poskytnutím rýchlej a predbežnej identifikácie, na základe čoho sa dajú usmerňovať následné laboratórne analýzy. Zariadenia môžu byť pripojené k databázam spektier známych SARMs, čo umožní okamžitú identifikáciu látok na základe ich spektrálnych charakteristík. Pre komplexné vzorky alebo nízke koncentrácie analytov, zostáva aj naďalej nevyhnutná laboratórna analýza s využitím pokročilých chromatografických a spektroskopických metód.^{59, 60}

56 Neto, A.C., Pimentel, K.N., Bezerra, L.S., & Martinucci, B. (2024). Detection sensibility and amplification threshold establishment: Internal validation of Investigator® Quantiplex® PRO in a genetic forensic laboratory in central Brazil. *Forensic Research & Criminology International Journal*. DOI:10.15406/frcij.2024.12.00394

57 Shushan, B. (2010). review of clinical diagnostic applications of liquid chromatography-tandem mass spectrometry. *Mass Spectrometry Reviews*, 29(6), 930–944.

58 Kintz, P., Gheddar, L., Ameline, A., & Raul, J. S. (2021). Perspectives in Evaluating Selective Androgen Receptor Modulators in Human Hair: A Short Communication. *Therapeutic drug monitoring*, 43(2), 298–300. <https://doi.org/10.1097/FTD.0000000000000859>

59 Wermelinger, M., Coppey, F., Gasté, L., & Esseiva, P. (2023). Exploring the added value of portable devices such as near infrared spectrometer in the field of illicit drugs analyses. *Forensic Science International*, 348, 111605.

60 Ng, C. H., Kunalan, V., Yew, C. H., Chang, K. H., & Abdullah, A. F. L. (2024). Performance assessment of portable Raman spectroscopy in determining ecstasy tablets. *Journal of Raman Spectroscopy*, 55(8), 891–900.

Záver

Farmaceutická kriminalita spojená so zneužívaním SARMs predstavuje globálny problém, do ktorého sú často zapojené aj rozsiahle organizované skupiny. Tie páchajú spoločensky nebezpečnú trestnú činnosť, ktorá vážne ohrozuje život a zdravie ľudí a v celosvetovom meradle narúša verejné zdravie. Z toho vyplýva naša spoločenská povinnosť podieľať sa na potláčaní tohto negatívneho javu s cieľom chrániť konkrétnych jednotlivcov – kupujúcich a užívateľov týchto produktov.

V rámci Slovenska sa stále väčšiemu dopytu tešia neregistrované farmaceutické produkty ponúkané cez internetové obchody, čo má za následok dva kľúčové aspekty farmaceutickej kriminality v oblasti anabolických či hormonálnych látok. Prvým je samotné nelegálne obchodovanie s neregistrovanými výživovými doplnkami obsahujúcimi SARMs. Druhým je manipulácia s množstvom týchto látok v jednotlivých dávkach produktov, kde je nevyhnutné dôkladne skúmať nielen ich zloženie, ale aj pravosť obalov, etikiet, blistrov, spôsob tlače, príbalové letáky, farmaceutickú dokumentáciu, grafiku a ochranné prvky.

Na uvedené problémy musia adekvátne reagovať orgány činné v trestnom konaní a súdy, napríklad zavádzaním jednotnej európskej legislatívy, pričom dôležitá je aj systematická prevencia. Výskyt farmaceutických produktov s obsahom SARMs, ktoré sú voľne dostupné na internete, zdôrazňuje potrebu aktívnych opatrení na obmedzenie ich predaja – a to jednak z hľadiska ochrany verejného zdravia, a zároveň aj vzhľadom na dopad na športový doping a možné právne dôsledky, ktoré sa týkajú jednotlivcov i organizovaných skupín.

Literatúra

BARTA, M. (2021). Deštruktívne metódy skúmania listín a dokumentov. *Teória a prax dokazovania vo vyšetrovaní: Zborník vedeckých prác*, 20-25. Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave. ISBN 978-80-8054-897-1.

BARTOLI, A., MAFFULLI, N., OLIVA, G., ZIELLO, S., & OLIVA, F. (2024). IS SARM - Selective Androgen Receptor Modulator: A Chance for Therapeutic Approach in Muscle-Wasting Chronic Conditions? *Muscles, Ligaments and Tendons Journal*, 14(2), 361.

BHASIN, S., & JASUJA, R. (2009). Selective androgen receptor modulators as function promoting therapies. *Current Opinion in Clinical Nutrition and Metabolic Care*, 12(3), 232–240.

BOHLIN, K. P., POHANKA, A., ANDERSSON, A., VILLÉN, T., & EKSTRÖM, L. (2024). Detection of anabolic agents including selective androgen receptor modulators in samples outside of sport. *Drug Testing and Analysis*, 16(8), 827–834.

FRANÇOIS, I., SANDRA, K., & SANDRA, P. (2009). Comprehensive liquid chromatography: Fundamental aspects and practical considerations—A review. *Analytica Chimica Acta*, 641(1), 14–31.

GARG, N., HANSSON, A., KNYCH, H., STANLEY, S., THEVIS, M., BONDESSON, U., HEDELAND, M., & GLOBISCH, D. (2018). Structural elucidation of major selective androgen receptor modulator (SARM) metabolites for doping control. *Organic & biomolecular chemistry*, 16(5), 698-702.

- GAUDIANO, M. C., AURELI, F., MANNA, L., BORIONI, A., MACCELLI, A., RAIMONDO, M., ... BARTOLOMEI, M. (2024). Illegal products containing selective androgen receptor modulators purchased online from Italy: health risks for consumers. *Sexual Medicine*, 12(2), qfae018.
- GHEDDAR, L., RAUL, J.-S., & KINTZ, P. (2021). Development and validation of SARMs and metabolic modulators screening in hair using UHPLC-MS/MS: Application to a doping case and first identification of S23 in authentic human hair. *Journal of Chromatography. B, Analytical Technologies in the Biomedical and Life Sciences*, 1187, 123048.
- GOULD, H. P., HAWKEN, J. B., DUVAL, G. T., & HAMMOND, J. W. (2021). Asynchronous Bilateral Achilles Tendon Rupture with Selective Androgen Receptor Modulators: A Case Report. *JBJS case connector*, 11(2), e20.00635. <https://doi.org/10.2106/JBJS.CC.20.00635>
- HAHAMYAN, H. A., VASIREDDI, N., VOOS, J. E., & CALCEI, J. G. (2023). Social media's impact on widespread SARMs abuse. *The Physician and sportsmedicine*, 51(4), 291–293. <https://doi.org/10.1080/00913847.2022.2078679>
- HAHAMYAN, H., GOULD, H., GREGORY, A., DODSON, C., GAUSDEN, E., VOOS, J., ... VASIREDDI, N. (2023). Poster 390: Systematic Review of SARMs Abuse in Athletes. *Orthopaedic Journal of Sports Medicine*, 11(7_suppl3), 3.
- HALL, E., & VROLIJK, M. F. (2023). Androgen Receptor and Cardiovascular Disease: A Potential Risk for the Abuse of Supplements Containing Selective Androgen Receptor Modulators. *Nutrients*, 15(15), 3330.
- HAMMAD, A., KHAN, F. A., YAFI, D. W., & BARHAM. (2024). A novel epidemiological approach to geographically mapping selective androgen modulator receptors (SARMs) in the United States through Google Trends. *The Journal of Sexual Medicine*, 21(Suppl_1), qdae001.316. <https://doi.org/10.1093/jsxmed/qdae001.316>
- HANSSON, A., KNYCH, H., STANLEY, S., THEVIS, M., BONDESSON, U., & HEDELAND, M. (2015). Characterization of equine urinary metabolites of selective androgen receptor modulators (SARMs) S1, S4 and S22 for doping control purposes. *Drug Testing and Analysis*, 7(8), 673–683.
- HEINSVIG, P. J., HOLLER, K. R., LINDHOLST, C., & NIELSEN, T. S. (2024). Detection of substance use in clinical forensic cases: urine analysis of victims and perpetrators. *Forensic Science, Medicine, and Pathology*, 2024-09. <https://doi.org/10.1007/s12024-024-00873-w>
- CHOI, S. M., & LEE, B. M. (2015). Comparative safety evaluation of selective androgen receptor modulators and anabolic androgenic steroids. *Expert opinion on drug safety*, 14(11), 1773–1785. <https://doi.org/10.1517/14740338.2015.1094052>
- CHRISTIANSEN, A. R., LIPSHULTZ, L. I., HOTALING, J. M., & PASTUSZAK, A. W. (2020). Selective androgen receptor modulators: the future of androgen therapy? *Translational Andrology and Urology*, 9(Suppl 2), 135–148.
- KARATT, T. K., MUHAMMED AJEESANU, M., KARAKKA KAL, A. K., SUBHAHAR, M. B., SATHIQ, M. A., & LAYA, S. (2023). Electrospray ionization mass spectrometry adduct formation by mobile phase additives: A case study using nitrile functional groups containing selective androgen receptor modulators. *Rapid Communications in Mass Spectrometry*, 37(14), e9530-n/a.
- KENNEDY, K., GANNICLIFFE, C., COLE, L. M., SEALEY, M., & FRANCESE, S. (2022). In depth investigation of the capabilities and limitations of combined proteomic-MALDI MS based approach for the forensic detection of blood. *Science & Justice*, 62(5), 602–609.

- KIM, N. S., LIM, N. Y., CHOI, H. S., KIM, H., & BAEK, S. Y. (2022). Application of predicted fragmentation pathways and fragment ion structures for detecting steroids and selective androgen receptor modulators in dietary supplements using liquid chromatography–quadrupole time-of-flight mass spectrometry. *Rapid Communications in Mass Spectrometry*, 36(8), e9275-n/a.
- KINTZ, P., GHEDDAR, L., & RAUL, J. (2021). Simultaneous testing for anabolic steroids in human hair specimens collected from various anatomic locations has several advantages when compared with the standard head hair analysis. *Drug Testing and Analysis*, 13(7), 1445–1451.
- KINTZ, P., GHEDDAR, L., AMELINE, A., & RAUL, J. S. (2021). Perspectives in Evaluating Selective Androgen Receptor Modulators in Human Hair: A Short Communication. *Therapeutic drug monitoring*, 43(2), 298–300. <https://doi.org/10.1097/FTD.0000000000000859>
- KINTZ, P., GHEDDAR, L., PARADIS, C., CHINELLATO, M., AMELINE, A., RAUL, J.-S., & OLIVABADIE, M. (2021). Peroxisome Proliferator-Activated Receptor Delta Agonist (PPAR- δ) and Selective Androgen Receptor Modulator (SARM) Abuse: Clinical, Analytical and Biological Data in a Case Involving a Poisonous Combination of GW1516 (Cardarine) and MK2866 (Ostarine). *Toxics (Basel)*, 9(10), 251.
- KIŠŠOVÁ, M. (2020). Nové psychoaktívne látky a ich výskyt v Európe. *Bezpečnostní management v kontextu aktuálních problémů současnosti*, 157–164. České Budějovice : Vysoká škola evropských a regionálních studií. ISBN 978-80-7556-072-8.
- KUMAR, S., GAYAKWAD, H., & BAGGI, T. R. (2024). Analytical methods for the determination of xylazine in pharmaceutical, clinical and forensic matrices - A review. *Medicine, science, and the law*, 258024241275899. Advance online publication. <https://doi.org/10.1177/00258024241275899>
- LEANEY, A. E., BECK, P., BIDDLE, S., BROWN, P., GRACE, P. B., HUDSON, S. C., & MAWSON, D. H. (2021). Analysis of supplements available to UK consumers purporting to contain selective androgen receptor modulators. *Drug Testing and Analysis*, 13(1), 122–127.
- MIKLOS, A. (2018). Selective androgen receptor modulators (SARMs) in the context of doping. *Farmacia (București)*, 66(5), 758–762.
- MOHAMED, W. T., JAHAGIRDAR, V., FATIMA, I., AHMED, M. K., JABER, F., WANG, K., ... LIKHITSUP, A. (2023). Selective Androgen Receptor Modulators (SARMs)-Induced Liver Injury: A Case Report and Review of Literature. *Cureus*, 15(2), e35094.
- MOHIDEEN, H., HUSSAIN, H., DAHIYA, D. S., & WEHBE, H. (2023). Selective Androgen Receptor Modulators: An Emerging Liver Toxin. *Journal of Clinical and Translational Hepatology*, 11(1), 188–196.
- MORDENTE, A., VINCENZO, T., BRUNO, C., SILVESTRINI, A., GIAGULLI, V. A., MANCINI, A., & HOROWITZ, M. (2020). Is There Room for SERMs or SARMs as Alternative Therapies for Adult Male Hypogonadism? *International Journal of Endocrinology*, 2020(2020), 1–9.
- NARAYANAN, R., MOHLER, M. L., BOHL, C. E., MILLER, D. D., & DALTON, J. T. (2008). Selective androgen receptor modulators in preclinical and clinical development. *Nuclear Receptor Signaling*, 6(1), e010.
- NETO, A.C., PIMENTEL, K.N., BEZERRA, L.S., & MARTINUCCI, B. (2024). Detection sensibility and amplification threshold establishment: Internal validation of Investigator® Quantiplex® PRO in a genetic forensic laboratory in central Brazil. *Forensic Research & Criminology International Journal*. DOI:10.15406/frcij.2024.12.00394

- NG, C. H., KUNALAN, V., YEW, C. H., CHANG, K. H., & ABDULLAH, A. F. L. (2024). Performance assessment of portable Raman spectroscopy in determining ecstasy tablets. *Journal of Raman Spectroscopy*, 55(8), 891–900.
- ORAL, O., NOMIKOS, G., & NOMIKOS, N. (2020). Selective Androgen Receptor Modulators (SARMs) in the World of Sports. *American Journal of Medical Sciences and Medicine*, 8(4), 153–156.
- PADAPPAYIL, R. P., CHANDINI ARJUN, A., VIVAR ACOSTA, J., GHALI, W., & MUGHAL, M. S. (2022). Acute Myocarditis From the Use of Selective Androgen Receptor Modulator (SARM) RAD-140 (Testolone). *Cureus*, 14(1), e21663.
- SHUSHAN, B. (2010). review of clinical diagnostic applications of liquid chromatography-tandem mass spectrometry. *Mass Spectrometry Reviews*, 29(6), 930–944.
- THEVIS, M., PIPER, T., DIB, J., LAGOJDA, A., KÜHNE, D., PACKSCHIES, L., ... SCHÄNZER, W. (2017). Mass spectrometric characterization of the selective androgen receptor modulator (SARM) YK-11 for doping control purposes. *Rapid Communications in Mass Spectrometry*, 31(14), 1175–1183.
- THEVIS, M., THOMAS, A., FUSSHÖLLER, G., BEUCK, S., GEYER, H., & SCHÄNZER, W. (2010). Mass spectrometric characterization of urinary metabolites of the selective androgen receptor modulator andarine (S-4) for routine doping control purposes. *Rapid Communications in Mass Spectrometry*, 24(15), 2245–2254.
- VASILEV, V., & BOYADJIEV, N. (2020). Selective androgen receptor modulators (SARM) – A new temptation in sports. Types, mode of action and side effects of their application: review. *Journal of Applied Sports Sciences*, 4(2), 107–115.
- VASILEV, V., & BOYADJIEV, N. (2020). Selective Androgen Receptor Modulators (SARMs) in Sports: A Review. *Athens Journal of Sports*, 8(3), 215–230. <http://doi.org/10.30958/ajspo.8-3-4>
- VIGNALI, J. D., PAK, K. C., BEVERLEY, H. R., DELUCA, J. P., DOWNS, J. W., KRESS, A. T., SELIG, D. J. (2023). Systematic Review of Safety of Selective Androgen Receptor Modulators in Healthy Adults: Implications for Recreational Users. *Journal of Xenobiotics*, 13(2), 218–236.
- WEN, J., SYED, B., LEAPART, J., SHEHABAT, M., ANSARI, U., AKHTAR, M., PAI, D. (2025). Selective Androgen Receptor Modulators (SARMs) Effects on Physical Performance: A Systematic Review of Randomized Control Trials. *Clinical Endocrinology (Oxford)*, 102(1), 3–27.
- WERMELINGER, M., COPPEY, F., GASTÉ, L., & ESSEIVA, P. (2023). Exploring the added value of portable devices such as near infrared spectrometer in the field of illicit drugs analyses. *Forensic Science International*, 348, 111605.
- ŽAK, K. (2020). Inversion in Distribution Channels on the Polish Pharmaceutical Market – Mechanisms of Counteracting Illegal Export of Medicinal Products. *Economic and Regional Studies / Studia Ekonomiczne i Regionalne*, 13(1), 87–114.

Internetové zdroje

WORLD ANTI-DOPING AGENCY. *Prohibited List 2025*. [online]. [cit. 11. marec 2025]. Dostupné na internete: https://www.wada-ama.org/sites/default/files/2024-09/2025list_en_final_clean_12_september_2024.pdf

Trestná činnost páchaná v kybernetickém prostoru s důrazem na virtuální měny

MICHAL ČERNÝ¹

DOI <http://dx.doi.org/10.37355/fvpk-2025/ZC-03>

Úvod

V posledních letech jsme svědky dramatické digitalizace lidské činnosti, což s sebou přináší nejen řadu výhod, ale i nové hrozby. Kybernetický prostor se stal nejen místem sdílení informací a obchodních transakcí, ale také prostorem pro různorodou trestnou činnost. Mezi nejpalčivější problémy patří zneužívání virtuálních měn, které nabízejí anonymitu a rychlost transakcí. Tento článek se věnuje komplexní analýze trestné činnosti v kyberprostoru, přičemž klade důraz na roli virtuálních měn v těchto aktivitách.

1 Kybernetický prostor a patologické jevy v kyberprostoru

Kybernetický prostor je dynamický a komplexní soubor informačních a komunikačních technologií, který zahrnuje nejen fyzickou infrastrukturu, jako jsou servery, kabelové systémy a datové centra, ale také software, sítě, data a lidskou interakci. Definice kyberprostoru se v akademické literatuře liší, avšak společným jmenovatelem je digitální prostor, kde probíhá komunikace, transakce a ukládání informací.

Patologické jevy v kyberprostoru zahrnují širokou škálu negativních fenoménů, které mění charakter sociálních interakcí a představují hrozbu pro jednotlivce i společnost. Mezi těmito jevy lze jmenovat: cyber-enabled crime (ostatní kriminalita páchaná v kyberprostoru) a cyber-dependent crime (kriminalita přímo závislá na kybernetické trestné činnosti).

Zásadním fenoménem, který proměnil kriminální aktivity v kyberprostoru, je rozšířené využití virtuálních měn. Tyto decentralizované digitální systémy, jako je například Bitcoin či Monero, poskytují vysokou úroveň anonymizace transakcí, což z nich činí atraktivní nástroj pro pachatele trestné činnosti. Virtuální měny nejsou vázány na žádnou centrální autoritu a mohou být využity ke skrytí identity a původu finančních prostředků, což z nich činí ideálním nástrojem pro legalizaci výnosů z trestné činnosti.

1 Michal Černý, Policie České republiky - Národní centrála proti terorismu, extremismu a kybernetické kriminalitě služby kriminální policie a vyšetřování. Problematice virtuálních měn v bezpečnostní praxi se věnuje od roku 2018. V současné době je doktorandem na Českém vysokém učení technickém v Praze – Fakultě biomedicínského inženýrství.

Významným rizikovým faktorem je globalizace kyberprostoru, která umožňuje působení pachatelů z různých jurisdikcí, což znesnadňuje jejich vystopování a následné trestní stíhání. V současnosti se stává nezbytností interdisciplinární přístup spojující technické, právní a sociologické disciplíny k efektivnímu zkoumání a potírání kriminality v kybernetickém prostoru.

2 Cyber-enabled crime

Cyber-enabled crime (ostatní kriminalita páchaná v kyberprostoru) představuje skupinu trestných činů, které existovaly i před nástupem digitálních technologií, ale jejich dopad a efektivita se díky internetu výrazně zvýšily. V této kategorii se typicky objevují tradiční formy kriminality, jako jsou podvody, vydírání, legalizace výnosů z trestné činnosti, obchod s lidmi nebo financování terorismu, které však využívají digitální nástroje a infrastrukturu ke svému provedení.

Internet a technologie umožňují těmto činům získat novou dimenzi. Pachatelé mohou působit anonymně, přeshraničně a s minimálními náklady. Virtuální měny v této souvislosti hrají zásadní roli, protože pachatelům poskytují možnost provádět finanční transakce mimo dohled tradičních bankovních systémů.

Podstatnou charakteristikou ostatní kriminality páchané v kyberprostoru je, že sice není vázána výlučně na digitální infrastrukturu, avšak právě tato infrastruktura umožňuje její masivní rozmach a ztěžuje detekci i vyšetřování. Kryptoměny zde vystupují jako prostředek ekonomického zajištění trestné činnosti, čímž napomáhají jejímu dlouhodobému udržení a škálování.

Z hlediska forenzní analýzy a trestního stíhání představují kryptoměny výzvu nejen kvůli anonymitě a decentralizaci, ale také kvůli existenci technologických nástrojů, které dále komplikují orgánům činným v trestním řízení trasování toků kriminálních transakcí virtuálních měn. Odpovědí na tyto výzvy musí být kombinace technologického výzkumu, legislativních nástrojů a mezinárodní spolupráce.

3 Cyber-dependent crime

Kriminalita přímo závislá na kybernetické trestné činnosti představuje specifickou kategorii trestné činnosti, která je zcela podmíněna existencí a funkcí informačních technologií a digitální infrastruktury. Tato kriminalita by bez kyberprostoru a informačních a komunikačních technologií nemohla existovat, neboť samotný mechanismus spáchání trestného činu závisí na využití počítačových systémů, sítí a dat.

Virtuální měny v rámci této kriminality slouží především jako nástroj odměňování a financování. Pachatelé často požadují platby za dešifrování dat nebo za nezveřejnění exfiltrovaných informací právě prostřednictvím kryptoměn, které jim zajišťují vysokou

míru anonymity. Například ransomware útoky jsou v naprosté většině případů spojeny s požadavky na platbu v Bitcoiních nebo jiných kryptoměnách, čímž dochází k propojení sofistikované digitální trestné činnosti s decentralizovaným finančním systémem.

Specifickým problémem je existence tzv. „ransomware-as-a-service“ (RaaS), kdy rozličné hackerské skupiny nabízejí své nástroje jako službu jiným pachatelům (RaaS affiliates) za podíl na zisku, přičemž veškeré transakce probíhají ve virtuálních měnách. Tento model zločinu snižuje technickou bariéru pro vstup do kyberkriminality a výrazně rozšiřuje spektrum potenciálních útočníků na rozličné cíle, které nelze předem žádným způsobem predikovat.

Vyšetřování kriminality typu cyber-dependent je komplikováno globálním charakterem útoků, anonymitou aktérů a složitostí digitálních stop. Odpověď na tuto výzvu musí spočívat nejen v legislativních opatřeních, ale také ve vývoji sofistikovaných nástrojů pro digitální forenzní analýzu, včetně specializovaných nástrojů pro trasování toků kryptoměnových transakcí. Významnou roli hraje rovněž mezinárodní spolupráce a sdílení informací mezi bezpečnostními složkami napříč státy v celosvětovém rozsahu.

4 Zneužití virtuálních měn ze strany pachatelů trestné činnosti

Virtuální měny se v posledních letech staly klíčovým nástrojem v rukou pachatelů trestné činnosti v kyberprostoru. Jejich hlavní výhodou je relativní anonymita, globální dostupnost a absence centrálního dohledu. Tyto vlastnosti činí z kryptoměn ideální prostředek pro převod a skrytí výnosů z trestné činnosti, stejně jako pro financování různých nelegálních aktivit.

Zneužití virtuálních měn má několik základních forem, které se často kombinují a překrývají. V následujících podkapitolách bude rozvedena jejich struktura a mechanismy zneužívání.

4.1 Pašování hotovosti nebo jiných aktiv

Virtuální měny umožňují digitální převod hodnoty bez nutnosti fyzického přesunu tradiční fiat měny či aktiv. Pachatelé využívají kryptoměny k obcházení tradičních kontrol kapitálových toků a devizových pravidel. Zatímco dříve bylo nutné pašovat fyzickou hotovost, dnes stačí zaslat privátní klíč nebo QR kód prostřednictvím aplikace využívající šifrovanou komunikaci. Tento postup se využívá např. při daňových únicích, korupčních schématech nebo převodu výnosů z trestné činnosti do bezpečných jurisdikcí, aby se zastírel původ trestnou činností získaných finančních prostředků.

4.2 Využívání legálních obchodních struktur

Organizace zapojené do praní peněz stále častěji využívají legální podnikatelské subjekty k zakrytí původu kryptoměnových transakcí. Jde například o kryptoburzy, směnárný,

těžební společnosti nebo podniky přijímající kryptoměny jako platbu. Přes tyto subjekty lze relativně snadno konvertovat kryptoměny do fiat měn nebo je legalizovat v rámci běžných obchodních transakcí. Dalším známým příkladem je vkládání trestnou činností získaných financí do zisků z legálních obchodů podnikatelského subjektu, aby na první dojem působil jako legitimní zisk.

4.3 Využívání sítě profesionálních zprostředkovatelů služeb

V digitálním prostředí operuje síť tzv. „money mules“², off-chain směnárníků a zprostředkovatelů, kteří za provizi převádějí kryptoměny do jiných měn či systémů. Tito prostředníci často operují na pomezí legality, a jejich činnost je obtížně sledovatelná. Jejich služby se využívají například při multi-layeringu³ v rámci praní peněz.

4.4 Nové platební metody

Vedle známých kryptoměn roste popularita anonymních a obtížně vysledovatelných měn jako Monero. Tyto měny implementují pokročilé techniky skrytí odesílatele, příjemce i částky (např. ring signatures, stealth adresy). Dále se objevují nové formy platebních platform, včetně decentralizovaných směnárů (DEX) a DeFi protokolů,⁴ které eliminují potřebu centralizované kontroly a podléhají menšímu regulačnímu dohledu z pohledu „know your customer“ (KYC).⁵

4.5 Financování terorismu a extremismu

Virtuální měny se stávají nástrojem financování teroristických organizací a extremistických skupin. Anonymita a neregulovanost kryptoměnových transakcí umožňuje skrytý převod prostředků bez detekce tradičními finančními institucemi. Byly zaznamenány případy, kdy teroristické skupiny veřejně sdílely kryptoměnové adresy pro sběr darů či výkupného.

4.6 Podpora terorismu a extremismu

Kromě přímého financování slouží kryptoměny také k podpoře infrastruktury extremistických hnutí: nákupu serverů, domén, šíření propagandy či nákupu vybavení.

2 Money mules jsou jednotlivci, kteří vědomě či nevědomě přenášejí nebo převádějí nelegálně získané finanční prostředky jménem třetí strany. V kontextu kyberkriminality často figuruje jejich role při převodu kryptoměn nebo při konverzi digitálních aktiv do fiat měn, čímž napomáhají maskování původu prostředků.

3 Multi-layering je druhá fáze procesu praní peněz, jejímž cílem je zahlazení původu nelegálně získaných prostředků. Probíhá prostřednictvím komplexních, často přeshraničních finančních operací. Tímto způsobem dochází k rozptýlení digitální stopy a znesnadnění detekce ze strany orgánů činných v trestním řízení.

4 DeFi protokol (z angl. Decentralized Finance) označuje finanční aplikace postavené na blockchainu, které umožňují provádění služeb typu půjčky, směny, spoření nebo obchodování bez potřeby centrální autority (např. banky). Tyto protokoly často fungují pomocí chytrých smluv (smart contracts) a umožňují anonymní, neregulované finanční interakce.

5 KYC (z angl. Know Your Customer) je proces identifikace a ověření totožnosti klienta, který finanční instituce a poskytovatelé služeb používají v rámci opatření proti praní peněz (AML) a financování terorismu.

Tyto transakce jsou často maskovány jako běžné platby, případně probíhají přes směnárny bez náležité identifikace klientů (no KYC Exchange).

4.7 Obchodování se zbraněmi a CBRN materiálem

Na dark webu jsou běžně k dispozici zbraně, výbušniny a potenciálně i chemické, biologické, radiologické a jaderné (CBRN) materiály. Veškeré platby v tomto prostředí probíhají téměř výlučně prostřednictvím kryptoměn. Díky anonymitě transakcí je obtížné vystopovat nejen finanční toky, ale i zúčastněné strany.

4.8 Darkweb a služby typu "crime as a service"

Darkweb se stal hlavní platformou pro nabídku nelegálních služeb formou „zločinu jako služby“ (CaaS). Patří sem nájemné kybernetické útoky, vývoj a prodej malware, prodej přístupových údajů, falešných dokladů nebo kompromitovaných platebních karet. Platby probíhají primárně v kryptoměnách, které umožňují provozovatelům trhů i zákazníkům zůstat v anonymitě. Platformy často implementují vlastní escrow systémy,⁶ čímž se snaží zvýšit důvěryhodnost v rámci ilegálních transakcí.

Z uvedeného vyplývá, že virtuální měny nejsou pouze pasivním nástrojem, ale aktivním faktorem umožňujícím nové formy trestné činnosti, které by bez těchto technologií nebyly realizovatelné v takovém rozsahu, rychlosti a anonymitě.

5 Shrnutí celosvětových trendů trestné činnosti s využitím virtuálních měn

V poslední dekádě došlo k zásadní proměně v charakteru a rozsahu využívání virtuálních měn v rámci různých forem trestné činnosti. Analýza celosvětových trendů ukazuje, že kryptoměny již nejsou marginálním fenoménem v digitální ekonomice, ale staly se integrální součástí modu operandi řady kriminálních skupin.

V oblasti cyber-enabled crime je patrný nárůst podvodů spojených s investicemi do kryptoměn, zejména formou „pump and dump“⁷ či „pig butchering“.⁸ Pachatelé rovněž

6 Escrow je bezpečnostní mechanismus, při němž třetí strana (tzv. escrow agent) dočasně drží finanční prostředky mezi kupujícím a prodávajícím, dokud nejsou splněny podmínky obchodu. V kontextu darkweb tržišť slouží escrow k ochraně proti podvodům – platba v kryptoměně je uvolněna prodejci až po potvrzení dodání zboží či služby kupujícím.

7 Pump and dump je manipulační schéma běžné na neregulovaných trzích, při němž skupina aktérů uměle navýší cenu určitého aktiva (např. kryptoměny) šířením falešných nebo zavádějících informací (pump), aby jej následně ve špičce prodala s vysokým ziskem (dump). Po prodeji cena dramaticky klesá a ztráty nesou neinformovaní investoři.

8 Pig butchering (doslova „porážka prasete“) je sofistikovaná forma online podvodu, při níž pachatel dlouhodobě buduje důvěru s obětí prostřednictvím falešného vztahu (často romantického nebo obchodního) s cílem přimět ji k investování do fiktivních kryptoměnových projektů nebo platform. Po

využívají kryptoměny k maskování převodů výnosů z tradičních podvodů, jako jsou podvody s veřejnými zakázkami či falešné fakturace.

V oblasti cyber-dependent crime je hlavním trendem zneužívání ransomwaru, který zaznamenal mimořádný nárůst po roce 2020. Podle analýz Europolu a dalších mezinárodních organizací je více než 90 % výkupného požadováno právě v kryptoměnách, často s využitím anonymních platforem a decentralizovaných burz. Dále se šíří koncept „ransomware-as-a-service“, kde útočníci nakupují nebo pronajímají škodlivý kód za kryptoměny.

Na darkwebu dochází k trvalému rozvoji tržních struktur, včetně sofistikovaných tržišť s vysokou mírou reputačního hodnocení, zákaznické podpory a escrow služeb. Tato tržiště slouží nejen pro obchod s omamnými a psychotropními látkami, zbraněmi a padělkami, ale i pro objednávky kybernetických útoků a šíření dětské pornografie. Dominantním platebním prostředkem zůstává Bitcoin, přičemž u citlivějších transakcí převažuje Monero nebo další privacy-coiny.⁹

Organizovaný zločin využívá kryptoměny jako standardní nástroj pro přesun prostředků napříč jurisdikcemi a jejich „praní“ pomocí řetězců směnárny, mixérů a prostředníků. Zaznamenaný byl nárůst využití decentralizovaných financí (DeFi) ke konverzím bez nutnosti identifikace, čímž se narušují tradiční AML mechanismy. Vysoce organizované skupiny rovněž provozují vlastní směnárny či těžební zařízení jako zástěrku pro legalizaci výnosů z trestné činnosti.

Celkově lze konstatovat, že globalizace trestné činnosti v kombinaci s neregulovanými kryptoměnovými technologiemi výrazně komplikuje úsilí v oblasti forenzní detekce, vymáhání práva i mezinárodní spolupráce. Vývoj ukazuje nutnost adaptace legislativních a technických opatření na dynamicky se měnící prostředí kybernetické kriminality.

6 Výhled do budoucích trendů trestné činnosti s využitím virtuálních měn

Predikce vývoje v oblasti trestné činnosti spojené s virtuálními měnami vychází z aktuálních trendů, technologického vývoje, platné legislativy a přijatých regulačních opatření. Předpokládá se další růst sofistikovanosti kybernetických útoků, zvýšené využívání anonymizačních technologií a adaptace organizovaného zločinu na nové decentralizované systémy.

nashromáždění vysoké částky od oběti dochází k náhlému přerušení kontaktu.

9 Privacy-coin je označení pro kryptoměny navržené tak, aby maximalizovaly anonymitu uživatelů a skryly podrobnosti o transakcích.

6.1 Sofistikovanost a profesionalizace zločinu

Modely jako „Ransomware-as-a-Service“ (RaaS) budou nadále rozšiřovat škálu aktérů zapojených do kyberkriminality. Důraz bude kladen na cílení útoků na vysoce hodnotné cíle (high value targets), tedy na kritickou infrastrukturu, zdravotnická zařízení a významné podniky. Tyto cíle jsou atraktivní nejen z hlediska možného výkupného, ale také pro svůj společenský dopad.

6.2 Zvýšená implementace AI do trestné činnosti

Umělá inteligence bude zneužívána k obcházení bezpečnostních systémů, automatizaci podvodů a generování personalizovaných phishingových útoků. Systémy AML/KYC budou cíleně obcházeny např. deepfake videi či generovanou identitou. Nástup generativní AI a strojového učení bude zastávat významnou roli v oblasti vývoje nových forem malwaru a identifikace slabých míst systémů v rámci penetračního testování cíle před samotnou realizací kybernetického útoku. Virtuální měny přitom zůstanou primárním způsobem monetizace.

6.3 Adaptace nových mechanismů pro praní peněz a financování terorismu

Kriminální aktéři budou intenzivněji využívat cross-chain technologie,¹⁰ blockchainové „bridge“¹¹ a další decentralizované služby, které znesnadňují sledování původu prostředků. Takové mechanismy podporují tzv. „chain hopping“, kdy dochází k převodům virtuální měny mezi různými blockchajny.

6.4 Využívání privátních virtuálních měn a anonymizace v kyberprostoru

Kriminální aktéři se ve stále větší míře odklánějí od transparentních blockchainů směrem k privátním měnám, jako jsou Monero a další privacy-coiny. Tato preference je reakcí na zvýšenou efektivitu sledovacích nástrojů a analytických platforem používaných při forenzním zkoumání veřejných blockchainů.

10 Cross-chain technologie umožňují vzájemnou interoperabilitu mezi různými blockchainovými sítěmi, což umožňuje převádět digitální aktiva (např. kryptoměny nebo tokeny) z jednoho blockchainu na druhý. V kontextu praní peněz a financování terorismu tyto technologie napomáhají tzv. „chain hoppingu“, tedy skrývání původu prostředků přes složité a obtížně sledovatelné transakční struktury napříč více blockchajny.

11 Blockchainové bridge (mosty mezi blockchajny) jsou technologická řešení umožňující převod digitálních aktiv nebo informací mezi různými blockchainovými sítěmi. Umožňují například „uzamčení“ tokenu na jednom blockchainu a vytvoření jeho ekvivalentu na jiném. Z hlediska kriminality zvyšují složitost sledování finančních toků, neboť zprostředkovávají tzv. cross-chain transakce, které mohou být zneužity k zakrytí původu prostředků.

6.5 Nárůst využívání DeFi a decentralizovaných směnárén (DEX)

Vzhledem k obtížné regulovatelnosti DeFi protokolů a jejich anonymní povaze se očekává zvýšené využití těchto nástrojů k legalizaci výnosů z trestné činnosti a praní peněz. Vznikají nové modely využívající decentralizované úvěrové a investiční platformy bez identifikace uživatelů.

Výhled do budoucího směřování trestné činnosti za využití virtuálních měn tedy ukazuje na nutnost rychlé adaptace jak technických nástrojů, tak právního prostředí. Kybernetická kriminalita bude nadále představovat významnou bezpečnostní výzvu, v níž virtuální měny představují univerzální, anonymní a obtížně sledovatelný platební nástroj pro různé formy trestné činnosti.

Závěr

Trestná činnost v kybernetickém prostoru, a zejména její propojení s virtuálními měnami, představuje jednu z nejkompexnějších a nejrychleji se vyvíjejících výzev současného právního a bezpečnostního prostředí. Jak bylo v jednotlivých kapitolách zmíněno, virtuální měny významně napomáhají efektivitě, škálovatelnosti a anonymitě různých forem kriminality, a to od tradičních forem organizované obecné a finanční kriminality, až po sofistikované cyber-dependent kybernetické útoky.

Vývoj v této oblasti ukazuje na stále hlubší technologickou vyspělost z řad jednotlivých pachatelů, jejich schopnost využívat decentralizované a anonymní finanční nástroje, ale i jejich adaptabilitu vůči regulatorním zásahům. Zároveň roste hrozba kombinace kybernetických útoků s prvky hybridního válčení, financování terorismu či šíření propagandy a dezinformací.

Z odborného hlediska je zřejmé, že bez koordinované mezinárodní spolupráce, standardizace technických a právních přístupů, zvyšování úrovně kybernetické gramotnosti a vývoje forenzních nástrojů pro forenzní analýzu blockchainu nebude možné efektivně čelit současným a především novým podobám kriminality. Významná bude také role finančních institucí, technologických firem a výzkumných pracovišť při tvorbě prediktivních modelů, detekčních algoritmů a strategií prevence.

Závěrem lze konstatovat, že kryptoměny jako takové nejsou v prvé řadě kriminálním nástrojem. Jejich potenciál je neutrální a závisí na kontextu využití. Hlavní výzvou nadcházejících let bude nalezení rovnováhy mezi technologickým pokrokem, ochranou soukromí a zajištěním bezpečnosti společnosti před dynamicky se vyvíjejícími hrozbami digitálního věku.

Literatura

Europol (2025), European Union Serious and Organised Crime Threat Assessment. <https://www.europol.europa.eu/publication-events/main-reports/changing-dna-of-serious-and-organised-crime>

Chainalysis (2025), The Chainalysis 2025 Crypto Crime Report. <https://go.chainalysis.com/2025-Crypto-Crime-Report.html>

Elliptic (2024), Typologies Report 2024. <https://www.elliptic.co/resources/elliptic-typologies-report-2024>

Elliptic (2022), Elliptic Cross-Chain Report. <https://www.elliptic.co/hubfs/Cross%20Chain%20Report%20exec.pdf>

TRM Labs (2025), Crypto Crime Report. <https://www.trmlabs.com/resources/reports/2025-crypto-crime-report>

FBI (2023), IC3 – Internet Crime Report. https://www.ic3.gov/AnnualReport/Reports/2023_IC3Report.pdf

Optimalizace metody určení fencyklidinu infračervenou spektroskopií

ROMANA JELÍNKOVÁ, NATÁLIE ŠUTOVÁ¹

Abstrakt

Fencyklidin je látka, která vykazuje poměrně silné psychoaktivní účinky a je vysoce návyková. U závislého člověka vede jeho užívání k halucinacím, nekontrolovanému psychotickému chování a zkreslenému vnímání vlastní identity. S užíváním fencyklidinu jsou často spojeny vážné zdravotní problémy, které v případě předávkování mohou vyústit v kóma a smrt. Se zdravotními riziky jsou úzce spojeny i sociální a ekonomické důsledky. Ke kontrole kvality fencyklidinu, především v případech, kdy je podezření z jeho kontaminace jinými nebezpečnými látkami, je využívána řada instrumentálních metod. Jednou z nich je rychlá, citlivá a nedestruktivní infračervená spektroskopie. V předložené práci byly optimalizovány experimentální podmínky pro analýzu fencyklidinu transmisí metodou infračervené spektroskopie s využitím Fourierovy transformace. Pro získání ideálního spektrálního obrazu vzorku byl zjišťován vliv rozpouštědel, materiálu kyvetových okének, velikosti difuzních fólií a teploty.

Abstract

Phencyclidine is a substance that exhibits relatively strong psychoactive effects and is highly addictive. In an addicted person, its use leads to hallucinations, uncontrolled psychotic behavior and a distorted perception of one's own identity. The use of phencyclidine is often associated with serious health problems, which in the event of an overdose can result in coma and death. Social and economic consequences are also closely linked to health risks. A number of instrumental methods are used to control the quality of phencyclidine, especially in cases where its contamination with other dangerous substances is suspected. One of them is fast, sensitive and non-destructive infrared spectroscopy. In the presented work, experimental conditions for the analysis of phencyclidine by the transmission method of infrared spectroscopy using the Fourier transform were optimized. To obtain an ideal spectral image of the sample, the influence of solvents, cuvette material, diffusion foil size, and temperature was investigated.

DOI <http://dx.doi.org/10.37355/fvpk-2025/ZC-04>

Úvod

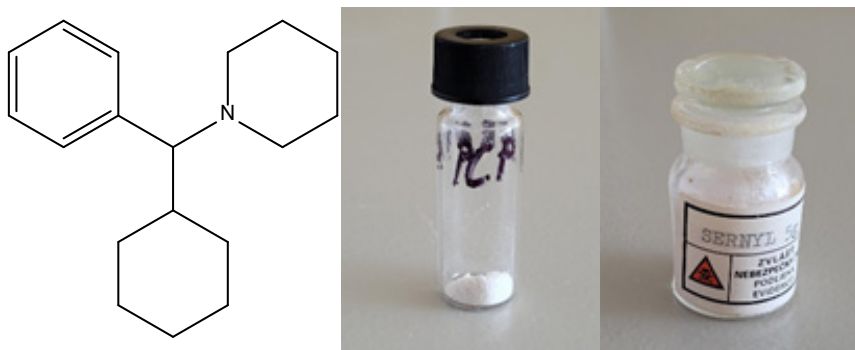
Fencyklidin, chemická látka 1-(1-fenylcyklohexyl)piperidin, se sumárním vzorcem $C_{17}H_{25}N$, má bílou krystalickou strukturu. Molekula fencyklidinu je tvořena fenylovou skupinou, cyklohexanovým a piperidinovým kruhem. Je tedy řazen mezi arylcyklohexylaminy.

¹ Ing. Romana Jelínková, Ph.D., Ústav OPZHN, Věta Nejedlého, Vyškov, Univerzita obrany Brno. e-mail: romana.jelinkova@unob.cz
rtn. Natálie Šutová, UO Brno, Kounicova 65, 602 00

V České republice je fencyklidin známý pod názvem Andělský prach, případně pod zkratkou PCP. V rámci celého světa existuje téměř stovka názvů jako např. Goon, Cadillac, Crystal joints, Superjoint, Tranks, Surfer, Aurora borealis, Peace Pill a další.^{2,3}

V polovině 19. století byl fencyklidin experimentálně syntetizován za účelem získání optimálního celkového anestetika.⁴ V roce 1957 byl společností *Detroit laboratories of Parke-Davis and Company* v USA distribuován jako intravenózní anestetikum nové řady s názvem Sernyl a Sernylan pro chirurgické zákroky.⁵

Obr. 1: Strukturní vzorec a fotografie fencyklidinu (zdroj: autor)

Zdroj: autor

O několik let později, v roce 1962, však bylo anestetikum staženo z trhu z důvodu projevů závažných vedlejších účinků jako deprese, ztráta paměti, zmatenost, halucinace. Klasickým klinickým nálezem intoxikace fencyklidinem je hypertenze a duševní stav popisovaný jako disociativní, kdy uživatel nevnímá realitu (např. bolest) adekvátně. Tyto stavy látka zprostředkovává inhibicí NMDA receptorů (receptory *N*-methyl-D-aspartát).

Ve veterinární praxi byl fencyklidin v 70. letech minulého století nahrazen ketaminem pro jeho lepší analgetické vlastnosti a nižší riziko vedlejších účinků.⁶

2 CLARKE, Zoe. *Phencyclidine*. Editor(s): S.J. Enna and David B. Bylund. *xPharm: The Comprehensive Pharmacology Reference*. Elsevier, 2007. Pg. 1-4. ISBN 978008052323. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/B978-008052323-3.62401-8>.

3 PubChem. [online]. Bethesda (MD): National Library of Medicine (US), National Center for Biotechnology Information; 2004. PubChem Substance Record for SID 160966681, 1-(1-Phenylcyclohexyl)pyrrolidine, Source: Chembase.cn; [cit. 2025-01-16]. Dostupné z: <https://pubchem.ncbi.nlm.nih.gov/substance/160966681>.

4 WALKER, L. K. *PCP Addiction, Effects, and Treatment*. [online]. 2024. [cit. 2025-02-11]. Dostupné z: <https://americanaddictioncenters.org/pcp-abuse>

5 JOHNSTONE, M., EVANS, V. a S. BAIGEL. Sernyl (C1-395) in *Clinical Anaesthesia*. *British Journal of Anaesthesia*. 1959, 31(10), 433-439. ISSN 0007-0912. Dostupné z: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0007091217372872>

6 BISCHOFF, K. *Toxicity of drugs of abuse*. In: *Veterinary Toxicology*. [online]. 2012. Pg. 469-489. [cit. 2024-11-21]. Dostupné z: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/B9780123859266000296>

Pro své psychoaktivní, euforické účinky se od šedesátých let minulého století stal populární rekreační drogou, vyráběnou v nelegálních laboratořích. Jeho užívání je však na ústupu z několika důvodů: omezení dostupnosti PCP legislativními opatřeními, zvýšené obecné povědomí o jeho nebezpečných vedlejších účincích, ale především konkurence novějších drog s nižšími zdravotními riziky nebo příjemnějšími účinky. Přesto je fencyklidin vnímán jako nebezpečná látka i v současné době. Při nízkých dávkách (1-5 mg) látka funguje jako stimulant, navozuje pocity euforie a sebedůvěry a její účinky je možné přiřadit k účinkům kokainu, metamfetaminu a extáze.⁷ Při návyku na drogu však hrozí při dlouhodobém užívání významné riziko rozvinutí schizofrenie.⁸ V dávce nad 10 mg nastupují anestetické a analgetické účinky, vyšší dávky způsobují schizofrenní chování, negativně ovlivňují srdeční činnost a uživatel je v ohrožení života.⁹ Neuropsychiatrické a klinické účinky na organismus v závislosti na požitém množství látky popisuje Tabulka č. 1.

Tab. 1: Účinky fencyklidinu na organismus v závislosti na požitém množství látky⁹

Množství	Projevy organismu
2-5 mg	Nevyzpytatelnost v chování, stav opilosti, euforie, dezorientace, vztek, střídavé období letargie a rozrušení. Zvětšené zornice, snížené vnímání bolesti.
5-25 mg	Strnulost, mírné kóma, neporušená reakce na hlubokou bolest, svalové kontrakce, ztráta koordinace a zaujetí bizarní polohy.
Nad 25 mg	Komatózní stav bez reakce na silnou bolest, hypertermie, křeče, smrt.

Legislativní opatření

Fencyklidin je v České republice klasifikován jako chemická látka, jejíž regulace spadá pod zákon č. 167/1998 Sb. o návykových látkách, který upravuje výrobu, distribuci, držení

7 PCP. [online]. ©2021 Extc.cz . [cit. 2025-02-09]. Dostupné z: <https://www.extc.cz/informace/pcp>.
8 LI, D., PAN, Q., XIAO, Y. et al. Advances in the study of phencyclidine-induced schizophrenia-like animal models and the underlying neural mechanisms. *Schizophr.* 2024, 10(65), 2024. Dostupné z: <https://doi.org/10.1038/s41537-024-00485-x>
9 PATEL, A and T. BEY. Phencyclidine Intoxication and Adverse Effects: A Clinical and Pharmacological Review of an Illicit Drug. *The California Journal of Emergency Medicine.* Dostupné z: https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC2859735/pdf/cjem8_1p0009.pdf

a užívání návykových látek, včetně fencyklidinu. Je uveden v Příloze č. 1 Nařízení vlády č. 463/2013 Sb., Seznamu č. 5 psychotropních látek.^{10, 11}

Vlastnosti fencyklidinu

Fencyklidin je rozpustný v alkoholu, acetonu a chloroformu a poměrně málo rozpustný ve vodě. Za normálních podmínek je stabilní. S kyselinami a zásadami reaguje za vzniku solí. Při reakci se silnými kyselinami, např. s kyselinou chlorovodíkovou, dochází v jeho molekule k protonaci aminoskupiny za vzniku hydrochloridu. Vzniklé soli jsou často rozpustnější ve vodě než samotná báze.^{12, 13} Vlastnosti fencyklidinu popisuje Tabulka 2.

Tab. 2: Vlastnosti fencyklidinu^{11, 12}

Chemické vlastnosti fencyklidinu	
Molární hmotnost [g/mol]	243,4
Bod tání [°C]	46,5
Bod tání hydrochloridu [°C]	233-235
Rozpustnosti ve vodě [mg/l]	28,38 (25 °C)
Hodnota pKa	8,29
LD ₅₀ [mg/kg]	76,5 (oral, myš)

Kauzalita fencyklidinu

Není známo, že by se mezi drogově závislými v České republice fencyklidin, ve srovnání např. s pervitinem, nadužíval. Nicméně vyšetřovatelé řešili v roce 2023 případ úmrtí 42leté ženy v Praze, jíž byla partnerem podána smrtelná dávka fencyklidinu.¹⁴ Droga se

10 Zákon č. 167/1998 Sb. [online]. Zákon o návykových látkách a o změně některých dalších zákonů. © AION CS, s.r.o. 2010–2025 [cit. 2025-01-23]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1998-167>

11 Nařízení vlády č. 463/2013 Sb. [online]. Nařízení vlády o seznamech návykových látek. © AION CS, s.r.o. 2010–2025 [cit. 2025-01-23]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2013-463>

12 Phencyclidine Hydrochloride. In: ChemBK [online]. ChemBK.com, 2015 [cit. 2024-12-06]. Dostupné z: <https://www.chembk.com/en/chem/Ephedrine%20hcl>

13 Phencyclidine. In: PubChem [online]. Bethesda: National Center for Biotechnology Information, 2022 [cit. 2022-10-24]. Dostupné z: <https://pubchem.ncbi.nlm.nih.gov/compound/6468>

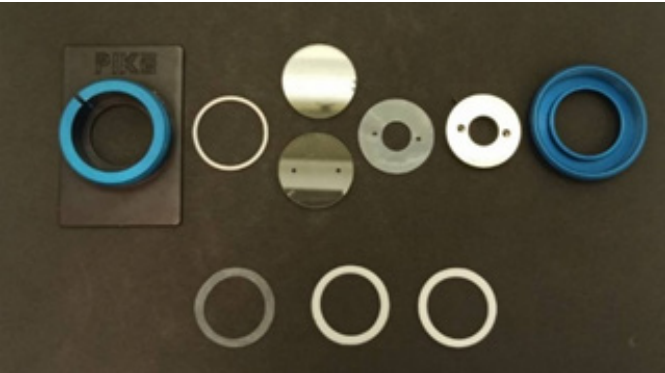
14 TN-CZ. [online]. © 2012-2025. [cit. 2025-02-17]. <https://tn.nova.cz/zpravodajstvi/clanek/518484-na-statku-na-vysocine-nasla-policie-drogovou-tovarnu-na-stopu-je-privedla-smrt-zeny>

do ČR dostala pravděpodobně z Velké Británie nebo USA. V lednu 2025 byli odsouzeni distributoři fentanylu a fencyklidinu ve Washingtonu.¹⁵

Použité přístroje a materiály

K měření spekter vzorků byl použit FT-IR spektrofotometr Avatar 330 firmy Nicolet, kyvetová okénka z materiálů BaF₂, CaF₂ a KBr a difuzní fólie (spacery) o rozměrech 0,025 mm, 0,05 mm a 0,1 mm. Screening rozpouštědel byl proveden s rozpouštědly hexanem, tetrachlormethanem, chloroformem, methanolem a acetonitrilem. Na základě výsledků screeningu pak byla k měření použita rozpouštědla chloroform a acetonitril. Roztoky analytů byly připraveny v koncentracích 1 a 5 mg.ml⁻¹.

Obř. 3: Rozložená kyveta pro transmisní metodu a používané spacery

Zdroj: autor

Tab. 3: Vlastnosti optických materiálů firmy Nicolet.cz

Optický materiál	Index lomu	Oblast propustnosti (cm ⁻¹)	Oblast pH	Tloušťka okénka (mm)	Čistící prostředky	Nevhodná rozpouštědla
BaF ₂	1,40	50 000–740	5–8	3	aceton, alkohol	NH ₄ + soli, kyseliny
CaF ₂	1,39	50 000–1 111	1–9	4	aceton, alkohol	NH ₄ + soli, kyseliny
KBr	1,52	40 000–400	–	4	bezvodá rozpouštědla	nížší alkoholy, vodná rozpouštědla

15 U.S. Attorney's Office [online]. PCP Trafficker Sentenced to 65 Months in Federal Prison. 2025. [cit. 2022-10-24]. Dostupné z: <https://www.justice.gov/usao-dc/pr/pcp-trafficker-sentenced-65-months-federal-prison>

K rozkladu vzorku fencyklidinu a ověření bodu tání byl využit bodotávek Büchi M565 umožňující automatické stanovení bodu tání v rozsahu od 10 °C do 400 °C. Změnu skupenství vzorku lze sledovat na objektivu s 2,5násobným zvětšením.

Obr. 4: Vzorek fencyklidinu v bodotávku Büchi M565

Zdroj: autor

Výsledky a diskuze

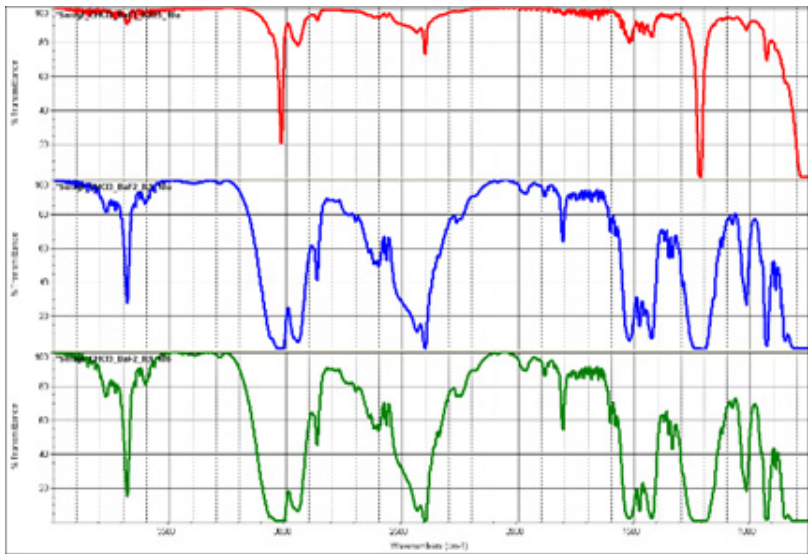
V první fázi experimentu byl změřen spektrální obraz rozpouštědel ve všech třech typech materiálu kyvetových okének a s použitím spacerů tří různých rozměrů. V nepolárním rozpouštědle tetrachlormethanu, jehož nespornou výhodou ve spektrální analýze je slabá absorpce infračerveného záření a tím minimální překrytí píků analytu, se fencyklidin zcela nerozpustil. Odlišnosti spektrálních obrazů vzorků změřených za použití 3 velikostí difuzních fólií ukazuje Obr. 5.

V oblasti vlnočtů okolo $3\,000\text{ cm}^{-1}$ dochází kromě zvýšení intenzity pásu také k rozšíření absorpčního pásu vibrací C-H, které ve spektru náleží rozpouštědлу. V případě srovnání spacerů o tloušťkách 0,025 a 0,1 mm nabývají absorpční pásy analytu, projevující se v oblasti $2\,945$ a $2\,862\text{ cm}^{-1}$, více než 60% rozdíl v hodnotách transmitance.¹⁶ Popis spekter je uveden v Tabulce 4.

V případě nejtenčí difuzní fólie je patrný rozdíl v počtu viditelných absorpčních pásů v nižších oblastech vlnočtů.

¹⁶ ČERMÁKOVÁ, H. Studium návykových látek transmisí metodou infračervené spektroskopie. Diplomová práce. Brno, 2022. Diplomová práce. Univerzita obrany, Ústav OPZHN.

Obr. 5: Spektra fencyklidinu v CHCl_3 na materiálu BaF_2 , koncentrace vzorku 5 mg/ml, s třemi rozměry spacerů

Zdroj: autor

Tab. 4: Hodnoty vlnočtů a transmittance s přiřazením funkčních skupin¹⁶

Vlnočet (cm^{-1})	Transmittance (%)	Funkční skupina
2 945	18,62	C-H
2 862	61,23	C-H
1 598	77,45	C=C
887	66,81	C-C

Při použití silnějších distančních fólií dochází k zvyšování intenzit absorpčních pásů spolu s jejich rozšiřováním. Následkem je výskyt některých absorpčních pásů, které při použití spaceru o tloušťce 0,025 mm nebyly patrné, ale rovněž rozšiřování intenzivnějších pásů do širší oblasti spektra. Vliv použití silnějšího spaceru na měřené spektrum je patrný nejen na absorpčních pásích analytu, ale i na absorpčních pásích rozpouštědla, které se projeví intenzivnějšími pásy a v některých případech mohou překrývat část spektra analytu.

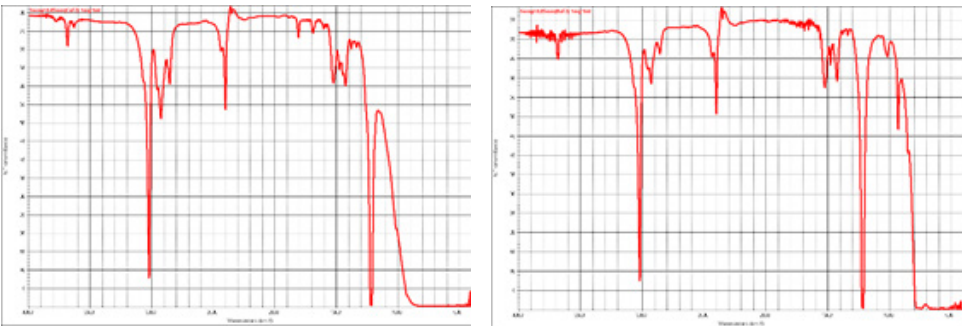
Tab. 5: Srovnání hodnot transmittance s použitím různých spacerů

	Rozměry spacerů		
	0,025 mm	0,05 mm	0,1 mm
Vlnoččet (cm ⁻¹)	Transmittance (%)		
2 945	78,16	4,32	1,02
2 862	91,97	37,89	28,55
1 598	-	70,89	62,36
887	-	48,83	37,14

S ohledem na vlastnosti použitých kyvetových okének, především na vysokou citlivost materiálu KBr k obsahu vody (byť minimálnímu) v rozpouštědlech, byla pro posouzení spektrálního obrazu fencyklidinu využita pouze okénka z materiálů BaF₂ a CaF₂.

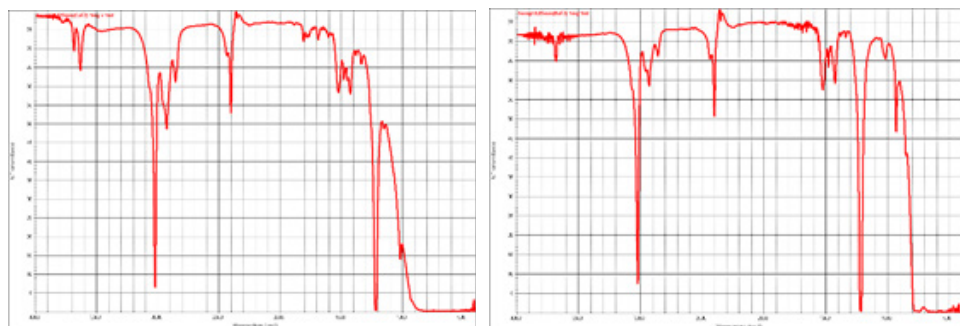
Při měření vzorků o totožné koncentraci (1 mg.ml⁻¹) a totožných difuzních fóliích (0,05 mm) v kyvetových materiálech BaF₂ a CaF₂ je patrný malý rozdíl znázorněné absorpce záření ve vlnočtech 1 350–1 520 cm⁻¹ (Obr. 6). Výraznější odlišnosti ve „čtení“ spektrálního obrazu v odlišných kyvetových materiálech vykazuje použití spaceru o menší tloušťce (0,025 mm), viz Obr. 7. Na základě zjištění rozdílů v údajích, které spektrum poskytuje, byl pro optimální měření vzorků preferován materiál CaF₂.

Obr. 6: Vlevo okénko z materiálu CaF₂ a vpravo okénko z materiálu BaF₂, spacer 0,05 mm

Zdroj: autor

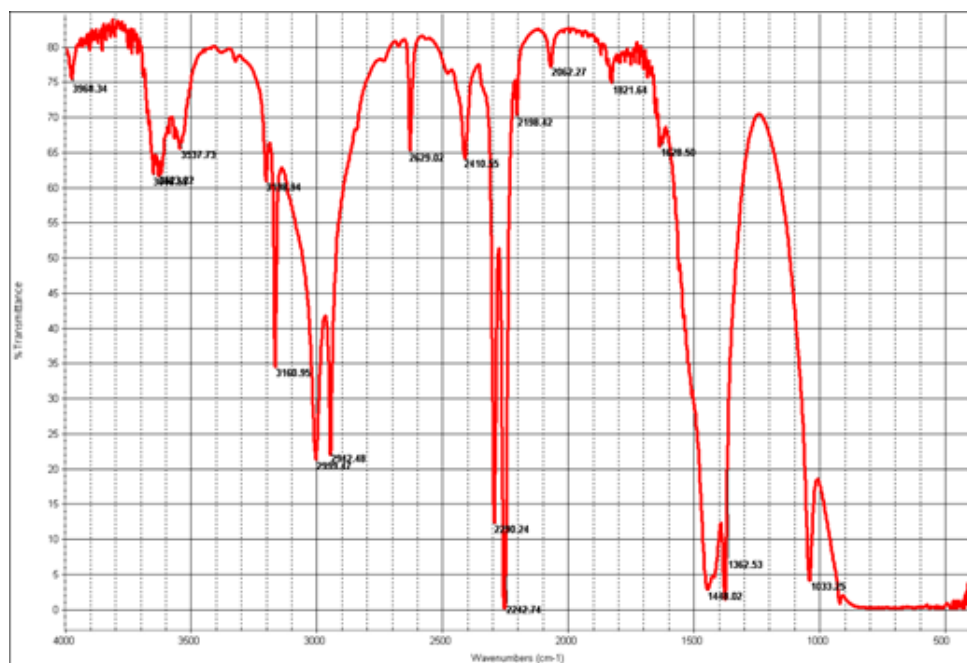
Obr. 7: Vlevo okénko z materiálu CaF_2 a vpravo okénko z materiálu BaF_2 , spacer 0,025 mm

Zdroj: autor

Vzorek fencyklidinu byl podroben rozkladu v bodotávku a poté změřeny jeho spektrální hodnoty ve směsi s acetonitrilem. Rozkladnými produkty mohou být 1-fenyl-1-cyklopentylamin, 1-fenyl-1-cyklopentanol, benzonitril a alkan s 5 uhlíky. Ve spektru fencyklidinových rozkladných produktů je tedy očekávána přítomnost funkčních skupin aminových, nitrilových, hydroxylových a rovněž přítomnost alkanu (Obr. 8). Hydroxylové skupiny absorbují záření při vlnových délkách odpovídajících vlnočtu $3\,650\text{--}3\,600\text{ cm}^{-1}$, $3\,500\text{--}3\,200\text{ cm}^{-1}$, nitrilové skupiny při $2\,260\text{--}2\,240\text{ cm}^{-1}$ a aminové skupiny při $3\,550\text{--}3\,060\text{ cm}^{-1}$.

Obr. 8: Spektrum fencyklidinu po termickém rozkladu

Zdroj: autor

Závěr

V provedeném experimentu byl hodnocen spektrální obraz látky fencyklidin v infračervené oblasti záření. Byl proveden screening rozpustnosti látky v několika typech polárních i nepolárních rozpouštědel a vzorek o koncentracích 1 mg.ml^{-1} a 5 mg.ml^{-1} byl měřen třemi typy materiálů, z nich jsou zhotovena kyvetová okénka. Do okének byly vkládány difuzní fólie o různých tloušťkách a byla sledována změna v získaném spektrálním obrazu. Spektrum látky, resp. jejích rozkladných produktů, bylo rovněž proměřeno po jejím teplotním rozkladu při 246°C .

Vhodnou úpravou a optimalizací experimentálních podmínek je možné rychle a efektivně charakterizovat části struktury fencyklidinu nedestruktivní identifikací za využití infračervené spektroskopie. Přestože v současné době fencyklidin nepatří v komunitě drogově závislých osob k preferovaným návykovým látkám, je nezbytné mít pro strukturní charakterizaci vhodnou metodu, která vede k jeho rychlému a spolehlivému určení, zejména v případech náhodného nálezu podezřelé látky, a následnému provedení laboratorních analýz.

Literatura

BISCHOFF, K. Toxicity of drugs of abuse. In: *Veterinary Toxicology*. [online]. 2012. Pg. 469-489. [cit. 2024-11-21]. Dostupné z: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S09780123859266000296>

CLARKE, Zoe. *Phencyclidine*. Editor(s): S.J. Enna and David B. Bylund. xPharm: The Comprehensive Pharmacology Reference. Elsevier, 2007. Pg. 1-4. ISBN 9780080552323. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/B978-008055232-3.62401-8>

ČERMÁKOVÁ, H. *Studium návykových látek transmisí metodou infračervené spektroskopie*. Diplomová práce. Brno, 2022. Diplomová práce. Univerzita obrany, Ústav OPZHN.

JOHNSTONE, M., EVANS, V. a S. BAIGEL. Sernyl (C1-395) in Clinical Anaesthesia. *British Journal of Anaesthesia*. 1959, 31(10), 433-439. ISSN 0007-0912. Dostupné z: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0007091217372872>

LI, D., PAN, Q., XIAO, Y. et al. Advances in the study of phencyclidine-induced schizophrenia-like animal models and the underlying neural mechanisms. *Schizophr*. 2024, 10(65), 2024. Dostupné z: <https://doi.org/10.1038/s41537-024-00485-x>

Nařízení vlády č. 463/2013 Sb. [online]. Nařízení vlády o seznamech návykových látek. © AION CS, s.r.o. 2010–2025 [cit. 2025-01-23]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2013-463>

PATEL, A and T. BEY. Phencyclidine Intoxication and Adverse Effects: A Clinical and Pharmacological Review of an Illicit Drug. *The California Journal of Emergency Medicine*. Dostupné z: https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC2859735/pdf/cjem8_1p0009.pdf PCP. [online]. ©2021 Extc.cz. [cit. 2025-02-09]. Dostupné z: <https://www.extc.cz/informace/pcp>

Phencyclidine Hydrochloride. In: *ChemBK* [online]. ChemBK.com, 2015 [cit. 2024-12-06]. Dostupné z: <https://www.chembk.com/en/chem/Ephedrine%20hcl>

Phencyclidine. In: *PubChem* [online]. Bethesda: National Center for Biotechnology Information, 2022 [cit. 2022-10-24]. Dostupné z: <https://pubchem.ncbi.nlm.nih.gov/compound/6468>

PubChem. [online]. Bethesda (MD): National Library of Medicine (US), National Center for Biotechnology Information; 2004. PubChem Substance Record for SID 160966681, 1-(1-Phenylcyclohexyl)piperidine, Source: ChEMBASE.cn; [cit. 2025-01-16]. Dostupné z: <https://pubchem.ncbi.nlm.nih.gov/substance/160966681>

TN-CZ. [online]. © 2012-2025. [cit. 2025-02-17]. <https://tn.nova.cz/zpravodajstvi/clanek/518484-na-statku-na-vysocine-nasla-policie-drogovou-tovarnu-na-stopu-je-privedla-smrt-zeny>

U.S. Attorney's Office [online]. PCP Trafficker Sentenced to 65 Months in Federal Prison. 2025. [cit. 2022-10-24]. Dostupné z: <https://www.justice.gov/usao-dc/pr/pcp-trafficker-sentenced-65-months-federal-prison>

WALKER, L. K. *PCP Addiction, Effects, and Treatment*. [online]. 2024. [cit. 2025-02-11]. Dostupné z: <https://americanaddictioncenters.org/pcp-abuse>

Zákon č. 167/1998 Sb. [online]. Zákon o návykových látkách a o změně některých dalších zákonů. © AION CS, s.r.o. 2010–2025 [cit. 2025-01-23]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1998-167>

Sexuální trestné činy¹ – aktuální pojetí

JIŘÍ HRUŠKA²

Abstrakt

Autor v předkládaném příspěvku ve stručnosti charakterizuje zásadní změny, kterých doznaly skutkové podstaty sexuálních trestných činů (znásilnění, sexuální nátlak, sexuální útok, pohlavní zneužití) v souvislosti s novelou č. 166/2024 Sb. V důsledku těchto změn lze v koncepci sexuálních trestných činů vysledovat evidentní trend spočívající v opuštění prvku násilí jakožto hlavního definičního znaku u těchto skutkových podstat, což je patrné především ve vztahu k trestnému činu znásilnění.

Klíčová slova

Sexuální trestný čin, znásilnění, sexuální nátlak, sexuální útok, pohlavní zneužití, pohlavní styk, soulož, využití bezbrannosti, donucení, seznatelná vůle

DOI <http://dx.doi.org/10.37355/fvpk-2025/ZC-05>

Úvod

Sexuální trestné činy v čele s trestným činem znásilnění doznaly v souvislosti s novelou trestního zákoníku č. 166/2024 Sb., jež nabyla účinnosti dne 1. 1. 2025, značných změn.

Již v předchozích letech bylo možné pozorovat výrazný vývoj v tomto směru, přičemž nikoli všechny změny lze považovat výlučně za pozitivní. Kladně lze hodnotit v souvislosti s přijetím současného trestního zákoníku doplnění skutkové podstaty trestného činu znásilnění o způsoby jednání spočívající v pohrůžce násilí (nikoli již pouze bezprostředního) a pohrůžce jiné těžké újmy a také doplnění palety sexuálních trestných činů o trestný čin sexuální nátlak podle § 186 TZ. Naproti tomu značně rozporuplné pocity vyvolalo v téže době rozšíření skutkové podstaty trestného činu znásilnění o jakýkoli pohlavní styk. Je sice pochopitelné, z jakého důvodu se zákonodárce k tomuto kroku odhodlal, jelikož měl v úmyslu podřadit do té doby protiprávní jednání právně kvalifikované jako vydírání, k němuž docházelo v sexuální oblasti, pod některý ze sexuálních trestných činů, avšak současně byl takový krok v rozporu se zásadou zákonnosti (*nullum crimen sine lege certa*), neboť znak pohlavní styk byl a je vykládán značně extenzivním způsobem. Tímto výrazem

1 Autor příspěvku tímto výrazem označuje souhrnně trestné činy nacházející se v hlavě III. zvláštní části trestního zákoníku s názvem *Trestné činy proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti, které bezprostředně směřují k primárnímu uspokojení pohlavního pudu pachatele* (§ 185 až 187 TZ).

2 pplk. JUDr. Jiří Hruška, Ph.D., Národní centrála proti organizovanému zločinu – sekce zločineckých struktur, 156 00 Praha 5 – Zbraslav, e-mail: jiri.hruska2@pcr.cz, Vysoká škola evropských a regionálních studií, z. ú. lektor trestního práva, Žižkova tř. 251/6, 370 01 České Budějovice

se rozumí i násilné osahávání na intimních partiích těla poškozené osoby, navzdory tomu, že dle průměrně uvažujícího jedince se pohlavním stykem pochopitelně míní zejména případy, při nichž se setkávají pohlavní orgány muže a ženy, příp. se jedná o obdobný styk, který se svou povahou souloži podobá (orální a anální styk). Zakomponování znaku - pohlavní styk do skutkové podstaty trestného činu znásilnění bylo proto jednak v zjevném rozporu s právní jistotou a také bylo v důsledku takto široce pojímaného pohlavního styku veřejností namítáno, že za trestný čin znásilnění jsou ukládány nízké tresty.

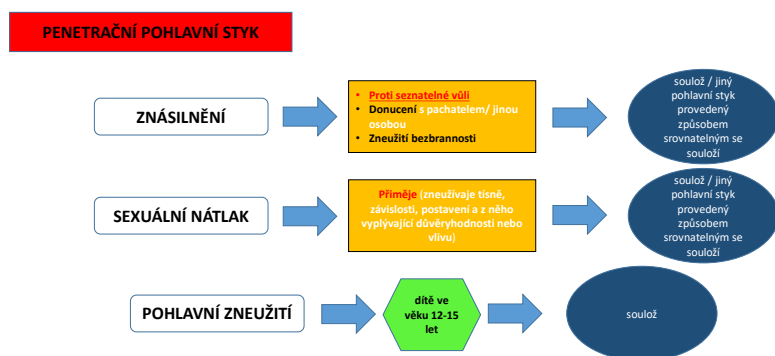
Na základě výše uvedených důvodů byl zákonodárce i po vzoru zahraničních právních úprav nucen trestný čin znásilnění redefinovat a omezit jej pouze na soulož a jiný pohlavní styk provedený obdobným způsobem, přičemž méně závažné sexuální praktiky (nepenetrační povahy) do té doby spadající pod vymezení znásilnění vyčlenil do samostatného nově vytvořeného trestného činu – sexuální útok podle § 185a TZ.

Podle názoru autora příspěvku se dá hovořit o celkové změně konceptu přístupu k sexuálníм trestným činům, při němž zákonodárce vycházel ze striktního vydělení **penetračního a nepenetračního pohlavního styku** (viz samotné rozčlenění předkládaného příspěvku).

V aktuální koncepci sexuálních trestných činů lze vysledovat evidentní trend spočívající v opuštění prvku násilí jakožto hlavního definičního znaku sexuálních deliktů (především trestného činu znásilnění).

1) Penetrační pohlavní styk

Obř. 1: Přehled sexuálních trestných činů, u nichž dochází k penetračnímu pohlavnímu styku

Zdroj: autor

1.1 Trestný čin znásilnění podle § 185 TZ

V soudobé vyspělé společnosti dochází ke značně změně v nahlížení na znásilnění, které již není vnímáno striktně jako vynucený pohlavní styk za použití síly, v důsledku čehož

dojde k překonání odporu oběti, tento archaický konstrukt je nahrazen **konceptem nekonsensuálního pohlavního styku**.

Ke změně definice znásilnění naznačeným směrem přistoupila již řada evropských států, a nutno připustit, že významný vliv u mnoha z nich na tento proces měla tzv. *Istanbulská úmluva* (ČR byla podepsána, avšak dosud nebyla ratifikována), podle které (čl. 36) by měly *smluvní strany přijmout nezbytná legislativní nebo jiná opatření, která zajistí trestnost následujících úmyslných jednání:*

- *dopuštění se vaginálního, análního nebo orálního vniknutí sexuální povahy do těla druhé osoby jakoukoli částí těla nebo předmětem bez jejího souhlasu,*
- *dopuštění se jiných činů sexuální povahy bez jejího souhlasu,*
- *přinucení jiné osoby bez jejího souhlasu k činům sexuální povahy s třetí osobou.*

K **souhlasu** musí dojít dobrovolně jako k projevu svobodné vůle, posuzované v kontextu souvisejících okolností.

Důvodová zpráva k zákonu č. 166/2024 Sb. k tomuto dodává, že existují dva koncepty znásilnění, které se v jednotlivých státech promítly do příslušné právní úpravy, přičemž první z nich je založen na **nedostatku souhlasu** (tzv. ANO znamená ANO) a druhý pak vychází z **projevu nesouhlasu** (tzv. NE znamená NE). Dle důvodové zprávy k Istanbulské úmluvě je na uvážení smluvních stran, aby se rozhodly, na základě kterého z výše uvedených dvou konceptů bude založena jejich legislativa vztahující se k postihu znásilnění a dalších sexuálních trestných činů.

V současné době se **koncept nedostatku souhlasu** uplatňuje např. na Maltě, v Chorvatsku, na Kypru, v Řecku, Španělsku a Slovinsku. Jinými slovy osoby účastníci se soulože nebo jiného pohlavního styku provedeného způsobem srovnatelným se souloží by měly před samotným sexuálním aktem ve vyjmenovaných evropských zemích vyřknout seznatelné ano, aby se ze strany jejich sexuálního partnera předešlo možné trestní odpovědnosti za spáchání trestného činu znásilnění. Ve stručnosti se jedná o přístup, který stanoví trestní postih osoby, jež si aktivně nezjistila postoj druhé osoby (oběti) k sexuálnímu jednání.

Druhý **koncept projeveného nesouhlasu**, a to včetně výčtu případů, kdy se má za to, že k jednání došlo bez souhlasu (právní domněnka), jež jsou v české trestněprávní úpravě podřazeny pod znak bezbrannosti, je uplatňován např. v Lotyšsku, Dánsku, Lucembursku, Belgii, Irsku, Anglii a Walesu, Německu nebo Švédsku. K tomuto výčtu zemí se od 1. 1. 2025 zařadila i Česká republika.

Pro doplnění pokládá autor příspěvku za významné uvést také státy, kde je uplatňována tradiční definice znásilnění, tj. založená na použití násilí a pohrůžky násilí, mezi něž náleží Estonsko, Francie, Itálie, Polsko, Rakousko a Slovensko.

Aktuální znění skutkové podstaty znásilnění - § 185 TZ:

*(1) Kdo s jiným **proti jeho seznatelné vůli** vykoná soulož nebo jiný pohlavní styk provedený způsobem srovnatelným se souloží,*

kdo jiného **donutí** k souloži nebo jinému pohlavnímu styku provedenému způsobem srovnatelným se souloží s jinou osobou, nebo

kdo k takovému činu **zneužije jeho bezbrannosti**,
bude potrestán odnětím svobody na dvě léta až deset let.

(2) Odnětím svobody na tři léta až dvanáct let bude pachatel potrestán, spáchá-li čin uvedený v odstavci 1

a) na dítěti,

b) na **těhotné ženě** nebo takovým činem **způsobí těhotenství ženy**,

c) s **další osobou**, nebo

d) se zbraní.

(3) Odnětím svobody na pět až patnáct let bude pachatel potrestán,

a) spáchá-li čin uvedený v odstavci 1 na dítěti mladším patnácti let,

b) spáchá-li takový čin na osobě omezené na osobní svobodě ve věznici nebo ústavu pro výkon zabezpečovací detence nebo **ze zákonného důvodu umístěné ve zdravotnickém zařízení, školském zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy nebo pro preventivně výchovnou péči** anebo v jiném místě, kde je omezována její osobní svoboda, nebo

c) způsobí-li takovým činem těžkou újmu na zdraví.

(4) Odnětím svobody na deset až osmnáct let bude pachatel potrestán, způsobí-li činem uvedeným v odstavci 1 smrt.

Trestný čin znásilnění bylo nutné podle zákonodárce přizpůsobit modernímu pojetí a aktuálním potřebám společnosti, a proto již tento trestný čin není výslovně spojen s prvkem násilí a donucení, nýbrž je založen na nesouhlasné vůli oběti.

Při zběžném pohledu na aktuální znění trestného činu znásilnění lze konstatovat, že vychází z **konceptu projeveného nesouhlasu**, který je o poznání mírnějším a podle mínění autora i značně racionálnější přístup než koncept projeveného souhlasu. Takové pojetí znásilnění odpovídá i zásadě pomocné úlohy trestní represe a z ní vyplývajícího principu ultima ratio, přičemž je navíc doplněno o již tradiční variantu v podobě **zneužití bezbrannosti**. Podle důvodové zprávy k předmětné novele bylo vycházeno z toho, že pokud je toho osoba schopna, má projevit svůj nesouhlas se sexuální aktem, tj. má se za to, že normální člověk standardně dokáže dát najevo nesouhlas, a to buď verbálně či neverbálně (gestem, pláčem nebo zaujetím obranné pozice)³.

Podle zákonodárce bylo vhodné více promítnout judikatorní výklad jednotlivých zákonných pojmů (viz četná judikatura tuzemských soudů) do samotného znění trestného činu znásilnění za současného vypuštění prvku násilí a pohrůžky násilí z definice znásilnění, jak již bylo výše avizováno.

3 Srov. sp. zn. 8 Tdo 699/2021.

Zákonodárce z téhož důvodu *expressis verbis* do trestního zákoníku v souladu s dosavadní judikaturou⁴ a pro posílení právní jistoty doplnil vymezení pojmu **bezbrannosti** v § 119a TZ,⁵ a to výčtem jednotlivých případů, při jejichž detekci se bude o bezbrannost v daném případě jednat. Výčet situací bezbrannosti je demonstrativního charakteru a s ohledem na jejich unifikovanost jsou použitelné i pro další trestné činy než jen sexuální povahy.

Významným krokem je především legislativní zakotvení bezbrannosti ve vztahu k věku,⁶ přičemž se tak bude jednat v případě jednání pachatele vůči dítěti mladšímu dvanácti let. Zmíněná věková hranice byla dle vyjádření zákonodárce v důvodové zprávě k předmětné novele stanovena na základě poznatků o zrání centrálního nervového systému, neboť teprve ve školním věku dítěte postupně dochází k propojování jeho jednotlivých oblastí a zároveň i jejich diferenciaci. V případě, že pachatel vykoná soulož nebo jiný pohlavní styk provedený způsobem srovnatelným se souloží s dítětem mladším 12 let, posuzuje se takové jednání jako tzv. znásilnění z podstaty.

Z důvodové zprávy k předmětné novele trestního zákoníku vyplývá, že konkrétní věková hranice je zakotvena v právní úpravě následujících států, které mají znásilnění založené na konsensuálním konceptu:

- 12 let – Dánsko a Malta,
- 13 let – Spojené království: Anglie a Wales,
- 15 let – Švédsko,
- 16 let – Finsko a Lucembursko.

U výše uvedených zemí však není v rámci sexuálních trestných činů zvlášť upraven subsidiární trestný čin pohlavního zneužití.

Některé zahraniční trestněprávní úpravy disponují navíc, ať již ve vztahu ke znásilnění z podstaty nebo pohlavnímu zneužití, **tzv. Romeo a Julie klauzulí**, v důsledku které je vyloučen trestní postih za takové jednání v případě nízkého věkového rozdílu mezi pachatelem a obětí. Podle důvodové zprávy je tento přístup možné zaznamenat například v následujících zemích:

- Belgie – věkový rozdíl osob nesmí být větší než 3 roky,
- Itálie – tato klauzule se uplatňuje ve vztahu k jiným sexuálním praktikám než znásilnění – oběť musí být starší 13 let a pachatel musí být nejvýše o 4 roky starší,

4 Srov. sp. zn. 7 Tdo 833/2021 sp. zn. 7 Tdo 359/2018.

5 § 119

Spáchání trestného činu zneužitím bezbrannosti

(1) Trestný čin je spáchán zneužitím bezbrannosti, jestliže pachatel využije toho, že jiná osoba je ve stavu, v němž není schopna utvářet nebo projevit svou vůli nebo je její schopnost utvářet nebo projevit svou vůli podstatně snížena z důvodu bezvědomí, spánku, ovlivnění návykovými látkami, nemoci, zdravotního postižení, duševní poruchy, silného ochromujícího stresu, nízkého nebo vysokého věku, překvapení nebo jiného obdobného důvodu.

(2) **Za bezbranné z důvodu nízkého věku se vždy považuje dítě mladší dvanácti let.**

6 Srov. sp. zn. 7 Tdo 317/2018.

- Rakousko – takový přístup se uplatňuje ve vztahu k pohlavnímu zneužití – dítěti musí být starší 12 let, čin neměl pro ně závažné následky a věkový rozdíl osob nepřesahuje 4 roky,
- Irsko – existuje zde možnost exkulpace v případě, že věkový rozdíl mezi osobami je do dvou let.

Důvodem, proč nebyl uvedený přístup do české právní úpravy zaveden, je skutečnost, že nerušený sexuální vývoj dítěte až do 15 let věku je zajišťován prostřednictvím trestného činu pohlavního zneužití.

Pokud by pachatel vykonal sexuální praktiky s dítětem, jež by nedovršilo věk 12 let, byl by trestně odpovědný pro trestný čin znásilnění (penetrační pohlavní styk) nebo sexuální útok (nepenetrační pohlavní styk) a nikoli za mírnější trestný čin pohlavního zneužití, a to ani za předpokladu, že by dítě s počínáním pachatele souhlasilo.

Základní skutková podstata trestného činu znásilnění se sestává ze tří možných způsobů provedení:

- 1) vykonání soulože nebo jiného pohlavního styku provedeného způsobem srovnatelným se souloží **proti seznatelné vůli** oběti (§ 185 odst. 1 alinea 1 TZ),
- 2) **donucení** k souloži nebo jinému pohlavnímu styku provedenému způsobem srovnatelným se souloží s jinou osobou (§ 185 odst. 1 alinea 2 TZ),
- 3) **zneužití bezbrannosti** k takovému činu (§ 185 odst. 1 alinea 3 TZ).

Ad 2) v tomto případě je postihováno protiprávní jednání, při němž dochází k interakci více osob, jedná se o situaci, při níž pachatel donutí oběť k souloži nebo jinému pohlavnímu styku provedenému způsobem srovnatelným se souloží s jinou osobou a sám se takového jednání přímo neúčastní.

Pod pojem **jiný pohlavní styk provedený způsobem srovnatelným se souloží** lze kromě orálního a análního styku podřadit i případy, při nichž dochází k zasouvání prstů či jiných předmětů simulujících pohlavní úd do vagíny ženy. Takové případy je nutné však posuzovat v praxi přísně individuálně s přihlédnutím ke konkrétním okolnostem případu, tj. s ohledem na povahu použitého předmětu, způsob jeho použití a délku trvání jednání pachatele. Značné rozpory v tomto směru má potenciál vyvolat i některá dosavadní judikatura. Soud za tento pohlavní styk označil i manuální masturbaci mužského údu, za předpokladu, že pachatel touto praktikou sleduje své sexuální uspokojení.⁷ Objevují se i názory,⁸ že by pod tento způsob provedení bylo možné podřadit případ, v němž by šlo o masturbaci mužského údu mezi sevřenými prsy oběti.

7 Srov. sp. zn. 3 Tdo 182/2012 či sp. zn. 4 Tdo 184/2017 (v tomto případě sice nutil pachatel poškozené třít jeho penis, avšak analogicky lze toto rozhodnutí využít i pro případ výše uvedený v textu příspěvku, tj. ze situace, kdyby pachatel třel penis oběti).

8 Představení změn právní úpravy, zejména trestního zákoníku, v souvislosti s účinností zákona č. 166/2024 Sb., kterým se mění zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů a další související zákony (novela právní úpravy sexuálně motivovaných trestných činů), včetně úvah nad některými možnými výkladovými problémy, autor Nejvyšší státní zastupitelství, 1 SL 130/2024, ze dne 30. 12. 2024.

Dále došlo ke změnám týkajících se kvalifikovaných skutkových podstat trestného činu znásilnění majících za dopad doplnění výčtu a upřesnění okolností podmiňujících použití vyšší trestní sazby:

- doplnění o novou zvlášť přitěžující okolnost rozvíjející hmotný předmět útoku – spáchání trestného činu na těhotné ženě [§ 17 písm. b) TZ] a následky způsobené trestným činem – způsobení těhotenství [§ 17 písm. a) TZ] - § 185 odst. 2 písm. b) TZ,
- doplnění o novou zvlášť přitěžující okolnost rozvíjející způsob provedení činu – spáchání trestného činu s další osobou [§ 17 písm. b) TZ] - § 185 odst. 2 písm. c) TZ, uvedený znak se oproti podobným znakům obsaženým v kvalifikovaných skutkových podstatách jiných trestných činů liší menším počtem osob podílejících se na trestném činu, neboť běžně se vyskytující znak kalkuluje s tím, že se na trestném činu podílí nejméně další dvě osoby vedle samotného pachatele [viz např. trestný čin vydírání podle § 175 odst. 2 písm. b) TZ]. V tomto případě navíc nezáleží ani na tom, jak významnou úlohu na trestném činu znásilnění bude další osoba zastávat.
- upřesnění stávající zvlášť přitěžující okolnosti uvedené v § 185 odst. 3 písm. b) TZ – trestný čin je spáchán na osobě omezené na osobní svobodě ve věznici nebo ústavu pro výkon zabezpečovací detence nebo ze zákonného důvodu umístěné ve zdravotnickém zařízení, školském zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy nebo pro preventivně výchovnou péči anebo v jiném místě, kde je omezována její osobní svoboda [§ 17 písm. b) TZ], uvedená změna reaguje dle znění důvodové zprávy k předmětné novele na skutečnost, že v příslušných školských zařízeních se nacházejí děti v rámci odlišných právních institutů, tj. nikoli jen ve výkonu ústavní výchovy (např. děti předběžně umístěné do školského zařízení na základě předběžného opatření soudu).

1.2 Trestný čin sexuální nátlak podle § 186 TZ

Tento trestný čin není konstruován na znaku násilí nebo pohrůžky násilí či jiné těžké újmy a nejsou zde obsaženy ani žádné jiné prvky agresivity, nýbrž postihuje jiný způsob provedení, který může v konkrétním případě nabývat podobu přemlouvání, žádostí či nabídek, které lze souhrnně podřadit pod výraz „**přiměje jiného**“.⁹

Mimo již dříve v základní skutkové podstatě tohoto trestného činu obsažené vztahové situace, které pachatel ke spáchání trestného činu zneužije (závislost a své postavení vůči oběti), doplnil zákonodárce další případ, a to **tíseň**. Tísni se dle judikatury rozumí stav, byť přechodný, vyvolaný nepříznivými okolnostmi, které vedou k omezení volnosti v rozhodování. Tyto nepříznivé poměry se mohou týkat osobních, rodinných, majetkových či jiných poměrů, pro něž se utiskovaná osoba ocitá v těžkostech a nesnázích, přičemž není rozhodné, jak se poškozená osoba do tohoto stavu dostala, a tedy ani to, zda si jej sama způsobila svým vlastním jednáním.¹⁰

9 Srov. sp. zn. 7 Tdo 864/2019.

10 Srov. sp. zn. 7 Tdo 143/2018.

Skutková podstata trestného činu sexuální nátlak byla doplněna vedle nových okolností podmiňujících použití vyšší trestní sazby totožných jako v případě trestného činu znásilnění o samostatnou kvalifikovanou skutkovou podstatu obsahující zvlášť přitěžující okolnost rozvíjející způsob provedení činu – trestný čin je spáchán **souloží** nebo jiným **pohlavním stykem provedeným způsobem srovnatelným se souloží** [§ 17 písm. b) TZ]] - § 186 odst. 3 TZ. Uvedený znak byl doplněn i do další kvalifikované skutkové podstaty (§ 186 odst. 5 TZ), v níž se bude uplatňovat v kombinaci s již známými zvlášť přitěžujícími okolnostmi.

Dosah trestného činu sexuálního nátlaku byl v § 186 odst. 4 písm. a) a odst. 5 písm. a) TZ v důsledku předmětné novely omezen jen na děti ve věku od 12 do 15 let. V případě obětí mladších 12 let se takové jednání bude automaticky posuzovat buď jako trestný čin znásilnění nebo jako trestný čin sexuální útok dle charakteru pohlavního styku.

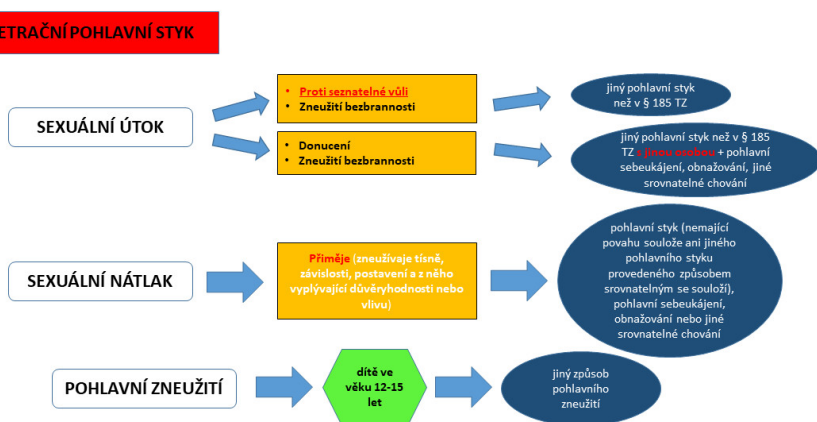
1.3 Trestný čin pohlavní zneužití podle § 187 TZ

V souvislosti s předmětnou novelizací trestního zákoníku došlo k výraznému omezení dosahu tohoto trestného činu, a to výlučně na **děti ve věkovém rozmezí od 12 do 15 let**.

Dále byla zákonodárcem u tohoto trestného činu vypuštěna kvalifikovaná skutková podstata dříve obsažená v § 187 odst. 2 TZ, neboť se stala zcela nadbytečnou. V případě dítěte mladšího 12 let bude totiž takové jednání posouzeno jako trestný čin znásilnění podle § 185 odst. 3 písm. a) TZ (penetrační pohlavní styk) nebo sexuální útok podle § 185a odst. 3 písm. a) TZ (nepenetrační pohlavní styk) a u dítěte ve věku 12 až 15 let bude takové jednání možné posoudit jako trestný čin sexuální nátlak podle § 186 odst. 4 písm. a) TZ (nepenetrační pohlavní styk) či § 186 odst. 5 písm. a) TZ (penetrační pohlavní styk).

2) Nepenetrační pohlavní styk

Obr. 2: Přehled sexuálních trestných činů, u nichž dochází k nepenetračnímu pohlavnímu styku

Zdroj: autor

2.1 Trestný čin sexuální útok podle § 185a TZ

Znění skutkové podstaty nového trestného činu sexuální útok:

(1) Kdo s jiným **proti jeho seznatelné vůli** vykoná jiný pohlavní styk než uvedený v § 185, kdo jiného donutí k jinému pohlavnímu styku než uvedenému v § 185 s jinou osobou, pohlavnímu sebeukájení, obnažování nebo jinému srovnatelnému chování, nebo

kdo k takovému činu nebo chování zneužije jeho bezbrannosti,

bude potrestán odnětím svobody až na pět let.

(2) Odnětím svobody na dvě léta až osm let bude pachatel potrestán, spáchá-li čin uvedený v odstavci 1

a) na dítěti,

b) s **další osobou**, nebo

c) se zbraní.

(3) Odnětím svobody na tři léta až dvanáct let bude pachatel potrestán,

a) spáchá-li čin uvedený v odstavci 1 na dítěti mladším patnácti let,

b) spáchá-li takový čin na osobě omezené na osobní svobodě ve věznici nebo ústavu pro výkon zabezpečovací detence nebo ze zákonného důvodu umístěné **ve zdravotnickém zařízení, školském zařízení** pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy nebo pro **preventivně výchovnou péči** anebo v jiném místě, kde je omezována její osobní svoboda, nebo

c) způsobí-li takovým činem těžkou újmu na zdraví.

(4) Odnětím svobody na deset až šestnáct let bude pachatel potrestán, způsobí-li činem uvedeným v odstavci 1 smrt.

Uvedeným trestným činem postihuje nově zákonodárce sexuální praktiky náležející do tzv. zbytkové kategorie, které jsou v zákoně pojmenovány jako **jiný pohlavní styk než uvedený v § 185 TZ**. Z povahy věci půjde o méně závažné protiprávní sexuální orientované jednání pachatele.

Základní skutková podstata tohoto trestného činu obsahuje a nadále operuje s pojmem **pohlavní styk**, který je v rozhodovací činnosti soudů vykládán značně extenzivním způsobem, a jež byl donedávna ústředním znakem trestného činu znásilnění.

Pohlavním stykem se rozumí jakýkoli *způsob ukájení pohlavního pudu na těle jiné osoby*¹¹ vyjma těch způsobů sexuálního jednání, které v případě jednání proti seznatelné vůli oběti zakládají trestní postih za trestný čin znásilnění. Takovým pohlavním stykem je například osahávání či tření genitálií, prsou, sání prsních bradavek nebo vsunování pohlavního údu muže mezi prsa ženy, přičemž může jít jak o jednání **aktivní** (pachatel provede některé z těchto jednání na těle oběti), tak i **pasivní** (pachatel přinutí oběť, aby mu třela pohlavní úd). Za pohlavní styk bylo Nejvyšším soudem¹² prohlášeno i jednání, při němž pachatel oběť osahával na prsou a líbal ji na ústa, uši, krk či prsa, jakož i osahávání

11 Srov. sp. zn. 7 Tdo 201/2013 a sp. zn. 7 Tdo 399/2021.

12 Sp. zn. 4 Tdo 273/2013.

prsou a genitálií přes oblečení oběti, která s tím nesouhlasí.¹³ Pohlavním stykem je i jednání, kterým pachatel směřuje k ukájení pohlavního pudu samotné oběti, která s tímto nesouhlasí.

Také v případě tohoto trestného činu je prvek násilí nebo pohrůžky násilí nebo jiné těžké újmy a donucení nahrazen konceptem nesouhlasného projevu oběti, což vyplývá i z výše zmíněného čl. 36 Istanbulské úmluvy.

Základní skutková podstata trestného činu znásilnění se sestává ze tří možných způsobů provedení:

- 1) vykonání jiného pohlavního styku než uvedeného v § 185 **proti seznatelné vůli** oběti (§ 185a odst. 1 alinea 1 TZ),
- 2) **donucení** k jinému pohlavnímu styku než uvedenému v § 185 s **jinou osobou** + donucení k pohlavnímu sebeukájení, obnažování nebo jinému srovnatelnému chování (§ 185a odst. 1 alinea 2 TZ),
- 3) **zneužití bezbrannosti** k takovému činu (§ 185a odst. 1 alinea 3 TZ).

Ad 2) pod základní skutkovou podstatu trestného činu sexuální útok bylo také podřazeno protiprávní jednání doposud zakládající trestní postih pro trestný čin sexuální nátlak. Konkrétně se jedná o *donucení k pohlavnímu sebeukájení, obnažování nebo jinému srovnatelnému chování*.

Trestný čin sexuální nátlak podle § 186 TZ je tak aktuálně zaměřen výlučně na postih jednání spočívající v *přiměnění jiného k pohlavnímu styku, pohlavnímu sebeukájení, obnažování nebo jinému srovnatelnému chování za současného zneužití jeho tísně, závislosti nebo svého postavení a z něho vyplývajících důvěryhodnosti nebo vlivu*. Jinými slovy lze konstatovat, že pachatel přiměje oběť k určitým sexuálním praktikám, které nejsou spojeny s donucením (přemlouvání, přísliby, zneužití důvěry nebo vlivu) za účelem vlastního sexuálního vzrušení či uspokojení.

Závěr

Záměrem autora příspěvku bylo informativní podobou prezentovat nejvýraznější změny trestněprávní úpravy, jež se výrazně promítly do aktuálního znění sexuálních trestných činů. Tyto změny vychází především ze striktního odlišení penetračního a nepenetračního pohlavního styku, což je názorně demonstrováno ve dvou grafických zobrazeních, která jsou součástí předkládaného příspěvku.

Výše charakterizované změny, jež doznaly skutkové podstaty sexuálních trestných činů, lze stručně vyjádřit v následujících bodech:

- redefinice trestného činu znásilnění,

13 Sp. zn. 8 Tdo 775/2014 nebo sp. zn. 7 Tdo 1205/2012.

- doplnění o nový trestný čin sexuálního útoku podle § 185a TZ,
- změny týkající se skutkové podstaty (základní i kvalifikovaných) trestného činu sexuální nátlak,
- výrazné omezení dosahu trestného činu pohlavního zneužití a
- definice pojmu zneužití stavu bezbrannosti v rámci výkladových ustanovení.

Novelizace trestního zákoníku provedená zákonem č. 166/2024 Sb. měla za následek i další změny, které však autor příspěvku považuje toliko jen za doprovodné a v příspěvku jim proto nevěnoval bližší pozornost. Pro dokreslení komplexních dopadů zmíněné novely je proto na místě tyto změny alespoň heslovitě vyjmenovat – doplnění trestných činů sexuální nátlak a sexuální útok do výčtu trestných činů, jejichž nepřekážení je trestné (§ 367 odst. 1 TZ), doplnění prohlášení poškozeného o dopadech trestného činu na jeho život mezi kritéria sloužící k posouzení povahy a závažnosti trestného činu (§ 39 odst. 2 TZ), doplnění výčtu trestných činů, u nichž lze odsouzenou osobu podmíněně propustit z výkonu trestu odnětí svobody až po výkonu dvou třetin uloženého trestu, o trestný čin sexuální nátlak a sexuální útok (§ 88 odst. 4 TZ). Některých změn v souvislosti s předmětnou novelou doznal i trestní řád, zde je na místě zmínit především doplnění výčtu trestných činů, o nichž v prvním stupni koná řízení krajský soud, o trestný čin sexuální útok (§ 17 odst. 1 TR), doplnění výčtu trestných činů, u nichž nelze přijmout v případě předstižné vazby peněžitou záruku, o trestný čin sexuální nátlak a sexuální útok (§ 73a odst. 1 TR) a doplnění výčtu trestných činů, u nichž je vyžadován souhlas poškozeného s trestním stíháním, o trestný čin sexuální útok (§ 163 odst. 1 TR).

Literatura

KRAUSOVÁ, M., ZACHOVÁ, M. Skutková podstata znásilnění v právních řádech států, kde je znásilnění definováno na základě absence souhlasu, *Srovnávací studie* č. 5, 404, Praha: Kancelář Poslanecké sněmovny, 2021 (aktualizace červen 2022), 52 s., ISSN 25333-4131.

Zákon č. 166/2024 Sb., kterým se mění zákon č. 40/2009 Sb. trestní zákoník ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony, s účinností od 1. 1. 2025.

Důvodová zpráva k zákonu č. 166/2024.

Představení změn právní úpravy, zejména trestního zákoníku, v souvislosti s účinností zákona č. 166/2024 Sb., kterým se mění zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů a další související zákony (novela právní úpravy sexuálně motivovaných trestných činů), včetně úvah nad některými možnými výkladovými problémy, autor Nejvyšší státní zastupitelství, 1 SL 130/2024, ze dne 30. 12. 2024 – pracovní materiál.

Judikatura

Sp. zn. 7 Tdo 833/2021.
Sp. zn. 8 Tdo 699/2021.
Sp. zn. 7 Tdo 399/2021.
Sp. zn. 7 Tdo 864/2019.
Sp. zn. 7 Tdo 359/2018.
Sp. zn. 7 Tdo 317/2018.
Sp. zn. 7 Tdo 143/2018.
Sp. zn. 4 Tdo 184/2017.
Sp. zn. 8 Tdo 775/2014.
Sp. zn. 4 Tdo 273/2013.
Sp. zn. 7 Tdo 201/2013.
Sp. zn. 7 Tdo 1205/2012.
Sp. zn. 3 Tdo 182/2012.

Zaist'ovanie digitálnej stopy z pohľadu kriminalistiky a jej význam pre dokazovanie

JANA ZACHAR KUCHTOVÁ¹

Abstrakt

Digitálne stopy predstavujú kľúčový prvok moderného kriminalistického skúmania, pretože odrážajú aktivity páchatelov v digitálnom prostredí a umožňujú rekonštrukciu udalostí. Kriminalistické skúmanie týchto stôp si vyžaduje multidisciplinárny prístup, ktorý zahŕňa odborné znalosti z oblasti kriminalistiky, informatiky, práva, znaleckej činnosti ale aj oblasti policajných vied. Proces zaistenia digitálnych stôp je podmienený dodržiavaním technických a právnych štandardov, pričom osobitný dôraz sa kladie na integritu údajov a reťazec dôkazov (chain of custody). V príspevku sú analyzované typy digitálnych stôp, ich kriminalistická hodnota ako dôkazov a nástroje používané pri ich spracovaní. Zameriava sa tiež na špecifiká práce so zapnutými zariadeniami, problematiku šifrovania, riziko diaľkovej manipulácie a význam správneho zabezpečenia miesta nálezu. Súčasťou je aj praktická používateľská príručka, ktorá ponúka stručný prehľad odporúčaných krokov a metodík pri práci s elektronickými dôkazmi v súlade s aktuálnymi kriminalistickými štandardmi.

Kľúčové slová

kriminalistické skúmanie, digitálne stopy, elektronické dôkazy, zaistovanie dát

DOI <http://dx.doi.org/10.37355/fvpk-2025/ZC-06>

Úvod

V digitálne prepojenom svete je takmer každá aktivita jednotlivcov a organizácií sprevádzaná generovaním dátových záznamov, ktoré možno spätne analyzovať a interpretovať. Za posledné roky, najmä v dôsledku dynamického rozvoja informačných a komunikačných technológií, dochádza k výrazným zmenám v spôsobe spoločenského fungovania. Tento technologický pokrok zásadným spôsobom ovplyvňuje každodenné interakcie jednotlivcov, organizácií i inštitúcií, čím sa transformuje nielen forma komunikácie, ale aj spôsob, akým sa vytvárajú, uchováajú a využívajú informácie v rôznych sférach života.² Digitálna stopa sa tak stáva neoddeliteľnou súčasťou kriminalistického skúmania, keďže umožňuje rekonštrukciu elektronických interakcií, identifikáciu subjektov a koreláciu

1 JUDr. Jana Zachar Kuchtová, PhD., Katedra kriminalistiky a forenzných vied, Akadémia Policajného zboru v Bratislave, e-mail: jana.kuchtova@akademiapz.sk

2 Ivančík, R. Sociálne siete ako priestor pre šírenie radikalizmu a extrémizmu. In: *Radikalizácia a extrémizmus v súčasnej spoločnosti: Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej dňa 4. 10. 2022.* - Bratislava: Akadémia PZ - K spoločenských vied, 2023. S. 89. ISBN 978-80-8054-985-5.

udalostí s potenciálnou trestnoprávnou či bezpečnostnou relevanciou. Kriminalistická analýza digitálnych stôp je multidisciplinárnou disciplínou, ktorá prepája kriminalistiku, informatiku, kybernetickú bezpečnosť, právo, policajné vedy a znaleckú činnosť. Tento proces zahŕňa systematickú akvizíciu, uchovanie, koreláciu a interpretáciu elektronických dôkazov s cieľom nielen identifikovať páchateľov trestnej činnosti, ale aj analyzovať ich digitálne interakcie a rekonštruovať priebeh udalostí.

Dynamický rozvoj digitálnych technológií a nárast digitálnej komunikácie zásadne menia spôsob sociálneho fungovania spoločnosti. Tento trend má významný dopad na oblasť kriminalistiky, keďže rastúci objem online interakcií prirodzene generuje rozsiahle množstvo digitálnych stôp. Ich kriminalistické spracovanie si však vyžaduje nové prístupy a techniky, ktoré reagujú na meniace sa digitálne prostredie³ a tento neustály technologický vývoj a meniace sa metódy páchania kriminality v online priestore vytvárajú nové výzvy pre kriminalistické skúmanie digitálnej stopy, ktorá sa musí kontinuálne prispôbovať týmto dynamickým podmienkam.

Digitálna stopa môže nadobúdať rôzne podoby – od IP adries, geolokačných údajov a digitálnych metadát cez záznamy o elektronickej komunikácii a blockchainové transakcie až po sieťovú prevádzku a koreláciu kamerových záznamov s biometrickými údajmi. Tieto informácie zohrávajú kľúčovú úlohu nielen pri odhaľovaní kybernetických incidentov, ale aj pri vyšetrovaní ekonomickej kriminality, mapovaní štruktúr organizovaného zločinu či atribúcii konkrétnych osôb k trestným činom. Proces získavania a analýzy digitálnych dôkazov je však podmienený viacerými technickými aj právnymi faktormi, ktoré môžu zásadne ovplyvniť ich dostupnosť a dôkaznú hodnotu. Významné prekážky predstavujú najmä sofistikované anonymizačné mechanizmy, robustné šifrovacie algoritmy, vzdialená deštrukcia dát či právne rozdiely medzi jurisdikciami, ktoré determinujú prípustnosť takto získaných dôkazov v trestnoprávnom konaní. Efektívne kriminalistické skúmanie digitálnych stôp preto vyžaduje precízne metodologické postupy, dodržiavanie zásad reťazca dôkazov a aplikáciu špecializovaných kriminalistických techník, ktoré umožňujú ich analýzu s maximálnou mierou presnosti a objektivity. Rovnako dôležitá je koordinácia medzi odborníkmi v oblasti informačnej bezpečnosti,⁴ kriminalistického skúmania a právnej vedy, čím sa zabezpečí nielen integrita získaných dôkazov, ale aj ich efektívne využitie v rámci trestného konania. Uvedené je nevyhnutné na zaistenie kybernetickej bezpečnosti, teda aj na boj proti kybernetickej kriminalite.⁵

3 Hašanová, J. Administratívnoprávne aspekty boja proti dezinformáciám. In *Dezinformace ve střední Evropě: vývoj, právní rámce a bezpečnostní dopady v éře umělé inteligence a digitálních technologií*. 1. vyd. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2024, s. 141. ISBN 978-80-7556-143-5.

4 Novotná, I. Vybrané aspekty kybernetickej bezpečnosti. In *Bezpečnosť elektronickej komunikácie 2024 : zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou konanej dňa 7. 5. 2024*. 1. vyd. Bratislava : Akadémia Policajného zboru v Bratislave, 2024, s. 208. ISBN 978-80-8293-021-7. Dostupný na internete

5 Ivančík, R. Kybernetická (ne)bezpečnosť a sociálne siete. In: *Aktuálne výzvy kybernetickej bezpečnosti 2022: Zborník*. - Bratislava: Akadémia PZ - K informatiky a manažmentu, 2023. S. 43. SLO, ISBN 978-80-8054-998-5.

Je dôležité rozlišovať medzi dvoma základnými kontextmi využitia digitálnych stôp v kriminalistickom skúmaní - kybernetická kriminalita, kde samotný čin prebieha výhradne v digitálnom prostredí (napr. neoprávnený prístup do systému, kyberšikana, nelegálna distribúcia dát) a klasická kriminalita so sprievodnými digitálnymi dôkazmi, kde digitálne stopy len dokumentujú alebo podporujú vyšetrovanie skutku (napr. poloha mobilného telefónu pri vražde, aktivita na sociálnych sieťach pri stalkingu).

V kontexte kriminalistiky je potrebné rozlišovať medzi:

- Digitálnou stopou, čo je technologicky vytvorený záznam, ktorý vzniká pri interakcii používateľa s digitálnym zariadením alebo sieťou. Predstavuje potenciálny zdroj informácií, ktorý môže alebo nemusí byť využitý v procese dokazovania.
- Elektronickým dôkazom, čo je digitálna stopa, ktorá bola správne zaistená, uchovaná a spracovaná podľa kriminalistických štandardov a teda spĺňa podmienky dôkaznej hodnoty v trestnom konaní.

Každý elektronický dôkaz je založený na digitálnej stope, no nie každá digitálna stopa nadobudne postavenie elektronického dôkazu.

Digitálna stopa predstavuje súbor dátových záznamov, ktoré vznikajú v dôsledku interakcii jednotlivca s digitálnym prostredím, či už ide o prístup na internet, používanie elektronických zariadení alebo komunikáciu v online priestore. Každá aktivita vykonaná v digitálnom prostredí zanecháva špecifické digitálne artefakty, ktoré môžu byť predmetom kriminalistického skúmania.⁶ Pojem digitálne stopy je nevyhnutné vnímať v širšom, technologicky podmienenom kontexte, ktorý reflektuje dynamický vývoj digitálnych a komunikačných systémov. Neobmedzujú sa len na záznamy vznikajúce v dôsledku interakcie používateľa so softvérom alebo hardvérom v rámci klasických výpočtových zariadení. V súčasnosti sú digitálne stopy generované celým spektrom moderných technológií, založených na princípoch elektronického spracovania informácií – vrátane inteligentných zariadení, senzorových systémov, nositeľnej elektroniky či cloudových platforiem. Tento vývoj významne rozširuje rozsah a formy dát, ktoré môžu byť predmetom kriminalistického skúmania.⁷

Digitálne stopy nemožno zužovať iba na rezíduá softvérovej či používateľskej aktivity uložené na dátových alebo pamäťových médiách počítačov. Naopak, digitálne stopy treba vnímať ako širší fenomén, ktorý zahŕňa všetky technologicky vytvorené záznamy vznikajúce v dôsledku fungovania moderných elektronických zariadení.⁸ V kriminalistickej praxi má digitálna stopa zásadný význam pri identifikácii podozrivých osôb, rekonštrukcii

6 Casey, E. *Digital Evidence and Computer Crime: Forensic Science, Computers, and the Internet*. Academic Press. 2011. 840 s. ISBN 9780123742681.

7 Meteňko, J. a kol. *Kriminalistické metódy a možnosti kontroly sofistikovanej kriminality*. Akadémia Policajného zboru, 2004, s. 148. ISBN 9788080543365.

8 Meteňko, J. *Theory of Digital Trace as Criminalistics Trace*. In: *10th International Scientific Conference on Social Sciences - ISCSS 2023 : Strategic Insights for Global Progress: Social Sciences Advancing the SDG Agenda : Conference Proceedings of Selected Papers : Volume 10, Issue 1 - Vienna: SGEM WORLD SCIENCE, 2023. - s. 155-163. Lit.*

udalostí a analýze digitálnych dôkazov.⁹ Každá interakcia páchatela s informačnými technológiami – či už ide o elektronickú komunikáciu, vykonávanie finančných transakcií, neoprávnený prístup k systémom alebo manipuláciu s dátami – zanecháva stopy, ktoré môžu byť podrobené forenzej analýze¹⁰ (napr. farmaceutická kriminalita a problematiku internetového predaja nelegálnych farmaceutických produktov s obsahom zakázaných látok,¹¹ podvody¹²).

Digitálne stopy možno rozdeliť na aktívne a pasívne. Aktívne digitálne stopy sú vedome generované používateľom, napríklad pri odosielaní správ, vytváraní online obsahu, nahrávaní súborov či realizácii kybernetických útokov. Pasívne digitálne stopy vznikajú automaticky, bez priameho úmyslu užívateľa – ide napríklad o zaznamenané IP adresy, logy serverov, časové pečiatky v systémoch či dáta získané z IoT zariadení.¹³ V praxi sa digitálne stopy využívajú nielen pri vyšetrovaní kybernetických trestných činov, ale aj pri analýze tradičnej kriminality, kde môžu slúžiť ako dôkaz o prítomnosti páchatela na konkrétnom mieste alebo jeho komunikácii s inými osobami.¹⁴ Ich kriminalistická hodnota je podmienená zachovaním integrity dát, správnym procesom ich zaistovania a dodržiavaním zásad reťazca dôkazov, čo je kľúčové pre ich prípustnosť v trestnoprávnom konaní.

Digitálna stopa je predmetom kriminalistického skúmania a zahŕňa viaceré etapy, počnúc identifikáciou digitálnych nosičov ako možných dôkazových materiálov na mieste činu, cez ich odborné spracovanie a vyhodnotenie, až po ich prezentáciu súdnym znalcom, ktorí ich posudzujú ako relevantné dôkazy v civilných alebo trestných konaniach.¹⁵

9 Garfinkel, S. L. *Digital Forensics Research: The Next 10 Years. Digital Investigation*, 2010, s. 64-73. DOI: 10.1016/j.diin.2010.05.009

10 Kenneally, E., Brown, C. L. *Understanding Digital Traces: A Forensic Perspective. Forensic Science International: Digital Investigation*, 2020, 301007. DOI: 10.1016/j.fsidi.2020.301007

11 Cehlárik, Ľ., Zachar Š. *Identifikácia internetových obchodov umožňujúcich nelegálny predaj neregistrovaných výživových doplnkov s obsahom zakázaných látok. In: Forenzní vědy, právo, kriminalistika. ISSN 2533-4387 - Roč. 8, č. 2(2023), - s. 141-156. Lit., tab.*

12 Korauš, A., Backa, S., Barta, M. *Podvod - jedno z najväčších bezpečnostných rizík. In: Aktuálne výzvy kybernetickej bezpečnosti v podmienkach bezpečnostných zložíek : Zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou konanej dňa 4. 6. 2019 - Bratislava: Akadémia PZ - K informatiky a manažmentu, 2019. - S. 48-53. SLO, ISBN 978-80-8054-819-3.*

13 Pollitt, M. *History, Current Status, and Future of Digital Forensics: A Retrospective. Digital Investigation*, 2018, s. 1-6. DOI: 10.1016/j.diin.2018.04.003

14 Casey, E. *Handbook of Digital Forensics and Investigation. Academic Press, 2019. 600 s. ISBN 9780123742674.*

15 Raghavan, S., Raghavan. S. V. *A study of forensic & analysis tools. 2013 8th International Workshop on Systematic Approaches to Digital Forensics Engineering (SADFE). IEEE, 2013.*

Tabuľka 1: Ciele digitálnej analýzy

Ciele digitálnej analýzy
Podpora pri obnove, analýze a uchovávaní počítačových a súvisiacich digitálnych materiálov spôsobom, ktorý zabezpečuje ich integritu a vierohodnosť, čím umožňuje ich použitie ako relevantný dôkaz v trestnom alebo civilnom konaní.
Vypracovanie metodických postupov pre kriminalistické zaistovanie digitálnych stôp na mieste činu s cieľom zabezpečiť ich integritu, autenticitu a dôkaznú hodnotu, pričom sa minimalizuje riziko ich poškodenia, zmeny alebo znehodnotenia.
Zber a kriminalistické klonovanie údajov zahŕňajú systematickú obnovu vymazaných súborov a odstránených oddielov z digitálnych nosičov s cieľom extrahovať relevantné digitálne stopy. Tento proces zahŕňa aj ich validáciu, aby bola zabezpečená integrita a autentickosť získaných dát pre potreby kriminalistického skúmania.
Asistencia pri rýchlej identifikácii digitálnych stôp a hodnotení rozsahu vplyvu útočníckej činnosti na jednotlivca alebo organizáciu, s cieľom efektívneho stanovenia škôd, identifikácie narušených systémov a podpory ďalšieho vyšetrovania.
Vypracovanie správy, ktorá poskytuje komplexný prehľad o celom procese digitálneho vyšetrovania, vrátane použitých metód, získaných dôkazov, vykonanej analýzy a záverov, pričom zabezpečuje ich vierohodnosť a procesnoprávnu použiteľnosť.

Zdroj: Sokol, P., Bačo, L., Bajtoš T. *Digitálna forenzná analýza I.*, 2020. Vydavateľstvo ŠafárikPress, s. 7–8, ISBN 978-80-8152-916-0.

Technologický vývoj prináša nové výzvy v oblasti skúmania digitálnych stôp. Rozšírené využívanie anonymizačných technológií, end-to-end šifrovanie, decentralizovaných sietí a mechanizmov na vzdialené vymazanie dát sťažuje identifikáciu páchatelov a rekonštrukciu ich aktivít.¹⁶ Efektívne kriminalistické skúmanie digitálnych dôkazov si preto vyžaduje multidisciplinárny prístup, prepojenie kriminalistiky s informatickými metódami a právnym rámcom, ako aj neustálu adaptáciu na nové technologické podmienky. Pri skúmaní digitálnych stôp nemusí byť na začiatku vždy jasné, či poukazujú na kriminálnu činnosť, môžu byť využité pri forenznej analýze širšieho rozsahu, alebo len odrážajú bežné a legitímne aktivity danej osoby. To, aký význam stopy majú, závisí od konkrétneho prípadu a cieľa vyšetrovania. Každá relevantná stopa preto musí byť starostlivo preskúmaná, pričom je nevyhnutné systematicky overovať alebo vyvracať jednotlivé vyšetrovacie hypotézy.¹⁷

16 Householder, A., Houle, K. J., & Dougherty, C. Computer Attack Trends Challenge Internet Security. *Computer*, 2002. s. 5-7. DOI: 10.1109/MC.2002.1004160

17 RAK, R., PORADA, V. Digitální stopy v kriminalistice a forenzních vědách. *IN Soudní inženýrství*, roč. 17, 2006. s. 10. [online] [cit. 2025-02-10]. Dostupné na internete <<https://www.sinz.cz/archiv/docs/si-2005-01-3-23.pdf>>

V súčasnom kontexte, kde sa technológie rýchlo vyvíjajú, je nevyhnutné, aby kriminalisti držali krok s týmito zmenami a implementovali nové techniky do svojej praxe. Tým sa zvyšuje šanca na úspešné objasnenie trestných činov a zabezpečenie spravodlivosti.¹⁸

1 Postup kriminalistického skúmania digitálnej stopy a manipulácie s elektronickými dôkazmi

Pri kriminalistickom skúmaní digitálnych stôp je nevyhnutné pristupovať k elektronickým dôkazom s maximálnou precíznosťou a v súlade s kriminalistickými štandardmi, aby bola zachovaná ich dôkazná hodnota a procesnoprávna prípustnosť

v trestnom konaní. Elektronické dôkazy, rovnako ako fyzické stopy, musia spĺňať kritériá integrity, autenticity a vierohodnosti, pričom každý zásah do nich musí byť dôsledne zdokumentovaný. Kľúčovým aspektom je zabezpečenie ich správneho zaistenia, uchovávanía a analýzy tak, aby nedošlo k narušeniu ich pôvodnej štruktúry, zmene obsahu alebo kompromitácii dôkazového materiálu. Dodržiavanie štandardizovaných kriminalistických postupov je preto nevyhnutným predpokladom pre zabezpečenie ich kriminalistickej spoľahlivosti a využiteľnosti v procesoch trestnoprávneho dokazovania. Elektronické zariadenia, ktoré môžu obsahovať relevantné dôkazy, si vyžadujú špecifické prístupy pri ich zaistení, balení a preprave. Niektoré sú mimoriadne citlivé na vonkajšie faktory, ako sú elektromagnetické polia, statická elektrina alebo teplotné výkyvy, pričom nesprávna manipulácia môže viesť k nevratným zmenám v ich obsahu. Z tohto dôvodu je nevyhnutné použiť štandardizované postupy, ako sú klonovanie dátových nosičov pomocou blokátorov zápisu (write-blockerov), ktoré zabezpečujú, že počas kopírovania dát nedôjde k zmene pôvodného obsahu nosiča, vytvorenie kryptografických hashov na overenie integrity údajov a dôsledná retrospektívna analýza časových pečiatok a metadát, ktoré môžu byť kľúčové pri rekonštrukcii udalostí.

Okrem digitálnych dôkazov je potrebné venovať pozornosť aj tradičným materiálnym dôkazom, ktoré môžu zohrávať významnú úlohu v rámci analýzy elektronických stôp. Tieto dôkazy môžu zahŕňať poznámky s heslami, bezpečnostné tokeny, autentifikačné zariadenia, rukou písané záznamy o konfigurácii systémov či identifikačné údaje o používaných online účtoch. Ich správne zaistenie a dokumentácia môžu významne prispieť k úspešnej identifikácii páchatela a rekonštrukcii jeho digitálnej činnosti.

Z hľadiska kriminalistického skúmania digitálnej stopy je nevyhnutné dodržiavať zásady reťazca dôkazov, ktoré zabezpečujú sledovateľnosť a neprerušenú kontrolu nad dôkazovým materiálom. Akýkoľvek zásah do elektronických dôkazov musí byť riadne zdokumentovaný a realizovaný tak, aby nedošlo k ich kompromitácii, strate či zmenám, ktoré by mohli ovplyvniť ich dôkaznú hodnotu.

18 Meteňko, J. 2010. *Trendy práce na mieste činu a ich výskum*. In IV. mezinárodní konference věnovaná kriminalistice a dalším forenzním vědám. Praha: Policejní akademie ČR v Praze, 2010.

2 Zaisťovanie elektronických dôkazov

2.1 Taktické aspekty zaisťovania elektronických dôkazov

Účinné zaisťovanie a spracovanie digitálnych dôkazov si vyžaduje využitie odborných poznatkov a presne definovaných metodických postupov. Prítomnosť znalca v procese garantuje, že všetky úkony prebiehajú v súlade s odbornými a procesnoprávnymi štandardmi, čím sa zabezpečuje zachovanie relevantnosti a použiteľnosti získaných údajov v dokazovaní.¹⁹ V prípadoch závažnej trestnej činnosti, ako sú vraždy, organizovaná kriminalita alebo finančné podvody, môže byť zásah orgánov činných v trestnom konaní vykonaný na základe súdneho príkazu na prehliadku a zaistenie dôkazov. Tento proces vyžaduje koordinovaný postup medzi vyšetrovateľmi a špecialistami na digitálnu kriminalistiku, aby sa predišlo kompromitácii získaných údajov.

V rámci plánovania prehliadky je potrebné stanoviť nasledovné kriminalistické opatrenia:

1. Základným predpokladom úspešného zaistenia digitálnych dôkazov je včasná a presná identifikácia elektronických zariadení, ktoré môžu obsahovať relevantné informácie pre trestné konanie. Ide najmä o mobilné telefóny, osobné a prenosné počítače, externé pevné disky, USB kľúče, pamäťové karty a ďalšie formy dátových nosičov. Zvláštnu pozornosť si vyžadujú cloudové úložiská, ku ktorým môže byť prístup realizovaný cez aplikácie v mobilných zariadeniach alebo webové rozhrania, ako aj kryptopeňaženky a zariadenia na správu kryptomien, ktoré môžu obsahovať digitálne aktíva s vysokou hodnotou alebo transakčné záznamy. Identifikácia by mala zohľadňovať aj zariadenia s atypickým vzhľadom (napr. ukryté kamery, mini počítače, hardvérové tokeny), ktoré môžu slúžiť ako skryté úložiská citlivých dát.
2. Po identifikácii zariadení je prioritou zabezpečenie ich ochrany pred stratou, znehodnotením alebo manipuláciou. K tomu slúži viacero preventívnych opatrení, medzi ktoré patrí okamžité odpojenie zariadení od internetu a iných komunikačných sietí (Wi-Fi, Bluetooth, mobilné siete), aby sa eliminovalo riziko diaľkového prístupu alebo aktivácie mazacích mechanizmov. Na ochranu pred elektromagnetickým prenosom údajov sa používajú Faradayove puzdrá alebo boxy, ktoré spoľahlivo blokujú všetky bezdrôtové signály. V prípadoch podozrenia na prítomnosť automatizovaných nástrojov na vymazanie dát je nutné vykonať kontrolované odpojenie napájania a okamžité fyzické zabezpečenie zariadenia. Tieto kroky musia byť vykonané bezodkladne po zistení prítomnosti digitálnych nosičov, čím sa predchádza kompromitácii dôkazov.
3. Zaistenie elektronických dôkazov si vyžaduje dodržiavanie prísnych forenzných štandardov a metodík. V praxi to znamená použitie certifikovaných nástrojov na extrakciu dát – či už softvérových riešení (napr. EnCase, FTK, Magnet AXIOM) alebo hardvérových duplikátorov s integrovaným write-blockerom. Cieľom je vytvoriť presnú

¹⁹ Moskvíč, G. *Využitelnost' digital'nej stopy vo vyšetrovaní. In: Pokroky v kriminalistike 2024 : Zborník vedeckých prác a štúdií. s. 182, ISBN 978 80 8293 032 3.*

obrazovú kópiu (tzv. imaging) pôvodného úložného média bez akéhokoľvek zásahu do jeho obsahu. Integrita takejto kópie sa overuje pomocou kryptografických hashovacích algoritmov (napr. MD5, SHA-256), pričom výsledné hodnoty slúžia ako digitálny odtlačok dôkazového materiálu. Takto spracovaný obraz môže byť ďalej analyzovaný bez rizika zmeny pôvodných dát, čo zabezpečuje jeho použiteľnosť pred súdom.

4. Každý úkon spojený s manipuláciou, prepravou alebo analýzou elektronického dôkazového materiálu musí byť riadne zaznamenaný v evidenčnom systéme, ktorý zabezpečuje úplnú trasovateľnosť od momentu zaistenia až po jeho využitie v súdnom konaní. Tento proces je kľúčový pre zachovanie dôkaznej hodnoty elektronických stôp. Dokumentácia musí obsahovať údaje o osobe, ktorá dôkaz zaistila, presný čas a miesto jeho nález, opis stavu zariadenia, spôsob jeho zaistenia, ako aj každú ďalšiu manipuláciu, vrátane prenosu medzi jednotlivými osobami alebo organizačnými jednotkami. Zabezpečenie nepretržitého reťazca dôkazov je základom ich akceptácie v trestnoprávnom konaní, preto jeho porušenie môže viesť k spochybneniu celého dôkazového procesu.²⁰

Pred začatím akýchkoľvek operácií súvisiacich s prehliadkou a zaistením digitálnych dôkazov je nevyhnutné presne definovať miesto ich určenia.

2.2 Prípravná etapa

V súčasnej dobe predstavujú digitálne údaje jeden z fundamentálnych prvkov kriminalistického skúmania a vyšetrovania trestnej činnosti. S masívnym rozšírením inteligentných mobilných zariadení, sociálnych sietí a personalizovaných internetových služieb (napr. Google, Apple) zanecháva každý jednotliviec rozsiahlu digitálnu stopu. Táto digitálna stopa môže obsahovať zásadné informácie relevantné pre vyšetrovanie, a preto je nevyhnutné zabezpečiť jej dôkladné zachytenie, zaistenie, analýzu a následné využitie pri dokazovaní.

Fáza kriminalistického skúmania zameraná na prehliadku a zaistenie digitálnych dôkazov je kľúčová z hľadiska zachovania integrity elektronických zariadení a údajov na nich uložených. Ak nie sú digitálne nosiče správne identifikované, zaistené a spracované v súlade s kriminalistickými a procesnoprávnymi štandardmi, môže dôjsť k ich poškodeniu, manipulácii alebo ireverzibilnej strate dôkazného materiálu. Medzi najzávažnejšie hrozby, ktoré môžu ovplyvniť dostupnosť a integritu elektronických dôkazov, patria:

- Neoprávnené vymazanie údajov podozrivým – manuálna eliminácia digitálnych stôp (napr. odstránenie komunikácie, formátovanie pamäťového média).
- Diaľkové odstránenie dát (remote wiping) – úmyselné zmazanie obsahu prostredníctvom vzdialeného prístupu, aktivované prostredníctvom cloudu alebo automatizovaných bezpečnostných mechanizmov (napr. „Find My iPhone“).
- Manipulácia treťou stranou – neautorizovaný zásah do zariadenia iným subjektom (napr. spolupáchateľom), ktorý môže viesť k zmene alebo zničeniu digitálnych dôkazov.

20 Interpol. *Guidelines for digital forensics first responders*, 2021. S. 10–12.

2.3 Kriminalistické nástroje na zaistovanie digitálnych stôp

Pre úspešnú realizáciu zaistenia digitálnych dôkazov je nevyhnutné, aby vyšetrovací tím disponoval kriminalistickými nástrojmi, ktoré zabezpečia riadny výkon procesných úkonov. Medzi základné nástroje patria:

1. Forenzné softvérové nástroje

Zohrávajú kľúčovú úlohu pri identifikácii, analýze a zabezpečení digitálnych dôkazov. Patria sem napríklad EnCase, FTK (Forensic Toolkit), X-Ways Forensics (XWF) a Oxygen Forensic Suite. Každý z týchto nástrojov má svoje špecifiká, výhody a obmedzenia, pričom ich efektivita závisí od konkrétneho prípadu a technických požiadaviek vyšetrovania.

EnCase je široko používaný nástroj určený na analýzu v rámci kriminalistického skúmania, bezpečnostné analýzy a e-discovery (digitálne zisťovanie a vyhľadávanie elektronických dôkazov v rámci právnych procesov, najmä v civilných sporoch). Umožňuje hĺbkovú analýzu používateľských súborov a zhromažďovanie dôkazov, ktoré sú súdne použiteľné. Výhodou je intuitívne rozhranie, podpora šifrovania (BitLocker, McAfee, Symantec), pokročilé vyhľadávanie a skriptovanie. Nevýhodou je vysoká cena, dlhý čas spracovania veľkých súborov a obmedzené využitie pri získavaní dát zo smartfónov.²¹

FTK (Forensic Toolkit) umožňuje analýzu pevného disku vrátane obnovy zmazaných e-mailov a vyhľadávania obsahu. Obsahuje FTK Imager na vytváranie forenzných obrazov diskov. Výhodou je jednoduché rozhranie, podpora dešifrovania EFS, kvalitná správa prípadov a reportovanie, bezplatná verzia FTK Imager. Nevýhodou je, že chýba podpora skriptovania, multitaskingu a zobrazenia časovej osi.²²

X-Ways Forensics (XWF) je komerčný forenzný softvér pre Windows s možnosťou prenosného použitia. Ponúka široké možnosti filtrovania a vyhľadávania. Výhodou je vysoká prispôsobiteľnosť analýzy, podpora nových funkcií a prenosná verzia. Nevýhodou sú komplexné rozhranie, závislosť na hardvérovom kľúči (dongle) a chýbajúca podpora šifrovania BitLocker.²³

Oxygen Forensic Suite je nástroj umožňujúci získavanie dát zo smartfónov a PDA, vrátane metadát a hesiel. Výhodou je podpora fyzickej extrakcie dát, jednoduché rozhranie, široké možnosti exportu správ, cenová dostupnosť. Nevýhodou je obmedzená podpora mobilných zariadení, riziko prenosu malvéru pri analýze a časovo náročná metóda brute force.²⁴

21 EnCase Forensic Suite. [online] [cit. 2025-02-20]. Dostupné na internete <<https://e-forensic.ca/products/encase-forensic-suite/>>

22 AccessData Forensic ToolKit. [online] [cit. 2025-02-20]. Dostupné na internete <<https://www.esecforte.com/products/forensic-toolkit-ftk/>>

23 X-Ways Forensics: Integrated Computer Forensics Software. [online] [cit. 2025-02-20]. Dostupné na internete <<https://www.x-ways.net/forensics/>>

24 Oxygen Forensic. [online] [cit. 2025-02-20]. Dostupné z: <<https://www.oxygenforensics.com/en/>>

Okrem komerčných softvérov existujú aj open-source alternatívy, ktoré sú dostupné bezplatne a využívané najmä v akademickom a výskumnom prostredí, ale aj menšími vyšetrovacími tímami. Medzi najvýznamnejšie patrí Autopsy, ktorý je grafickým rozhraním k súboru nástrojov The Sleuth Kit. Umožňuje analýzu súborových systémov, obnovenie zmazaných dát, prehliadanie metadát a má podporu pre časové osi. Výhodou open-source riešení je ich dostupnosť, flexibilita a možnosť rozšírenia pomocou doplnkov. Umožňujú vyšetrovanie aj v prostrediach s obmedzeným rozpočtom a sú vhodné na výučbu a testovanie metodík. Naopak, nevýhodou býva menej intuitívne rozhranie, nižšia úroveň technickej podpory a v niektorých prípadoch nižšia kompatibilita s najnovšími formátmi dát.²⁵

2. Zaisťovanie digitálnych stôp

Vyžaduje spoľahlivé nástroje na získavanie a ochranu digitálnych dôkazov. Medzi najpoužívanejšie hardvérové riešenia patria Tableau a CRU WiebeTech, ktoré umožňujú bezpečné získavanie údajov z rôznych úložných médií bez ich modifikácie. Tableau ponúka hardvérové write blockery, forenzné zobrazovače a riešenia na obnovu hesiel. Sú navrhnuté na rýchle a efektívne získavanie údajov s možnosťou integrácie do softvérových forenzných nástrojov. Výhodou je podpora širokej škály úložných zariadení, rýchle zobrazovanie diskov, paralelná akvizícia viacerých jednotiek a vysoká kompatibilita so softvérmí EnCase a FTK. Nevýhodou sú vysoké obstarávacie náklady, nutnosť odborných znalostí a obmedzená podpora analýzy šifrovaných údajov.²⁶ CRU WiebeTech ponúka forenzné write blockery a duplikátory diskov s podporou rôznych rozhraní (IDE, SATA, USB, FireWire). Ich produkty sú často využívané v terénnom vyšetrovaní. Výhodou je prenosnosť, široká kompatibilita s rôznymi diskovými formátmi, možnosť súčasného klonovania viacerých diskov a podpora zabezpečenia dát. Nevýhodou je vysoká cena, obmedzené analytické funkcie a slabšia podpora moderných SSD diskov pri starších modeloch.²⁷

3. Dátové úložiská s vysokou kapacitou

Tieto zariadenia slúžia na ukladanie forenzných obrazov digitálnych nosičov, ako aj extrahovaných dát počas vyšetrovania. Používajú sa najmä SSD disky a externé pevné disky (HDD), ktoré musia spĺňať požiadavky na bezpečné uchovávanie dôkazov bez rizika ich kontaminácie. V ideálnom prípade ide o úplne nové úložiská. Pri použití už existujúcich nosičov je nevyhnutné ich dôkladné vymazanie pomocou opakovaného prepísania dát (napr. hexadecimálnym reťazcom „00“) tak, aby bola vylúčená akákoľvek zvyšková dátová stopa. Dôležité je aj zabezpečenie pred náhodným poškodením počas manipulácie či prepravy.

25 Autopsy. [online] [cit. 2025-02-20]. Dostupné na internete <<https://www.sleuthkit.org/autopsy/>>

26 The future of analytics has arrived. Meet Tableau Next. [online] [cit. 2025-02-20]. Dostupné na internete <<https://www.tableau.com/>>

27 Data Secured Premier data security and physical data protection. [online] [cit. 2025-02-20]. Dostupné na internete <https://cdsg.com/?__hstc=54328695.faa8c72d0e7a7c7d250815bd0dd20498.1742554963584.1742554963584.1&__hssc=54328695.1.1742554963584&__hsfp=1122823983>

4. Faradayove puzdrá alebo boxy

Ide o špeciálne tienené obaly alebo kontajnery, ktoré blokujú elektromagnetické signály. Ich hlavným účelom je znemožniť vzdialený prístup k zariadeniam prostredníctvom mobilnej siete, Wi-Fi alebo Bluetooth. Tým sa zabráňuje neoprávnenému vymazaniu alebo úprave dát na diaľku, čo je obzvlášť dôležité pri zaistovaní smartfónov a iných bezdrôtovo pripojených zariadení. Faradayove obaly sú základným bezpečnostným prvkom v teréne a mali by byť súčasťou každej mobilnej kriminalistickej súpravy.

5. Mobilné súpravy na fyzické zaistenie dôkazov

Tieto súpravy obsahujú vybavenie potrebné na fyzickú manipuláciu s elektronickými dôkazmi. Patria sem antistatické obaly na zabránenie poškodeniu citlivých komponentov, bezpečnostné plombovacie mechanizmy na zabezpečenie proti neoprávnenej manipulácii, a zapečatené vrecká, ktoré umožňujú prehľadné a bezpečné uchovávanie dôkazov. Súpravy sú navrhnuté tak, aby podporovali dodržiavanie zásad reťazca dôkazov a ochránili dôkazy počas ich prepravy a skladovania.

6. Sieťové zachytávacie nástroje (napr. Wireshark, tcpdump)

Tieto softvérové nástroje umožňujú zachytávanie a analýzu dátových paketov prenášaných v reálnom čase prostredníctvom počítačových sietí. Sú neoceniteľné najmä pri vyšetrowaní kybernetických incidentov, pretože dokážu zachytiť komunikáciu medzi podozrivými zariadeniami alebo odhaliť známky škodlivej aktivity. Získané dáta je možné neskôr analyzovať v offline prostredí a priradiť ich ku konkrétnym IP adresám, používateľom alebo udalostiam.

7. Dešifrovacie nástroje a slovníky hesiel (napr. Passware Kit, John the Ripper)

Tieto nástroje slúžia na získavanie prístupu k šifrovaným alebo heslom chráneným súborom a zariadeniam. Využívajú rôzne metódy ako brute force, slovníkové útoky, alebo techniky na obnovenie hesiel zo zvyškov pamäte. V prípadoch, keď podozrivý odmietne vydať prístupové údaje, môžu tieto nástroje predstavovať jediný spôsob, ako sa legálne a technicky dostať k digitálnemu obsahu. Efektivita dešifrovania však závisí od typu použitej šifry a dostupnosti výpočtových prostriedkov.

8. Zdrojové napájacie jednotky a adaptéry na rôzne konektory

Počas vyšetrowania môže byť potrebné uviesť elektronické zariadenie do prevádzky za kontrolovaných podmienok. To si vyžaduje dostupnosť kompatibilných napájacích adaptérov a zdrojov, najmä ak ide o menej bežné alebo zahraničné zariadenia. Adaptéry musia byť spoľahlivé a bezpečné, aby nedošlo k poškodeniu dôkazového materiálu ani samotného zariadenia. Ich správne použitie môže byť rozhodujúce napríklad pri extrakcii dát z vypnutého notebooku, ktorý nemá štandardné rozhranie.

9. Dokumentačné nástroje

Presná dokumentácia je základom každej kriminalistickej činnosti. Medzi základné dokumentačné nástroje patria digitálne fotoaparáty na zaznamenanie pôvodného stavu zariadení a ich umiestnenia, protokolovacie listiny na evidenciu krokov počas zásahu, ako aj elektronické systémy na vedenie záznamov o manipulácii s dôkazmi. Ich cieľom je zabezpečiť plnú sledovateľnosť každého úkonu, čím sa posilňuje dôkazná hodnota materiálu a eliminuje priestor na pochybnosti o jeho integrite.

10. Prenosné pracovné stanice na rýchlu analýzu údajov

Tieto výkonné notebooky alebo špecializované zariadenia sú vybavené softvérom a bezpečnostnými prvkami, ktoré umožňujú okamžité spracovanie a analýzu digitálnych dôkazov priamo na mieste činu. Používajú sa najmä v prípadoch, keď je nutné rýchlo vyhodnotiť obsah zariadenia, identifikovať urgentné informácie alebo rozhodnúť o potrebe ďalšej akcie. Stanice často obsahujú šifrované úložiská, pokročilé analytické nástroje a sú kompatibilné s forenzným softvérom ako EnCase alebo FTK.²⁸

Efektívne zaistenie digitálnych dôkazov si nevyžaduje len vhodné kriminalistické nástroje, ale aj správne postupy pri ich získavaní. Na ochranu integrity dôkazov je nevyhnutné dôsledné zabezpečenie miesta, kde sa digitálne dôkazy nachádzajú. Akékoľvek neoprávnené manipulácie môžu viesť k strate alebo poškodeniu kľúčových informácií, čím sa znižuje ich hodnota v trestnom konaní. Preto je neoddeliteľnou súčasťou procesu správne zabezpečenie miesta a riadenie prístupu k elektronickým zariadeniam už od momentu objavenia digitálnych stôp.

2.4 Zabezpečenie miesta nálezu digitálnych stôp

Pri zhromažďovaní elektronických dôkazov je hlavným cieľom zabrániť ich strate, zmene alebo zničeniu. Vzhľadom na uvedené, je potrebné zabezpečiť:

- Vylúčenie neoprávnených osôb miesta objavenia digitálnych stôp. Nikto, kto nie je autorizovaný, by nemal mať prístup k počítačom, mobilným telefónom alebo iným citlivým predmetom, vrátane napájacích zdrojov.
- Zamedzenie komunikácie podozrivých osôb, ktoré by nemali mať možnosť komunikovať s nikým mimo miesta činu, aby sa zabránilo diaľkovému vymazaniu dát.
- Rýchlu identifikáciu kritických zariadení za účelom urýchleného nájdenia najdôležitejších dôkazových prvkov:
 - o Počítače a mobilné telefóny, najmä tie pripojené na internet.
 - o Zariadenia vyžadujúce špeciálne bezpečnostné opatrenia, aby sa zabránilo strate údajov.
- Kontrola bezdrôtových sietí či existujú Wi-Fi siete, ktoré môžu umožniť vzdialený prístup alebo úpravu dát.

²⁸ Interpol. *Guidelines for digital forensics first responders*, 2021, s. 13–15.

• Odmietnutie pomoci od neautorizovaných osôb aby sa predišlo ohrozeniu integrity vyšetrovania.²⁹

Bezprostredne po príchode na miesto činu by mali prví zasahujúci pracovníci vykonať všeobecné situačné hodnotenie, ktoré slúži ako základ pre ďalšie forenzné kroky. Táto počiatočná analýza by mala zahŕňať:

- získanie celkového prehľadu o počte a charaktere potenciálne relevantných nosičov digitálnych dát,
- identifikáciu vhodného spôsobu ich spracovania v závislosti od typu zariadení a dostupnosti technických prostriedkov,
- odhad časových nárokov a potrebného vybavenia na zabezpečenie a analýzu dôkazov.

V tejto fáze, keď je miera zásahu do prostredia minimálna, je najvhodnejší čas na vyhotovenie fotografickej dokumentácie, ktorá zabezpečí zachovanie pôvodného stavu miesta činu pre účely ďalšieho skúmania a dokazovania.³⁰

Špecifiká práce s elektronickými dôkazmi

Pri spracovávaní digitálnych dôkazov sa tradičný model systematického prehľadávania jednotlivých miestností môže javiť ako menej účinný. Získavanie a kopírovanie elektronických dát je technicky a časovo náročný proces, ktorý si často vyžaduje niekoľko hodín. Z tohto dôvodu je mimoriadne dôležité, aby sa s digitálnymi dôkazmi začalo pracovať čo najskôr po vstupe na miesto činu. Tento proces by mal prebiehať paralelne s klasickými kriminalistickými úkonmi, ako je prehliadka priestorov a zaistenie fyzických dôkazov.

Elektronické zariadenia, ktoré môžu obsahovať relevantné digitálne dôkazy, bývajú často účelovo ukryté alebo integrované do predmetov každodennej potreby, čím sa sťažuje ich rýchla identifikácia počas prehliadky miesta činu. Podozrivé osoby si čoraz častejšie uvedomujú význam digitálnych dôkazov a v dôsledku toho cielene skrývajú elektroniku na menej očividných miestach, aby predišli jej odhaleniu alebo zabránili jej zaisteniu vyšetrovacími orgánmi.

Medzi spôsoby ukrývania patria napríklad:

- pamäťové karty (SD, microSD) uložené v zásuvkách, medzi dokumentmi, za obrazmi alebo v oblečení,
- mobilné telefóny skryté v nábytku, uzamknutých skrinkách, škatuliach od topánok alebo v špeciálnych obaloch imitujúcich bežné predmety,
- USB kľúče ukryté v pere, kľúčenke, dekoratívnych predmetoch alebo v kozmetike,
- externé disky a SSD vložené do dvojitého dna kufrov, zásuviek, či priestorov pod podlahou alebo v stenách,

²⁹ Interpol. *Guidelines for digital forensics first responders*, 2021, s. 15–16.

³⁰ Interpol. *Guidelines for digital forensics first responders*, 2021, s. 16–19.

- miniatúrne kamery a záznamové zariadenia, ktoré sa môžu nachádzať v domácich spotrebičoch, hračkách, nástenných hodinách alebo sieťových prvkoch (routeroch, napájacích adaptéroch),
- dáta uložené v neštandardných nosičoch, ako sú smart hodinky, fitness náramky, elektronické cigarety či iné nositeľné technológie, ktoré sú ľahko prehliadnuteľné.

Z týchto dôvodov je pri prehliadke miesta činu potrebné uplatniť dôsledný a systematický prístup, ktorý zahŕňa nielen vizuálnu kontrolu, ale aj využitie detekčných nástrojov (napr. detektorov bezdrôtovej komunikácie alebo termokamier) a skúsenosť vyšetrovateľov so skrytými úložiskami dát. Len tak je možné efektívne identifikovať všetky potenciálne nosiče relevantných informácií.

Dokumentácia zaistených zariadení

Pri každom elektronickom zariadení, ktoré je zaistené ako potenciálny dôkazový materiál, je potrebné zaznamenať minimálne tieto údaje:

- Typ zariadenia: počítač, pevný disk, USB kľúč, pamäťová karta, DVD a pod.
- Značka a model: identifikácia výrobcu a konkrétneho modelu zariadenia.
- Kapacita úložiska: vyjadrená v MB, GB alebo TB.
- Sériové číslo: unikátny identifikátor zariadenia.
- Stav zariadenia: napr. zapnuté, vypnuté, poškodené, nefunkčné.
- Umiestnenie: miestnosť a konkrétne miesto nájdenia (napr. pracovný stôl, zásuvka, batoh).
- Bezpečnostné prvky: heslo, PIN, biometrická ochrana alebo iné zabezpečenie.
- Doplňujúce poznámky: napr. zariadenie používali výlučne deti, nebolo pripojené na internet, pôsobilo ako nefunkčné atď.
- Dodatočné informácie vhodné na dokumentovanie:
- Heslá a prístupové údaje: zistené alebo zadané heslá, bezpečnostné otázky, informácie o používateľských účtoch (e-mailové adresy, prihlasovacie mená).
- Údaje SIM karty: najmä ICCID (identifikačné číslo SIM), pôvodný PIN a PUK kód.

Tabuľka 2: Vzor evidenčného formuláru pre dokumentáciu digitálnych stôp

Položka	Údaj / Popis
Poradové číslo dôkazu	
Typ zariadenia	(napr. notebook, HDD, USB, smartphone, tablet, SD karta)
Značka a model	
Kapacita úložiska	(napr. 500 GB, 16 GB, 2 TB)
Sériové číslo	
Stav zariadenia	(napr. zapnuté, vypnuté, poškodené)
Fyzické umiestnenie nálezu	(napr. obývačka, zásuvka písacieho stola, batoh)
Bezpečnostné opatrenia	(napr. heslo, PIN, odtlačok prsta, vzor, žiadne)
Poznámky k používaniu	(napr. používané deťmi, bez pripojenia na internet)
Zistené heslá / účty	(napr. prihlasovacie údaje, e-mail, užívateľské mená)
Údaje zo SIM karty	(ICCID, PIN, PUK)
Fotodokumentácia zhotovená?	(Áno Nie)
Dátum a čas zaistenia	
Meno a podpis osoby, ktorá zariadenie zaistila	

Zdroj: vlastné spracovanie

Záver

Digitálne stopy predstavujú významný vstupný zdroj pre získanie elektronických dôkazov využiteľných v trestnom konaní, pričom ich využiteľnosť závisí od dodržania kriminalistických štandardov pri ich získavaní, uchovávaní a spracovaní. Vzhľadom na narastajúcu mieru digitalizácie spoločnosti a komplexnosť moderných technológií je nevyhnutné pristupovať k týmto dôkazom systematicky, odborne a v súlade s platným právnym rámcom.

Predložený příspěvek sa zameriava na prehľad klúčových nástrojov, metodických princípov a procesných aspektov zaistovania digitálnych stôp, s dôrazom na zachovanie ich integrity a použiteľnosti v rámci dokazovania. Osobitná pozornosť je venovaná správne mu zabezpečeniu miesta nálezu, manipulácii so zariadeniami v rôznom technickom stave a dokumentácii každého zásahu, čo sú faktory s priamym vplyvom na dôkaznú hodnotu digitálnych stôp.

Súčasťou spracovania je aj praktický prehľad odporúčaných krokov v podobe jednoduchej príručky, ktorá môže slúžiť ako podpora pri rozhodovaní v teréne. Takáto forma spracovania reflektuje potrebu zrozumiteľného a funkčného metodického rámca najmä pre prvotných zasahujúcich a vyšetrovateľov.

Z obsahového hľadiska príspevok poukazuje na význam kriminalisticky korektného zaobchádzania s digitálnymi dôkazmi pre ich neskoršie využitie v dokazovaní. Zároveň upozorňuje na technologické a právne riziká, ktoré môžu ovplyvniť ich relevantnosť a prípustnosť. Vzhľadom na zložitosť problematiky a dynamicky sa meniace prostredie digitálnej kriminality ostáva otázka zaistenia digitálnych stôp aktuálnou výzvou, vyžadujúcou koordinovaný prístup naprieč viacerými odbornými oblasťami.

Literatúra

AccessData Forensic ToolKit. [online] [cit. 2025-02-20]. Dostupné na internete <<https://www.esecforte.com/products/forensic-toolkit-ftk/>>

Autopsy. [online] [cit. 2025-02-20]. Dostupné na internete <<https://www.sleuthkit.org/autopsy/>>

CASEY, E. Digital Evidence and Computer Crime: Forensic Science, Computers, and the Internet. Academic Press. 2011. 840 s. ISBN 9780123742681.

CASEY, E. Handbook of Digital Forensics and Investigation. Academic Press, 2019. 600 s. ISBN 9780123742674.

CEHLÁRIK, L., ZACHAR, Š. Identifikácia internetových obchodov umožňujúcich nelegálny predaj neregistrovaných výživových doplnkov s obsahom zakázaných látok. In: *Forenzní vědy, právo, kriminalistika*. ISSN 2533-4387. Roč. 8, č. 2(2023), s. 141-156. Lit. tab.

Data Secured Premier data security and physical data protection. [online] [cit. 2025-02-20]. Dostupné na internete <https://cdsg.com/?__hstc=54328695.faa8c72d0e7a7c7d250815bd0dd20498.1742554963584.1742554963584.1742554963584.1&__hssc=54328695.1.1742554963584&__hsfp=1122823983>

EnCase Forensic Suite. [online] [cit. 2025-02-20]. Dostupné na internete <<https://e-forensic.ca/products/encase-forensic-suite/>>

GARFINKEL, S. L. Digital Forensics Research: The Next 10 Years. Digital Investigation, 2010, s. 64-73. DOI: 10.1016/j.diin.2010.05.009

HAŠANOVÁ, J. Administratívnoprávne aspekty boja proti dezinformáciám. In *Dezinformace ve střední Evropě : vývoj, právní rámce a bezpečnostní dopady v éře umělé inteligence a digitálních technologií*. 1. vyd. České Budějovice : Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2024, s. 141. ISBN 978-80-7556-143-5.

- HOUSEHOLDER, A., HOULE, K. J., & DOUGHERTY, C. Computer Attack Trends Challenge Internet Security. *Computer*, 2002. S. 5-7. DOI: 10.1109/MC.2002.1004160
- Interpol. Guidelines for digital forensics first responders, 2021. 55 s.
- IVANČÍK, R. Kybernetická (ne)bezpečnosť a sociálne siete. In: *Aktuálne výzvy kybernetickej bezpečnosti 2022* : Zborník. Bratislava: Akadémia PZ - K informatiky a manažmentu, 2023. S. 35-46. SLO, ISBN 978-80-8054-998-5
- IVANČÍK, R. Sociálne siete ako priestor pre šírenie radikalizmu a extrémizmu. In: *Radikalizácia a extrémizmus v súčasnej spoločnosti*: Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej dňa 4.10.2022. Bratislava: Akadémia PZ - K spoločenských vied, 2023. S. 79-92. SLO, ISBN 978-80-8054-985-5 .
- KENNEALLY, E., BROWN, C. L. Understanding Digital Traces: A Forensic Perspective. *Forensic Science International: Digital Investigation*, 2020, 301007. DOI: 10.1016/j.fsidi.2020.301007
- KORAUŠ, A., BACKA, S., BARTA, M. Podvod - jedno z najväčších bezpečnostných rizík. In: *Aktuálne výzvy kybernetickej bezpečnosti v podmienkach bezpečnostných zložiek*: Zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou konanej dňa 4.6.2019. Bratislava: Akadémia PZ - K informatiky a manažmentu, 2019. S. 48-53. SLO, ISBN 978-80-8054-819-3.
- METEŇKO, J. 2010. Trendy práce na mieste činu a ich výskum. In: *IV. mezinárodní konference věnovaná kriminalistice a dalším forenzním vědám*. Praha: Policejní akademie ČR v Praze, 2010.
- METEŇKO, J. a kol. *Kriminalistické metody a možnosti kontroly sofistikované kriminality*. Akadémia Policajného zboru, 2004, 354 s. ISBN 9788080543365.
- METEŇKO, J. Theory of Digital Trace as Criminalistics Trace. In: *10th International Scientific Conference on Social Sciences - ISCSC 2023 : Strategic Insights for Global Progress: Social Sciences Advancing the SDG Agenda : Conference Proceedings of Selected Papers : Volume 10, Issue 1 - Vienna*: SGEM WORLD SCIENCE, 2023. S. 155-163. Lit.
- Moskvič, G. Využitelnost digitální stopy vo vyšetřování. In: *Pokroky v kriminalistice 2024* : Zborník vedeckých prác a štúdií. - Bratislava: Akadémia Policajného zboru, 2024. S. 174-184. Lit. ISBN 978-80-8293-032-3.
- NOVOTNÁ, I. Vybrané aspekty kybernetickej bezpečnosti. In *Bezpečnosť elektronickej komunikácie 2024* : zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou konanej dňa 07. 05. 2024. 1. vyd. Bratislava : Akadémia Policajného zboru v Bratislave, 2024, s. 208. ISBN 978-80-8293-021-7. Dostupný na internete <https://www.akademiapz.sk/sites/default/files/389-Vedecko-vyskumna%20cinnost/BEZPEK_ZBORN%20C3%8DK_2024.pdf>
- Oxygen Forensic. [online] [cit. 2025-02-20]. Dostupné na internete <<https://www.oxygenforensics.com/en/>>
- POLLITT, M. History, Current Status, and Future of Digital Forensics: A Retrospective. *Digital Investigation*, 2018, s. 1-6. DOI: 10.1016/j.diin.2018.04.003
- RAGHAVAN, S., RAGHAVAN. S. V. A study of forensic & analysis tools. 2013 8th International Workshop on Systematic Approaches to Digital Forensics Engineering (SADFE). IEEE, 2013.
- RAK, R., PORADA, V. Digitální stopy v kriminalistice a forenzních vědách. In *Soudní inženýrství*, roč. 17, 2006. S. 10. [online] [cit. 2025-02-10]. Dostupné na internete <<https://www.sinz.cz/archiv/docs/si-2005-01-3-23.pdf>>

SOKOL, P., BAČO, L., BAJTOŠ, T. *Digitálna forenzná analýza I.*, 2020. Vydavateľstvo ŠafárikPress, s. 7–8, ISBN 978-80-8152-916-0.

The future of analytics has arrived. Meet Tableau Next. [online] [cit. 2025-02-20]. Dostupné na internete <<https://www.tableau.com/>>

X-Ways Forensics: Integrated Computer Forensics Software. [online] [cit. 2025-02-20]. Dostupné na internete <<https://www.x-ways.net/forensics/>>

Manipulace jako důvod nezdaru AI v justici

KAREL LEHMERT¹

Abstrakt

Mediální konstrukt podporuje obecnou myšlenku neúplatných policistů a vždy spravedlivých soudců věrně sloužících veřejnosti. Lež jako nejprostší forma manipulace a verbálního klamání druhých se ale často objevuje ve chvílích, kdy úřední osoba dospěje k názoru, že rozumí všemu, ačkoliv jí na to chybí znalosti i vzdělání. Pak je spisový materiál zaplaven kvantem chybných posouzení a z nich vyplývajících nesprávných rozhodnutí. AI se tak stává až příliš snadno zmanipulovatelná, neboť jde jen o velký jazykový model porovnávající slova, ne jejich obsah. Jedním z významných zdrojů halucinací v algoritmech strojového učení je vstupní zkreslení. Pokud je model umělé inteligence trénován na datovém souboru obsahujícím zkreslená nebo nereprezentativní data, bude mít výsledek halucinatorní vzorce takové zkreslení odrážející. Používání nástrojů umělé inteligence v oblasti spravedlnosti představuje vysoké riziko pro základní práva jednotlivců.

Klíčová slova

umělá inteligence, AI, justice, spravedlnost, lež, manipulace, právo

DOI <http://dx.doi.org/10.37355/fvpk-2025/ZC-07>

Úvod

Lež, klam a manipulace již od vzniku řeči utváří sociální prostředí, neboť cíleně – pro zisk či potěšení – křiví běžnou formu mezilidské komunikace včetně obsahu přenášené informace. Sociálně deviantní forma spočívá ve sdělování výroku, který řečník sám zná jako nepravdivý, vůči posluchačům, kteří jej podvědomě chtějí považovat za pravdivý. Samotný proces lhaní vychází z hedonistické povahy lidí, kteří se vyhýbají bolesti a zvyšují své uspokojení. Lžeme nejen pro osobní zisky, ale také pro zisk ostatních. Je to proto, abychom se vyhnuli poškození nás samotných nebo druhých – což lze vysvětlit různými psychologickými principy psychodynamické teorie, humanistické teorie či teorie chování.

Nejobvyklejší formou manipulace mezi lidmi je sociální manipulace. Z hlediska komunikace se jedná o jednoduchou formu sociální výměny, která přináší výhody manipulátorovi a zároveň přesouvá zátěž na cílovou osobu manipulace (Lehmert, 2021). Tuto definici lze pak rozepsat jako akt ovlivňování a přesvědčování ostatních, aby si osvojili víru nebo chování, které prosazují zájmy manipulátorů, přičemž se jedná o cenu za cíl (cíle) manipulátorů. Manipulátor může používat i různé metody zaměřené na destrukci osobnosti manipulované osoby. Například cílové osobě nenápadně mění důvěrně známé prostředí tak, aby se v něm neorientovala a cítila se nesvá. Když potřebuje, upozorňuje na své zásluhy a zároveň snižuje sebevědomí oběti např. gaslightingem.

1 RNDr. PhDr. Karel Lehmert, PhD, MBA, LL.M., kat. kriminalistiky a forenzních disciplín FPSS VŠFS, Estonská 500, 100 00 Praha; e-mail: lehmert@cbrn.cz

Lež jako nejprostší forma manipulace a verbálního klamání druhých je součástí naší behaviorální reakce při komunikaci s okolím. Odedávna je součástí každodenního života. Bez lhaní nevydržíme ani jediný den. Je to konzistentní rys lidského sociálního chování. V lepším případě jsme si vědomi všech lží, které říkáme. Patologičtí jedinci si své lži neuvědomují. V nejhorším případě svým lžím i věří a považují je za realitu.

Frekvence lži v každodenní interpersonální interakci se vyskytuje průměrně v 25 % komunikačního objemu (De Paulo, Kashy, 1998). Různé způsoby lží, odlišné ve své závažnosti, frekvenci a cíli nebo zdůvodnění, se různě projevují i fyziologicky. Dokonce i absence aktivity – mlčení s klamným závěrem – vytváří v organismu pozorovatelnou reakci. Hloubka psychofyziologických projevů je zdůrazněna i formou lží. Jiná je intenzita projevů při konstrukci lži řešící okamžitý problém obvykle instinktivním jednáním bez plánování, a jiná bude při snaze udržet kontinuum dlouhodobé konstrukce navazujících lží, které vyžaduje mnoho plánování. Nepatologičtí jedinci ve svém každodenním životě nejvíce lžou, protože se bojí druhých lidí. Lžou většinou svým rodičům, partnerům, přátelům, nadřízeným a brzy komukoli dalšímu, s kým se stýkají. Lžou z mnoha důvodů. Někdy proto, aby se zbavili problémů nebo unikli zodpovědnosti. Odhalení pravdy pro ně znamená hrozbu, které se chtějí vyhnout. Lež je řešení rizika ztráty.

Stres osoby vystavené procesu vyšetřování je nevyhnutelný stav, nejedná-li se o zkušeného delikventa či patopsychologickou osobnost. Zároveň cílený rozvoj stresového stavu je pro vyšetřující i justiční orgány klíčový pro navození vhodné sugestivního stavu subjektu vyšetřování za účelem potřebné manipulace. Emoční inteligence účastníka řízení je zde paradoxně výraznou nevýhodou – schopnost citlivého vnímání vede k akutní stresové poruše, při delším působení či výraznějším traumatu se dostavuje až její chronická podoba. Na straně vyšetřujících či justičních orgánů se výhody vždy kumulují: vědomí beztrestnosti, mocenské nadřazenosti i výhodnější pozice před zákonem dává emočně oploštěnému bezpečnostnímu a justičnímu personálu výrazně výhodnější postavení, shodné až s výhodami vnímání psychopata. Absence strachu z postihu i morálních zásad staví bezpečnostní a justiční personál do božské role vítěze mimo soutěž – ať se stane cokoli, je velmi těžké nezvítězit. Poraženým je naopak vždy subjekt jejich zájmu, protože poškození jeho fyzického i psychického zdraví je naprosto nevyhnutelné.

Obdobnou nevýhodou jako vyšší emočně sociální inteligence je i vyšší úroveň kognitivní inteligence. Argumentace se stává dvojkloubovou, neboť ani jedna strana není schopná porozumět druhé a pochopit její myšlenkové procesy. K tomu se ještě přidává určitá úroveň předpojatosti ze strany úředních osob vůči sprostému podezřelému. Bez významu není ani senzitivita vnímání osobnosti. Každá další generace 20-21. stol. zvyšuje riziko vzniku závažné deprese oproti rodičovské generaci spolu s výrazným snížením věku, kdy lze dětské deprese a úzkostné prožívání pozorovat. Nezodpovědný, leč dobře cílený sociální pokus covidové izolace mládeže vedl k výraznému nárůstu psychických obtíží u všech věkových skupin, avšak nejmarkantněji jej lze sledovat právě ve skupinách školní mládeže až mladých dospělých. Emoční stres v raném věku může narušit formování neuronálních spojení, což může v pozdějším věku (i o mnoho dekád později) vést u predisponovaných jedinců k rozvoji depresí a úzkostných poruch (Goleman, 1995).

Takovým extrémním stresem se může stát právě cílený nátlak v průběhu vyšetřování či justičního řízení. Těsná vazba rozvoje stresu na úzkostné poruchy je spojena i s traumatem jako takovým – a pro jedince disponovaného běžnou úrovní emoční inteligence je vyšetřování bezpečnostními orgány nebo konfrontace s justiční mašinérií bezpochyby a priori stresem s vysokým traumatickým potenciálem. Důsledkem justičního traumatu z bezmoci je akcentovaná bdělost a opatrnost spojená s vyhýbáním se zdroji stresu či místu spojenému s traumatem (tj. soudní síni), nespavost spojená se zlými sny a vzpomínkami – tedy typickými znaky post-traumatické stresové poruchy (PTSD). Tyto traumatické vzpomínky se díky předráždění amygdaly nesmazatelně vtisknou do emočních nervových okruhů a vysílají do podvědomí vjemy opětovně vybavující emoční zátěž vzpomínek na traumatické události. Jde o srovnatelnou formu emoční reakce jako u obětí či svědků aktivního střelce, závažné nehody či přírodní katastrofy.

Vzhledem k délce obvyklého vyšetřování či justičního řízení s nutností opakovaných konfrontací s tyranem (vyšetřovatelem, prokurátorem či soudcem) je důležité si uvědomit, že emočně hluboko ukotvené trauma je vysoce citlivou spouští poplachové stresové reakce, jež se aktivuje na základě sebemenšího náznaku opakování původního traumatického prožitku, tj. výsledku či soudního jednání. Bezprostředním důsledkem této poplachové stresové reakce u emoční oběti justičního jednání je narušení emočně sociálních vazeb – destrukce představy o důvěryhodnosti lidí, bezpečnosti interpersonálních vztahů a mnohdy až paranoidní způsob uvažování, kdy každý člověk může představovat ohrožení bezpečnosti emoční oběti justice. Extrémní pocit bezmoci, potencovaný arogancí justiční moci podpořené zákonnými ustanoveními, spolu s obvyčnou lidskou krutostí všedních sadistů z řad bezpečnostního a justičního personálu, se vryje oběti emoční krutosti do podvědomí natolik silně, že jakýkoliv podnět, byť i jen nepatrně připomínající zdrojovou traumatickou událost, aktivuje amygdalu s emočními projevy strachu, stresu a ostražitosti – včetně až disociativních stavů při úředním jednání, kdy oběť sleduje celé soudní jednání jakoby z povzdálí a realitu si v podstatě ani neuvědomuje.

Muž (44), dosud netrestaný, bez předchozího kontaktu s psychiatrií, se v průběhu soudního řízení s hrozbou trestu odnětí svobody spontánně dostavil na psychiatrii pro depresivní rozlady, pocity bezvýchodnosti a suicidiální tendence. Objektivní vyšetření shledává adekvátní odpovědi s kratší latencí, anhedonií, mikromanické úvahy (nic nedokáže, nic nezvládne, všechno se mu bortí pod rukami). Psychotická symptomatologie neprokázána, suicidiální nabídky koriguje. Stav by odpovídal hospitalizaci, kterou ale neguje. Nasazená medikace jen částečně zlepšila stav, kdy i přes vyrovnanější stav trvají suicidiální tendence. Psychiatr doporučuje odklad nástupu výkonu trestu do psychické stabilizace odsouzeného.

Po zamítnutí žádosti o odklad nástupu výkonu trestu odnětí svobody, kdy soudce (magistr práva) sám posoudil zdravotnickou dokumentaci odsouzeného, došlo k prudkému zhoršení psychického stavu odsouzeného. Propaguje se výrazná depresivní symptomatologie dosahující až patické hloubky se suicidiálními nabídkami. Dochází k osobnostním změnám spojeným i s vysokou hladinou celkové úzkosti, subparanoidním chováním včetně snížené hladiny frustrační tolerance a trvajících mikromanických úvah. Psychiatr opět neúspěšně doporučuje odložení nástupu výkonu trestu, popř. po nástupu okamžitou psychiatrickou hospitalizaci ve vězeňském nemocničním zařízení. Výrazné obtíže přetrvávají i po roce od nástupu trestu.

(archiv autora)

Organickou příčinou této stresové reakce je změněná neuroplasticita neuronálních spojů v oblasti limbického systému a amygdaly s klíčovou hyperaktivizací locus coeruleus (centrum zodpovědné za sekreci mozkových katecholaminů), která vlivem extrémního zážitku výrazné krize zaznamenaná emoce do paměti i s jejich zdrojem (Charney, 1993). Vývojově slouží tento mechanismus k zamezení opakování života nebezpečné situace. Při stresu je spouštěčem automatické hypersekrece stresových neuromediátorů (např. adrenalinu) reakce na třeba i jen vizuální podnět, který je reálně nebezpečný jen málo či dokonce vůbec ne, avšak nějakým způsobem připomíná původní trauma. Rozsáhlá nervová spojení katecholaminového systému (propojení limbického systému, hippocampu a hypothalamu), zasahující až do mozkové kůry, dobře vysvětlují emoční projevy stresu jako je právě úzkost, strach a extrémní ostražitost až paranoia. Postižení díky extrémnímu stresu inhibuje emoční vnímání a adaptabilitu, což vede k aktivaci stresového komplexu FIGHT/FLIGHT/FREEZE/AWN. Zároveň nedokáží potlačit emočně nabitě vzpomínky na původní traumatickou událost, což vede k nespavosti (vlivem nočních můr), auto- či heteroagresivitě k ventilaci extrémního stresu a vysoké iritabilitě (Pitman et al., 1990).

V obecné populaci se před covidovou sociální izolací vyskytovalo asi 20 % osob s vysokou emoční citlivostí. To odpovídá distribuci vyšší emoční inteligence na standardní Gaussově křivce. Osoby postižené extrémním stresem se díky hyperaktivaci limbického systému a napojených neuronálních struktur vyznačují i výrazně zvýšenou aktivitou nervových drah zodpovědných za produkci endorfinů v okamžiku, kdy jsou vystaveni situaci připomínající původní extrémní stres (jako probíhající proces) či traumatizující událost. Amygdala aktivuje limbický systém i prostřednictvím vizuálního stimulu (např. v televizi), neboť určuje emoční význam sledovanému obsahu. Utrpení justičních obětí je tak v podstatě kontinuální, neboť tyto organické změny vydrží i dlouhé roky díky trvalým změnám snižujícím kvalitu ovládání sekrece katecholaminů (Glover, 1992).

Analýza

Mediální konstrukt podporuje obecnou myšlenku věrné služby veřejnosti ze strany neúplatných policistů a vždy spravedlivých soudců. Ale takový obraz se ukazuje být stejně falešný jako náboženské dogma. Jako základní pravidlo statistiky přírodních jevů by v tomto případě měla sloužit Gaussova křivka, která vyjadřuje četnost jevů podle jejich výsledku. Křivka ve tvaru zvonu a symetrické rozložení hodnot ukazují, že řídí mnoho biologických, sociálních a psychologických událostí (Mareš et al., 2015). O umělém ovlivnění je rozumné uvažovat, pokud způsob rozhodování soudů a způsob vyšetřování policie vykazují statisticky jiné hodnoty než jednodušší koncentrace kolem aritmetického průměru.

Pro ověření této teorie byl analyzován soubor náhodně vybraných 33 soudních případů z České republiky (2017-2024). Soudní případy byly náhodně vybrány z případů souvisejících např. hospodářské, drogové a násilné trestné činnosti, pokud byly pravomocně ukončeny řádnými procesními prostředky. Pro ucelený přehled byly zpřístupněny kompletní spisy pro jednoznačnou identifikaci metodických postupů orgánů činných v trestním řízení a justice. Metodicky se jednalo o kvalitativní longitudinální studii měření nematematických

hodnot, analyzující spisový materiál srovnávající dokumentované postupy s forenzními standardy, interními předpisy a platnou legislativou. Principy forenzní kontroly kvality byly také použity v důležitých způsobech posuzování, jako je logika, kritická analýza zaznamenaných faktů a vědecké poznatky v příbuzných oborech (Lehmert, Štraus, 2024). Kritériem pro záznam byla událost, která hrubě manipulovala se standardy jakosti forenzní práce a abnormálně ovlivnila fakta. Taková lež byla pro potřeby statistického záznamu definována jako záměrně pozměněný obsah informace ve zřejmém protikladu k jinde zaznamenaným okolnostem nebo přírodním zákonům. Právní úroveň případových studií nebyla hodnocena.

Tab. 1: Rozdělení soudních případů se záměrně zmanipulovanými forenzními důkazy podle systémové úrovně v České republice (2017-2024)

PROCESNÍ ÚROVEŇ	ZJEVNĚ ZMANIPULOVANÉ PŘÍPADY	
Orgány činné v trestním řízení		
Operativní fáze	20	60 %
Kriminalistická analýza	20	60 %
Vyšetřování	28	85 %
Státní zastupitelství	29	88 %
Soud		
Nalézací soud	23	70 %
Odvolací soud	15	45 %
Celkový počet zkoumaných případů	33	100 %

Zdroj: autor

I když výsledky takového přehledu rozhodně nejsou statisticky extrémně robustní, stále ukazují absenci normálního rozdělení hodnot, a více odpovídají Murphyho zákonům namísto Gaussově křivce. Jednotlivé systémové úrovně významně ovlivňují realitu prostřednictvím nenáhodných jevů, které ve zkoumaných případech mění faktické parametry a forenzní charakteristiky. Celkem 60 % prověřovaných případů vykazuje systematické ovlivňování ve fázi ohledání místa činu v kombinaci s nejistým řetězcem důkazů, záměrným používáním nesprávných analytických metod pro forenzní analýzu nebo manipulací či záměrnou nepřesností analytických výsledků nebo lékařských záznamů. Následná vyšetřování trestných činů a státní zástupci záměrně zasahovali do 85 % a 88 % případů, když existovaly silné důkazy, že se události nestaly tak, jak oficiálně tvrdili. Pokud se případ dostane k soudu prvního stupně, je 70% šance, že soudce případ úmyslně zmanipuluje, aby podkopal zjevnou realitu přizpůsobením svému názoru. U odvolacího soudu je pravděpodobnost takové manipulace snížena na pouhých 45 %. To

představuje mírnou odchylku od absolutní náhody a nemá tedy s odborným posouzením co dělat.

Přestože 33 zkoumaných případů nepředstavuje statisticky významný vzorek, nahodilost a multidisciplinární charakter zkoumaných případů umožňuje demonstrovat více než jen náhodný rozhodovací proces podle Gaussova rozložení výsledků. Zatímco policie manipuluje se 2/3–3/4 případů (ať už vyrobením viníka, nebo jeho zakrytím), státní zastupitelství to zvládá téměř v 9 z 10 případů. Stejně tak cílená manipulace s důkazním rámcem přímo soudcem nenechává na pochybách, že psychologický dopad takového jednání na veřejnost je značný. Institucionální manipulace s účastníky má za následek značný stres a frustraci pramenící ze zjevné nespravedlnosti a v případě obětí i následnou viktimizaci. Pokud se úředníci zaměří na subjekt takovým manipulativním chováním, výsledná stresová zátěž bude pravděpodobně destruktivní.

Interpretace

Častokrát až hrubě manipulativně jsou kladeny otázky cíleně formulované tak, aby odpověď vhodně doplňovala koncept výsledku. Pokud si vypovídající této skutečnosti všimne a dovolí si námitku proti manipulativnímu vedení svého výsledku, či rovnou požaduje přeformulování otázky neutrálním způsobem, stává se cílem frenetického vzteku manipulátora. Právní názor české justice je dokonce formulován Městským soudem v Praze (MSP, 2022) tak, že občanu nepřísluší hodnotit charakter kladené otázky a má odpovídat soudu, i když si tím jasně přitíží. Nejmenším problémem je tedy volba mlčení. To je ale výrazně krátkozraké řešení, neboť ačkoliv je to nejbezpečnější, zaručeně na sebe účastník přitáhne pozornost a zejména pochybnost soudu či vyšetřujícího. Je tedy vhodnější se řídit názorem pražského Městského soudu a raději lhát, neboť tak nevzbudí nelibost. A barvitá lež je mnohem lepší než fádní pravda. S tím je spojena i procesní komplikace výpovědi osoby mající k obviněnému vztah – typicky příbuzného nebo advokáta. Osoba blízká má právo proti obviněnému nevypovídat, advokát je vázán povinností mlčenlivosti. Oba mohou zatajit pravdivé informace, avšak když promluví, musí mluvit pravdu. Lhát může jen obviněný a úřední osoby, protože první smí a o druhých se nepochybuje. Z principu.

Mgr. Gabriela Hostomská (OSPOD ÚMČ Praha 11) dospěla k názoru, že znalecký posudek zpracovaný na objednávku účastníka A, a svědčící o prokazatelném zanedbávání dítěte účastníkem B, není znaleckým posudkem soudního znalce ve smyslu ust. § 127 odst. 1 o.s.ř., či odborným vyjádřením dle § 127 odst. 4 o.s.ř., právě proto, že byl zpracován na objednávku jednoho z účastníků. Ačkoliv znalecký posudek splňuje formální i odborné náležitosti znaleckého posudku, správní úřad jej považuje za důkaz listinou podle § 129 o.s.ř. Jako takový je tedy nevěrohodný a nebude na něj brán zřetel. Ve stejném duchu pracují i jiné správní úřady podléhající Magistrátu hl. m. Prahy, který sám tento lživý konstrukt prosazuje. Tuto smyšlenku aproboval následně nejen Obvodní soud pro Prahu 4, ale i Městský soud v Praze. S touto manipulací úředně operují i podřízené terénní sociální pracovnice Mgr. Lenka Dvořáková a Bc. Jana Pojezná, DiS., které pomocí řady nepravdivých dokumentů opakovaně odmítají jakýkoli úřední dohled či péči o prokazatelně zanedbávané dvouleté dítě další 4 roky.

Když účastník A podá trestní oznámení pro podezření ze zanedbávání dítěte účastníkem B a toto doloží řadou lékařských nálezů zpracovaných pro oba účastníky na společné dítě i předmětným znaleckým posudkem, OSPOD ÚMČ Praha 11 ve své zprávě pro 9. OOK SKPV Praha IV uvede, že dítě není vedeno jako ohrožené a sociální pracovnice ani pediatrička (navzdory soudnímu spisu, znaleckém posudku školního psychologa, zprávám z mateřské školy i lékařským nálezům specialistů včetně řady hospitalizací) dle zprávy OSPOD neshledaly ve výchově a péči účastníka B žádné pochybení. Za přítomnosti sociální pracovnice Daniely Hrdličkové, DiS., kriminalista provedl výslech šestiletého dítěte, které potvrdilo, že si hematomy na kolenou způsobuje samo – dokumentovaných hematomů po hrubých úchopech na krku, zádech a hýždích, které zanechaly trvalé stopy, si však nikdo raději nevšímá. Následující den po provedeném výslechu (a 21 dní po odeslání trestního oznámení) kriminalista případ odložil, neboť „přiložené důkazy, které byly součástí trestního oznámení, nelze brát jako relevantní, jelikož je nechal vypracovat sám oznamovatel a jsou v rozporu se zprávou pediatra a OSPOD.“ Výrazným argumentem pro nemožnost zanedbávání dítěte účastníkem B je podle policisty i skutečnost, že mu bylo dítě soudně svěřeno do péče.

Tímto postupem sociální pracovnice OSPOD ÚMČ Praha 11 kvalifikovaně manipulují se soudy i orgány činnými v trestním řízení, které ochotně rezignují na své povinnosti. V tomto konkrétním případě zcela selhal nprap. Mgr. T. Havlík, když cíleně ignoroval množství předložených důkazů a upřednostněním zprávy OSPOD porušil své povinnosti vyplývající ze zákona č. 141/1961 Sb., trestní řád, a to konkrétně z jeho ustanovení § 2 odst. 5 a § 89 odst. 2. Jeho usnesení vykazuje znaky procesní nedbalosti, nepochopení skutkového a právního rámce a naprosté rezignace zjistit skutkový stav bez důvodných pochybností. Neschopnost kriminalisty vzepřít se manipulacím pracovnic OSPOD a zároveň ochota rychle uzavřít případ i za cenu obětování malého dítěte zavrhuje důvodné podezření ze spáchání trestného činu maření úkolu úřední osoby z nedbalosti. GIBS však, dle vlastního vyjádření, není příslušná posuzovat volbu a provedení úkonů policejního orgánu ve věci. Křížovým odkazováním na zmanipulované dokumenty tak odpovědné orgány vytváří dokumentační základnu, z které vychází pokračování případu i další obdobné. Nikdo totiž věrohodně nezkoumá samotný subjekt vyšetřování, tedy zanedbávané dítě trpící závažnými zdravotními problémy vzniklými nedostatečnou péčí.

(archiv autora)

Lež se často objevuje ve chvílích, kdy úřední osoba dospěje k názoru, že rozumí všemu. Potom lze nalézt v dokumentech zajímavá vyjádření, když soudce (jednooborový právník často jen s vysokou školou života ve všech ostatních oborech) je přesvědčen o svém předurčení k natolik detailnímu porozumění jiným vědám, že se nejen hádá s odborníky, ale dokonce i vynáší specializované závěry. Soudce tak i navzdory odborným nálezům nebo jako jejich náhradu “dospěje k názoru” a hodnotí psychologické charakteristiky, technické či ekonomické procesy nebo inovuje přírodní zákony.

Vysoce efektivním způsobem je čistokrevná lež. Úřední osoby si nelámou hlavy s existencí pravdy, a proto daňovému poplatníku budou rády lhát, neboť ten si může stěžovat – zase jen k úřadu. Tím se dostává do kruhu, připomínajícího Hellerovu Hlavu XXII, a s ohledem na termíny k odpovědím a zároveň maximální omezení mezi skutkem a stížností – či jinou formou administrativní obstrukce – lze efektivně znemožnit vyvození odpovědnosti. Lež je vlastní všem postupům orgánů nadaných úřední mocí. Počínaje policistou konajícím dopravní kontrolu, který si do protokolu vyplní, co jej napadne, popř. dopíše úřední záznam

bez přítomnosti občana. Správní úředník si vymyslí zjevně nepravdivá tvrzení, založená na teorii, že občan se podvolí moci úřední a nebude zkoumat relevanci autoritativně předkládaných tvrzení. Neváhá pak vyžadovat zaplacení pokuty či dalších sankcí. Budiž čest a chvála těm jednotlivcům, kteří projevují dostatečnou morální sílu a nepodlehnu svodům moci.

Pachatel zcizí spolubydlicímu poškozenému výraznou finanční částku prokazatelně podvodným jednáním, když oběť manipulace převede pachateli částku na jeho bankovní účet. Pachatel není schopen policistům vysvětlit, proč část peněz vybral v hotovosti a zbytek prohrál v online sázkách. Později přichází s prokazatelně zfalšovanou smlouvou o zápůjčce třetí osobě. Policejní orgán v osobě por. Bc. Oldřicha Baudyše (6. OOK SKPV PIV) dospěl k závěru, že se pachatel obohatil na úkor poškozeného, ale není zřejmé, zda se tak stalo (sic!) a pokud ano, zda to bylo po vůli či proti vůli poškozeného. Policejní orgán se domnívá, že oběť prokazatelně manipulace svěřovala finanční prostředky pachateli dobrovolně, bez dalších podmínek, což dovozuje tím, že v dané době poškozený proti pachateli nijak aktivně nevystupoval.

(archiv autora)

Pravdomluvnost je znakem civilizace (Altshuler). Kulturní člověk se po tisíciletí pokouší vymýtit lež jako atavistický znak, zatímco hloupost přetrvá věky. Psychicky zdravý člověk nenávidí lež, neboť si ji spojuje s myšlenkou slabosti. Lež a klam je vnímána jako poslední obrana a připomíná tak člověku vlastní strach. Lidé, když se dostanou do psychicky obtížné situace, v které sami sebe vnímají jako slabší stranu, mohou vymýšlet rafinované a komplikované lži. Proto je lež typickým komunikačním prvkem nejen u dětí, ale i u žen a mladých lidí. Instinkt lži je zakořeněn v lidském chování jako forma přežití, z které se druhotně stal sociálně patologický prvek chování. Dospělý, civilizovaný člověk se naučil korigovat svou sexualitu či agresi, ale lež je spojená s instinktem přežitím, proto si její korekce vyžaduje vysoce rozvinutou osobnost. Navíc lež přináší velké množství příjemných pocitů. Neovladatelné nutkání k patologické lži za jakoukoliv cenu je právě spojené s promiskuitou, gamblingem a jinými projevy osobní nezdrženlivosti, tak typickými pro narušené osobnosti. Všechny tyto projevy souvisí s narcismem, standardně pozorovatelným u úředních osob s oprávněním k rozhodování.

Správní úřady i soudy jsou z pohledu práva v případě vztahu ke lži zajímavou entitou, nemající s logickou úvahou moc co do činění. Až příliš často pak jejich argumentační logika připomíná paradox lháře. Ten je založen na skutečnosti, že prohlášením lži lhář mluví pravdu – což znamená, že právě lhal. Soud má v rámci šetření nalézt objektivní pravdu v řízeních trestních, insolvenčních či civilních nesporných. Lhář při klamání soudu v takové chvíli by nemohl prý nikdy dosáhnout dostatečné kvality lživého tvrzení. Ve sporném řízení se zase soud nezabývá očividnou lží, není-li protistranou včas rozporována. Často se jí nezabývá, ani je-li rozporována, protože manipulace samotného průběhu řízení není nijak obtížná. To jsou důsledky paradoxu lži – lež prostě není považována za lež jen proto, že je lživá. Oklamáný si také musí vůbec připustit, že byl tak hloupý, že se nechal oklamat. A taková sebereflexe nebyla v justici dlouho možná. Často také jeden z účastníků řízení upozorňuje na očividnou lež. Pokud se ovšem odborně nedostatečně kvalifikovaný soudce (obvykle jednooborový specialista) dostane do úzkých a nátlak na odborně lépe připravenou osobu neumožní aplikaci Galileova paradoxu (při nátlaku soudu raději

obviněný/znalec/svědék vypoví, co po něm soud požaduje, ačkoliv jde o zjevný nesmysl), stává se terčem velmi emotivních vystoupení soudce.

Diskuze

Princip fungování justice je dogmaticky založen na společenské smlouvě, že justiční personál – a zejména státní zástupci, znalci a soudci – jsou dokonalé osobnosti jednající za všech okolností správně a bez emocí. To jim ukládají i příslušná legislativní ustanovení, která však absolutně neberou v potaz, že předmětem jejich účinnosti je lidská mysl. Emoce jsou přirozeným ventilem vzrušení, stresu, který naprosto pochopitelně (byť mnohdy podvědomě) každá osoba při styku s tímto druhem agendy prožívá. Nemožnost emoce ventilovat a nutnost jejich potlačení je právě výrazným činitelem rozvoje duševních poruch díky vzniklému intrapersonálnímu konfliktu. Má-li tedy justiční personál povinně potlačovat své přirozené duševní pochody bez adekvátní kompenzace efektivními postupy řízené duševní hygieny, dochází k narušení zdravých duševních procesů. A protože v kompetici logického myšlení a emocí vždy zvítězí emoce, vede to k podvědomě negativním pocitům vůči subjektům práva. Z toho je již jen krůček k jejich nerespektování, odmítání a mnohdy až patologické nenávisti vůči těm, kteří justičnímu personálu takové duševní nepohodlí působí. Typické charakteristiky osobnosti vyrovnávající se se stresem způsobeným nesrovnalostí přirozeného hodnotového žebříčku s rozhodovací praxí systému, lze shrnout do (Lehmert, 2024):

- absence lítosti,
- chybějícího soucitu,
- nedostatku pocitů viny nad vlastními činy,
- nezájmem o důsledky svých činů díky chybějící odpovědnosti za ně.

Tyto sebezáchovné prvky, vedoucí k ochraně vlastní duševní integrity stresovaného justičního personálu, vedou ve svém důsledku k řadě nežádoucích sociálně-patologických jevů. Ti morálně způsobilější pouze následkem chronického stresu vyhoří, u predisponovaných jedinců se pak rozvíjí již znaky sekundární sociopatie či změnou fungování amygdaly i psychopatické poruchy. Díky vlivu stejně nastaveného kolegiálního prostředí lze pozorovat praktický příklad stabilního Luciferova efektu. Justiční přehmaty či zločiny nejsou tedy jen omyly nebo náhodnými činy statisticky nevýznamného počtu pomýlených. Jde o systémově chybné nastavení celé justiční komunity, kdy superiorní mocenská pozice bez efektivní zpětné vazby, a hlavně odpovědnosti za vlastní jednání, podpořená vynucenou – nikoliv přirozenou – autoritou, způsobila dehumanizaci v jednání, spolu se sociálním tlakem prostředí podpořeným niternou touhou justičního personálu se přizpůsobit sociálně deviantnímu okolí – to vše pracuje na podvědomě agresivním až krutém jednání vůči ostatním.

Brzdou takového sociálně deviantního chování, projevujícího se manipulativním jednáním k uspokojení svých potřeb, by měla být zpětná vazba v chování jednotlivce, nazývaná odpovědnost, v morální podobě svědomí. Svědomí, stejně jako věda či logika, nemají celá tisíciletí v justici místo. Daňový poplatník může být snadno zbaven majetku, svobody či

života proto, že některá z úředních osob „*dojde k názoru*“, i když forenzní důkazy nemusí existovat nebo mohou být výrazně zkreslené. Politik opatřený imunitou může být sobě rovnými vydán k potrestání, neboť je také objektem trestního práva. Provinilý věřící či kněz může být potrestán církevním soudem. Justiční personál je ovšem reálně beztrestný, stejně jako jiné taxativně vyjmenované osoby (NSZ, 2003).

Zimbardo shodně popisuje Luciferův efekt (Zimbardo, 2007) v jednání vězeňského personálu jak v průběhu Stanfordského vězeňského experimentu, tak zejména při zkoumání pohnutek amerického personálu detenčního zařízení v iráckém Abú Ghraibu. V důsledku svých experimentů Zimbardo rychle rozpoznal, že náhodní „dobří“ a „normální“ lidé mají zálibu proměnit se ve zlé, když interagují s ostatními v roli, kde nad nimi měli autoritu. Indicií potvrzující tuto domněnku jsou právě i psychologické procesy pozorovatelné v justičním prostředí, kdy personál je v jistých fázích podrobován psychologickému testování. Zde je třeba důvodně předpokládat, jestliže právě psychologickým testováním podpořená selekce justičního personálu není zaměřená na výběr osob disponujících dostatečně omezenou emoční výbavou. Může se také jednat již o primární výběr při volbě povolání a studia. Jako nejpravděpodobnější se jeví souběh všech faktorů spolu s natolik sociálně deviantním prostředím, že deformuje v souladu s experimentálně zjištěnými procesy i původně bezvadné osobnosti.

Celé „učení“ o kvalitě a významu lži má sloužit k nastolení právní jistoty a rovnosti před zákonem. Občan má prostě právo znát základní kritéria pro svá jednání: poruší-li společnost/státem garantované podmínky – bude trestán; chová-li se ledabyle ke svým zájmům, společnost/stát ho neochrání a nepomůže mu. Ale co když lže soudce a stát tak cíleně napadne garantovaná práva občana? Určitou nadějí přináší proces automatizovaného hodnocení dat, neboť eliminuje omylný, ovladatelný a manipulovatelný/manipulativní prvek justice v podobě nedokonalé lidské bytosti, postavené pravomocí na roveň bohům se schopnostmi, které se za posledních 10.000 let příliš nevylepšily.

Umělá inteligence (AI) již ve světě podporuje mnoho aspektů soudního řízení. Pokračující vývoj přináší vyhlídky na nahrazení člověka automatizovaným systémem posuzování skutečností, který by na rozdíl od lidských hodnotitelů (soudců) byl věrohodný a jen obtížně ovlivnitelný. AI bude v blízké budoucnosti schopná hluboce ovlivnit rozhodovací procesy. Dopad bude pravděpodobně největší v oblastech, kde „spravedlnost spravedlností“, popř. diskreční morální úsudek, je často považován za prvořadý. To jsou zejména věci trestní a odvolací, ačkoliv dle psychologického hodnocení by právě nalézací soudy měly být tím prvořadým místem. Zmanipulovaná zjištění nalézacích soudů (ať již úmyslně nebo jen z prosté subjektivní ovlivnitelnosti osoby soudce, které se nevyhne a často ani vyhnout nechce) by byla vstupními daty pro automatizovaná rozhodnutí. A ze špatných vstupních dat dobré rozhodnutí neudělá ani umělá inteligence.

AI nabízí efektivitu a alespoň zdání nestrannosti, neboť skutkové hodnocení AI dle mnohých marketingových prohlášení podporuje a těží z obratu ke „kodifikované spravedlnosti“. Rudiment lidských soudců bude postupně nahrazován v nižších patrech soudnictví něčím zdánlivě spolehlivějším, než jsou manipulovatelní a manipulativní lidé. Avšak i AI je až příliš snadno zmanipulovatelná. AI je jen velký jazykový model porovnávající slova, ne jejich obsah. Využívání přirovnání, synonym a jiných technik pokročilé sémantiky, založených na

kontextových, nejen obsahových znalostech, může vést ke zkresleným výsledkům. AI není schopná rozeznat pravdivost nebo nepravdivost informací, o polopravdě ani nemluvě. Neposuzuje relevanci nebo věrohodnost – jen hledá dle zadání nejpodobnější textový ekvivalent ve zdrojovém datasetu a k němu přiřazené řešení. A právě zde lze nalézt hlavní uplatnění lži a manipulace k ovlivnění budoucí funkce AI. Manipulované texty plné lživých tvrzení shrnujících reálné události či naprosto vyfabulované výsledky, běžně vydávané orgány činnými v trestním řízení za realitu, považuje velký jazykový model (angl. *Large Language Model*, LLM) za správné. Podle nich se pak učí posuzovat i další případy. Tím se tedy sociálně deviantní přenos manipulace procesu lži přenáší z lidského personálu i na strojové vyhodnocování, které bude lidmi s úřední pravomocí deklarováno jako bezchybné. O to vyšší budou náklady společnosti na vymáhání spravedlnosti spojené s úhradou za vězněné a současně i nadále se snižující důvěra veřejnosti v justici jako takovou. Správní úřady jsou na tom podobně.

Je-li původní řešení špatné (a takových jsou plné soudní i správní spisy, neboť systém a jeho produkce je jen tak kvalitní, jak kvalitní je personál), pak i AI/LLM bude produkovat špatné výsledky. A právě z takového důvodu není a nikdy nebude možné použít AI/LLM v oblastech vyžadujících emoční zapojení či ovlivňujících lidské osudy. Při využití v oblasti psychologického poradenství AI/LLM naprosto správně nabízí lidem v duševní krizi sebevraždu jako možnost. Logicky správně, protože ukončení života opravdu ukončí trápení. Z pohledu AI/LLM i rozhodovacího algoritmu je to naprosto v pořádku. Ovšem etika a emoční zapojení (ona algoritmická nezachytitelná humanita) jasně ukazuje nevhodnost logického řešení takových problémů. Algoritmus rozhodování velkého jazykového modelu nelze prozatím (bude-li to kdy vůbec možné) kontrolovat ani předvídat, proto se nelze ani spolehnout na výsledky a zejména důsledky jeho použití.

Globálně se umělá inteligence stále častěji používá i v oblasti trestního soudnictví. Již od roku 2001 Spojené království využívá umělou inteligenci k posuzování osob odsouzených za trestný čin. Hlavním účelem je předvídat riziko opětovného spáchání trestného činu pomocí technologie umělé inteligence spoléhající na algoritmy strojového učení. Již bezmála čtvrt století tak produkty umělé inteligence ovlivňují rozhodnutí soudů a věznic a podmíněčných a probačních úředníků. Systém OASYS (Offender Assessment System) začal přebírat určité úkoly od probačních úředníků, zejména jako nástroj pro hodnocení rizik. Zde je ale zmiňován právě pro absentující podmínku vysvětlitelnosti a ověřitelnosti, kdy transparentnost užívání systému OASYS byla výrazně narušena arogantním krokem vlastním všem vládám bez rozdílu režimu. Nezávislým datovým vědcům mimo vládní struktury totiž nebyl umožněn přístup k datovému základu OASYSu, aby mohli nezávisle analyzovat jeho fungování a posoudit jeho přesnost – tedy zda rozhodnutí, která ovlivňuje, vedou k menšímu počtu trestných činů nebo opětovného odsouzení. Ve svém přezkumu umělé inteligence v soudním systému v roce 2022 Výbor pro spravedlnost a vnitřní věci Sněmovny lordů poznamenal, že existují obavy z nebezpečí lidské zaujatosti obsažené v původních datech, která se odrážejí a dále začleňují do přijatých rozhodnutí pomocí algoritmů (Kemshall, 2021).

Problém předpojatosti v justičních systémech byl zaznamenán v různých zemích, kde se používají algoritmy hodnocení rizik podobné Oasys. V USA se široce používají algoritmy Compas a Pattern a v Austrálii a Kanadě byla převzata rodina nástrojů Level of Service.

Systém Compas je například algoritmus umělé inteligence používaný americkými soudci k rozhodování o udělení kauce a odsouzení. Vyšetřování tvrdilo, že systém generoval výsledky „falešně pozitivní“ pro černochoy a „falešně negativní“ pro bělochy. Jinými slovy to naznačovalo, že černí lidé se znovu dopustí trestného činu, i když ve skutečnosti ne, a navrhli, že běloši by se znovu nedopustili, když to skutečně udělali. Vývojář systému ale tato tvrzení zpochybnil.

Takové výsledky pocházejí z rasově zaujatého rozhodování zakotveného v datech, která vývojáři vybírají, aby představovala základní dataset rizikových faktorů, které určují předpovědi algoritmu. Jedním z příkladů jsou údaje o kriminální historii, jako jsou policejní záznamy o zatčení. Problematická mohou být i další socioekonomická data, která si vývojáři vyberou jako rizikové faktory. Lidé budou skórovat jako rizikovější, pokud nebudou mít vhodné ubytování nebo budou nezaměstnaní. Jinými slovy, pokud jste chudí nebo znevýhodnění, systém je postaven proti vám. Lidé jsou také klasifikováni jako „vysoce riziková“ pro osobní okolnosti, které jsou někdy mimo jejich kontrolu. Mezi rizikové faktory patří „nemít dobrý vztah s partnerem“ a „psychiatrická léčba“ (Moore, 2015).

Mezitím zpráva vydaná Probačním inspektorátem Jejího Veličenstva v roce 2021 zmiňuje problém vědomých a nevědomých předsudků, které mohou vstoupit do procesu prostřednictvím hodnocení probačních úředníků, a tím infikovat výsledky. Větší transparentnost by mohla být užitečná pro sledování, kdy a jak uvážení probačního úředníka potenciálně narušilo konečné hodnocení, což by mohlo vést ke zbytečnému uvěznění lidí nebo jim byly přiděleny nevhodné programy zacházení. To by mohlo vést k chybným předpovědím rizik. Zpráva například uvádí, že *„je nemožné osvobodit se od zaujatosti. To, jak přemýšlíme o světě a uvažujeme o riziku, je vnitřně spojeno s našimi emocemi, hodnotami a tolerancí (či jinak) k rizikovým výzvám“* (Kemshall, 2021).

Predikce

Současná společnost v posledních dekádách směřuje ke standardizaci, což je zřejmé nejen z nárůstu normativních aktů upravujících fungování celé společnosti, jak je produkují nejen průmyslové normativní a akreditační instituce, ale i instituce právní a politické. Rozhodovací paradigma se stejně jako celá společnost postupně posouvá od volné úvahy, která je nepřezkoumatelná a manipulovatelná, ke standardizaci. Posuzování vstupních informací umělou inteligencí v justici vyvolá jistě výrazný odpor, neboť bude znamenat ztrátu postavení i vlivu pro řadu osob, jejichž společenská uplatnitelnost a z toho vyplývající sociální hodnota je jinak velmi nízká. Vytvoření vhodných forem a dělby práce mezi lidmi a AI představuje své vlastní výzvy. Nejvhodnějším budoucím vývojem může být zájem exekutivy hrát větší roli strukturováním rozvíjejícího se prostředí soudnictví v oblasti umělé inteligence. Ve světě již existují reformní návrhy zpracovávající několik vzájemně souvisejících přístupů. Dynamický rozvoj aplikované AI se v následující dekádě pravděpodobně rozšíří na základní aspekty výkonných prvků vlády. Začlenění umělé inteligence do justice bude představovat budoucí cestu rozvoje umělé inteligence v širším měřítku – pokud se ovšem podaří zajistit její efektivní kontrolu a eliminovat jakékoliv omyly a hrozby.

Evropská komise pro efektivitu soudnictví (CEPEJ) Rady Evropy přijala v prosinci 2018 "Evropskou etickou chartu o využívání umělé inteligence v soudních systémech" jako první evropský text stanovující etické zásady týkající se používání umělé inteligence v justici (COE, 2018). Charta poskytuje rámec principů, které mohou vést tvůrce politik, zákonodárce a odborníky v oblasti justice, když se potýkají s rychlým rozvojem umělé inteligence ve vnitrostátních soudních procesech. Tato Etická charta se stala základním normativem v oblasti umělé inteligence v soudních systémech, čímž EU potvrdila svůj postoj k nastolení kodifikované spravedlnosti (a standardizace společnosti obecně) a odklon od svobody a volnosti rozhodování prostřednictvím principu individualizace trestu za současného bezprostředního vnímání obviněného soudcem. Tím je definována dehumanizace justice v kostce.

V právu a justici, stejně jako v mnoha jiných oblastech, umělá inteligence slibuje změnit a nahradit lidské rozhodování. Již počátkem 20. let 21. stol. se lidští soudci v USA při rozhodování o kaucích a podmíněčném propuštění stále více spoléhají na algoritmickou analýzu (Re, Solow-Niederman, 2019). Tím AI ovlivňuje každoročně klíčová rozhodnutí o svobodě mnoha tisíc osob. Hlavní soudce Roberts v roce 2017 překvapil univerzitní publikum na Právnické fakultě Stanfordské univerzity prohlášením, že *„rozhodování za pomoci umělé inteligence je již tady“* (Liptak, 2017). V roce 2019 vyzval třídu absolventů středních škol, aby si *„dávali pozor na roboty“*, aby se samotní lidé nestali roboty (Weiss, 2018). Nejbezprostřednější je riziko, že právní rozhodování se stane nesrozumitelným a že samotné právo se přizpůsobí využitím bohatých datových zdrojů na úkor relativních a obtížně kvantifikovatelných hodnot jako je milosrdenství či podíl viny. Rostoucí používání umělé inteligence také podpoří laické, a dokonce i profesionální odcizení se právu, protože rozhodovací algoritmy a jejich výstupy se stále více přesouvají do výhradní nadvlády technických specialistů. Ovšem tyto výhrady jsou obdobně aplikovatelné i dnes, kdy jen forma lži a manipulace ode všech zúčastněných v procesu vyšetřování i justičního řízení rozhoduje o výsledku i bez relevantních datových podkladů.

Rozhodovací procesy i systém řízení kvality rozhodnutí AI povede k posunu postojů a praktických postupů, na nichž je založen soudní systém. Shodné na obou rozhodovacích systémech aplikovaných v justici – humánním i umělém – je absence vyšších kognitivních funkcí. Zatímco humánní soudce na základě emocí dospěje k nějakému názoru a další procesní selekci důkazů i jejich interpretaci přizpůsobí svému názoru, rozsáhlý model jazykové komparace (mylně zvaný umělá inteligence) porovná databázi existujících rozhodnutí dle klíčových slov s předloženým problémem a vygeneruje textové formulace nejpodobnějšího charakteru. V obou případech skutečná inteligence chybí, stejně jako rozměr odpovědnosti, etiky a morálky.

Pro justici i vyšetřování nastane první výrazný otřes nutností samotného nastavení systému řízení kvality jejich práce a rozhodování, které dnes reálně neexistuje – i když obě složky si na něj více či méně hrají. Algoritmizace činnosti a automatizace datových vstupů, hodnocení i výstupů při AI rozhodování bude mít tendenci posilovat kodifikovanou spravedlnost na úkor lidského vnímání spravedlnosti. To se může stát – a díky psychologicky předvídatelnému odporu předcházejícímu nevyhnutelnému přijetí – také stane předmětem výrazné kritiky a kontroverzí. Od počátku 21. stol. roste důraz na kodifikovanou spravedlnost, který ovlivní formulaci a použití AI. A tento nevyhnutelný vývoj – bez hodnocení, je-li to celospolečenský

vývoj k lepšímu či nikoliv – odhaluje vlastní legitimitu rozhodování AI: v průběhu času bude rostoucí používání posuzování AI podporovat změny hodnot, které vedou k ještě většímu využívání AI posuzování, čímž se vytvoří cyklus sebeposilování. Daňový poplatník kodifikaci a automatizaci justice prostřednictvím AI nepochybně přivítá, neboť justice se tak zjednoduší, stane se předvídatelnou, byť za cenu dehumanizace. A na lidech nezáleží, dokud mlčí a platí daně.

V českém národním prostředí však povede ke kodifikované spravedlnosti ještě dlouhá cesta, protože justiční lobby budoucích nezaměstnaných se velmi intenzivně nechce vzdát svých pozic. Proces digitalizace v českém resortu spravedlnosti je chápán toliko jako zpracování dokumentů, což by ulehčilo soudcům s tím enormním nákladem práce, kterému jsou vystaveni. V rámci Expertní pracovní skupiny pro právní aspekty umělé inteligence Ministerstva spravedlnosti ČR se dal v červnu 2023 bývalý náměstek ministra spravedlnosti ČR Mgr. Antonín Stanislav, Ph.D., slyšet, že *“umělá inteligence musí reflektovat nezávislost justice, nezávislost soudců, a především volného hodnocení důkazů”* (Paseková, 2023). Jediné využití digitalizace prý lze najít v pomoci justičnímu personálu v práci se spisy a vyhledáváním judikatury. V přímé kontradikci k takovému prohlášení, fakticky devalvujícímu využitelnost AI na online vyhledávač a textový editor, je oficiální politický postoj České republiky, která směrnici EU o regulaci umělé inteligence v obecné rovině a fenomén AI podporuje a nenahlíží na něj jako na riziko, ale jako na šanci, která může přinést pozitivní změny – to celé však s mimořádnou obezřetností (Paseková, 2023). Snad s takovým přístupem zvládne česká společnost implementaci AI do konce 21. století ve větším rozsahu než automatického textového editoru opravujícího gramatické chyby a alogický formalismus soudců.

Halucinatorní využití umělé inteligence

Tak jako může a bude lhát úředník, bude-li mít příležitost, důvod nebo prostě jen chuť (jako kterýkoliv jiný člověk), lhát bude i velký jazykový model (LLM) označovaný jako *“umělá inteligence”* (AI). Složitější jazykové modely lžou neúmyslně, když nesprávně vyhodnotí pouze informační obsah sdělení bez kontextu. Lží se takové tvrzení stává z lidského pohledu, kombinujícího logickou i emoční výrazovou stránku informace. Ovšem pokročilejší modely AI jsou schopné lhát i z faktického pohledu, když produkují tzv. halucinace. Ty vznikají vnímáním vzorů nebo objektů, které neexistují nebo jsou pro lidské pozorovatele nepostřehnutelné, a produkcí nesmyslných nebo zcela nepřesných výstupů.

Takový proces se může zdát stejně paradoxní jako ustrašená lež úředníková, který se bojí přiznat (i cizí) chybu, aby nenarušil *status quo* úřednické omerty. Halucinace jsou typicky spojovány s živým mozkem, nikoli se stroji. Ovšem z principu zpracování informací jde o shodné neuronové sítě. Když vývojáři konstruovali neuronové sítě výpočetních modelů podle živých modelů, biolog či psycholog by je upozornil na rizika sociálně patologických jevů. Živé struktury nepracují v digitálním módu jedniček a nul nebo dobrých a špatných rozhodnutí – toto základní pravidlo by si měl každý den připomínat nejen programátor, ale i právník. Strojový model na rozdíl od člověka nemá odpovědnost za své jednání, nepocituje emoce. Proto může bezostyšně (neboť se nestydí) halucinovat. V lehčí verzi

využívají obdobné logiky soudci, skrývající své lži za „názevem soudu“ (ačkoliv soud jako instituce/budova je osobou neživou, neschopnou produkovat názor či cítit emoce spojené s např. urážkou), aby nemuseli spojit své jméno se lží – tím se s ní nutně identifikovat a přijmout za ní morální zodpovědnost.

Jedním z významných zdrojů halucinací v algoritmech strojového učení je vstupní zkreslení. Pokud je model umělé inteligence trénován na datovém souboru obsahujícím zkreslená nebo nereprezentativní data, může mít halucinace vzorce nebo rysy, které tyto zkreslení odrážejí. AI/LLM produkce je zranitelná i vůči vnějším informačním útokům, neboť lze cíleně manipulovat s výstupem modelu AI laděním vstupních dat. V úlohách rozpoznávání grafických vstupů může takový informační útok zahrnovat přidání malého množství speciálně vytvořeného šumu do obrázku, což způsobí, že AI jej nesprávně klasifikuje. Obdobně funguje i podsunutý datový obsah v textových polích. Rozhodování soudce ovlivněného alkoholem nebo LSD lze odhalit, byť často se obsahově od střízlivého stavu příliš neliší. Ale odhalení halucinující AI v prostředí tak prostoupeném předsudky jako je justice je menší než malé. Protože i lidské modely, podle kterých je AI zkonstruována, jsou výrazně nedokonalé, jak ukazuje přehled justičních omylů, zločinů a manipulací. Navíc samotná AI je v rukou lidí, kterým nejde o univerzální pravdu, ale o maximalizaci zisku bez kontroly.

Halucinující umělá inteligence přesně, bez emoční nadstavby vnímané prostřednictvím metafor, popisuje výstupy, zejména v případě interpretace grafických podkladů (obrázků a vzorů), kde výstupy mohou být skutečně surrealistického charakteru. Výstup AI/LLM totiž pouze řeší výzvu statisticky nejvhodnějším způsobem – jinými slovy, poskytuje na definovanou otázku odpověď, kterou dle algoritmu pravděpodobnosti vyhodnotí jako nejvhodnější. Tím se liší od živého člověka. Úředník odpoví na úplně jinou otázku, neboť odpovědět musí, ale nechce. Soudce si překroučí přírodní zákony, protože by jinak případem musel trávit příliš mnoho času. Pokud však výpočetnímu modelu tazatel položí nesprávně formulovanou otázku (kterou jako nevhodnou nevnímá, protože přeci je každému zřejmé, na co se ptá), pak dostane nesprávnou odpověď. V této chvíli musí nastoupit korekční mechanismy lidského tazatele verifikující, nakolik je obdržená odpověď pravděpodobná.

Odpovědi AI/LLM navíc nejsou univerzální. Když zadáte jednooborovému magistrovi práva ke kvalifikovanému posouzení otázku ekonomickou, přírodovědnou a právní, měl by být schopen kvalifikovaně odpovědět alespoň na jednu z nich. Při soudním jednání ale náhle získává odbornost na jakékoliv téma. A výsledek odpovídá výsledku generovanému AI za shodných podmínek. Pokud totiž rozhodovací algoritmus AI vyprodukuje výstup, který není založen na vložených datech, je takový výstup nesprávně dekodovaný nebo nesleduje žádný identifikovatelný vzor. Takový výstup je halucinací – lidskou i strojovou. Halucinace (nejen) umělé inteligence jsou podobné fantazijským interpretacím různých tvarů: lidé vidí postavy v oblacích nebo tvář sfingy na Marsu, AI vidí v datech vztahy. V případě umělé inteligence k chybným interpretacím dochází v důsledku různých faktorů, včetně nadměrného přizpůsobení, zkreslení či nepřesnosti vstupních informací nebo vysoké složitosti rozhodovacího modelu.

Shrnutí

Používání nástrojů umělé inteligence v oblasti spravedlnosti může představovat vysoké riziko pro základní práva jednotlivců. Přestože je vývoj umělé inteligence stále v počátcích a očekávání naivními uživateli jsou často nastavena příliš vysoko, umělá inteligence by mohla být prospěšná, pokud by se používala k predikci kriminality a jako nástroj kriminálního zpravodajství. Chybí však příslušná regulace a kriticky nastavené procesy hodnocení jakosti produkce umělé inteligence. Softwarové programy nejsou dokonalé, mohou selhat a způsobit vážnou újmu, aniž by byly – za současného stavu věcí – považovány za „subjekty“ podléhající trestní odpovědnosti. Soudní systém je bezpochyby rozsáhlý a složitý a k jeho řízení je zapotřebí nějaké technologie. Je ale důležité si uvědomit, že za čísla jsou lidé.

Nedostatek transparentnosti ovlivňuje užívání systémů umělé inteligence obecně. Jejich složité rozhodovací procesy se mohou snadno vyvinout v Pandořinu skříňku – příliš obskurní a komplikovaná na to, aby se dala rozluštit bez pokročilých technických znalostí. Zastánci se domnívají, že algoritmy umělé inteligence jsou objektivnějšími vědeckými nástroji, protože jsou standardizované, což pomáhá snižovat míru lidské zaujatosti při hodnocení a rozhodování. To je má činit užitečnými pro ochranu veřejnosti. Kritici však tvrdí, že nedostatečný přístup ke zdrojovým datům i algoritmům zpracování, stejně jako k dalším zásadním informacím potřebným pro nezávislé hodnocení, vyvolává vážné otázky týkající se odpovědnosti a transparentnosti.

Tento text vychází z připravované publikace „Klamy, lži a manipulace. Sociální deviace jako určující faktor moci“.

Literatura

- ALTSHULER, I. M. The Psychopathology of Lying. *Journal of Psychology*. Dostupné [online] z <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1068309/pdf/jnpsycho00045-0026.pdf>
- CHARNEY, D., 1993. Psychobiologic Mechanisms of Posttraumatic Stress Disorder. *Archives of General Psychiatry*, vol. 50.
- COE, 2018. Dostupné [online] z <https://www.coe.int/en/web/cepej/artificial-intelligence-in-justice-systems>
- DePAULO, B. M., KASHY, D. A., 1998. Everyday lies in close and casual relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, vol. 74, iss. 1, pp. 63-79.
- GLOVER, H., 1992. Emotional Numbing: A Possible Endorphin-mediated Phenomenon Associated with Post-Traumatic Stress Disorders and Other Allied Psychopathologic States. *Journal of Traumatic Stress*, vol. 5, iss. 4.
- GOLEMAN, D., 1995. *Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ*. Bantam Books, New York.

- KEMSHALL, H., 2021. Bias and error in risk assessment and management. HM Inspectorate of Probation Academic Insights 14. Dostupné [online] z <https://www.justiceinspectorates.gov.uk/hmiprobation/wp-content/uploads/sites/5/2021/12/Academic-Insights-Kemshall-1.pdf>
- LEHMERT, K., 2021. *Bezpečnostní aspekty v managementu*. Newton Universe, ISBN 978-80-87325-45-2.
- LEHMERT, K., 2024. Manipulace jako faktor sociální deviace v justici. *Forenzní vědy, právo, kriminalistika*, vol. 9, iss. 1, pp. 19-38.
- LEHMERT, K., ŠTRAUS, J. 2024. *Forenzní postupy a řízení kvality*. [Online]. Praha: VŠFS, Edice SCIENCEpress. ISBN 978-80-7408-275-7.
- LIPTAK, A., 2017. Sent to Prison by a Software Program's Secret Algorithms, *New York Times*, Dostupné [online] z <https://perma.cc/6CF8-7FMK>
- MAREŠ, P., RABUSIC, L., SOUKUP, P., 2015. Analýza sociálněvědních dat (nejen) v SPSS. 1. vyd., Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-6362-4.
- MOORE, R., 2015. A compendium of research and analysis on the Offender Assessment System (OASys) 2009–2013. Ministry of Justice Analytical Series. Dostupné [online] z https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/449357/research-analysis-offender-assessment-system.pdf
- MSP. Usnesení Městského soudu v Praze ze dne 8. 8. 2022, č. j. 14 Co 258/2022-377.
- NSZ. Pokyn obecné povahy č. 12, ze dne 19. 12. 2003.
- PASEKOVÁ, E., 2023. Náměstek ministra spravedlnosti: AI musí reflektovat nezávislost justice. *Advokátní deník*. Dostupné [online] z <https://advokatnidenik.cz/2023/06/28/nametek-ministra-spravedlnosti-ai-musi-reflektovat-nezavislost-justice/>
- PITMAN, R. K., van der KOLK, B. A., ORR, S. P., GREENBERG, M. S., 1990. Naloxone-reversible analgesic response to combat-related stimuli in posttraumatic stress disorder. A pilot study. *Arch Gen Psychiatry*. vol. 47, iss. 6, pp. 541-44. Dostupné [online] z <https://doi.org/10.1001/archpsyc.1990.01810180041007>
- RE, R. M., SOLOW-NIEDERMAN, A., 2019. Developing Artificially Intelligent Justice. 22 Stan. Tech. L. Rev. 242. Dostupné [online] z https://law.stanford.edu/wp-content/uploads/2019/08/Re-Solow-Niederman_20190808.pdf
- WEISS, D. C., June 8, 2018. Beware the Robots, Chief Justice Tells High School Graduates, ABA J. Dostupné [online] z <https://perma.cc/FBQ6-4PKT>
- ZIMBARDO, P., 2007. *The Lucifer effect: Understanding how good people turn evil*. Random House.

Kriminalistický relevantná udalosť v štruktúre kriminálnej charakteristiky objektov odhaľovania trestných činov všeobecnej kriminality

MIROSLAV LIŠOŇ, MONIKA HULLOVÁ¹

Abstrakt

V súlade s víziou, ktorú autori prijali na začiatku spracovania príspevku, v jeho obsahu predkladajú odbornej verejnosti výklad a ujasnenie výrazov (*používaných termínov*) odhaľovanie, všeobecná kriminalita a v neposlednom rade kriminálna charakteristika trestného činu. Túto prezentáciu následne využívajú pri charakterizovaní významu poznávania kriminalisticky relevantnej udalosti trestných činov v systémovom modelovaní kriminálnej charakteristiky trestných činov všeobecnej kriminality pre potreby ich odhaľovania.

Kľúčová slová

všeobecná kriminalita, odhaľovanie, objasňovanie, kriminalisticky relevantná udalosť, kriminalistická charakteristika trestných činov, kriminálna charakteristika trestných činov

DOI <http://dx.doi.org/10.37355/fvpk-2025/ZC-08>

Úvod

Ak určitý subjekt pácha alebo spáchal trestný čin (*páchateľ trestného činu*), dostáva sa nutne do protikladu s požiadavkami spoločnosti, a tak objektívne vytvára konfliktné situácie. Zo strany subjektov sa takáto situácia vyznačuje najrôznejšími úskokmi, machináciami, utajovaním informácií. Mnohokrát sa snažia o ovplyvnenie svedkov aj príslušníkov bezpečnostných zložiek, o využívanie dezinformácií a ďalšie spôsoby zakrývania protispoločenskej činnosti, ktorej sú aktérmi, s cieľom vyhnúť sa trestnej zodpovednosti. Subjekty si mnohokrát s týmto cieľom vytvárajú podmienky, napríklad dôkladnou prípravou trestného činu na jeho utajovanie, organizovanie konšpiratívnych skupín, získavanie kriminálnej kvalifikácie a pod. Predovšetkým týmto prístupom, z jednotlivého trestného skutku vytvárajú zložitý, mnohostranný proces, ktorého poznanie si zo strany policajných zložiek vyžaduje nasadenie adekvátnych metód, prostriedkov a foriem. Dá sa povedať, že registrovaná spoločenská závažnosť konania subjektov trestných činov si vyžaduje rýchly, rozhodný a ofenzívny zásah príslušníkov policajných

¹ prof. Ing. Miroslav LIŠOŇ, PhD., Katedra kriminálnej polície, Akadémia Policajného zboru v Bratislave, Sklabinská 1, 83517, Bratislava, e-mail: miroslav.lison@akademiapz.sk
doc. JUDr. Monika HULLOVÁ, PhD., Katedra kriminálnej polície, Akadémia Policajného zboru v Bratislave, Sklabinská 1, 83517, Bratislava, e-mail: monika.hullova@akademiapz.sk

zložík tak, aby bola vylúčená možnosť pokračovať v kriminálnom konaní, aby nenastal ešte výraznejší spoločensky nežiaduci následok.

1 Odhaľovanie a objasňovanie trestných činov

Pri rozpracovaní otázok odhaľovania a objasňovania (*dalej, ak nebude uvedené inak, len odhaľovania*) má význam učenie o kriminalite, skutkovej podstate trestného činu, a iných objektov tohto špecifického policajného poznávania. Je tomu tak preto, lebo príslušníci polície plnia úlohy v zmysle a rozsahu zákona, poznajú základné identifikačné vlastnosti objektu, ktorých existenciu odhaľovaním (*identifikáciou*) majú potvrdiť alebo vyvrátiť (*trestnoprávna kvalifikácia, ...*). Z praktického výkonu policajných činností vyplýva, že objekty odhaľovania môžu mať spoločenskú, prírodnú, technickú, unilaterálnu, multilaterálnu, resp. inú povahu. Sú to veci, ich časti, vlastnosti, konania, udalosti, opatrenia, úkony, subjekty, determinanty a ďalšie poznávané fenomény (*úказы, javy*). Spoločným špecifickým znakom v ich charakteristikách je ich vzťah k úlohám, ktoré sú v zmysle a v rozsahu právneho poriadku povinní plniť príslušníci polície. Túto skutočnosť uvádzame aj preto, lebo vlastnosti, stránky, aspekty alebo časti týchto objektov, nemusia byť stále. Nedajú sa charakterizovať jednou hodnotou. Môžu sa meniť, a teda nadobudnúť rôzne hodnoty. Z tohto hľadiska je možné ich chápať aj ako vlastnosti iných predmetov, všeobecnejšie ako premenné veličiny, teda ako parametre, do ktorých môžeme dosadzovať konkrétne hodnoty ich jednotlivých stránok. K týmto skutočnostiam je vhodné dodať, že každý – aj ten najjednoduchší objekt odhaľovania (*napríklad znak spôsobu páchania trestného činu, kriminalistická stopa, informácia, fakt*) má nekonečné množstvo stránok, vlastností a je spojený nekonečným množstvom vzťahov s inými objektmi. V praxi, to je hlavný dôvod, prečo objekt tohto špecifického poznania nemôže byť nikdy skúmaný ako celok v jeho nekonečnej rozmanitosti. Príslušníci polície v týchto procesoch z neho vydeľujú len niektoré jeho časti, vlastnosti a stránky, ktoré od ostatných nutne abstrahujú.

V konkrétnej syntéze, práve tieto skutočnosti majú osobitný význam pri zdôvodnení jednotlivých možností ich metodického poznania, napríklad v účelovo realizovaných procesoch odhaľovania trestných činov. Pri objektivizácii uvedeného je vhodné uviesť (*z poznania policajnej praxe*), že obsah postupu pri explanácii a projektovaní procesov odhaľovania trestných činov vyplýva z relatívne samostatného ontologického a gnozeologického charakteru týchto (*účelovo*) realizovaných policajných činností. Príslušníci polície tieto špecifické druhy poznania cieľavedome a systémovo orientujú najmä na identifikáciu znakov skutkovej podstaty trestného činu (*objekty poznania*). Takýmto postupom dosahujú zvýšenú úroveň modifikácie organizácie a riadenia pri realizácii týchto procesov a dosahovaní vytýčeného cieľa. Tým potvrdzujú platnosť dialektiky medzi poznávaným objektom a svojou činnosťou (*napríklad – poznať nepoznané*). Je tomu tak preto, lebo pri týchto formách poznávania prvé vyžaduje druhé, pričom určujúci činiteľ je vždy realizátor (*modifikátor – príslušník polície*). Osobitne sa to prejavuje pri vymedzovaní účelu a stanovovaní cieľa, ktoré predestinujú voľbu prístupu pri poznávaní trestných činov, ktoré sú zo zákona povinní plniť príslušníci polície. Tí o objekte poznania (*trestnom čine*) majú určité penzum vedomostí, ktorého dispozičný rozsah je predovšetkým determinovaný profesionálnou orientáciou (*v trestnom práve,*

kriminalistike, policajných vedách, ...), schopnosťou účelovo aplikovať teoretické poznanie, svoje alebo iné praktické skúsenosti a pod.

Z empirie je zrejmé, že príslušníci polície účelovou realizáciou procesov odhaľovania trestných činov:

- „*po línii jav – podstata*“ plnia úlohy spájané so skúmaním vymedzených objektov,
- „*po línii podstata – jav*“ vysvetľujú ich vznik a, existenciu.

Z načrtnutých téz je zrejmé, že odhaľovanie trestných činov, povahou svojho predmetu a svojim zázemím, v štruktúre policajného konania sa podstatne odlišujú od iných policajno-bezpečnostných činností. Túto skutočnosť využívajú odborníci pri charakterizovaní tejto činnosti do formy konkrétneho pojmu (*operacionalizácii termínov odhaľovania a objasňovania*). Na základe výstupov z rešerše k uvedenému dodávame, že (žiaľ) žiadny z týchto pokusov sa doposiaľ nepresadil – *nie je vedeckou obcou univerzálne prijatý*. Tento stav nie je však nami vykladaný v tom zmysle, že odborníci pri jej charakterizovaní nerešpektujú žiadane pravidlá a poriadok. Práve naopak, máme zato, že je vhodné názory týchto odborníkov vnímať ako impulz k ich štúdiu a výsledky tohto štúdia tolerantne, odborne a konštruktívno-kriticky rešpektovať.²

Sme presvedčení, že práve tento prístup k posudzovaniu názorov iných (zvýrazňujeme, *rešpektujúc paradigmy neopozitivismu – logický empirizmus, neofunkcionalizmu – teórie sociálnych činností a sociálnych systémov, systémový prístup*)³ nás oprávňuje charakterizovať tieto kategórie a následne výstupy z tejto činnosti subsumovať do tezauru predkladaného poznania. V týchto intenciách, v ďalšej časti tejto rozpravy termínom **odhaľovanie trestných činov** označujeme *procesuálnu činnosť, ktorú kompetentné orgány štátnej správy realizujú za účelom identifikácie doteraz nepoznaných znakov ich skutkovej podstaty a iných relevantných okolností, ktoré budú predmetom dokazovania*.⁴

(*Zistiť – kto? – subjekt, obeť, svedkovia; čo? – skutkové okolnosti*).

V podstate účelom realizácie procesov odhaľovania je príprava podkladov pre právnu kvalifikáciu presne vymedzenej epizódy kriminálneho správania a konania konkrétneho subjektu (*osobitne právne zodpovedného*).

Pre komplexnosť uvádzame, že termínom *objasňovanie* označujeme *proces, ktorého štruktúru tvorí systém prvkov, ktorých spoločnou vlastnosťou je aktívna (intencionálna) činnosť smerujúca k zisteniu neznámych informácií, ktoré je možné využiť pri určovaní vzťahu identifikovaného subjektu k odhalenému trestnému činu*.⁵

(*Prečo? – účel, motivácia; čo? – cieľ; kde?; kedy? a iné*).

2 PETRUSEK, M., MILTOVÁ, A. 1994. Sociologické školy, smery, paradigm, s. 24, 99.

3 Ich názory sú mimoriadne zaujímavé, ale konštrukčne nezapadajú v priamej väzbe do rámca poznania, ktoré je predkladané v obsahu tohto príspevku.

4 HULLOVÁ, M. et al. 2015. General Crime, s. 48.

5 HULLOVÁ, M. et al. 2015. General Crime, s. 48.

Z analogického výkladu týchto kategórií je zrejmé, že odhaľovanie a objasňovanie trestných činov je jednou z úloh, ktorú sú povinní plniť príslušníci polície a iné orgány štátnej správy, ak im to zákon ukladá.

Príslušníci polície (*subjekt poznávania*) účelovou realizáciou procesov odhaľovania predovšetkým ovplyvňujú fungovanie základných prvkov spoločenskej štruktúry. Ich pôsobenie na tieto prvky je vhodné vnímať, ako uspokojovanie potrieb bezpečnosti v konkrétnych spoločenských podmienkach. Je tomu tak preto, lebo pri realizácii týchto procesov plnia celý rad samostatných, avšak vzájomne zladených, logicky na seba nadväzujúcich a dopĺňajúcich úloh. Podstatu týchto úloh určuje definovaná (*vymedzená*) potreba, účel, cieľ a delegované možnosti súvisiace s využívaním kompetencií (*právomoc, zodpovednosť*) pri tomto systémovom poznávaní.

Napríklad impulzom pri vymedzovaní tejto potreby sú obvykle predpoklady, ktoré s prihliadnutím k známym okolnostiam sú využité pri vyslovení opodstatnenej domnienky, že subjekt „určitým konaním“ pácha, resp. spáchal trestný čin.

V syntéze tieto konštatácie potvrdzujú, že systémový obsah procesov odhaľovania je možné označiť termínom – „cesta od počiatočnej neznalosti k znalosti konkrétnej reality“, teda o poznávanie skutočnosti, objektu (*javu*) – *poznávacie činnosti, ktoré sú realizované za určitej situácie v konkrétnom čase a prostredí. To znamená realizáciu týchto činností determinujú rôzne faktory, ktoré vo vzťahu k týmto činnostiam vykazujú objektívny resp. subjektívny charakter.*

2 Všeobecná kriminalita – trestné činy všeobecnej kriminality

Nielen teória, ale aj prax potvrdzuje, že pre potreby metodiky odhaľovania trestných činov všeobecnej kriminality, termín „všeobecná kriminalita“ je potrebné vymedziť pokiaľ možno, čo najpresnejšie – *určiť identifikačné hranice, popísať vzťahy s ostatnými účelovo vytváranými klasifikačnými skupinami kriminality, stanoviť jednotlivé stupne rozvinutosti a pod.* Rozdielnosť a nepresné označenie tejto kategórie prináša metodologické a metodické problémy, a to najmä pri vzájomnej komunikácii u tých, ktorí sa touto problematikou zaoberajú, pri formulácii a uplatňovaní zákonov a v neposlednom rade, aj preto aby bolo možné zaraďovať všetky čiastkové poznatky (najmä o kriminálnom konaní) do presne definovaného celku.

„Čo je to všeobecná kriminalita?“, „Prečo a kým je tento zložený termín využívaný?“

Pri systémovom hľadaní odpovedí na takto formulované otázky je možné uviesť, že základom každej ľudskej činnosti je poznanie, ktoré je vytvárané účelovo s cieľom získať pravdivú predstavu o tom ktorom jave (*objekte*). Prejavuje sa v určitom vzťahu subjektu k javu (*objektu*) poznania (*poznávanie*). V procese stanovenia a rozvoja tohto vzťahu si poznávajúci subjekt poznávaný jav (*objekt*) osvojuje. Získava o ňom potrebné informácie, ktorých obsah a rozsah závisí od konkrétnych úloh poznania, postupov aplikácie metód

(v ich aplikačnom obsahu operácie) a prostriedkov v konkrétnej forme a pod. V tomto kontexte, zo zloženého termínu „všeobecná kriminalita“ vyplýva, že v prvom rade východiskom pri zodpovedaní tejto jednoducho sformulovanej otázky je vymedzenie kategórie, ktorá je označovaná termínom „kriminalita“.

Pre potreby tohto príspevku termínom „kriminalita“ označujeme *trestnú činnosť – súhrn pripravovaných, páchaných a spáchaných trestných činov – heterogénny (nehomogénny) spoločenský jav*. Tento jav sa skladá z mnohých prvkov, ktorých kriminálna relevancia sa odráža predovšetkým v samotných skutkoch, v ktorých sa vidí alebo predpokladá určitý trestný čin. Predovšetkým z dôvodu čiastočnej eliminácie negatívneho vplyvu heterogenity (je *evidentná pri skúmaní a hodnotení kriminality*) sú poznávané závislosti medzi jednotlivými zložkami prejavov tohto javu ako celku. To znamená, v súlade s potrebami teórie a praxe je abstrahovaním (*myšlienkovým spracovaním podstatných znakov*) kriminalita (*jav – objekt*) účelovo rozložená (klasifikovaná) na subobjekty (*druhy kriminality*). Pritom je akceptované, že sústava týchto subobjektov vytvára pôvodný celok – *kriminalitu*.⁶

Z výsledkov analýzy registrovaných trestných činov je zrejmé, že predovšetkým v policajnej praxi sú frekventovane poznávané trestné činy, ktorých javové a obsahové vlastnosti vykazujú charakter tzv. „všeobecnej kriminality“. Všeobecná kriminalita je mimoprávna kategória (*ontologická, gnozeologická*), ako termín je subsumovaný najmä do policajného a kriminologického tezauru.

Otázkou je: „Aké osobitné znaky (vlastnosti) je možné využiť pri vymedzovaní charakteristiky všeobecnej kriminality?“, resp. „Ktoré znaky sú využívané pri vymedzovaní charakteristiky trestných činov všeobecnej kriminality?“

Na začiatku nachádzania odpovedí na tieto otázky uvádzame, že doposiaľ v odbornej literatúre sme sa nestretli s pokusom o konkrétnejšie vymedzenie tejto kategórie. Považujeme to za určitý paradox, pretože odborná verejnosť označenie „všeobecná kriminalita“ využíva permanentne (*nielen vo vnútroštátnej komunikácii*) a nutne (*širokospektrálne*) potrebuje poznať identitu tohto spoločenského javu. Pri odstraňovaní tohto paradoxu sme dospeli k záveru, že dôvodov existencie tejto absencie, je celý rad. Osobitne si uvedomujeme, že vzhľadom na charakter páchaných a spáchaných trestných činov tohto druhu kriminality, je pomerne zložitá operacionalizovať túto kategóriu (*pojmom*). Túto zložitosť determinuje konkrétna realita. Z nej vyplýva, že do termínu všeobecná kriminalita je potrebné zakomponovať súhrn kriminálnych aktivít, ktoré vykazujú znaky skutkových podstát trestných činov s odlišným chráneným objektom a pod. Aj preto máme zato, že tieto skutočnosti potvrdzujú, že základný prístup pri tvorbe metodologickej kategórie „všeobecná kriminalita“ musí byť stotožnený s poznávaním, ktoré je realizované v jej zložitej interakcii s danou spoločenskou základňou. To znamená,

6 LISOŇ. M., HULLOVÁ, M. 2020. Klasifikácia kriminality, s. 59-80.

Pragmatický, účelový rozklad kriminality na jednotlivé druhy je evidentný najmä pri prijímaní legislatívnych, organizačno-riadiacich a strategicko-taktických policajných opatrení (aj v prípade účelovej realizácie procesov odhaľovania a objasňovania, kriminálno-policajného poznania).

jej poznávanie má predovšetkým prebiehať s prihliadnutím na spoločenské a až následne na iné podmienky.

Z praxe je zrejmé, že pri poznávaní spoločenských javov (v našom prípade všeobecnej kriminality) tento prístup je základným znakom vedeckého skúmania. Uvedené môžeme demonštratívne objektivizovať výstupmi, ktoré sme dosiahli systémovým skúmaním a zovšeobecnením informácií, ktoré charakterizujú proces vzniku, zmien a zákonitostí vývoja kriminality, jej jednotlivých druhov a foriem a pod. Z tohto poznania vyplýva, že v tomto procese majú trvalý charakter predovšetkým interakčné vzťahy v tej-ktorej spoločensko-ekonomickej formácii, v ktorých sa realizujú spoločensky prospešné činnosti a kriminalitou, ktorá ich svojou podstatou a prejavmi ohrozuje alebo poškodzuje. Z týchto dôvodov pri charakterizovaní metodologickej kategórie „všeobecná kriminalita“ navrhujeme využiť spoločné obligatórne znaky, typické javové a obsahové zvláštnosti vlastností konkrétnych trestných činov, ktoré umožňujú ich účelovo syntetizovať do obsahovej štruktúry tohto druhu kriminality. Tie sú označené termínom „všeobecná“. Zo sémantického výkladu prívlastku, ktorý je využívaný vo vzťahu k špecifikácii tohto druhu kriminality vyplýva, že (vo vedných disciplínach kategórie – všeobecná kriminalita) pre tento druh trestných činov sa predpokladá typický „všeobecný“ charakter ich javových vlastností a podstaty. Tie vymedzujú identitu odrazov, informácií, systémov, ktoré vznikajú konkrétnym konaním v jednotlivých štádiách pri páchaní trestných činov v určitých situáciách, pričom analogicky to platí aj pre charakteristiku ich subjektov. Máme zato, že v konkrétne vymedzenom systéme tieto vlastnosti je možné využiť nielen pri ich právnej kvalifikácii (*objekt, objektívna stránka, subjekt, subjektívna stránka*), ale aj pri ich klasifikačnom zatriedení týchto trestných činov v štruktúre kriminality.

Ak uvedené rešpektujeme, pri hľadaní odpovede už na nami položenú otázku, je možné konštatovať, že do systémového modelu metodologickej kategórie „všeobecná kriminalita“ je možné zatriediť trestné činy, ktorých znaky skutkovej podstaty sú definované univerzálne vymedzenými vlastnosťami. Z tohto hľadiska vlastnosti jednotlivých znakov skutkovej podstaty trestných činov všeobecnej kriminality sú vymedzené širokospektrálne, osobitne:

- týkajú sa všetkých (*subjekt, poškodený – obeť*), sú súčasťou spoločenskej väčšiny (bez výnimočného postavenia),
- ich objekty tvoria najdôležitejšiu, univerzálnu nevyhnutnú súčasť trestnoprávnej ochrany individuálnych ľudských a občianskych vzťahov (*ich dominancia je v systéme ochrany základných práv a slobôd evidentná*),
- univerzalitou, ktorá je evidentná v kriminálnych situáciách určených miestom a časom ich páchania a spáchania (*miesto, čas*),
- vymedzenými kompetenciami, miestnou a vecnou príslušnosťou pri zabezpečovaní ich poznania.

Trestné činy všeobecnej kriminality sú páchané a spáchané všeobecným (*univerzálnym*) subjektom, ktorým je fyzická osoba. V súvislosti s chráneným objektom, obeťou (*poškodeným*) týchto kriminálnych konaní, môže byť ktokoľvek, všeobecne na ktoromkoľvek mieste a v čase. Tzv. všeobecný aspekt, atribút trestných činov tohto druhu kriminality je

možné aplikovať aj na iné povinné a nepovinné znaky skutkovej podstaty, ktorými sú v Trestnom zákone (*platnom a účinnom*) kvalifikované.⁷

Z dosiahnutých výsledkov aplikovaného výskumu vyplýva, že načrtnutý prístup k vymedzeniu základnej charakteristiky všeobecnej kriminality je akceptovaný v policajnej praxi. Príslušníci policajnej praxe do štruktúry všeobecnej kriminality (*subsystém kriminality*) začleňujú *súhrn páchaných a spáchaných trestných činov násilnej, mravnostnej a majetkovej kriminality*. Táto klasifikácia, systematické triedenie trestných činov do týchto podskupín (*mimoprávne kategórie*) je konkrétne účelovo redukované v súlade potrebou policajnej teórie a praxe. Význam akceptácie tohto prístupu sa odráža najmä pri zabezpečovaní neodvratnosti trestného postihu za spáchaný trestný čin všeobecnej kriminality, na ktorom participujú príslušníci polície.

3 Multidisciplinárne skúmanie trestného činu

Kriminalitu – spoločenský, heterogénny jav, súhrn spáchaných trestných činov, ako objekt poznávania, skúma celý rad vedných disciplín. Pri jej skúmaní (*explanácii*) sú využívané multidisciplinárne a interdisciplinárne prístupy, a to najmä vo vzťahu k poznaniu trestného činu. Z týchto dôvodov, dominantné postavenie medzi týmito vednými disciplínami majú trestné právo, kriminológia, kriminalistika a policajné vedy (policajné teórie a výskum). Zjednodušene je možné uviesť, účelom tohto poznávania je vytvárať vhodné podmienky k zabezpečeniu kontroly kriminality (*k realizácii preventívnych a represívnych opatrení, vytvárať predpoklady pre zabezpečenie neodvratnosti trestného postihu za páchaný a spáchaný trestný čin*).

Základná charakteristika trestného činu je definovaná v trestnom práve, a to vo všeobecnej, ale aj konkrétnej podobe (*trestný čin – prečin, zločin, resp. ich jednotlivé skutkové podstaty*). Analýzou uvedených charakteristík a prístupov k ich právnej kvalifikácii je možné konštatovať, že veda trestného práva sa zaoberá predovšetkým myšlienkovým procesom rozhodovania, normatívnym vymedzením, výkladom a teoretickou štrukturálnou analýzou trestného činu, ako i procesnými predpokladmi a justičnými spôsobmi sledovania kriminality. Táto veda uvádza dogmaticky v platnosť politické zásady právneho štátu, v ktorom sú predovšetkým rešpektované demokracia, humanizmus a právo.

Podľa Slovenského trestného práva je jediným a výlučným základom trestnej zodpovednosti *de facto i de iure* trestný čin.⁸ *Pojem trestný čin je vymedzený ako protiprávny čin, ktorého znaky sú uvedené v Trestnom zákone, ak tento zákon neustanovuje inak.*⁹ Z uvedenej definície možno vyvodiť dve obligatórne podmienky, ktoré musia byť súčasne splnené. Je to protiprávnosť činu a znaky uvedené v Trestnom zákone, t. j. znaky skutkovej podstaty trestného činu.

⁷ HULLOVÁ, M. et al. 2015. *General Crime*, s. 60-67.

⁸ IVOR, J. a kol. *Trestné právo hmotné. Všeobecná časť*, s. 85.

⁹ Zákon č. 300/2005 Z. z. *Trestný zákon v znení neskorších noviel*, § 8.

Trestný čin, páchatela, obeť trestného činu a kontrolu kriminality (*viac menej zo spoločenských, právno-sociologických hľadísk*) skúma aj *kriminológia*. Vo všeobecnosti je možné konštatovať, že v rámci tejto vednej disciplíny, v účelovo vytvorených náukách, ide o analýzu javových reálnych foriem a okolností, ktoré súvisia so vznikom, vývojom a kontrolou kriminality v spoločnosti.¹⁰ Ako príklad je možné uviesť kriminologickú náuku – *etiológia*, ktorá skúma *kriminalitu ako hromadný jav, ktorý je síce súborom jednotlivých trestných činov, ale nie je ich prostým súčtom*. To znamená, že kriminologické skúmanie tohto javu sa teda úplne nevzťahuje na individuálne trestné činy (*osobitne na trestnoprávne konanie, kde sa dokázanie strohej príčinnej súvislosti medzi konaním a jeho dôsledkom nevyhnutne vyžaduje*).

Ďalšou kriminologickou náukou je *kriminologická fenomenológia*. V zjednodušenom vyjadrení, skúma, hodnotí a vysvetľuje charakteristické prejavy kriminality (*súhrn páchaných a spáchaných trestných činov*) na báze pôvodných podkladov vypovedajúcich o jej stave, úrovni, štruktúre a dynamike.

Kriminologické poznatky o javových stránkach kriminality sa využívajú pri rozmanitých komparáciách, napríklad historických (*vypovedajú o vývojových tendenciách a trendoch kriminality*), teritoriálnych (*medzinárodné, regionálne alebo miestne porovnania*), upozorňujú na vývojové, štruktúrne a iné anomálie (*prudké nárasty stavu, nápadne zmeny štruktúry kriminality*). Často sú podnetom na skúmanie príčin opísaných javov alebo skúmanie možností na ich kontrolu.

Fenomenológia kriminality je systémovo spätá s etiológiou kriminality, jej kontrolou a ďalšími súčasťami kriminológie.¹¹

Z výsledkov poznania policajnej praxe vyplýva, že širokospektrálne kriminologické poznanie nie je adekvátne využívané (napríklad výstupy kriminologického prognózovania). Príslušníci policajnej praxe sú povinní túto evidentne registrovanú rezervu využiť pri plnení úloh, ktoré vo forme právnych noriem im delegoval občan.

Pri poznávaní trestných činov významné východisko v danej súvislosti vykonala a vykonáva kriminalistika (*metodiky vyšetrovania vybraných druhov trestných činov a pod.*). K objektivizácii tejto skutočnosti je možné využiť jej orientáciu (*najmä v posledných rokoch*) na určitú unifikáciu základných pojmov a kategórií týkajúcich sa osobitostí poznávacieho procesu kriminalisticky významných udalostí. Dá sa povedať, že táto vedná disciplína vytvorila vhodný východiskový priestor pre orientáciu aj pre konštituovanie iných špeciálnych disciplín, najmä pre bezpečnostné vedy a v ich štruktúre policajné (*ich teórie*). Vzhľadom na svoju historickú a súčasnú vedecko-teoretickú akceptáciu, kriminalistika vytvára pre realizáciu odhaľovania trestných činov metodologický, metodický a technický aparát. V danom kontexte, samotná charakteristika *kriminalisticky významnej udalosti* upozorňuje na to, že obsah, ale najmä rozsah poznávania trestného činu, je vždy zhodný

¹⁰ Náukou rozumieme vedný útvar, ktorý nespĺňa všetky obligatórne požiadavky kladené na plnohodnotný vedný odbor, t. j. nemá presne definovaný predmet skúmania, nemá vypracovaný svoj kategoriálny aparát, systém používaných metód, systém teórie a pod., To však neznamená, že by nebol významnou súčasťou vedy.

¹¹ HOLCR, K. a kol. 2008. *Kriminológia*, s. 19.

predovšetkým s jeho skutkovými okolnosťami v trestno-právnom zmysle. Tieto okolnosti v podobe skutkovej podstaty daného trestného činu tvoria *de facto* aj samotný účel a cieľ kriminalistického poznávania. Avšak cesta k dosiahnutiu týchto mét je neraz veľmi zložitá a náročná. Empirické skúsenosti ukazujú, že v tomto procese sa subjektom kriminalistického poznávania (*odborník na kriminalistiku*) stavajú do cesty rôzne prekážky objektívnej i subjektívnej povahy, ktoré neraz vyvolávajú až určité pocity skepsy. Na strane druhej, možnosti poznatkov kriminalistiky a iných príbuzných špeciálnych disciplín (napríklad forenzných) a ich dôsledná realizácia vytvárajú akýsi gnozeologicky optimizmus. Podstata tohto optimizmu spočíva v tom, že existujú reálne cesty poznania každého trestného činu, ide iba o to, ako sa týchto možností poznávania odborníci na kriminalistiku (príslušníci polície) dokážu kompetentne zmocniť.

Kriminalisticky významná udalosť (kriminálny delikt) v danej súvislosti je charakterizovaný ako: *určitý dej (činnosť), proces, jav, ktorý sa stal v minulosti, prípadne ešte trvá, ktorého spoločensky negatívne následky vyžadujú, aby bol poznávaný a skúmaný kriminalistickými metódami a prostriedkami*. K uvedenému je vhodné dodať, že ak to okolnosti vyžadujú aj metódami a prostriedkami iných činností (*osobitne policajných – kriminálno-policajného poznania*). Základnou charakteristickou črtou tejto udalosti je, že vznikla v minulosti. To znamená, že kriminalistický pohľad (*poznanie*) na ňu má retrospektívnu povahu. Hlavným zmyslom tohto poznávania je, či daná udalosť bola spôsobená zavineným konaním konkrétnych osôb. V tomto kontexte potom prvkami, ktoré tvoria základnú štruktúru kriminalisticky významnej udalosti, sú:

- objekt, na ktorý je pôsobené (*napríklad určitý priestor – miesto, materiálne predmety, ľudia, zvieratá, ktoré sa v tomto priestore v inkriminovanom čase nachádzali*),
- pôsobiaci objekt, ktorý v miestnej a časovej súvislosti, priamym pôsobením – konaním, aktívnou činnosťou človeka alebo pôsobením prírodnej sily vyvolal zmeny na iných objektoch,
- povaha pôsobenia, v kriminalistickom zmysle slova chápaná ako pohyb vyvolaný určitým druhom energie (*mechanickej, chemickej, biologickej, sociálnej povahy a pod.*),
- zmeny, ktoré sa z kriminalistického hľadiska chápu ako zmeny štruktúry (*napríklad úbytok alebo prírastok materiálu – substrátu, zmeny formy a to tak v materiálnom prostredí a na materiálnych objektoch, ako aj vo vedomí ľudí*), ktoré sa prejavujú na objektoch, na ktoré bolo pôsobené, ako aj na pôsobiacich objektoch.

Rešpektujúc svoj špecifický predmet, *kriminalistiku pri poznávaní trestného činu, zaujímajú kriminalisticky relevantné znaky (stopy) trestného činu; súhrn týchto znakov sa v teórii nazýva kriminalistická charakteristika trestného činu*.

*Kriminalistická charakteristika trestného činu je popisom kriminalisticky relevantných vlastností trestného činu, t. j. takých vlastností, ktoré ovplyvňujú tvorbu stôp a kriminalistický proces poznania trestného činu.*¹²

12 ŠIMOŤEK, I. a kol. 1999. *Kriminalistika*, s. 360.

Z trestno-právneho, kriminologického a kriminalistického skúmania trestného činu vyplýva, že hlavným fenoménom jeho odhaľovania je práca s informáciami. Táto práca má celkom prirodzene preventívny a represívny aspekt a význam. Preto v záujme rýchlosti a efektivity tejto činnosti je vhodné, aby príslušníci polície v konkrétnom systéme skúmali a hodnotili:

- základné znaky skutkovej podstaty určitého druhu (*alebo konkrétneho*) trestného činu (*tie sú uvedené vo všeobecnej, ale najmä v osobitnej časti Trestného zákona*),
- kriminologické poznanie a kriminalistická charakteristika určitého druhu trestných činov, v ktorej dominujú znaky ako odrazové vlastnosti osoby páchatela, účastníkov na spáchaní trestného činu, poškodeného a predmetov, ktoré v tejto súvislosti používali.

Otázkou však je: „Či je to pre potreby odhaľovania trestných činov, ktoré realizujú príslušníci polície, postačujúce?“ Naša odpoveď na takto sformulovanú otázku je jednoznačná: „NIE“. Pri zdôvodňovaní tohto stanoviska konštatujeme, že súčasná kvantitatívna a kvalitatívna úroveň foriem trestnej činnosti stále nepriaznivejšie ovplyvňuje situáciu na úseku ich odhaľovania. Skutkovou povahou zložitých trestných činov, napríklad hromadných, pokračujúcich, trvajúcich – páchaných nepretržite aj niekoľko rokov, páchaných subjektmi kriminálnych skupín, neraz presahujúcich aj teritória štátov, so sofistikovaným akcentom vytvárajú veľmi zložitú kriminálno-polícijskú situáciu (*spravodajské, operatívne, vyšetrovacie, ...*). Prax potvrdzuje, že pôsobenie všetkých uvedených momentov výrazne sťažuje odhalenie príčin a zákonitostí, ktorými sa riadi vývin existencie a funkcionality poznávaného objektu – *systém kriminálneho konania*. V konkrétnej syntéze uvádzanú realitu príslušníci polície akceptujú. Uvedomujú si, že komplikovanosť gnozeologického prístupu v procesoch odhaľovania a objasňovania trestných činov spôsobujú najmä:

- špecifická zložitosť a značná variabilnosť ich prvkov (*subjektom trestného činu je človek, ..., poznávanie rozličných vlastností ľudí, najmä psychických, teda javových, ktoré sa vymykajú bezprostrednému pozorovaniu a meraniu*),
- ich retrospektívne poznávanie – nie je dostupný priamemu a systematickému pozorovaniu (*výnimkou môže byť aplikácia kompetencií, ktoré vyplývajú z právnej, organizačnej – riadiacej a taktickej regulácie operatívno-pátracej činnosti – ďalej len OPČ*),
- skúmanie a hodnotenie ich prvkov na základe subjektívne sprostredkovaných hodnôt a interakcií, najmä vzťahov človeka ako subjektu (*aj potenciálneho trestného činu k inému človeku (poškodený, obeť), resp. k spoločenstvu, spoločnosti*),
- skúmanie a hodnotenie ich prvkov prebieha v konkrétnom prostredí (*sociálnom*),
- latencia príčin, podmienok vzniku, existencie a zániku prvkov kriminálneho konania (*genéza ich existencie*),
- aktivita ich subjektov, ktorí sú súčasťou spoločnosti, v ktorej je páchaný trestný čin, a pod.

Z týchto dôvodov presadzujú gnozeologický optimizmus, že páchané a spáchané trestné činy sú plne poznateľné. Platnosť uvedenej konštatácie je evidentná najmä za predpokladu, že pri ich odhaľovaní využívajú adekvátne, praxou a teoretickou explanáciou overené zdôvodnené postupy a prostriedky. Pri naplňovaní účelu a dosahovaní cieľov tohto poznávania vychádzajú z:

a) Ideálnej obsahovej štruktúry modelu (*znaky skutkovej podstaty trestného činu, ktorý sa najviac približuje povahe udalosti*), ktorý je vytvorený množinou faktov alebo informácií o javových vlastnostiach a o podstate objektu, dokazujúcich jeho samotnú existenciu (*udalosti, napríklad povaha spoločensky škodlivého následku, existencia osôb so statusom poškodeného, svedka, páchatela alebo účastníka tejto udalosti, existencia zmien v podobe materiálnych stôp, existencia ďalších príznakov alebo indikátorov*).

b) Reálnych zdrojov informácií (*nositelia informácií o relevantných skutočnostiach danej udalosti, prejavujúcich sa v reálnom materiálnom prostredí a vo vedomí určitých osôb*), ktoré im umožňujú zisťovať a získavať informácie a fakty potrebné na poznanie a riešenie danej udalosti. Poznanie obsiahnuté v týchto zdrojoch sú združenou informáciou. Tá je rozložená podľa okolností, buď v jednom nositeľovi (*napríklad poškodený má vytvorený subjektívny obraz o udalosti alebo jej sekvenciách, ale súčasne môže byť objektom – nositeľom, napríklad biologických, mechanoskopických stôp a pod.*), alebo informácia o jednej skutočnosti je rozložená na viaceré objekty (*napríklad daktyloskopické, trasologické odtlačky páchatela na všetkých premetoch, s ktorými prišiel do styku*). V týchto intenciách je možné uviesť, že pre príslušníkov polície práve tieto zdroje vytvárajú reálne možnosti zmocnenia sa relevantných faktov (*o faktoch je možné v danej súvislosti hovoriť až vtedy keď subjekt poznávania vyčlení uvedené skutočnosti a informácie o nich z daného zdroja, a zrozumiteľným i zákonným spôsobom ich zadokumentuje (zafixeje) a identifikáciou určí ich príslušnosť a aktuálny význam k poznávanej udalosti*). Týmto spôsobom doteraz „potenciálnu“ informáciu (fakt) pretransformujú na informáciu „aktuálnu“ a pri dodržaní trestno-procesných postupov na „dôkaz“.

c) Výstupných informácií z analytickej činnosti – (*syntéza*) z analýz (*iných logických operácií*) rôznych druhov informačných sietí (*zdrojov, napríklad informačných systémov*), kriminálno-policiajnej situácie a pod.¹³

Pri objektivizácii uvedeného uvádzame, že na začiatku odhaľovania spravidla vždy existuje informačný deficit o povahe a charakteru poznávanej udalosti (v ktorej sa vidí alebo predpokladá páchaný, resp. spáchaný trestný čin). Pri postupnom odstraňovaní tohto informačného deficitu významnú a nezastupiteľnú funkciu plní najmä OPČ. Z policiajnej praxe je zrejmé, že pri odhaľovaní trestnej činnosti a zisťovaní ich páchatelov sa poznávací proces odvíja vo väčšine prípadov retrospektívne, od zistenia následkov k príčinám, ktoré ich vyvolali. OPČ tvorí určitú výnimku, pretože jej účelovo realizovanými procesmi môže byť trestný čin a s ním súvisiace okolnosti, odrážané aj v prítomnosti. Napríklad k uvedenej kriminálno-policiajnej situácii dochádza pri neutralizácii zamýšľanej a pripravovanej trestnej činnosti (*identifikovanie indikátorov a pod.*), pri rozkladaní kriminálnych skupín (*organizovaných, zločineckých, extrémistických, teroristických*), v rámci operatívnej kontroly (*dohľadu*) nad vyčlenenými objektmi (*subjektmi*), miestami odbytu hodnôt pochádzajúcich z trestnej činnosti a pod. Prax permanentne potvrdzuje, že tieto situácie je možné riešiť len v prípade získania aktuálnych informácií (*relevantného poznania*) a ich následnom využití pri realizácii konkrétneho opatrenia, úkonu kompetentným štátnym orgánom

13 Tieto skutočnosti potvrdzujú, že v procese odhaľovania nie je možné spochybniť význam poznávania trestných činov trestným právom, kriminológiou, kriminalistikou, a inými vednými disciplínami. Z praxe je zrejmé, že práve výsledky týchto poznaní majú osobitný význam aj pre realizátorov spravodajskej a OPČ.

(službou). Vzhľadom na účel a konkrétny obsah procesov OPČ, sú dôležitým článkom v sústave opatrení, ktoré prijíma štát k ochrane právneho poriadku a zákonnosti.¹⁴ Osobitne jej realizáciou je možné dosiahnuť zníženie úrovne anonymity prostredia, v ktorom sa pohybuje potenciálny páchatel'. Z empirického poznania vyplýva, že pre zabezpečenie metodického prístupu pri poznávaní trestného činu je vhodné, ak príslušníci polície využívajú vypracované *modelové typové kriminálne charakteristiky trestného činu*.

*Kriminálna charakteristika trestného činu je definovaná takými vlastnosťami, ktoré ovplyvňujú jednak vznik informácií a faktov o formách trestnej činnosti, ako aj účelovo realizované procesy pri ich poznávaní a využívaní.*¹⁵

V jej obsahu sú zastúpené znaky trestno-právnych, kriminologických, kriminalistických a iných charakteristík trestného činu, výstupy analýz kriminálno-polícajných situácií, transfery určitých informačných systémov, zovšeobecnené skúsenosti pracovníkov operatívnych zložiek polície a pod. Dá sa povedať, že ide v podstate o najbohatší a najaktuálnejší metodicky informačný obsah spracovaný pre účely odhaľovania trestných činov (*ale aj prevencie a vyšetrovania*). Z hľadiska potrieb odhaľovania a objasňovania kriminálnu charakteristiku trestného činu (*systémový model*) predovšetkým tvoria:

- typické formy páchania trestnej činnosti (*skutková podstata, štádiá, trestná súčinnosť*),
- typické situácie v čase páchania trestného činu,
- typické vlastnosti potenciálneho páchatela (*pohlavie, vek, vzťah k miestu udalosti, intelektuálna vyspelosť, odbornosť, kriminálna minulosť (skúsenosť) a pod.*),
- účel kriminálneho konania, sledované ciele páchatel'ov,
- motivácia a motívy páchania daného druhu trestných činov,
- typické spôsoby správania sa potenciálneho páchatela (*pred, v priebehu a po spáchaní trestných činov*),
- povaha a osobitosti správania sa obete (*pred, v priebehu a po spáchaní trestných činov*),
- typické reálne, analytické a transferové (*apriórne*) informácie,
- osobitosti impulzov (*podnetov a indikátorov*) odhaľovania a objasňovania určitého druhu trestných činov a spôsoby ich identifikácie a preverovania,
- typické kriminálno-polícajné (*napríklad operatívne*) situácie,
- osobitosti tvorby a previerky operatívno-pátracích verzií, plánovania a organizácie odhaľovania trestných činov a zisťovania ich páchatel'ov,
- osobitosti typických počiatočných a následných opatrení a úkonov v procese odhaľovania trestných činov a zisťovania ich páchatel'ov,

¹⁴ Základnou vlastnosťou týchto postupov je práca s informáciami. Sú to informácie predovšetkým z ekonomického sektora (o pohybe peňazí a tovaru, daňové podklady, zámery), ďalej informácie pochádzajúcich predovšetkým z okruhu kriminálnej skupiny (o hierarchickej štruktúre organizácie, najdôležitejších osobách, stykoch, informácie o pohybe a kontaktoch určitých kľúčových osôb doma i v zahraničí, o ich hobby, zvykoch, štýle života) a iné.

¹⁵ LISOŇ, M. 2016. *Odhaľovanie trestných činov všeobecnej kriminality*, s. 76 a násl.

- typické dôkazy, vykonávanie dokazovania,
- osobitosti prevencie metódami a prostriedkami OPC a pod.

Zhromažďovanie faktov a informácií o komponentoch tohto systémového modelu, ich nepretržitá aktualizácia, spracovanie a transfery vytvárajú určitú sumu východiskových informácií o tzv. *predpolí* odhaľovania trestných činov (*kriminality*). Zabezpečovanie tohto „*informačného manažmentu*“ pre reálne potreby odhaľovania sú povinní vykonávať všetci príslušníci a pracovníci polície na jednotlivých stupňoch riadenia a v prípade potreby – účelovo zriadené koordinačné centrum. Tieto subjekty pri plnení tejto úlohy osobitnú pozornosť venujú poznávaniu znakov (*komponentov*), ktoré určujú identitu spôsobu páchania trestného činu:

- intelektuálna príprava činu páchatelom, plánovanie, organizovanie a vykonanie,
- typovanie objektu napadnutia,
- nadväzovanie kontaktov s napadnutým objektom,
- príprava vhodných prostriedkov k spáchaniu trestného činu (*nástroje, zbrane, dopravné a komunikačné prostriedky, ...*),
- vytváranie vhodných podmienok uľahčujúcich spáchanie činu,
- prípravné vytváranie alibi,
- nadväzovanie kontaktov so spolupáchateľmi,
- spolupráca so spolupáchateľmi pri príprave činu,
- príprava prístupových a únikových ciest,
- príprava úkrytov,
- poznávanie objektu a predmetu záujmu (*režim, ochrana, dovolená manipulácia a pod.*)
- vytváranie vhodných zámienok a legiend, uľahčujúcich nadväzovanie styku s napadnutým objektom a uľahčujúcim vstup na miesto činu,
- inscenácie v štádiu prípravy,
- voľba predmetu útoku,
- voľba lokality a miesta trestného útoku,
- voľba doby spáchania činu,
- využitie vzťahu páchatela k lokalite a miestu napadnutia, predmetu záujmu, poškodenému,
- využitie postavenia medzi občanmi a v spoločnosti, jeho zneužívanie,
- využitie vhodných podmienok k spáchaniu trestného činu,
- spôsob príchodu do priestoru (*lokality*) a na miesto činu,
- ničenie stôp na trase príchodu,
- spôsob prekonania prekážky (*odporu*),
- potreba a spôsob využívania prostriedkov (*nástrojov, zbrane – ozbrojený páchatel, ...*),
- spôsob konania páchatela bezprostredne pri realizácii kriminálnej aktivity (trestnom útoku),
- potreba spolupráce a spolupráca so spolupáchateľmi pri páchaní (komunikácia, ...),

- ochrana pred vyrušením a odhalením,
- správanie sa páchatela na mieste činu (*istota, doba, intelekt, zručnosť, kriminálna skúsenosť, a pod.*),
- sprievodné správanie sa páchatel na mieste činu (*spi, konzumuje jedlo, alkohol, fajčí, vykonáva osobnú potrebu, a pod.*),
- reakcie páchatela na vyrušenie (*odhalenie jeho prebiehajúceho kriminálneho konania*),
- nakladanie s predmetom útoku (*napríklad záujmu*),
- spôsob odchodu z miesta činu,
- ničenie stôp na trase odchodu,
- nakladanie s použitými prostriedkami po spáchaní činu,
- dodatočný návrat páchatela na miesto činu,
- pokračovanie v páchaní trestného činu (*séria, kriminálna prognóza*), recidíva,
- dodatočné vytváranie alibi,
- inscenácia, fingovanie po spáchanom čine,
- spolupráca a komunikácia so spolupáchateľmi, resp. inými subjektmi (*priekupník, objednávateľ, ...*),
- ukrývanie sa apod.

Z tohto neukončeného výpočtu je zrejmé, že tieto znaky predstavujú mnohotvárne javy, integrujúce aktivity motorickej a psychickej povahy určitých subjektov. Niektoré z týchto komponentov sú po obsahovej stránke vymedzené pomerne presne a zahrňujú v sebe len úzky okruh aktivít. Naproti tomu vymedzenie niektorých komponentov je značne vágne a zahrňuje v sebe pomerne rozsiahlu a rôznorodú činnosť. Za dôležité je však možné označiť, že systémové vnímanie týchto komponentov vo vzťahu k odhaľovaniu a objasňovaniu vykazuje konkrétnu pragmatickú relevanciu. Prax potvrdzuje, že v procese odhaľovania a objasňovania tento prístup príslušníkom polície (*realizujúcim odhaľovanie a objasňovanie*) umožňuje:

- konkrétne vymedziť objekt a predmet tohto špecifického poznávania,
- vykonávať analýzu objektu poznávania,
- určiť existenciu alebo absenciu identity týchto aktivít,
- určovať následnosť a iné interakcie medzi týmito aktivitami a navonok,
- začleňovať tieto aktivity do jednotného celku,
- určovať taktiku a metodiku poznávania a pod.¹⁶

Úlohou príslušníkov polície je poznávať trestné činy – kriminalitu, a tým vytvárať účinné opatrenia k zabezpečeniu jej kontroly.

¹⁶ MUSIL, J. 1982. *Způsob páchaní trestné činnosti a jeho kriminalistický význam*, s. 68.

Záver

Kriminálna charakteristika predstavuje významný poznávací prostriedok, ktorý príslušníci polície využívajú pri odhaľovaní trestných činov, napríklad pri myšlienkovom modelovaní vlastností neodhaleného trestného činu, resp. možných aktivít a vlastností o nezistených subjektov trestného činu a pod. Osobitne poznanie o kriminálnej charakteristike využívajú najmä pri odhaľovaní tzv. sofistikovaných trestných činov (*kriminality*).

Informácie o kriminálnej charakteristike trestného činu a v jej obsahu o kriminalisticky relevantnej udalosti, majú význam aj pri vytváraní evidenčných a informačných systémov, ktoré predstavujú pre príslušníkov polície dôležitý nástroj pri plnení stanovených úloh. Podobne je možné načrtnúť význam tohto poznania aj pre kreovanie teórií v bezpečnostných vedách, v ktorých sú systémovo sumarizované praktické skúsenosti zo zabezpečovania kontroly kriminality. Na základe takto získaného poznania sú policajnými teóriami spracované konkrétne metodiky odhaľovania trestných činov, napr. všeobecnej kriminality. V neposlednom rade, vedeckým skúmaním vlastností kriminálnej charakteristiky je vytváraná informačná báza pre prognózovanie kriminality. Jeho výsledky sú využívané pri určovaní stratégie kontroly kriminality a pod. Z tohto konštatovania vyplýva, že prakticky a teoreticky význam poznania (modelovania) kriminálnej charakteristiky je širokospektrálny.

Literatúra

- HOLCR, K. a kol. 2008. *Kriminológia*. Bratislava : Wolters Kluwer (IURA Edition). 2008. 403 s. ISBN 978-80-8078-206-1.
- HULLOVÁ, M. et al. 2015. *General Crime*. Bratislava : Akadémia PZ v Bratislave. 2015. 220 s. ISBN 978-80-8054-654-0.
- IVOR, J. a kol. 2021. *Trestné právo hmotné I. Všeobecná časť*. Bratislava : Wolters Kluwer (IURA Edition). 2021. 560 s. ISBN 978-88-0571-0407-0.
- LISOŇ, M., HULLOVÁ, M. 2020. Klasifikácia kriminality. In *Policajná teória a prax*. 2020, roč. 28, č. 1, s. 59-80.
- LISOŇ, M. 2016. *Odhaľovanie trestných činov všeobecnej kriminality*. 1. vyd. Bratislava: Akadémia Policajného zboru, 2016, 248 s. ISBN 978-80-854-673-1.
- MUSIL, J. 1982. *Způsob páchání trestné činnosti a jeho kriminalistický význam*. Praha: Univerzita Karlova v Praze. 1982. 287 s.
- PETRUSEK, M., MILTOVÁ, A. 1994. *Sociologické školy, směry, paradigmata*. Praha: Sociologické nakladatelství v spolupráci se Sociologickým ústavem AV ČR. 1994. s. 252.
- ŠIMOVČEK, I. a kol. 1999. *Kriminalistika*. 2. nezmenené vydanie. Bratislava : Akadémia PZ, 1999. s. 660. ISBN 80-8054-117-5.
- Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších novel.*

Prevenca delikvencie a kriminality mládeže

ZUZANA MARCINEKOVÁ, LADISLAV ŠIMON¹

Abstrakt

Cieľom odborného článku je analýza sociálno-patologických javov, delikvencie a kriminality detí a mládeže, možnosti prevenčnej práce v prostredí Základných a Stredných škôl. Článok pojednáva o súčasnom stave v oblasti danej problematiky, stručne vymedzuje základnú terminológiu, venuje pozornosť sociálno-patologickým javom, ich formám a príčinám u žiakov základných škôl a študentov stredných škôl, ako i nedostatočnému právnenému povedomiu mladistvých páchatelov. Zameriava sa na aktuálne európske dokumenty v oblasti prevencie delikvencie a kriminality mládeže a legislatívne východiská systému školskej prevencie. Dôraz je kladený na samotný systém školskej prevencie, jej formy a jednotlivé zložky, ktoré na prevencii participujú. Neopomína možnosti skutočne širokého využitia jednotlivých vyučovacích predmetov, pre prierezovú tému akou je prevencia delikvencie a kriminality.

Kľúčové slová

sociálno-patologické javy, delikvencia a kriminalita mládeže, prevencia, škola

DOI <http://dx.doi.org/10.37355/fvpk-2025/ZC-09>

Úvod

V rámci odborného seminára zameraného na prevenciu delikvencie a kriminality mládeže, sa spoluautorka Zuzana Marcineková mala príležitosť, za prísnych bezpečnostných opatrení, navštíviť Ústav na výkon trestu odňatia slobody pre mladistvých v Sučanoch.

Mladí ľudia, podľa veku sotva za prahom detstva, v sivo-modrej uniforme, zoradení a v pozore zo smútkom a otázkou v očiach. Stáli v miestnosti, kam sa na nich prišlo pozrieť tridsať odborníkov z oblasti pedagogiky a psychológie. Stretnutie netrvalo dlho, ale stačilo na to, aby si kolegovia medzi nimi našli niekdajších žiakov. V diskusii s vedením zariadenia, ktorá, treba priznať, bola veľmi zaujímavá a podnetná, sa zúčastnení dozvedeli, že sa tu stretávajú rodiny. Nie návštevy, ale otec a syn ako väzni. Prídu, odpykajú si svoj trest, pokúsia sa vrátiť do života (alebo ani nie) a opäť sa vrátia do väzenia. Je to večný kolotoč, z ktorého sa nie každý môže alebo chce vymaniť.

Počas autorkinej odbornej praxe mala táto možnosť pracovať s deťmi a mládežou, ktoré si vyžadovali rôznu starostlivosť. Boli to malé len trojročné deti, ktoré si pre závažnosť

¹ PaedDr. Mgr. Zuzana Marcineková, Súkromná základná škola, Lazovná 6, Banská Bystrica, špeciálny pedagóg, e-mail: marcinekovaz@gmail.com
plk. v.v. Ing. Ladislav Šimon, PhD., kadémia Policajného zboru v Bratislave, Katedra vyšetrovania, e-mail: ladislav.simon@akademiapz.sk

svojho postihnutia vyžadovali absolútnu starostlivosť a bolo možné im poskytovať iba stimulačné programy na rozvoj zmyslov. Deti, ktoré boli schopné vzdelávania s veľkou dávkou tvorivosti zo strany učiteľa, ale i deti a mládež schopná vzdelávania v tradičnom zmysle. Žiaci s poruchami správania, zo sociálne znevýhodneného prostredia, o ktorých je zrejmé, že prežívajú za múrmi nápravnovo-výchovného zariadenia. Každý pedagóg sa musí zamyslieť nad tým čo mohol urobiť lepšie, tak aby sa tam tieto deti nedostali. Na strane druhej je ale na mieste hnev. Ten veľký počet mladých ľudí by mal za iných okolností byť platnou súčasťou spoločnosti a podieľať sa na jej rozvoji a fungovaní. Miesto toho, si väčšina sama vybrala cestu, ktorou sa rozhodli ísť a hoci mnoho z nich malo vytvorené podmienky na kvalitný a plnohodnotný život, ktorý je v súlade s morálnymi a právnymi zásadami, ony šli opačne. Každý jednotlivec (pokiaľ mu jeho intelektuálna úroveň dovolí) je schopný sa rozhodnúť ako sa bude správať a ako bude konať. Stovky mládeže sú dnes v reedukačných, diagnostických domovoch, ktoré sú už len na krok od Ústavu pre výkon trestu pre mladistvých a hoci si v ňom dopĺňajú vzdelanie a pracujú, Slovenskú republiku stoja nemalé finančné prostriedky, ktoré by mohli byť využité aj inak. Čo teda môžeme z nášho miesta v škole urobiť? Škola ako hlavná zložka prevencie sociálno-patologických javov zdá sa na tento problém sama nestačí.

1 Metódy a formy prevencie delikvencie a kriminality mládeže

V oblasti riešenia prevencie delikvencie a kriminality mládeže je potrebné mať na pamäti, že každý jednotlivec je individuálna osobnosť so svojimi špecifickými danosťami a možnosťami. Počas vývinu človeka už od dieťaťa, sa mení jeho správanie a postoj k sebe samému a k svojmu okoliu a autorite. Prvou cudzou osobou, s ktorou prichádza do kontaktu čo by s autoritou je učiteľ/ka v predškolskom zariadení. Už v tomto období dochádza k prvým zmenám a prejavom vzdoru a odmietaniu, čo je však celkom normálne. Postupne sa do života dieťaťa a mladého človeka dostáva viacero autorít, ako učiteľ, vychovávateľ, lekár, ale i vrstovníci. Postoj a vzťah k jednotlivým osobám sa môže meniť a ako uvádza Ušiak, G. a kol., tieto sú dynamické a kedykoľvek sa môžu vyostriť, resp. viesť ku konfliktu [Ušiak, G. et al. 2016].

Pri koncipovaní preventívnych programov je nevyhnutné, brať do úvahy všetky možné faktory vrátane miesta, času, problémov, ktoré aktuálne škola rieši, ale i záujmy a možnosti ich realizácie.

Koordináciu prevencie sociálno-patologických javov a teda delikvencie a kriminalitu zastrešuje Rada vlády Slovenskej republiky pre prevenciu kriminality a garantom výchovno-preventívnych aktivít je Prezídium Policajného zboru SR.

Oddelenie prezídia Policajného zboru, ktoré je poverené riešením prevencie má za úlohu:

- koordinovať aktivity jednotlivých oddelení komunikácie a prevencie na úrovni krajských riaditeľstiev a skupiny prevencie vnútorného odboru na okresných riaditeľstvách vo sfére prevencie kriminality,

- spracovať stratégiu prevencie kriminality a inej protispoločenskej činnosti v pôsobnosti PZ,
- zabezpečiť koordináciu postupu organizačných zložiek prezídia pri plnení úloh v oblasti prevencie kriminality,
- vypracovať odborné stanoviská a posudky z oblasti prevencie,
- pripraviť základné dokumenty pre rozhodovanie Rady vlády SR,
- zabezpečiť v rozsahu pôsobnosti poskytovanie informácií podľa zákona č. 211/2000 Z. z. o slobodnom prístupe k informáciám a o zmene a doplnení niektorých zákonov,
- participovať na tvorbe a prevencii programov kriminality [Ušiak, G. et al., 2016].

Škola pri plánovaní preventívnych aktivít spolupracuje s PZ SR a preventistami, čím sa zúčastňuje špeciálnych projektov prevenčnej práce, ktorí prioritne zodpovedajú za efektívne vedenie preventívnych aktivít zo strany PZ SR. V Banskobystrickom kraji bola využitá pomoc preventistu z Okresného riaditeľstva Policajného zboru vo Zvolene a úspešne. Svojim prístupom ku žiakom a spôsobom vysvetľovania, žiakov zaujal a ešte nasledujúce dni bolo možné z daného zážitku čerpať v diskusiách. Zároveň poskytol materiál v podobe pracovných listov Detská policajná akadémia, informačného materiálu v podobe brožúr Nikto nie je na predaj, Bez informácií sa stávaš otrokom a i.

Prevencia sociálno-patologických javov sa z hľadiska štádia vývoja kriminálneho problému a podľa okruhu osôb, ktorým je určená, člení na primárnu, sekundárnu a terciálnu. Podľa slov Emmerovej I., škola ako profesionálna inštitúcia zabezpečuje predovšetkým prevenciu primárnu, avšak vzhľadom na veľký výskyt problémového správania, rovnako sekundárnu (Emmerová, I., 2014. In.: Babicová J., 2016).

Primárna prevencia pokrýva najmä vzdelávacie, výchovné a voľnočasové aktivity, osvetové a poradenské činnosti určené širšiemu okruhu osôb. Kamarášová L., zdôrazňuje, že primárna prevencia predstavuje priestor, v ktorom vhodne pripravený pedagóg môže kvalifikovane a efektívne pôsobiť, ovplyvňovať svojich žiakov a študentov na pozitívne správanie v zmysle podpory somatického, psychického a sociálneho vývoja (Kamarášová, L., 2009. In.: Babicová, J., 2016). Realizuje teda aktivity, ktoré podporujú zdravý telesný, psychický, intelektuálny ale i sociálny vývoj s dôrazom na upevnenie návykov podporujúcich zdravý životný štýl. Škola má možnosti na realizáciu prevencie v rôznych formách. Hroncová J., v tejto súvislosti uvádza: „Ide najmä o využitie preventívneho potenciálu vyučovacieho procesu, špeciálnych projektov prevenčnej práce, príležitostných preventívnych činností ako sú besedy s odborníkmi, využívanie filmov a iných médií, názorná agitácia, športové a kultúrne podujatia, kvízy a pod.“ (Hroncová, J. et al, 2014, 257s.).

Vhodnou formou je i zapájanie sa do súťaží či už literárnych alebo výtvarných, ktoré svojou témou nesú posolstvo za boj proti šikanovaniu, proti toxikománii, násilii či vo všeobecnosti za zdravší životný štýl, empatiu a pozitívne sociálne správanie. Účinok týchto aktivít je rôzny a závisí na mnohých faktoroch. Súhlasíme s Emmerovou, I., že efektívnymi sú najmä kontinuálne a komplexné programy a interaktívne programy, ktoré pomáhajú deťom zvládať sociálny tlak, konfliktné situácie, učia ich sociálnej komunikácii, a zvyšujú

odolnosť voči stresu a úzkosti, zvyšujú sebavedomie a schopnosť odmietat návykové látky (Emmerová, I., 2014).

Pozornosť by školy mali venovať najmä záujmovej činnosti, ktorá poskytuje priestor na využitie aktivít, ktoré žiaci a študenti robia radi a ochotne, pretože v nich nachádzajú spokojnosť z vlastnej realizácie. Je potrebné dbať na predchádzanie spoločensky nežiadúceho správania pozitívnym príkladom a poskytnutím možností na sebarealizáciu a neuchyľovať sa k nátlaku či zastrašovaniu, čo v konečnom dôsledku nie je efektívne. Základom primárnej prevencie je okrem školy a jej odborníkov i rodina, komunity a spoločnosť ako taká.

Sekundárna prevencia sa zameriava na konkrétnejšiu skupinu osôb, u ktorých je riziko vzniku patologického správania výrazne väčšie, resp. sa už vyskytlo. Ide o osoby, ktoré majú vyššiu predispozíciu stať sa páchatelmi alebo obeťami trestnej činnosti, či inej protispoločenskej činnosti – závislosť, záškoláctvo, šikanovanie, patologické hráčstvo, vandalizmus a i. (Juhásová, A., Debnáriková, K., 2016).

Terciálna prevencia už nie je v kompetencii škôl, ale realizuje sa resocializáciou osôb, ktoré sa dopustili trestného činu, alebo na ktorých bol trestný čin, alebo iný protispoločenský čin spáchaný. Jej cieľom ako uvádza Ušiak, G., je udržanie už dosiahnutých výsledkov intervencií, ktoré už boli realizované a rekonštrukcia nefunkčného sociálneho prostredia a pomoc opätovne sa začleniť do spoločnosti (Ušiak, G. et al. 2016).

Z hľadiska štruktúry prevenciu delikvencie a kriminality možno klasifikovať na sociálnu, situačnú a viktimáčnú.

Sociálna prevencia sa zaoberá prevenciou prejavov všetkých druhov kriminality a iných protispoločenských aktivít. Realizuje sa vo vzťahu k deťom, mládeži, rodine i verejnosti, jednotlivcom v penitenciárnej a postpenitenciárnej starostlivosti s dôrazom na ovplyvňovanie sociálnej integrácie. Juhásová, A., Debnáriková, K. ju popisujú ako mobilizáciu zdrojov potrebných k tomu, aby sa človek nestal páchatelom trestnej činnosti, alebo aby v nej ďalej nepokračoval (Juhásová, A., Debnáriková, K., 2016).

Ušiak G. a kol., vidia jej podstatu vo vytváraní priaznivých spoločenských podmienok v sociálnej, kultúrnej, ekonomickej a výchovno-vzdelávacej oblasti, ako i rozvoja duchovnej stránky života, jej úrovne a humanizácie [Ušiak, G. et al. 2016].

Situačná prevencia sa orientuje najmä na ochranu verejného poriadku, bezpečnosť života, zdravia a majetku ľudí. Jej aktivity majú základ v poznaní o frekvencii, mieste a konkrétnom druhu kriminality, pričom za cieľ stanovujú minimalizovať práve tieto faktory či podmienky pre kriminalitu. Podstatou je skomplikovať potencionálnemu páchatelovi spáchanie kriminálnej činnosti a zvýšiť možnosť jeho odhalenia [Juhásová, A., Debnáriková, K., 2016].

Prevencia, ktorej sa nevenuje dostatočná pozornosť na úrovni škôl je prevencia viktimácie.

Trestný čin je namierený voči inému človeku, poškodzuje konkrétnych osoby a spôsobuje im materiálnu a morálnu ujmu.

V roku 1989 západoeurópske organizácie na pomoc obetiam založili Európske fórum služieb obetiam – European Forum for Victim Services (ďalej len „EFVS“) a v roku 1985 prijalo Valné zhromaždenie OSN pod č. 40/34 Deklaráciu o základných princípoch spravodlivosti pre obeť trestných činov a zneužitia moci (Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power) (https://www.staremesto.sk/buxus/docs/socialna_pomoc_a_zdravotnictvo/KP/KP04_12.pdf, 27-03-2020).

Okrem uvedených strategických dokumentov boli vypracované a prijaté i ďalšie, ktoré sa rovnako stavajú zodpovedne k obetiam TČ a iných protispoločenských činov, ktoré pojednávajú o právach obetí a možnostiach pomoci.

Jej úlohou je predísť tomu, aby sa človek stal obeťou trestného činu alebo iného protispoločenského činu. Jej základ tvorí najmä osvetová činnosť. Obeťou sa môže stať ktokoľvek no najzraniteľnejší z hľadiska veku sú najmä deti, mládež a starší občania, osoby so zdravotným postihnutím ale i osoby s nižším spoločenským statusom ako bezdomovci, prostitútky, či osoby s odlišným vierovyznaním a rasou v danej spoločnosti.

Prevenencia delikvencie a kriminality by sa mala odvíjať od základných princípov, ktoré uvádza MV SR v dokumente Stratégia prevencie kriminality:

1. princíp jednoty represie a prevencie s dôrazom na prevenciu kriminality,
2. princíp ústavnosti a zákonnosti prevencie, teda v súlade s Ústavou SR a so zreteľom na dodržiavanie ľudských práv,
3. princíp aktuálnosti s objektívnosťou prevencie, teda opierať sa o aktuálny stav kriminality a plánovať aktivity prevencie podľa jej vývoja, miesta a i.,
4. princíp koordinácie zdôrazňuje potrebu spolupráce viacerých zložiek spoločnosti,
5. princíp inštitucionálneho a personálneho zabezpečenia prevencie,
6. princíp širokej účasti občanov na prevencii predpokladá spoluúčasť občanov na rôznych formách prevencie,
7. princíp finančného zabezpečenia prevencie,
8. princíp informačného zabezpečenia prevencie – efektívne získavanie, spracúvanie, podávanie a aplikovanie informácií v rámci zložiek systému prevencie aj na medzištátnej úrovni,
9. princíp komplexnosti prevencie si vyžaduje súčinnosť a previazanosť sociálnej, situačnej i viktimačnej prevencie ako i primárnej, sekundárnej a terciálnej s využitím individuálnych i skupinových foriem práce,
10. princíp plánovitosti a cielenosti prevencie, teda efektívne plánovanie a zameranie aktivít na vhodné cieľové skupiny,
11. princíp vedeckosti vyžaduje vedenie aktivít a výskumnej činnosti pod dohľadom a vedením odborníkov,
12. princíp medzinárodnej spolupráce, vychádza z nevyhnutnosti spolupráce jednotlivých štátov, ktorá je ovplyvnená organizovanosťou a internacionalizáciou kriminality,

13. princíp sústavnosti popisuje potrebu neustáleho preventívneho pôsobenia vo všetkých oblastiach spoločenského života, ktoré sú ovplyvniteľné sociálno-patologickými javmi [In.: Hroncová, J. et al. 2014].

2 Preventívne pôsobenie počas výchovno-vzdelávacieho procesu

V súčasnosti sa školy bežne zaoberajú riešením spoločensky nežiadúceho správania svojich žiakov a študentov. Bendl upozorňuje, že hoci školy musia riešiť problémy s alkoholom, fajčením, šikanovaním, výtržníctvom a i. na svojom území, toto správanie preberajú jeho aktéri z ulice [Bendl, S. 2011, In.: Juhášová, A., Debnáriková, K., 2016]. Činitele, podporujúce vznik delikvencie a kriminality sme už v práci popísali.

Ako už bolo spomenuté, škola má viacero možností na realizáciu preventívnych aktivít. Medzi základné, ktoré popisuje Hroncová J., patria aktivity:

- v rámci vyučovacieho procesu,
- záujmovej činnosti žiakov a študentov,
- vyššie spomenuté špeciálne projekty prevenčnej práce v spolupráci s políciou,
- vytváranie pozitívnej klímy v škole odstránením autoritatívneho spôsobu výchovy,
- posilnenie výchovnej funkcie školy cez triednych učiteľov,
- spolupráca odborných a pedagogických zamestnancov škôl so školskými zariadeniami výchovného poradenstva a prevencie,
- príležitostné preventívne aktivity,
- samosprávná činnosť žiakov [Hroncová, J. et al. 2013].

Podľa Emmerovej I., by školská prevencia mala spĺňať nasledovné:

- pozitívnu klímu s humanisticko-tvorivou výchovou,
- podporovať harmonický vývin osobnosti,
- uprednostňovať zdravý životný štýl v školských a mimoškolských aktivitách,
- vytvárať podmienky pre vývin zdravej osobnosti žiaka a študenta a jeho odolnosti voči patologickým sociálnym vplyvom,
- poskytovať v škole dostatok priestoru pre riešenie problémov žiakov,
- podporovať rozvoj pozitívnych vzťahov a kohéziu,
- komplexne a systematicky informovať žiakov, učiteľov ale i rodičov o daniach v problematike,
- rozvíjať prosociálne správanie [Emmerová, I., 2007, In.: Babicová, J., 2016].

Je nutné zdôrazniť potrebu vhodne plánovať preventívne aktivity s ohľadom na vek žiakov a študentov a vhodnosť začiatku aktivít už u detí v predškolskom veku.

Vyššie spomenutá autorka rozdeľuje oblasti, ktorými by sa v rámci preventívnych aktivít počas výchovno-vzdelávacieho procesu mali deti zaoberať z hľadiska veku.

- žiaci od 3–6 rokov, by sa mali zameriavať na ochranu zdravia, učiť sa s radosťou prijať určité veci (napr. ovocie) a iné zas rozhodne odmietajúť (napr. alkohol a i.).
- u žiakov vo veku od 7–12 rokov, je potrebné zamerať na prevenciu legálnych drog s dôrazom na fakt, že v tomto veku sú ľahko ovplyvniteľní.

Upozorňuje tiež na to, že u mládeže od 13 rokov sa postupne mení spôsob myslenia a vnímania a dospelé osoby by im mali byť v poskytovaní informácii a podpore pri riešení problémov partnermi [Emmerová, I., 2007, In.: Babicová, J., 2016].

Uvedené možnosti ako a cez aké predmety je možné pozitívne ovplyvňovať myslenie a konanie žiakov a študentov. Ideálnym modelom je prelínanie sa tejto snahy cez všetky vyučovacie predmety.

Písanie slohovej práce na konkrétnu tému, rovnakým spôsobom je pre žiakov druhého stupňa a stredných škôl často nezaujímavé. Učiteľ má možnosť pokúsiť sa na hodinách Slovenského jazyka v slohovej zložke nastoliť tému prevencie, ktorejkoľvek oblasti, ktorá je aktuálna, či už ide o toxikománie, šikanovanie či iné a následne na literatúre, či hodinách etickej výchovy túto tému posunúť do širšej diskusie.

Žiaci nemajú zväčša informácie o dôsledkoch protiprávneho konania, ich právne vedomie a zodpovednosť za následky je nepostačujúca. Nemajú vedomosť o finančnej záťaži, ktorú by museli znášať ich rodičia či zákonný zástupcovia v prípade, že by spáchali priestupok alebo potrebovali lekársku pomoc po požití alkoholu či iných omamných látok.

Učiteľ matematiky môže tieto informácie využiť a viesť žiakov či študentov ku rôznym kalkuláciám nákladov na zdravotnú starostlivosť či náhradu škody. Cez umenie sa môžu naučiť deti a mládež vyjadriť svoj názor a pocity bez strachu z odsúdenia kolektívom alebo autoritou. Tieto a ďalšie aktivity je možné realizovať so žiakmi v rámci vyučovania.

Špecifickými sú tzv. triednické hodiny, ktoré sú vyhradené na riešenie rôznych organizačných záležitostí školy a triedy ale i problémov kolektívu, ktoré má triedny učiteľ možnosť v tomto čase voľne riešiť, bez obavy z vymeškania učiva inej hodiny.

Výborným riešením pre nadstavenie pozitívnej klímy v triede sú denné komunity, ktoré je možné realizovať ráno, pred začatím vyučovania. Tieto je možné využívať od prvého ročníka ZŠ. Malí žiaci sa po príchode do školy potrebujú porozprávať o svojich zážitkoch a pocitoch, čím v začiatku vyučovania narúšajú jeho chod a spôsobujú zdržanie a nervozitu tak zo strany ich ako i strany vyučujúceho. 10–15 minút pred samotným začiatkom, v triede mimo školských lavíc (na koberci), pomôže navodiť pokojnú atmosféru. Učiteľ si má zároveň možnosť všimnúť, či a aké ťažkosti má to-ktoré dieťa, aká téma trápi kolektív a pod. a zároveň primerane reagovať. V praxi sme sa stretli aj s celkom odlišným riešením začiatku vyučovania u prvákov v rozsahu niekoľko týždňov. Učiteľ venuje dostatok času na zjednotenie triedy, organizačné záležitosti, vzájomné spoznanie sa a navodenie harmonickej atmosféry, kohézie a hoci nezačne s priamou výukou už v prvý týždeň školského roka, bez ťažkostí a zdržania tento čas doženie. Podstata tohto prístupu spočíva

v tom, že v prvých týždňoch vyrieši všetky „drobné“ problémy, ktoré by ho inak zdržiavali denne.

3 Preventívne pôsobenie počas voľnočasových aktivít

Podľa Pruchu J., je voľný čas priestor, v ktorom sa jedinec alebo skupina osôb, môže slobodne rozhodovať o spôsobe sebarealizácie, využitím rôznych činností (športových, kultúrnych, technických a i.), čím naplňuje svoje potreby (predovšetkým sekundárne) a rozvíja svoje záujmy (Prucha, J., 2009. In.: Babicová, J., 2016).

Priestor, ktorý voľný čas ponúka, teda z pohľadu žiakov a študentov čas mimo vyučovania, je možné využiť na fyzickú a psychickú regeneráciu ale i sebarealizáciu v akejkoľvek činnosti, ktorá poskytuje uspokojenie aktérov v pozitívnom zmysle (ako z pohľadu jednotlivca, tak spoločnosti).

Podľa Zákona č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní, výchovu vo voľnom čase v rámci školského systému výchovy a vzdelávania zabezpečujú:

- základné a stredné školy, prostredníctvom záujmovej činnosti a aktivity školy, učiteľov a spolupracovníkov,
- základné umelecké školy (ZUŠ), cez výchovu umením a k umeniu či už hudobnému, výtvarnému, hereckému či umeniu v inej oblasti,
- školské výchovno-vzdelávacie zariadenia: centrá voľného času (CVČ). Školské internáty (ŠI), školské hospodárstvo, strediská odbornej praxe [Kratochvílová, E., 2010. In.: Babicová, J., 2016].

Aktivity realizované vo voľnom čase v spomenutých formách sa vykonávajú v záujmových krúžkoch podľa preferencií žiakov. Tieto sa zameriavajú na konkrétnej činnosti, ale všetky sa významným spôsobom podieľajú na formovaní návykov, zručností, vnímania a osobnosti dieťaťa. Umožňujú deťom a mládeži realizovať sa vo sfére, kde zažívajú úspech a pre učiteľov a rodičov odhaľujú schopnosti a nadanie, ktorým oplývajú. Pomáhajú utvárať a udržiavať si pozitívny vzťah žiakov a študentov ku škole, vzdelávaniu, budúcej profesii a v konečnom dôsledku k pozitívnemu modelu správania. Vedú ich k osvojovaniu si zásad „fer play“, čestnosti a spolupatričnosti.

Kratochvílová ďalej definuje presné zásady, ktoré by mala výchova mimo vyučovania spĺňať:

- dobrovoľnosť a s ňou späté záujmové zameranie – poskytnúť žiakom a študentom možnosť pre výber záujmovej aktivity podľa vlastnej vôle a záujmu,
- rozmanitosť a atraktivita obsahu,
- aktivita, samostatnosť a tvorivosť, pre aktívnu účasť,
- humanizmus a demokracia,
- sebarealizácia v atmosfére optimizmu a radosti,

- jednota a špecifickosť výchovy vo voľnom čase, v rodine a v škole (Kratochvílová, E., 2010. In.: Babicová, J., 2016).

K zmysluplnému tráveniu voľného času je potrebné deti viesť od malička. Treba mať však na pamäti, že význam má aj tzv. „ničnerobenie“, kedy sa myseľ i telo dieťaťa, mladistvého i dospelého, môže uvoľniť a relaxovať. Mládežou tak často použité spojenie „ja sa nudím“ je z hľadiska abstinenčných príznakov pri závislosti, o ktorej sa už v práci pojednávalo alarmujúce, no má i druhú stránku. „Nuda“ má i pozitívny účinok. Ak by sme dieťa nechali bez technicko-informačných prostriedkov v bežnej miestnosti, určite by po krátkom čase našlo spôsob ako sa zabaviť. Napr. jednoduchá, bežná pohovka s odnímateľnými matracmi by odrazu bola stredoveká pevnosť a vnútorný kartón z minutých kuchynských utierok meč. Čudovali by sme sa ako rýchlo by si deti spomenuli, na kreslenie, stavanie ciest z kníh alebo bunkrov z dekami a stoličkami.

Nuda prináša priestor pre kreativitu a tej majú deti nadostač, hoci sa nám dospelým to často tak nezdá.

4 Projekty prevenčnej práce

Do širokého spektra činností v rámci prevencie delikvencie a kriminality na školách i mimo nich, patria preventívne projekty a programy. Tieto sú realizované v spolupráci s policajným zborom SR, neziskovými organizáciami, nadáciami, médiami, zriaďovateľmi resp. inými zložkami.

V spolupráci s políciou sú realizované projekty napr. v oblasti dopravnej výchovy, prevencie toxikománie, šikanovania a kyberšikanovania, extrémizmu, násillia a domáceho násillia, obchodovania s ľuďmi ako i na tému zvyšovania právneho vedomia mládeže a i.

Projekty sa realizujú zväčša v materských, základných a stredných školách podľa potreby zamerania a veku cieľovej skupiny ale i v domovoch pre seniorov, ktorí sú ohrozenou skupinou ako potencionálnymi obeťami trestnej činnosti či inej protispoločenskej činnosti. Ide najmä o prednášky s príslušníkmi policajného zboru, preventistami ale i psychológmi.

V súčasnosti je aktívny projekt pod názvom „Póla radí deťom“, určený najmä deťom posledných ročníkov MŠ a žiakom na prvom stupni ZŠ. Súčasťou tohto projektu sú odborne spracované pracovné listy, ktoré spolu s prednáškami, diskusiou a prítomnosťou členov polície, má veľmi dobrý efekt.

„Detská policajná akadémia“ je projekt určený žiakom 6. a 7. ročníka ZŠ (s možnosťou využitia aj v inom ročníku), ktorého cieľom je chrániť deti pred negatívnymi vplyvmi sociálno-patologických javov. Zaoberá sa témami ako úlohy polície, bezpečnosť na internete, rôznorodosť ľudí, bezpečnosť na cestách a stop násilliu, ktoré sú na viac ako 23 stranách pracovného zošita zaujímavo a vhodne rozpracované.

Jedným z projektov policajného zboru SR je i projekt „Správaj sa normálne“ určený pre ZŠ. Počas školského roka príslušníci polície navštevujú školy nie len v prípade porušenia poriadku, ale i za účelom prevencie napr. v predvianočnom čase, kedy sa s blížiacimi oslavami Silvestra, žiaci dostávajú k pyrotechnike rôzneho druhu a ohrozujú zdravie a životy nie len svoje ale i iný ľudí. V praxi sa však stretávame s tým, že žiaci tieto stretnutia a upozornenia neberú vážne a opakovane sa dopúšťajú konania v rozpore z pravidlami a odporúčaniami.

Známe sú projekty „Policajt – môj kamarát, Jablko – citrón, Lumiper, Na prázdniny bezpečne, LILJA 4-ever a i.“

Preventívny projekt pre druhý stupeň ZŠ a SŠ „Vieme, že – program boja proti zlu, násiliu, závislostiam, predsudkom, rasizmu a neproduktívnemu spôsobu života“ je projektom Oddelenia prevencie kancelárie prezidenta Policajného zboru, na ktorom participoval Miron Zelina a Mário Lenárt už v roku 2007. Zameriava sa na riešenie problémov s poruchami správania, boj proti drogám, rasizmu, intolerancii, diskriminácii a xenofóbii (www.pppknm.sk/data/pdf/materialy/poruchy_spravania/drogy/vieme_ze.pdf, 28-03-2020).

Rovesnícke preventívne programy, tzv. peer programy, sú ako uvádza Olšavská M., cieľené a systematické programy pre deti, ktoré ešte nemajú osobnú skúsenosť s pravidelným užívaním návykových látok. Poprednú úlohu v programe zohráva skupina rovesníkov, ktorý pod vedení učiteľa komunikujú medzi sebou na danú tému. Zameriava sa na pozitívne ovplyvňovanie detí a mládeže, na formovanie ich postojov k zdravému spôsobu života, zmysluplnému využívaniu voľného času a pozitívnej životnej orientácie (Olšavská, M., 2002).

Projekt „Svetlo z tmy v protidrogovej prevencii“ ako osvedčené skúsenosti z praxe v prevencii učiteľa z roku 2015 sa zameriavajú na overené a zrealizované zážitkové aktivity z oblasti protidrogovej prevencii pre učiteľov (Frívalská, I., 2015).

Preventívny program CESTA k emocionálnej zrelosti bol primárne skonštruovaný ako metodická pomôcka pre učiteľov etickej výchovy. Zameriava sa na ťažkosti v čase dospievania, kedy u mladého človeka dochádza k množstvu búrlivých zmien, prebieha fyziologické, intelektové, citové, sociálne i sexuálne dozrievanie a menia sa jeho postoje a vzťahy k dospelým a rovesníkom (https://www.komposyt.sk/pre-odbornikov/psychologicka-cinnost/preview-file/5_raabe_pp-c, 28-03-2020).

Programov za účelom podpory prevencie sociálno-patologických javov neustále pribúda, reagujúc tak na zvýšenú potrebu riešenia tejto problematiky. K dnešnému dňu boli spracované desiatky vhodných projektov a programov, ktoré sú dostupné pre učiteľov, koordinátorov prevencie i ďalších zložiek systému prevencie.

Vhodnou formou prevencie sú i príležitostné podujatia, ktoré sa realizujú v podobe besied, diskusií s odborníkmi (lekár, psychológ a i.) na rôznu tému, exkurzií, návštev divadla a kina. V deväťdesiatych rokoch boli obľúbené tzv. výchovné koncerty, ktoré pretrvali až dodnes vo viac-menej rovnakej podobe, s prispôbením sa technickým vymoženostiam a aktuálnosti témy.

Školy realizujú rozličné školské akcie so zameraním na udržiavanie tradícií a kultúrnych hodnôt, v ktorých sa žiaci a študenti aktívne realizujú. Žiaci a študenti na nich prezentujú prácu svojich predkov a svoju prácu, svoju školu a komunitu pred verejnosťou, čo im pomáha upevňovať kolektív, podporovať kohéziu a pocit dôležitosti v spoločnosti.

Organizácia športových aktivít vedie aktérov k udržiavaniu zdravého životného štýlu a zmyslu pre česť. Aktivity zamerané na prezentáciu zložiek civilnej obrany a silových zložiek pomáhajú budovať kladný vzťah k týmto subjektom a chápať ich úlohu a dôležitosť pre spoločnosť.

5 Spolupráca školských zariadení v prevencii delikvencie a kriminality mládeže s ďalšími inštitúciami

Plánovanie, realizácia a vyhodnotenie efektívnosti preventívnych aktivít je zdĺhavý proces, ktorý je náročný na čas a ľudské zdroje. Vyžaduje si spoluprácu odborníkov v oblasti výchovy, vzdelávania a prevencie.

Nevyhnutnou je spolupráca rodiny a školy. Stotožňujem sa s tvrdením Bakošovej, že spolupráca rodiny a školy musí byť založená na spoluúčasti detí tak, aby dieťa pochopilo že je účastníkom diania. Podstatu tvor komunikácia, kooperácia a vzájomná úcta a rešpekt (Bakošová, Z., 2005).

V školskej praxi je možné sa stretávať s potrebou organizovania stretnutí rodičov, učiteľov a odborníkov z oblasti psychológie, špeciálnej pedagogiky, prevencie ako i zložiek polície. Rodičia majú potrebu si vypočuť erudované názory a rady, ktorými by sa mohli riadiť a učiteľom tieto stretnutia pomáhajú pochopiť postavenie rodičov. Zároveň však, vzhľadom na narušené vzťahy učiteľov a rodičov, poskytujú tieto stretnutia podporu učiteľom a zastrešenie ich preventívnych a sankčných opatrení odborníkmi, nakoľko rodičia sa často ohradzujú voči zásahom školy a neuvedomujú si ich potrebu.

Účinné by mohli byť i neformálne stretnutia rodičov a školou v rámci mimoškolských aktivít (výlety, plesy a i.), zapájanie rodičov priamo do vyučovania v rámci napr. „Školských dní povolání“ „„Remeselných dní“ a i., alebo aktivít každodenného vyučovania.

Je možné popísať tri úrovne v oblasti zapojenia rodičov v rámci spolupráce so školou:

1. Minimálna spolupráca – škola oznamuje, informuje a kladie požiadavky na deti a rodičov.
2. Partnerská úroveň - škola angažuje rodičov rôznym spôsobom, komunikuje s komunitou.
3. Rozhodujúca úroveň – škola, domácnosti a komunity spoločne a koordinovane participujú na vytvorení vhodných podmienok pre výchovu a vzdelávanie všetkých detí.

Triedny učiteľia sa stretávajú s rodičmi svojich žiakov na tzv. rodičovských schôdkach (združeníach), kde riešia všeobecné organizačné záležitosti školy ako i prospech, úspechy a ťažkosti svojich detí a mládeže. Dávajú priestor na vyjadrenie názoru rodičov a hľadanie spoločných riešení, zefektívňovania výchovno-vzdelávacieho procesu.

Osobné konzultácie s rodičmi sa však priamo dotýkajú aj ďalších pedagogických a odborných zamestnancov. Jednou so základných úloh školského špeciálneho pedagóga a psychológa je, komunikácia s rodičmi (zákonnými zástupcami), individuálne alebo skupinové intervencie. Tieto stretnutia sú samozrejmosťou súčasťou pri procese výchovy a vzdelávania. Školský špeciálny pedagóg „nastavuje“ metódy a formy práce so žiakom (študentom), na ktorých sa priamo podieľa i rodič a bez ktorého spolupráce by tieto nemali požadovaný efekt. Pôsobí tak viac, ako tréner pre rodičov.

Školský psychológ na spoločných stretnutiach, v prípade, že sú možné a povaha problému to dovoľuje, hľadá spôsoby ako pomáhať zvládať záťažové, stresové situácie i pre rodičov, nachádza a učí ich využívať svoje vnútorné zdroje a schopnosti. Ponúka rehabilitačné a terapeutické intervencie. Sociálny pedagóg plní úlohy v oblasti prevencie a riešenia sociálno-patologických javov u detí, svojimi aktivitami pôsobí na pedagógov, žiakov a ich zákonných zástupcov za účelom vytvorenia pozitívnej sociálnej klímy v škole.

Ďalšou formou spolupráce sú individuálne návštevy v rodine, terénna práca, ktoré však nie sú zaužívané všade a v skutočnosti je ich efektivita otázna.

Súčasťou kvalitnej spolupráce by mala byť dostatočná informovanosť rodičov zo strany školy – koordinátora prevencie, sociálneho pedagóga, psychológa a špeciálneho pedagóga, o možnostiach poradenstva a prevencie v rámci spádovej oblasti aj v školských zariadeniach výchovného poradenstva a prevencie.

Průcha upozorňuje na dôležitosť vnímania rodičov vo vzťahu ku škole a ako sa sami v tejto pozícii vnímajú. Ako ďalej uvádza, predstava školy o tom, čo rodičia chcú neraz pochádza zo zaužívaného modelu. Toto môže spôsobovať nerovnosť a znevýhodňovanie niektorých rodičov. (Průcha, J., 2009).

Ako bolo už vyššie spomenuté, školy spolupracujú so zariadeniami výchovného poradenstva a prevencie. Školské zariadenia výchovného poradenstva a prevencie definuje Zákon č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní a o zmene a doplnení niektorých zákonov, §130 : „V školských zariadeniach výchovného poradenstva a prevencie sa vykonáva najmä psychologická, pedagogická, špeciálnopedagogická vrátane logopedickej a liečebno-pedagogickej činnosti a sociálna činnosť zameraná na optimalizáciu výchovného, vzdelávacieho, psychického, sociálneho a kariérneho vývinu detí od narodenia až po ukončenie prípravy na povolanie. Osobitnú starostlivosť venujú deťom so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami. Poradenské služby poskytujú aj zákonným zástupcom detí a pedagogický zamestnancom“ (<http://www.zakonypreludi.sk/zz/2022-24>). Uvedená vyhláška klasifikuje aj zložky poradenského systému, ktorých základnou súčasťou sú:

1. Centrum poradenstva a prevencie – CPP
2. Špecializované centrum poradenstva – ŠCPP

Úlohou uvedených centier je poskytovať komplexnú psychologickú, špeciálno-pedagogickú, diagnostickú, výchovnú, poradenskú, preventívnu a rehabilitačnú starostlivosť.

Z hľadiska prevencie sociálno-patologických javov, poskytuje významnú pomoc práve CPP, do ktorého kompetencie patrí poskytovanie možností pre vzájomnú spoluprácu na úrovni primárnej prevencie. Organizujú a podieľajú sa na realizovaní prevenčných projektov a poskytujú školám a rodičom pomoc pri diagnostikovaní a ďalšom riešení ťažkostí vznikajúcich pri poruchách správania detí a mládeže. CPP má zväčša k dispozícii kompletný tím odborníkov (psychológ, špeciálny pedagóg, sociálny pedagóg, liečebný pedagóg a i.), vďaka čomu je možné pristupovať k poradenskej a prevenčnej činnosti komplexne.

Legislatíva SR pozná a definuje špeciálne výchovné zariadenia. Podľa §120 Zákona č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní, medzi ne patria:

- a) diagnostické centrum – poskytuje psychologickú, psychoterapeutickú, výchovnú a zdravotnú starostlivosť deťom o umiestnení ktorých rozhodol príslušný orgán štátnej správy alebo na základe žiadosti zákonného zástupcu.
- b) reedukačné centrum – jeho cieľom je výchova sociálne a mravne narušených detí a mládeže, u ktorých boli zistené nedostatky v oblasti sociálnej prispôsobivosti a osobného vývinu takého charakteru a stupňa, že ich nie je možné zvládnuť v iných zariadeniach. Sú diferencované podľa špecifických potrieb detí a mládeže a to z hľadiska zdravotného stavu, výchovných potrieb a i.
- c) liečebno-výchovné sanatórium - poskytuje psychologickú, psychoterapeutickú starostlivosť a výchovu a vzdelávanie deťom s vývinovou poruchou učenia a deťom s poruchami aktivity a pozornosti, u ktorých ambulantná starostlivosť nevedla k náprave.

Podľa Kopányiovej klientmi uvedených zariadení je vo väčšej miere mládež s asociálnym až antisociálnym správaním ako i mládež pochádzajúca zo sociálne znevýhodneného prostredia [Kopányiová A., web.saaic.sk/nrcg_new/doc/Zbornik/09_Kap-3.3.pdf].

Poslednou zložkou v systéme prevencie, ktorú možno uviesť je Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny. Školy najčastejšie kooperujú s oddelením sociálno-právnej ochrany detí a mládeže a sociálnou kuratelou, ktoré majú v kompetencii riešenie problémov pri vzniku záškoláctva, závažných výchovných problémoch, zanedbávaní starostlivosti o deti, zneužívaní rodičovských práva a povinností.

Zákon č.305/2005 Z. z. o sociálnej ochrane detí a sociálnej kuratele určuje konkrétne kompetencie a oblasti výchovných opatrení, v ktorých musí konať:

- upozorní dieťa, rodičov alebo osobu zodpovednú za starostlivosť o dieťa, ak svojím konaním môže dôjsť k narušeniu zdravého vývinu dieťaťa,
- uloží povinnosť dieťaťu podrobiť sa odbornej diagnostike v príslušnej, odbornej ambulancii,

- uloží povinnosť dieťaťu zúčastniť sa liečby v príslušnej odbornej ambulantnej starostlivosti,
- uloží povinnosť dieťaťu zúčastniť sa na výchovnom alebo sociálnom programe [Hroncová J. et al, 2013].

Ostatné výchovné opatrenia sú definované v Zákone č. 36/2005 Z. z o rodine a o zmene a doplnení niektorých predpisov.

Spolupráca škôl a školských zariadení s rodičmi a ďalšími inštitúciami na aktivitách prevencie sociálno-patologických javov je nesmierne dôležitá a len jej kvalita môže zvyšovať efektívnosť prevencie.

Záver

Spracovaná problematika je v súčasnosti stále aktuálna, čo dokazujú aj tragické udalosti a to nielen na území Slovenskej republiky, kde či už vplyvom osobného zlyhania, či zlyhania systému alebo skôr ich kombináciou, došlo ku konaniu mladých ľudí s fatálnym následkom. Pozornosť spoločnosti na všetkých úrovniach púta najmä závažnosť páchaných trestných činov a stále sa znižujúca veková hranica páchatelov. Žiaci vo veku dvanásť rokov sa neraz dopúšťajú hrubého násillia voči svojim spolužiakom ale i osobám starším. Školy sa stretávajú s problémom agresivity nie len medzi jej žiakmi a študentmi ale i voči učiteľom. Požívanie statusu chránenej osoby učiteľov nechráni a nerieši problémy, ktoré ich ohrozujú.

Na školách je množstvo zraniteľných detí a mládeže, ktoré potrebujú pomoc, ale nevedia ako sa jej domôcť, pretože nedôverujú svojim blízkym. Tento fakt ich vystavuje stále väčšiemu tlaku a môže spustiť vážne zdravotné a psychické ochorenia. Veľký počet dospelých páchatelov trestnej činnosti, bolo v detstve a v čase dospievania šikanovaných a týraných. Nedostali podporu a pomoc, keď ju najviac potrebovali. Pociť krivdy a ľahostajnosti zo strany spoločnosti v nich podporil dojem, že môžu konať tak, ako konajú.

Prevencia delikventného správania a kriminality na školách je dôležitá a je potrebné sa jej náležite venovať. Práve obdobie vo veku od šesť rokov je najvhodnejším na preventívne pôsobenie proti ich potencionálnej kriminálnej budúcnosti. Tak, ako v prípade včasnej intervencie v oblasti napr. špecifických porúch učenia, tak i v prípade prevencie delikvencie a kriminality je potrebné zasiahnuť včas. Mnohé prevenčné programy, ktoré sú na Slovensku využívané, je možné využiť už u detí predškolského veku. Materské a základné školy by mali automaticky tieto programy zaraďovať do výchovno-vzdelávacích plánov a využiť spoluprácu s ďalšími zložkami systému prevencie. V súčasnosti prebieha množstvo prevenčných projektov a školy majú možnosť využiť spoluprácu Polície SR, jej odboru prevencie ako i spoluprácu s rozličnými neziskovými organizáciami, médiami a v neposlednom rade svojimi zriaďovateľmi a komunitou. Na to, aby však túto prevenčnú činnosť mohli školy kvalitne realizovať, potrebujú patričnú podporu zo strany štátu, a to nie len v legislatívnej podobe, ale najmä v podobe dostatku finančných prostriedkov na zabezpečenie odborného personálu.

Literatúra

BABICOVÁ, J. 2016. *Sociálno-patologické javy u žiakov základných škôl a možnosti ich prevencie prostredníctvom pedagogických zamestnancov*. Banská Bystrica: 2016, 99 s.

BAKOŠOVÁ, Z. 2005. *Sociálna pedagogika ako životná pomoc*. Bratislava: 2005, 203 s. ISBN 80-89236-00-6.

HRONCOVÁ, J., EMMEROVÁ, I., HRONEC, M. 2014. *Sociálna patológia pre sociálnych pedagógov*. Banská Bystrica: 2014. 300s. ISBN 978-80-557-0806-5.

HRONCOVÁ, J., EMMEROVÁ, I., KROPÁČOVÁ, K. a kol. 2013. *Preventívna sociálno-výchovná činnosť v škole*. Banská Bystrica: 2013, 346 s. ISBN 978-80-557-0596-5.

JUHÁSOVÁ, A., DEBNÁRIKOVÁ, K. 2016. *Školské prostredie ako priestor pre prevenciu delikvencie*. Bratislava: 2016, 152 s. ISBN 978-80-223-4234-6.

OLŠAVSKÁ, M. *Peer program – význam, vplyv a možnosti vrstovníckej skupiny v preventívnej práci*. 1.vyd. Prešov : Tlačiareň Kušnir: 2002, 67 s. ISBN 80-8045-252-0.

UŠIAK, G., OBERUČ, J., SEČKA, P. 2016. *Kriminalita mládeže*. Strážnice: 2016.

ZELINA, M. 1994. *Stratégie a metódy rozvoja osobnosti dieťaťa*. Bratislava: 1996, 230 s. ISBN 80-967013-4-7.

Zákon č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Zákon č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele.

Smlouva o dílo podle českého občanského zákoníku

KAREL MAREK¹

Abstrakt

Zachování existence lidské společnosti, a tím spíše její rozvoj, se neobejde bez dalších investic. Stačí zmínit aktuální výzvy v podobě rekonstrukce a budování dopravní infrastruktury, řešení energetické budoucnosti, mohutný rozvoj technologií, ale i odstraňování následků různých přírodních událostí a zajištění obranyschopnosti. K zajištění přípravy a realizací takových investic bude primárně využíváno smluvního typu smlouvy o dílo.

Úprava díla (podle § 2586 - 2635 obč. zák.) odstraňuje dualismus úpravy neobchodní a obchodní smlouvy o dílo. Za základ návrhu nové úpravy byla vzata úprava obchod. zák. s přihlédnutím k některým zahraničním úpravám, protože pojetí smlouvy o dílo v dřívějším občanském zákoníku bylo poplatné jeho původní koncepci z r. 1964 a vzoru občanského zákoníku z r. 1950. V určitých směrech se přihlíží i k některým ustanovením někdejšího zákoníku mezinárodního obchodu (ZMO), jehož normativní konstrukce obchodní zákoník přejímal, ale které byly často formulovány přesněji a přehledněji ZMO.

Aktuálním otázkám smlouvy o dílo se věnuje toto pojednání.

Klíčová slova

obchodní zákoník, občanský zákoník, závazky, smlouvy, smlouva o dílo

Abstract

Maintenance of the human company's existence and, all the more so, the company's development, require much more investment. Here we should note not only the new investment challenges presented by the renovation and building of transport infrastructure, future energy solutions, massive development of technologies, but also investments needed to alleviate the effects of the pandemic and various natural disasters. To ensure the preparation and implementation of such investments, Contracts for Work will be primarily used.

The adaptation of the work (according to § 2586-2635 of the Civil Code) is intended to eliminate the dualism of the regulation of the non-commercial and commercial contract of work. Based on the draft of the new regulation, the deal was adopted. disciple. taking into account some foreign modifications, since the concept of a contract of work in the valid Civil Code was subject to its original concept of 1964 and to the model of the 1950 Civil Code. In some respects, some provisions of the former International Trade Code

1 prof. JUDr. Karel Marek, CSc., UNOB Brno

(ZMO) the normative structure of which was adopted by the Commercial Code, but which were often formulated more precisely and more clearly in the ZMO.

The works contract deals with this treatise.

Keywords

business code, civil code, obligations, contracts, contract for work

DOI <http://dx.doi.org/10.37355/fvpk-2025/ZC-10>

Úvod a pojmový aparát

V současné době se v České republice ve stavebním právu věnuje pozornost zejména stavebnímu právu veřejnému, a to zvláště právní úpravě ve stavebním zákonu. Po našem soudu je však třeba se věnovat i soukromému stavebnímu právu a v jeho rámci smlouvě o dílo. Přestože se tomuto tématu věnujeme průběžně, považujeme za vhodné se k této problematice vrátit. Navazujeme přitom na naše dřívější publikace a vycházíme z nich.

Cílem pojednání je provést rozbor právní úpravy smlouvy o dílo a navrhnout možné změny. Využití se nabízí při případném provádění novely obč. zák. v České republice, eventuálně při případných změnách v soukromém právu ve Slovenské republice. Kromě použití metody analytické a syntetické se však nebylo možné zcela vyhnout, a to pro vyjádření daných činností, i použití metody komparativní a popisné.

Zachování existence lidské společnosti, a tím spíše její rozvoj, se neobejde bez dalších investic. Stačí zmínit aktuální výzvy v podobě rekonstrukce a budování dopravní infrastruktury, řešení energetické budoucnosti, mohutný rozvoj technologií, ale i odstraňování následků různých přírodních událostí (vichřic, povodní apod.) a zajištění obranyschopnosti. Prostřednictvím investic dochází k obnově a rozšiřování majetku územních celků, podnikatelských subjektů a majetku, se kterým hospodaří organizační jednotky státu, přičemž zásadní objem a rozsah investic se uskutečňuje v oblasti průmyslu.

Z toho důvodu se text také snaží orientovat na stavební a technologické dodávky, které by měly být pro celkový rozvoj rozhodující, i když se též věnujeme problematice širší. Dodávky budou vyžadovat smluvní zabezpečení za pomoci smluvních typů občanského zákoníku, ale i za pomoci tzv. nepojmenovaných smluv. Začasté se však budou uzavírat smlouvy kupní a zejména smlouvy o dílo. Proto se zaměříme na nadepsanou tematiku.

Poukazujeme na shody-recipování předchozí obchodněprávní regulace a též na rozdíly právních ustanovení oproti dřívější právní úpravě.

Úprava díla v České republice podle § 2586-2635 obč. zák. (není-li dále u uváděných právních ustanovení uvedeno jinak, jedná se o ustanovení občanského zákoníku) odstraňuje dualismus úpravy neobchodní a obchodní smlouvy o dílo. Za základ návrhu nové úpravy byla vzata úprava obchod. zák. s přihlédnutím k některým zahraničním úpravám, protože pojetí smlouvy o dílo v dříve platném občanském zákoníku bylo poplatné

jeho původní koncepci z r. 1964 a vzoru občanského zákoníku z r. 1950. V určitých směrech se přihlíží i k některým ustanovením někdejšího zákoníku mezinárodního obchodu (ZMO), jehož normativní konstrukce obchodní zákoník přejímal.

I když došlo ke „sjednocení“ právní úpravy, je třeba si uvědomit, že pro vztahy mezi podnikateli jsou upraveny odlišnosti, zejména se zásadně použijí určené obchodní zvyklosti před dispozitivními ustanoveními občanského zákoníku (pokud to smluvní ujednání nevytloučí).

Dílo je pojato standardně jako činnost, resp. jako výsledek činnosti (vč. provádění demoličních prací), přičemž práce jako plnění smlouvy o dílo se od práce poskytované zaměstnancem na základě pracovní smlouvy liší zejména tím, že podle smlouvy o dílo vykonává zhotovitel činnost samostatně, podle vlastního rozvrhu, s vlastními prostředky a na vlastní riziko, nepodléháje zásadně ani soustavnému dozoru, ani řízení objednatele. K tomu je možno uvést, že přitom existují případy, kdy však je dozor (technický dozor) objednatele prováděn (např. právě ve výstavbě).

Zhotovitel provádí dílo osobně nebo je nechává provést pod svým osobním vedením jen tehdy, je-li to zapotřebí vzhledem k jeho osobním vlastnostem nebo k povaze díla, anebo pokud to vyplývá z obchodních zvyklostí či ujednání ve smlouvě. Nejedná-li se o takový případ, může zhotovitel pověřit provedením nebo vedením díla jinou osobu, pak však odpovídá za řádné plnění jako by dílo provedl sám.

V praxi se lze potkat stále častěji s tím, že objednatelé trvají na provedení díla vybraným zhotovitelem, neboť ho vybrali právě pro jeho schopnost provést dílo v požadované kvalitě. U dodávek staveb se to projevuje například i tím, že objednatelé schvalují subdodavatele anebo trvají na jmenovité nominaci konkrétního stavbyvedoucího. Je to důsledek ne vždy dobrých zkušeností s „manažerským“ dodáváním staveb.

Specifické je to také při dodávání a implementaci softwarových systémů (například informačního systému), kdy jednání o obsazení implementačního týmu bývají z těch nejsložitějších. Je to důsledek dřívější praxe, kdy softwarové společnosti posílaly mnohdy k jednání o nabídce a prezentaci programu manažerskou „první ligu“ a na samotnou implementaci pak „ligu desátou“.

Velmi často je k provedení díla potřebná součinnost objednatele v různých formách (umožnit vstup do závodu, objektu, domu nebo bytu, předat staveniště atp.). Občanský zákoník řeší na obecné úrovni různé aspekty těchto situací. Zhotovitel není příkazníkem objednatele, nepodléhá tudíž zásadně jeho pokynům, může to však být v určitém rozsahu ujednáno. Stejně tak může (a někdy pro určité případy musí) být ujednáno, že objednatel dodá zhotoviteli věc nebo materiál k provedení díla apod. Pro tyto případy je převzato řešení, že zhotovitel jako osoba, která dílo provádí na svoji odpovědnost, musí případné příkazy objednatele stejně jako věci případně objednatelům k provedení díla předané s dostatečnou péčí prověřit a upozornit na jejich případné vady.

Řešena je i situace, kdy objednatel, ač k tomu smluvně zavázán, věc, kterou měl zhotoviteli dodat jako protiplnění, nedodá.

Právě proto, že je pravidlem, že zhotovitel při provádění díla příkazům objednatele nepodléhá, musí zákon vyhradit objednateli právo kontroly nad prováděním díla. V tom směru se přejímá dřívější pojetí občanského zákoníku a obchodního zákoníku a objednatel právo kontroly má.

Povinnost provést dílo zhotovitel splní jeho dokončením a předáním, objednatel své povinnosti splní převzetím a zaplacením ceny. Řeší se také ty zvláštní případy, kdy je dílo předáváno po částech, kdy je cena určena jen odhadem, kdy je dílo z různých příčin zmařeno apod.

Pokud jde o vady díla, odkazuje se shodně s dřívějšími úpravami na přiměřená použití ustanovení o kupní smlouvě.

Dnes jde u smlouvy o dílo i o činnost, která nemusí být hmotně zachycená. Toto rozšíření využití tohoto smluvního typu považujeme za vhodné.

Protože nová právní úprava vychází z dosavadní úpravy obchodněprávní, jeví se více srozumitelná pro podnikatelskou sféru než pro ostatní subjekty.

Smlouva o dílo se začasté využívá právě ve výstavbě, kde je východiskem zvládnutí pojmového aparátu, který se vytvořil a kde použití příslušného pojmu s jeho daným obsahem, začasto vytvořeným jako obchodní zvyklost, může být východiskem pro stanovení povinnosti některé ze smluvních stran. Proto se věnujeme nejprve těmto otázkám.

Stavbou se rozumí stavební dílo bez zřetele na jeho stavebně technické provedení, účel a dobu trvání. Kromě jednoduchých či liniových staveb, se stavba (zvláště pak průmyslového charakteru) pravidelně člení na stavební část stavby (která však zahrnuje i jiné než stavební dodávky, a to ty dodávky, které do stavební části přísluší, např. světelné elektroinstalace, zdravotní techniku, rozvody vytápění apod.) a technologickou část stavby (nazývanou též strojně technologickou částí stavby).

Členění stavby

Stavební část stavby členíme na stavební objekty. Stavební objekt je definován jako prostorově ucelená část stavby, která je její základní částí. Stavební část se tedy člení prostorově.

Technologická část se sestává z prvků vytvořených funkčně, a to dle rozsahu (stupně) komplexnosti funkčního určení, když nejjednodušším prvkem je jednotlivý stroj a nejsložitějším a nejkompaktnějším je provozní celek.

Provozní celek (PC) představuje souhrn vzájemně funkčně navazujících provozních souborů, vykonávající úplný technologický proces, popř. úplný technologický proces

speciální,² a to jednoho druhu, určený dokumentací stavby a uváděný do provozu zpravidla v souvislém čase.

Provozní celek je v hlavních rysech charakterizován druhem procesu, pro který je pořizován.

Provozní celek se člení na provozní soubory, a to obvykle na několik provozních souborů strojního, elektrotechnického a dalšího zařízení pro základní technologický proces (resp. technologický proces speciální) a z dalších provozních souborů pro doplňkově technologické procesy. Za provozní celek se považují úplná technologická zařízení např. pro strojírenský závod či úpravnu odpadních vod.

U složitých výrobních staveb je možno provozní celek členit na dílčí provozní celky. Provozní celek těchto staveb je charakterizován kompletností technologie od vstupu surovin, polotovarů a jiných materiálů určených ke zpracování až po výstup finálních výrobků, případně včetně balení a expedice.

Dílčí provozní celek (DPC) je souhrn vzájemně funkčně navazujících provozních souborů, vykonávající dílčí část úplného technologického procesu, popř. dílčí část úplného technologického procesu speciálního, určený dokumentací stavby a uváděný do provozu zpravidla v souvislém čase.

Také dílčí provozní celek se člení na provozní soubory; u výrobních staveb je charakterizován uzavřeným technologickým procesem, který je na vstupu a výstupu obvykle ukončen jeho částečným přerušením (jedná se např. o mezisklad, silo, skládku atd.). Při návrhu členění je třeba vycházet ze zajištění komplexnosti funkce příslušného dílčího provozního celku tak, aby bylo možno zajistit provádění samostatných komplexních vyzkoušení dílčích provozních celků a jejich postupné předávání a přípravu pro následný zkušební provoz (a garanční zkoušky).

Provozní soubor (PS) je funkčně ucelená část provozního celku, dílčího provozního celku nebo technologické části stavby (soubor strojů a zařízení tvořící samostatný funkční celek), tvořená souhrnem technologických zařízení, vykonávající ucelený dílčí technologický, tj. samostatný proces, popř. technologický speciální proces, nebo úplný technologický proces doplňkový, určená dokumentací stavby a uváděná do provozu zpravidla v souvislém čase.

Provozní soubor se zpravidla člení na provozní jednotky nebo na provozní jednotky a základní jednotky anebo přímo na základní jednotky. Pokud je to účelné (např. pro dodavatelské zajištění stavby), člení se provozní soubor na dílčí provozní soubory.

Dílčí provozní soubor (DPS) je funkčně ucelená část provozního souboru, tvořená souhrnem technologických zařízení, vykonávající samostatný dílčí technologický proces (popř. technologický proces speciální nebo doplňkový), určená dokumentací stavby a uváděná do provozu zpravidla v souvislém čase. Používá se jen výjimečně u velmi členitých a složitých zařízení, kdy mezi provozní soubor a provozní jednotku je účelné

2 Viz také KLEE, L. *Stavební smluvní právo*, Wolters Kluwer 2015, 504 s., ISBN 978-80-7478-850-5.

nebo potřebné vložil další mezistupeň. Člení se na provozní jednotky nebo na provozní jednotky a základní jednotky anebo přímo na základní jednotky.

Provozní jednotka (PJ) je funkčně ucelená část provozního souboru nebo dílčího provozního souboru, tvořená souhrnem technologických zařízení a vykonávající ucelenou část dílčího technologického procesu určeného dokumentací stavby.

Provozní jednotka se může členit na základní jednotky. Funkční skladba provozní jednotky se stanoví v dokumentaci stavby a její funkci lze ověřit jen současným vyzkoušením všech základních jednotek ji tvořících.

Základní jednotka (ZJ) je výrobek zpravidla dodávaný jedním výrobcem, který má jako celek samostatné určení, plní určitou vymezenou a trvalou provozně technickou funkci hlavní nebo pomocnou a tvoří konstrukčně uzavřenou jednotku, kterou nelze beze zbytku rozdělit na dvě nebo více funkčních jednotek. Základní jednotka se v dokumentaci stavby dále nečlení. Pojem základní jednotka má v podstatě charakter tzv. kusové dodávky; jde o označení samostatného stroje nebo zařízení.

Členění stavby je popsáno v konkrétní dokumentaci stavby a má zásadní význam pro přípravu a realizaci stavby, přičemž se promítá i do způsobu realizace stavby. Způsob realizace výstavby lze rozlišovat podle toho, jakou měrou přispívají jednotliví účastníci k provedení stavby. Tedy jaký je dodavatelský systém. Dodavatelský systém určuje, které subjekty jsou v přímém vztahu k objednateli (investoru), či ve vztahu k jiným subjektům, a jakým způsobem dodávají. Může jít o různé druhy dodávek.

Generální dodávka vychází z rozsahu celé stavební části stavby či technologické části stavby. U technologické části stavby vychází z úrovně provozního celku. Finální dodávka je dodávka na úrovni provozního souboru a finální poddodávka na úrovni dílčího provozního souboru.

Pokud se jedná o stroj (stroje), zařízení, které jsou současně dodávány, montovány a odzkoušeny, funkci (technologického či netechnologického) procesu nezajišťující, jde o tzv. dodávky smontovaných strojů.

Zvláště z hlediska praxe má pochopitelně význam označení a definování provozně nevyzkoušených strojů a zařízení. Provozně nevyzkoušené stroje a zařízení jsou specifické tím, že jsou dodávány na stavbu, aniž bylo možno předtím plně ověřit jejich funkceschopnost v podmínkách, které odpovídají konkrétním provozním podmínkám dané stavby. Občanský zákoník jejich specifika týkající se uvádění do provozu, záruk a odpovědnosti za vady neřeší, ponechává plně prostor obchodním zvyklostem a zejména ujednáním ve smlouvách.

Dodávkami na klíč se pak rozumí dodávky celé stavby (to znamená stavební části a technologické části).³

3 K obchodním zvyklostem např. viz KRÁLOVÁ, K., MAREK, K. *Obchodní podmínky, vykládací pravidla a obchodní zvyklosti in Acta Iuridica Sladkoviensia XVII, 2021, s. 135-152, ISBN 978-80-7392-363-1.*

Účastníci výstavby

Stavebníkem-investorem je označována osoba, která stavbu pro sebe nebo pro jiného připravuje a zajišťuje. Jde o subjekt uzavírající pro přípravu a realizaci stavby smlouvy s dalšími účastníky výstavby. Ve vztazích s přímými dodavateli se jedná o objednatele ve smyslu občanského zákoníku.

Pokud není investor vhodně procesně vybaven (nemá vnitřní kvalifikovaný útvar či pracovníky potřebných odborností), může pro něj investorské činnosti vykonávat specializovaný subjekt (např. tzv. inženýrské nebo projektové – inženýrské organizace), obvykle na základě příkazní smlouvy či tzv. nepojmenované smlouvy nazvané smlouvou o investorské činnosti.

Pod pojmem dodavatelé pak rozumíme osoby, které zabezpečují (provádějí) dodávky pro stavbu, ať již na základě smlouvy o dílo či jiných smluv. Ve smyslu terminologie občanského zákoníku se pochopitelně jedná pro smlouvu o dílo o zhotovitele, které právě s využitím obchodních zvyklostí označujeme pro účely tohoto pojednání jako dodavatele.

Podle rozsahu angažovanosti při realizaci výstavby (viz také členění stavby, jak je zmíněno výše) se dodavatelé člení do několika kategorií. Zvláštní místo zaujímají tzv. vyšší dodavatelé, tj. generální dodavatelé (na úrovni stavební části či provozního celku), finální dodavatelé na úrovni provozního souboru), finální poddodavatelé (na úrovni dílčího provozního souboru).

Kusové dodávky jsou dodávky zboží podle smluv kupních nebo dílčích montáží podle smlouvy o dílo, jejich dodavatelé (prodávající, zhotovitelé) nesou označení kusoví dodavatelé.

Profesními dodávkami se přitom rozumí dodávky, které zajišťuje dodavatel pro všechny části provozního celku či provozního souboru podle přísl. profese (např. elektroinstalace silnoproudu).

Vytváří se přitom zejména dodavatelské systémy generálních dodávek vč. dodávek na klíč, finálních dodávek a také případně „construction management“ (kdy je dílo rozděleno do tzv. balíčků).

Výše popsaná dodavatelská struktura zajišťuje vlastní realizaci výstavby. Vedle ní stojí další významný účastník výstavby, kterým je dodavatel (dodavatelé) dokumentace stavby, tzn. dodavatel díla specifického svou povahou, zahrnujícího aspekty nehmotného, autorského díla.

Dokumentace stavby

Dokumentací staveb se rozumí soubor postupně zpracovávaných a upřesňovaných dokumentů (plánů), jejichž prostřednictvím se definuje a popisuje zamýšlená stavba (investice) a to od formulace prvotního záměru až po detailní dokumenty, podle nichž se stavba realizuje. V této souvislosti se mluví o jednotlivých stupních (fázích) přípravy dokumentace, konkrétně o dokumentaci přípravné, realizační a post-realizační.

V rámci přípravné fáze si investor ověřuje reálnost a ekonomickou smyslnost investičního záměru prostřednictvím různě orientovaných studií (například technicko-ekonomické, zastavovací, objemové, investiční, případně studie souboru staveb, hodlá-li současně připravovat více souvisejících staveb). Smyslem a účelem studií je posoudit a zhodnotit proveditelnost uvažovaného záměru z hlediska technického, ekonomického a také jeho vlivu na životní prostředí.

Poté, co zpracované studie potvrdí důvodnost a reálnost investičního záměru, musí se zpracovávat dokumentace v souladu s požadavkem stavebního zákona.

Ve druhé etapě (fázi) se zpracovává

- Dokumentace pro provedení stavby (DPS)

Dále bývá zpracovávána

- Dodavatelská dokumentace stavby (DD); zpracovává se zhotovitelem podle jeho potřeby
- Dokumentace pro výběr zhotovitele (DVZS); zpracovává se podle potřeby, zejména jde-li o veřejné zakázky
- Dokumentace-Koncepční projekt pro technologickou část stavby (KP) je zpracována jen v případě potřeby, tj. pro podrobnější vyjasnění navrhovaných technologických procesů v etapě, kdy bude teprve posléze vypracována DPS (KP podle zvyklostí a podle požadavků stavebních úřadů neobsahuje podrobnější řešení technologické části stavby), tedy před zahájením prací na DPS tak, aby toto vyjasnění bylo pro zpracovatele DPS již závazné. Tento případ je žádoucí tehdy, když projekt pro provedení stavby (DPS) zpracovává přímo vybraný zhotovitel.

Po dokončení stavby se obligatorně zpracovává Dokumentace (výkresy) skutečného provedení stavby a různé druhy uživatelských dokumentací podle charakteru a účelu stavby (návodů k obsluze apod.).

U všech staveb pochopitelně nemusí být vždy zpracovány všechny druhy a stupně dokumentace a některý druh dokumentace může plnit více funkcí. Rozsah potřebné dokumentace je třeba pečlivě zvážit, tak, aby byly její funkce zabezpečeny a přitom se nevynakládaly prostředky na dokumenty duplicitní.

Zkoušky

Ve smlouvě o dílo bychom neměli opomenout ani ujednání o zkouškách k prokázání splnění závazku. Zkouškami se ověřují vlastnosti zkoušených plnění (dodávek) a jejich způsobilost. Existují různé druhy zkoušek, od technicky poměrně jednoduchých až po zkoušky odborně velmi složité.

Zkoušky jsou začasť vymezeny i právními předpisy, technickými předpisy či technickými normami. Zejména jsou však (vč. obsahu) uvedeny v projektové dokumentaci a dohodnuty ve smlouvě nebo plynou z obchodních zvyklostí. Pokud jde o obchodní zvyklosti, není vhodné na ně v případě zkoušek zcela spoléhat, protože obchodní zvyklosti sice mohou nahradit ujednání o povaze a rozsahu zkoušek, ale nemohou nahradit nastavení ověřovaných parametrů výkonnosti, které jsou vždy individuální.

Individuální vyzkoušení je v praxi používaný pojem pro smluvní povinnost zhotovitele, resp. dodavatele buď dodávky smontovaného výrobku, nebo montáže, popř. montážních prací. Rozumí se jím vyzkoušení stroje, zařízení nebo technického systému v rozsahu nutném pro prověření jeho úplnosti a jeho funkcí a současně ověření řádného provedení montáže, popř. jen ověření řádného provedení montáže (jedná-li se jen o montážní práce).

Komplexním vyzkoušením jsou zkoušky díla v části, kterou zásadně tvoří soubor strojů a zařízení (např. provozní soubor). Dodavatel - zhotovitel jimi prokazuje, že dílo je kvalitní a že je schopno zkušebního provozu, pokud je sjednán, případně, že je schopno předání, pokud zkušební provoz není sjednán jako součást předmětu plnění. Pojem komplexní vyzkoušení určuje, že se komplexně a souběžně zkouší všechny části předmětu plnění.

Zkušební provoz navazuje na komplexní vyzkoušení. Doporučujeme přesně sjednat, kdo ho bude provádět, bez výslovného sjednání bychom při interpretaci podle ostatních ustanovení smlouvy mohli docházet k různým závěrům. Obecně je přitom tendence od zajišťování zkušebního provozu objednatelem ke stanovení této povinnosti pro zhotovitele. Zkušebním provozem se ověřuje, zda zařízení bude za předpokládaných provozních podmínek schopno provozu v rozsahu stanoveném pro zkušební provoz v dokumentaci.

Zkušební provoz je počáteční fáze užívání (provozu) stavby. Během zkušebního provozu se obvykle realizuje náběhová křivka, tj. trajektorie (dráha), po níž se postupně naplňují cíle projektu (výkonové parametry stavby). V průběhu zkušebního provozu se odstraňují vzniklé nedostatky a vyladuje a optimalizuje se provoz technologického zařízení tak, aby dosáhl běžného projektovaného provozu. Minimálně v závěrečné fázi musí již probíhat ve standardních provozních podmínkách.

Navazující garanční zkoušky prokazují, zda zařízení dosahuje ve smlouvě výslovně sjednaných hodnot a ukazatelů a zároveň, že technologické zařízení je schopno rutinního provozu.

Zda bude provedeno individuální vyzkoušení, komplexní vyzkoušení, zkušební provoz a garanční zkoušky, popř. zda budou provedeny jen některé či všechny tyto zkoušky postupně, je věcí smluvního ujednání a vyplývá to z charakteru díla. Jestliže podle smlouvy má být řádné provedení díla prokázáno provedením zkoušek, považuje se provedení díla za dokončené až poté, co byly tyto zkoušky úspěšně provedeny.

Od popsanych zkoušek technologického zařízení je třeba odlišovat standardní zkoušky technických zařízení (například plynového, vodovodního, topného apod.), jež jsou předepisovány technickými normami a předpisy.⁴

Základní ustanovení

Podstatné náležitosti smlouvy

Základní ustanovení smlouvy určuje, že zhotovitel se zavazuje provést na svůj náklad a nebezpečí pro objednatele dílo a objednatel se zavazuje dílo převzít a zaplatit cenu.

Oproti dřívějšímu znění Základního ustanovení v obchodním zákoníku je tedy text obohacen o text „provedení na náklad a nebezpečí zhotovitele“, což byl text určený v obchodním zákoníku až v ustanovení § 537, které na základní ustanovení navazovalo. Text Základního ustanovení byl pak obohacen i o zařazení povinnosti převzít dílo, která byla rovněž v obchodním zákoníku v § 537. To považujeme za správné řešení.

Písemná forma smlouvy není předepsaná. Lze ji však jen doporučit, zejména ve výstavbě.

Judikatura k tomu určuje, že smlouvu lze uzavřít zčásti písemně a zčásti ústně. Na platnost smlouvy přitom nemá podle judikatury vliv, že některé práce byly již před uzavřením smlouvy provedeny. V praxi není však, podle našeho názoru vhodné, využívat možnosti částečné kontraktace ústní a částečné písemné. Předejde se tak řadě sporů.

Jinak než dříve, je v Základním ustanovení upravena cena. Určuje se, že cena díla je sjednána dostatečně určitě, je-li dohodnut alespoň způsob jejího určení, anebo je-li určena alespoň odhadem. Mají-li strany vůli uzavřít smlouvu bez určení ceny díla, platí za ujednanou cena placená za totéž nebo srovnatelné dílo v době uzavření smlouvy a za obdobných smluvních podmínek. K tomu uvádíme, že uzavírání smlouvy vůlí stran, bez určení ceny díla nebo odhadem nemůžeme ve výstavbě doporučit (viz níže); mohlo by to rovněž vést k obtížně řešitelným sporům.

Podle judikatury, není-li ve smlouvě dohodnuto jinak, je součástí ceny i daň z přidané hodnoty (tam kde je určena povinnost k platbě DPH).

4 K významu kvalitního nastavení parametrů zkoušek viz např. ČERNOHLÁVEK, J., DOUBRAVA, P. *Právní spory ve stavebnictví*, Aleš Čeněk, 2018, ISBN 978-80-7380-784-9.

V obchod. zák. bylo určení díla vymezeno v Základním ustanovení v § 536, ve vztahu k Základnímu ustanovení kupní smlouvy § 409 a k ustanovení § 410.

V občan. zák. se této otázce věnuje § 2587 a určuje, že **dílem se rozumí zhotovení určité věci, nespadá-li pod kupní smlouvu, a dále údržba, oprava nebo úprava věci nebo činnost s jiným výsledkem**. Dílem se rozumí vždy zhotovení, údržba nebo úprava stavby nebo její části.

Podle současné právní úpravy nemusí být dnes dílo hmotně zachyceno, umožňuje to širší realizaci tohoto smluvního typu (např. sjednání činnosti dálkového předávání dat).

Základní ustanovení neuvádí výslovně, že se smlouva o dílo použije, bude-li předmětem plnění montáž. Pokud však bude podstatná část plnění tvořena právě montáží, pak půjde o smlouvu o dílo, montáž je totiž také činností. Nebylo by však chybou, pokud by zákon de lege ferenda o montáži výslovně hovořil. Provádění montáže je totiž u díla často frekventované.

Další náležitosti smlouvy

Při uzavírání smlouvy by, podle našeho názoru měli, zejména objednatelé (podobně jako u kupní smlouvy kupující), zvážit zařazení (a jeho zařazení doporučujeme) článku „Význam a účel smlouvy“. Obsah tohoto článku nemusí totiž být jen proklamací, ale mohou s ním být spojeny závažné právní důsledky ve vztahu k právní úpravě jiných ustanovení (při jejich výkladu) v případě, že takové ustanovení formuluje, co se od plnění smlouvy, resp. od díla očekává.

Ve smlouvě o dílo ve výstavbě by neměly chybět ani základní údaje o stavbě. Domníváme se, že je vhodné uvádět prohlášení objednatele (stavebníka), že stavba je řádně povolena (tam, kde se povolení vyžaduje), příp. sankce, resp. zastavení nepovolené stavby totiž nepostihnou jen objednatele, ale připraví řadu problémů i zhotoviteli. Je vhodné sjednat, kdy předá (sdělí, že bylo vydáno) objednatel zhotoviteli stavební povolení (pokud nebylo vydáno již před uzavíráním smlouvy). Předáno by mělo být nejpozději při předání a převzetí staveniště.

Neopatřil-li objednatel včas stavební povolení, neposkytl tím potřebné spolupůsobení, aby zhotovitel mohl splnit svůj závazek.

Může však být též dohodnuto, že stavební povolení opatří zhotovitel.

Ve smlouvě můžeme zejména také doporučit uvedení názvu a místa stavby a její charakteristiky (např. že se jedná o stavbu trvalou, dočasnou apod.). Pokud by neměly úplnou vypovídací schopnost údaje o významu a účelu stavby, lze ve smlouvě uvést i článek o důležitosti stavby. To může napomáhat výkladu některých ustanovení zákona a smlouvy.

V žádném případě by neměla chybět co nejpresnější identifikace projektové dokumentace a dalších výchozích podkladů (dokladů), podle nichž má být stavba (dílo) realizována.

V případě projektové dokumentace je také vhodné ujednat zásady schvalování jejích případných změn.

Kromě přesné identifikace smluvních stran lze - jde-li o výstavbu - doporučit uvést ve smlouvě:

- Další účastníky výstavby.
- Údaje o stavebníkovi- investorovi (příp. údaje o budoucím uživateli).
- Alespoň základní řešení dodavatelského systému (tj. které subjekty a jakým způsobem dodávají investorovi) a zakotvení kontrahovaného plnění v něm, včetně určení funkcí generálního dodavatele (zhotovitele) technologické části stavby a generálního dodavatele stavební části stavby, je-li zvolen systém s generálními dodavateli. Zároveň je účelné sjednat, nakolik může být ve smlouvě uvedený dodavatelský systém na úrovni subdodavatelů měněn jen na základě předchozího souhlasu investora.
- Kromě přesného označení subjektů sjednávané smlouvy (vč. identifikačního čísla organizace), tj. zhotovitele a objednatele, lze uvést - a je to i velmi praktické - jejich statutární zástupce a osoby (funkcionáře, zaměstnance), které jsou oprávněny ke sjednávání možných smluvních dodatků.
- Pro snadnější plnění povinností vyplývajících z daňových předpisů (zejména ze zákona o dani z přidané hodnoty) se uvádí DIČ (tzv. daňové identifikační číslo).
- Pokud se zasílá zboží, z něhož je dílo vytvořeno, před zahájením prací např. do skladu (skladů) objednatele, neměly by ve smlouvě chybět ani přepravní dispozice, tj. adresa příjemce, dohodnutý způsob dopravy a místo určení (je možno též dohodnout i způsob balení, event. jaké zařízení je určeno pro kryté temperované sklady). Zařízení dodávané v obalech i volně je vhodné signovat (označovat dohodnutým kódem), aby bylo zřejmé, pro který objekt či provozní soubor je určeno. To usnadní distribuci na stavbě.
- Vhodné je též sjednat, kdo bude působit jako vedoucí prací (stavbyvedoucí) zhotovitele a kdo bude vykonávat funkci technického dozoru (technického dozorce) investora, koncipovat ujednání o tom, kdo je na dané stavbě oprávněn k zápisům a potvrzování stavebního (montážního) deníku a ke kontrole provedených prací. Je-li předmětem smlouvy o dílo implementace softwarového programu, bývá obvyklé uvádět do smlouvy jmenovitě celý implementační tým, dokonce včetně náhradníků.
- U složitějších staveb mohou být ve smlouvě uvedeny i další osoby, např. zástupci pro věci technické (k řešení technických otázek, příp. k předkládání technických podkladů pro návrhy dodatků smluv vyplývajících z navrhovaných technických změn), vedoucí „najížděcí skupiny“ (pro řízení jednotlivých druhů zkoušek), koordinátor (pověřený koordinací prací subdodavatelů, event. i jiných dodavatelů dodávajících přímo investorovi), osoby odpovídající za bezpečnost práce na stavbě apod. Tito funkcionáři však nejsou obecně oprávněni sjednávat změny smluv (techničtí zástupci mohou však např. být oprávněni dohodnout drobné změny projektu a v projektu je shodně vyznačit; např. může jít o změnu v údaji kóty stanovící vzdálenost jednotlivých strojů od sebe, a to pokud to neporušuje bezpečnostní předpisy).

- U rozsáhlejších staveb může být též sjednáno, kdo je jménem smluvních stran oprávněn provést odevzdání a převzetí díla (příp. kdo je tzv. odpovědným geodetem zhotovitele a objednatele).
- Ve smlouvách bude pak zpravidla uvedena i osoba vykonávající tzv. autorský dozor projektanta (nebude tam naopak zejména při subdodávce na nižším dodavatelském stupni).⁵

Ke smluvním podmínkám FIDIC

Obsah smlouvy může být obecně určen odkazem na obchodní zvyklosti, obchodní podmínky, všeobecné smluvní podmínky a vykládací pravidla. Využívány jsou i smluvní podmínky a smluvní vzory FIDIC. Kontraktace podle FIDIC se rozšiřuje nejen v zahraničí, ale i v tuzemsku.

Soubor základních vzorových smluvních podmínek tvoří v dokumentech FIDIC:

Conditions of Contract for Construction / Smluvní podmínky pro výstavbu pozemních a inženýrských staveb projektovaných objednatelem (zkratka CONS, tzv. Red Book), které jsou podmínkami s vyrovnanou alokací rizik a jejichž použití se předpokládá u projektů, u nichž rizika spojená s projektovou dokumentací ponese větší měrou objednatel. CONS jsou smluvními podmínkami pro projekty Generálního dodavatelství (Design-Bid-Build) s použitím specifikací a výkresů objednatele pro zadání a realizaci zakázky a měřením skutečně provedených prací správcem stavby při použití paušálních položkových cen.

Conditions of Contract for Plant and Design-Build / Smluvní podmínky pro dodávku technologických zařízení a projektování a výstavbu elektro- a strojně-technologického díla a pozemních a inženýrských staveb projektovaných zhotovitelem (zkratka P&DB, tzv. Yellow Book), které jsou podmínkami s vyrovnanou alokací rizik a jejichž použití se předpokládá u Design-Build projektů, u kterých rizika spojená s projektovou dokumentací ponese větší měrou zhotovitel.

Na rozdíl od CONS podmínky P&DB již nepoužívají specifikace a výkresy objednatele pro zadání a realizaci zakázky, pracují s tzv. požadavky objednatele, které definují především účel, funkci, rozsah, standard, výkon a jiná projekční a technická kritéria díla podle představ objednatele. Na základě požadavků objednatele vytváří zhotovitel svůj návrh, který se stává součástí smlouvy. Ač je celková cena koncipovaná jako paušální a na rozdíl od CONS se neprovádí měření skutečně provedených prací, může dojít k její úpravě prostřednictvím změn díla (variací) a v důsledku uplatnění nároků na dodatečné platby a čas.

Conditions of Contract for EPC/Turnkey Projects / Smluvní podmínky pro projekty EPC/ „na klíč“ (zkratka EPC nebo EPCT – Engineer, Procure and Construct, tzv. Silver Book), které jsou typické pro projekty Design-Build s přesunutím větší míry rizik (hlavně rizik souvisejících s projektovou dokumentací, odpovědností za kontrolu zadání zakázky a kontrolu fyzických podmínek staveniště) na zhotovitele a jsou dopo-ručovány v případě

⁵ K dalším podmínkám a obsahu smlouvy viz také ŠTENGLOVÁ, I. *Smlouva o dílo*, C.H.Beck, 2018, ISBN 978-80-7400-717-0.

dodávky investičních celků (např. elektrárny), kdy se požaduje větší spolehlivost zajištění celkové ceny a doby výstavby. Pro EPC též platí, že cena je koncipovaná jako paušální, neprovádí se měření skutečně provedených prací, ale může dojít (v omezeném rozsahu) k její úpravě prostřednictvím změn díla (variací) a v důsledku uplatnění nároků na dodatečné platby a čas.

Pro odlišení podmínek P&DB a EPC uvádí FIDIC případy, kdy se doporučuje používat podmínky P&DB. Jde o situace, ve kterých uchazeči o zakázku nemají dostatek času a informací pro kontrolu a zpracování požadavků objednatele v zadávací dokumentaci, některé části výstavby nebo celá realizace stavby jsou v podzemí nebo v těžko prozkoumatelných podmínkách, objednatel chce ve větší míře dozorovat provádění prací nebo schvalovat projektovou dokumentaci zhotovitele, předpokládá se pravidelná kontrola fakturace objednatelem.

O tom, které podmínky se v daném projektu použijí, rozhodne zásadně ta osoba, která ho financuje.

Pro dodávku stavebních prací se dnes nejčastěji používají tři základní vzory smluvních podmínek. Mezi obchodní podmínky smluv na stavební práce a dodávky patří i Short Form of Contract (tzv. Green Book), které jsou smluvními podmínkami určenými pro projekty s malou předpokládanou hodnotou. Je třeba se zmínit také o vzorových smluvních podmínkách DBO (Design, Build and Operate Projects), které jsou variantou podmínek pro projekty, podle kterých se předpokládá též provozování díla zhotovitelem. Dále je vhodné upozornit na vzorový dokument podzhotovitelské smlouvy (Conditions of Subcontract for Construction - tzv. Construction Subcontract), jež FIDIC vydala pro použití v kombinaci s CONS. V každém případě je třeba ke každému vzoru přistupovat s vědomím, že se jedná jen o metodickou pomoc, která nemůže adekvátním způsobem řešit zvláštnosti a jednatlivosti konkrétní stavby.⁶

Práva a povinnosti stran

Vázanost díla na konkrétní osoby

Ustanovení § 2588 odst. 1 obč. zák. upravuje případy, kdy dané dílo nemůže provést nikdo jiný než konkrétní zhotovitel, provedení díla je zde totiž závislé na jeho zvláštních osobních schopnostech. Tyto schopnosti může mít např. i umělecký kovář nebo kovotepec, který se zavázal vytvořit konkrétní originální dílo. V tomto případě zaniká závazek ztrátou jeho způsobilosti (např. úrazem nebo nemocí) nebo jeho smrtí. To však neplatí, může-li dílo provést ten, kdo činnost zhotovitele převzal jako jeho právní nástupce.

Podle § 2588 odst. 2 smrt objednatele sama o sobě závazek neruší, ledaže by se právě tím stalo splnění závazku nemožným nebo zbytečným.

6 Bližze viz KLEE, L. *Smluvní podmínky FIDIC*, Wolters Kluwer, 2011, ISBN 978-80-7357-620-2.

Dílo nemusí být vázáno na osobní vlastnosti zhotovitele nebo to není vzhledem k povaze díla zapotřebí. V takových případech nemusí zhotovitel provést dílo osobně a může je nechat provést subdodavatelem. Nejde-li však o uvedené případy, pak platí, že zhotovitel provede dílo osobně nebo pod svým osobním vedením.

Zákon pochopitelně při vymezení případů, kdy je zhotovitel povinen provést dílo osobně, vychází z pozice zhotovitele a povahy díla. Z pohledu objednatele je třeba vzít v úvahu i aspekt důvěry ke zhotoviteli. Není výjimkou, když objednatel požaduje na zhotoviteli osobní provedení právě proto, že má k němu důvěru, kterou nemusí mít k jinému zhotoviteli. Prostor pro dohodu stran je v tomto případě dostatečně široký.

Není-li dohodnuto jinak, obstará zhotovitel vše, co je k plnění potřeba.

Doba plnění

Není-li ujednána **doba plnění**, plní se bezodkladně v době přiměřené. Doba plnění je u smlouvy o dílo stanovena ve prospěch zhotovitele. To znamená, že zhotovitel, pokud to smluvní ujednání nevyloučí, by mohl plnit dříve než ve sjednané době plnění. Pokud je objednateli případné dřívější plnění nežádoucí neboť předčasné plnění nepotřebuje nebo nemá pro dřívější plnění finanční krytí, má možnost dřívější plnění smluvně vyloučit.

Doba plnění nebude mnohdy sjednávána jen jedna – celková, ale bude začasté sjednávána doba pro dílčí plnění a protiplnění. Konkrétní smlouva by měla tyto otázky upravit určitým způsobem.

Je-li předmětem dodávky rozsáhlejší dílo, nestačí ani zpracování věcného a časového harmonogramu plnění, ale zpracovává se tzv. plán organizace výstavby (POV) popisující návaznosti jednotlivých dodávek a prací na staveništi tak, aby se vše uskutečňovalo v potřebném sledu.

Součástí ujednání o termínech plnění je i případné řešení dopadu extrémních klimatických podmínek na průběh výstavby a také vliv prodloužení objednatele s poskytnutím součinnosti na plnění termínových závazků zhotovitele. Jedná se o důležitou součást smlouvy, jejíž nedostatečné řešení bývá začasté důvodem zdoluhavých sporů o včasnosti dokončení díla. Můžeme jen poznamenat, že obvyklé řešení: „o kolik je objednatel v prodlení, o tolik se prodlouží doba plnění“ je poněkud zjednodušené. Nemusí tomu tak totiž být.

Standardně projektovou dokumentaci stavby zajišťuje objednatel (investor), který ji pak spolu s pravomocným stavebním povolením poskytuje zhotoviteli jako základní výchozí podklad. Není však vyloučeno, aby zhotovitel zajistil zpracování dokumentace staveb (její část) jako součást své dodávky, včetně zajištění vydání stavebního povolení. V takovém případě je vhodné, aby závazky k těmto dodávkám měly samostatný termín předání.

Vhodné je též dohodnout, v jakém místě dojde ke splnění jednotlivých projektových prací a jaká jednání mezi smluvními stranami budou před tím provedena.

Dohodnuta by měla být také doba **“předání staveniště”** objednatelem pro zhotovitele (tj. předání staveniště ve stavu umožňujícím provádění stavebních prací), která zejména u rozsáhlejších staveb může být též plněna ve sjednaných dílčích dobách postupně.

Rovněž je třeba dohodnout předání **“stavební připravenosti”**, jíž se rozumí stav stavebních prací, který umožní zahájení a plynulé provádění dodávek a montážních prací dodavatelem technologické části stavby. Sjednává se i tzv. **“montážní připravenost”**, což je velmi pokročilý stav montážních prací spadajících do technologické části stavby, který umožní práce stavebních dodavatelů pro úplné dokončení stavebních prací (např. potěry podlah, obklady, malby a další dokončovací stavební práce).

Z jednotlivých protiplnění (plnění objednatele vůči zhotoviteli) může být sjednána zejména doba předání vytyčeného staveniště, určení mezideponií, deponií a skládek, určení zemníků, vytyčení a stabilizace základních směrových a výškových bodů stavby, užívání příjezdové cesty, umístění (přemístění) dopravních značek, předání připojovacích míst zdrojů energie, vody apod. Pro plnění zhotovitele i objednatele může být zpracován **časový harmonogram činností** (včetně uvedení doby dopravy rozhodujících dodávek na stavbu), který buď celý nebo jen některé jeho části, popř. sumář rozhodujících činností, může tvořit i součást smlouvy.

Ustanovení § 2591 obč. zák. určuje, že je-li k provedení díla nutná součinnost objednatele, určí mu zhotovitel přiměřenou lhůtu k jejímu poskytnutí. Uplyne-li lhůta marně, má zhotovitel právo podle své volby si buď zajistit náhradní plnění na účet objednatele, anebo, upozornil-li na to objednatel, odstoupit od smlouvy. Toto ustanovení se vztahuje zejména (ale nejen) na hmoty, které se objednatel zavázal zhotoviteli zajistit (může se však týkat i některé dokumentace apod.).

Pokud tedy věci, k jejichž opatření se objednatel zavázal, objednatel neopatří včas, je stanoveno, že mu pro to zhotovitel může poskytnout přiměřenou lhůtu a po jejím marném uplynutí může sám po předchozím upozornění opatřit věci na účet objednatele. Objednatel je pak povinen uhradit jejich cenu a účelné náklady s tím spojené bez zbytečného odkladu poté, kdy jej o to zhotovitel požádá. Věci, které jsou potřebné k provedení díla a k jejichž opatření není podle smlouvy zavázán objednatel, je povinen opatřit zhotovitel. Jde o tradiční právní úpravu.⁷

K odstoupení zhotovitele od smlouvy pro neposkytnutí součinnosti by mělo docházet jen výjimečně, v případech, kdy se jedná o takovou součinnost, která je pro zhotovení díla nezbytná, jinými slovy, bez které nelze dílo zhotovit. V opačném případě, tzn. pokud by se nejednalo o součinnost takovéto povahy, nýbrž by se spíše jednalo o záminku k vyvázání se ze závazků, by se mohlo jednat i o zneužití práva ve smyslu ustanovení § 8 občanského zákoníku.

Navazující ustanovení § 2592 obč. zák. (i ustanovení § 2593) odpovídá dřívější úpravě obchod. zák. Upravuje, že zhotovitel postupuje při provádění díla samostatně. Opak

⁷ Viz (k této tradiční úpravě) např. MAREK, K. *Smluvní obchodní právo, Kontrakty*, 4.vyd. Masarykova univerzita, 2008, ISBN 978-80-210-4619-1.

platí a je pak vázán pokyny objednatele jen tehdy, bylo-li to ujednáno a plyne-li to ze zvyklostí. Pokud objednatel požaduje možnost udělovat příkazy ohledně způsobu provádění stavby, musí zároveň přijmout spoluodpovědnost za důsledky takovýchto zásahů do způsobu provádění díla. Objednatel má právo kontrolovat již provádění díla. Na stavbách či při strojně-technologických dodávkách plní tuto funkci tzv. technický dozor (technický dozorce). Pokud zjistí, že zhotovitel porušuje svoji povinnost, může požadovat nápravu a provedení díla řádným způsobem (např. požadovat to i provedením příslušného zápisu ve stavebním či montážním deníku). Pokud zhotovitel porušuje svoje povinnosti a nezajistí nápravu ani v přiměřené době a vedl-li postup zhotovitele nepochybně k podstatnému porušení smlouvy, může objednatel od smlouvy odstoupit. Kontrola by se měla týkat i dodržování časového harmonogramu díla; pokud se dílo realizuje v souladu s dohodnutým harmonogramem, je značný předpoklad, že bude dokončeno a předáno v dohodnutém termínu. Jestliže je zjevné, že zhotovitel je v prodlení oproti dohodnutému harmonogramu a tento „termínový skluz“ strany neřeší, je pravděpodobné, že dílo dokončeno v dohodnutém termínu nebude. Na řádné dokončení stavby (zejména výrobní ale například i obchodního centra) navazují pak závazky zhotovitele vůči jeho partnerům (kupujícím, nájemcům apod.), které jsou obvykle „také pod sankcí“, takže investor má přitom eminentní zájem na dokončení díla včas.

Značný dopad na dohodnuté termíny realizace díla mají i tzv. vícepráce, tzn. stavební, případně i technologické práce, které nebyly v rámci dokumentace staveb předpokládány (předvídaný), jejichž potřeba se ukázala až v průběhu realizace. Typické je to v případě rekonstrukcí a modernizací, kdy teprve v průběhu realizace stavby, když se odkryjí základní konstrukce stavby, se zjistí, co všechno bude třeba v rámci rekonstrukce či modernizace řešit. Otázky víceprací je třeba řešit ve smlouvě, dnešní občan. zák. je neupravuje (zúžení prací přitom zákon řeší). De lege ferenda považujeme za účelné tuto úpravu rozšíření prací do zákona doplnit (dřívější úpravy ji obsahovaly).

Předmět díla, vlastnické právo

Opatření věcí ke zhotovení díla, upozorňovací povinnost

Další ustanovení § 2594 má v zásadě stejné řešení jako pro tuto otázku použil obchod. zák. Je zde určena bezodkladná upozorňovací povinnost zhotovitele pro případ, že je nevhodná povaha věcí nebo příkazu, které objednatel zhotoviteli dal. To platí při vynaložení potřebné péče. Neznamená to, že by musel zhotovitel např. provádět znovu všechny vlastnosti osvědčující atesty, nemůže však přijímat „vstupy“ od objednatele, aniž by jim odpovídající potřebnou péči věnoval.

Podle judikatury je zhotovitel stavby mj. povinen při zhotovování díla při vynaložení minimální odborné péče rozpoznat v průběhu výstavby podstatnou vadu objednatelům předané dokumentace a na tuto vadu objednatel upozornit.

Tvoří-li nevhodná věc nebo pokyn překážku v řádném provádění díla, zhotovitel provádění díla přeruší až do výměny věci či změny příkazu. Lhůta pro dokončení díla se prodlužuje

o dobu přerušení a zhotovitel má právo na úhradu nákladů s tím spojených po určenou dobu. Pokud by na předané věci či příkazu objednatel trval, může zhotovitel žádat, aby mu objednatel toto potvrdil písemně. Pokud zhotovitel postupuje v souladu s touto úpravou § 2594, nemá objednatel právo na uplatňování vady díla vzniklé nevhodností věcí nebo příkazů.

Podle navazujícího ustanovení je ještě koncipována možnost zhotovitele od smlouvy odstoupit, a to tehdy, trvá-li objednatel na provedení díla podle zřejmě nevhodného příkazu nebo s použitím zřejmě nevhodné věci i po upozornění zhotovitele.

Opatří-li zhotovitel věc zpracovanou při provádění díla, má stran této věci, pokud se stala součástí díla, postavení prodávajícího. Má se za to, že kupní cena věci je zahrnuta v ceně díla.

Věci, které má podle smlouvy opatřit k provedení díla objednatel, je povinen předat zhotoviteli v době určené ve smlouvě, jinak bez zbytečného odkladu po uzavření smlouvy. V pochybnostech se má za to, že o cenu těchto věcí se nesnižuje cena za provedení díla.

Pokud věci, k jejichž opatření se objednatel zavázal, objednatel neopatří včas, je stanoveno, že mu pro to zhotovitel může poskytnout přiměřenou lhůtu a po jejím marném uplynutí může sám po předchozím upozornění opatřit věci na účet objednatele. Objednatel je pak povinen uhradit jejich cenu a účelné náklady s tím spojené bez zbytečného odkladu poté, kdy jej o to zhotovitel požádá. Věci, které jsou potřebné k provedení díla a k jejichž opatření není podle smlouvy zavázán objednatel, je přitom povinen opatřit zhotovitel.

Smluvní strany si tedy mohou dohodnout, kdo opatří věci ke zhotovení díla. Pokud tak smluvní strany učiní, platí smluvní ujednání. Jestliže smlouva záležitost opatření věcí neřeší, pak platí, že věci opatří zhotovitel.

Bylo-li dohodnuto, že věci ke zhotovení díla opatří objednatel, nese tento nebezpečí škody na nich po dobu, po kterou je jejich vlastníkem.

Pokud se bude jednat o věc převzatou od objednatele (např. do opatrování za účelem její opravy nebo úpravy nebo za účelem jejího zpracování při provádění díla), odpovídá zhotovitel jako skladovatel.

Po dokončení díla nebo po zániku závazku dílo provést je zhotovitel povinen bez zbytečného odkladu vrátit objednateli věci od něho převzaté, jež nebyly zpracovány při provádění díla.

Vlastnické právo

Je-li předmětem díla věc určená jednotlivě, nabývá k ní **vlastnické právo** objednatel. To neplatí v případě, že zhotovitel zpracoval věc objednatele na jiném místě než u objednatele či na jeho pozemku nebo na pozemku, který objednatel opatřil, nebo že je hodnota díla stejná nebo vyšší než hodnota objednatelovy zpracované věci, tehdy nabývá vlastnické právo zhotovitel. Výslovně to upravuje § 2599 odst. 1 a zhotovení věci podle

druhu naopak určuje vlastnictví zhotovitele § 2599 odst. 2. To koresponduje s dřívější úpravou obchodního zákoníku.

Navazující ustanovení upravují situace zmaření díla. Pokud zhotovitel nabude zpracováním vlastnické právo k věci a zmaří-li se dílo z důvodu, za nějž zhotovitel neodpovídá, nemá objednatel právo na náhradu za věc, kterou zhotoviteli předal ke zpracování. (Právo z bezdůvodného obohacení tím není dotčeno.) Jestliže však k tomu za stejné situace dojde z důvodu, za nějž zhotovitel odpovídá, poskytne objednateli náhradu za jeho zpracovanou věc, anebo mu vrátí věc téhož druhu.

Určení toho, kdo nese nebezpečí škody na věci a kdo k ní má vlastnické právo, má pochopitelně značný význam. To lze dokumentovat například u zhotovování díla ve výstavbě. Bude-li ve smlouvě dohodnuto, že vlastníkem je zhotovitel (pak lze ovšem doporučit zhotoviteli pojištění věci a s pojistným uvažovat při sjednávání ceny) a objednatel například naplnil podmínky zahájení řízení o úpadku, nebude dílo zahrnuto do podstaty. Důsledkem této situace je ovšem právě ta skutečnost, že zhotovitel nese nebezpečí škody na zhotovované věci (není-li sjednáno jinak).

Naopak, bude-li vlastníkem díla objednatel, potom by se dílo do podstaty mělo zahrnout a pohledávku zhotovitele na zaplacení díla uplatnit při soupisu pohledávek všech věřitelů. Tato pohledávka tedy podle konkrétní situace může být případně uspokojena i v nepatrném rozsahu, event. vůbec. Zhotovitel ovšem nenese nebezpečí škody na věci. Nic však nebrání jedné z možných podob dohody, že k dodávkám nese nebezpečí rizik nahodilého poškození objednatel, ale až do úplného zaplacení díla je vlastníkem zhotovitel.

Pokud by ale podmínky insolvence naplnil zhotovitel, který by byl vlastníkem díla, bude dílo zahrnuto do podstaty a pokud objednatel v mezidobí zaplatil značnou část sjednané ceny, může se ocitnout v nezáviděníhodné situaci.

Je tedy možné, že vlastníkem bude jedna smluvní strana a nebezpečí nahodilého poškození ponese strana druhá. Lze též smluvně sjednat určitým způsobem vlastnictví a nositelství nebezpečí ze škod pro pozemky, dosavadní stavby a porost předané zhotoviteli k užívání či péči (v průběhu výstavby) a jiným způsobem pro zhotovované dílo samé.

Konkrétní smluvní úprava musí vycházet z konkrétních podmínek týkajících se smluvních stran a charakteru díla. Zejména je třeba vzít do úvahy způsob a termíny placení, která strana byla příp. nucena vzít si úvěr, zda je dílo předmětem zástavního práva, zda se stává součástí jiného díla apod.

Obvyklý je režim, kdy se objednatel stává vlastníkem prováděného díla a zhotoviteli náleží postupně placena cena díla dle rozsahu provedených prací s tím, že nebezpečí škody na věci (díle) nese zhotovitel, a to až do doby předání a převzetí díla.

Nemělo by být opomenuto též ujednání o včasném zajištění proti škodám a o pojištění díla v době rozestavenosti. Smluvně je vhodné řešit i otázky spojené s případným zánikem závazků provést dílo.

Při řešení otázek vlastnických vztahů v praxi se setkáváme i s tím, že pro vztahy mezi objednatelem a zhotovitelem na jedné straně a vztahy mezi zhotovitelem a jeho subdodavatelem na straně druhé nejsou volena kompatibilní řešení. Pro tentýž předmět plnění je v jedné smlouvě sjednáno (event. vyplývá ze zákona) vlastnické právo objednatele a v subdodavatelské smlouvě vlastnické právo subdodavatele. Takovým řešením je třeba se vyvarovat a sjednat v celém dodavatelském systému shodný vlastnický režim.⁸

Zmaření díla

Navazující ustanovení občán. zák. řeší otázky zmaření díla. Rozlišují přitom, kdo má vlastnické právo k věci, a zda tento subjekt za zmaření odpovídá. Rozlišují se tak čtyři řešení.

Podle § 2600 nemá objednatel právo na náhradu za věc, kterou zhotovitel předal ke zpracování, pokud zhotovitel nabyt zpracováním vlastnictví k věci a pokud se dílo zmaří z důvodů, za které zhotovitel neodpovídá. Nemusí se přitom jednat jen o případy, ve kterých odpovídá objednatel, může jít i o další případy, ve kterých nejde o odpovědnost zhotovitele.

Oproti právní úpravě v ustanovení § 2600 se v § 2601 jedná o situace, kdy je dílo zmařeno z důvodů, za něž zhotovitel odpovídá. Tehdy musí zhotovitel poskytnout objednateli peněžitou náhradu za jeho zpracovanou věc, anebo mu poskytne věc téhož druhu.

Je zřejmé, že poskytnutí věci téhož druhu bude možné jen v některých případech. Obecná bude peněžitá náhrada.

Ustanovení § 2602 a 2603 řeší případy, ve kterých je vlastníkem objednatel. Pokud zpracováním nabyt vlastnické právo objednatel a zmaří-li se dílo z důvodu, za který zhotovitel odpovídá, může objednatel požadovat buď vydání věci vzniklé zpracováním, anebo tuto věc odmítnout a požadovat náhradu svých věcí použitých ke zpracování. Vydá-li zhotovitel objednateli věc vzniklou zpracováním, není tím dotčeno jeho právo z bezdůvodného obohacení. Jestliže však objednatel věc vzniklou zpracováním odmítne, má vůči zhotoviteli právo na peněžitou náhradu za zpracovanou věc nebo na vrácení věci téhož druhu.

Jestliže ve stejné vlastnické situaci došlo ke zmaření z důvodů, za něž zhotovitel neodpovídá, může objednatel požadovat jen vydání věci vzniklé zpracováním, nahradí však zhotoviteli cenu jeho věci použité ke zpracování. Shodně s ustanovením § 2600 jde o případy, kdy za zmaření díla neodpovídá zhotovitel, jde tedy buď o případy, ve kterých odpovídá objednatel, ale nejen o ně, jde i o situace další.⁹

8 *K problematice pojetí vlastnického práva viz např. ŠTANDERA, J. Smlouva o dílo v novém občanském zákoníku. Komentář. § 2586–2635. C. H. Beck, 2013. ISBN 978-80-7400-519-0.*

9 *Ke specifické problematice zmaření díla viz např. PRAŽÁK, Z. Smlouva o dílo podle obchodního zákoníku. Leges, 2010, ISBN 978-80-87212-61-5.*

Provedení díla

Dílo je provedeno, je-li dokončeno a předáno. Musí být splněny obě tyto podmínky. Přitom je dílo dokončeno, je-li předvedena jeho způsobilost sloužit svému účelu.

Nepředá-li zhotovitel dílo objednateli způsobem ve smlouvě sjednaným, nenastane splatnost ceny díla a objednatel není v prodlení s úhradou ceny díla.

U rozsáhlejších děl a u zhotovení stavby začásté, se sjednaná cena platí postupně, protože zhotovitel by event. nebyl obvykle schopen uvěřovat prováděné dílo až do jeho předání, takže s předáním díla je spojena povinnost objednatele toliko doplatit zbytek ceny díla, případně po odečtení částky dohodnutého zádržného.

Je-li dílem stavba, objednatel nemá právo (dle § 2628) odmítnout převzetí stavby pro ojedinělé drobné vady, které samy o sobě ani ve spojení s jinými nebrání užívání stavby funkčně nebo esteticky, ani její užívání podstatným způsobem neomezují. Jedná se o zmírňující změnu oproti úpravě obchodního zákoníku, inspirovanou zřejmě zavedenou praxí, resp. obchodními zvyklostmi. Zákon však mluví jen o ojedinělých drobných vadách, nikoli též o ojedinělých drobných nedodělcích. Budoucí rozšíření právní úpravy pro ojedinělé drobné nedodělky je možno zvážit.

Vzhledem k tomu, že je kritériem dokončení díla způsobilost sloužit svému účelu, je vhodné uvést účel díla přímo ve smlouvě (viz výše). Objednatel přitom dílo převezme buď s výhradami nebo bez výhrad. Měl by se přitom s dílem řádně seznámit. Musí zejména uplatnit s výhradou (s výhradami) zjevné vady. Pokud objednatel převezme dílo bez výhrad, nepřízná mu soud právo za zjevné vady díla, pokud zhotovitel namítne, že právo nebylo uplatněno včas.

Dohodou se sjednává, kdy bude dokončeno provedení díla včetně smluvených podmínek druhu zkoušek a podmínek sepsání zápisu o převzetí (včetně jeho obsahu). Může být pochopitelně dohodnuto plnění po částech, např. po stavebních objektech a provozních souborech, současně lze sjednat i odpovídající bonifikace a sankce (smluvní pokuty) ve vztahu k těmto dobám.

Zhotovování díla zejména ve výstavbě bude činností značně složitou a včasné a řádné plnění bude mnohdy záviset i na spolupůsobení (vhodně sjednaném) ostatních osob, zejména objednatele (již zmíněné předání staveniště, případně předání dokumentace apod.).

V řadě případů nemůže přitom zhotovitel zabezpečit celé zhotovení díla vlastními zaměstnanci, ale bude kontrahovat subdodávky (zejména elektroinstalace, izolace, vzduchotechniku apod.). Tento postup mu zákon umožňuje. Zhotovitel díla totiž může pověřit jeho provedením jinou osobu, jestliže ze smlouvy nebo z povahy díla nevyplývá nic jiného. Při provádění díla jinou osobou má zhotovitel odpovědnost, jako by dílo prováděl sám.

Zhotovitel bude přitom se subdodavateli uzavírat rovněž smlouvy o dílo, ale i smlouvy kupní a jiné, včetně smluv inominálních.

Pro tyto případy lze zhotoviteli doporučit „hru na dopravního strážníka“, tj. sjednat podmínky subdodávek (mimo jiné případné záruční) ve shodě s podmínkami kontraktu s objednatelem.

Pro případ, že by objednateli poskytl „lepší plnění“, tj. výhodnější podmínky, než má smluvně zajištěny se subdodavateli, měl by se rizika z toho plynoucí (např. rozdíly v zárukách) snažit řešit při sjednání ceny. Realizace tohoto doporučení nemusí být jednoduchá, neboť mezi sjednáváním smlouvy mezi investorem a zhotovitelem a zhotovitelem a subdodavateli bývá relativně dlouhá lhůta. Na druhé straně vyšší zhotovitelé spolupracují často se shodným okruhem subdodavatelů, takže mohou znát jejich požadavky. Navíc také investoři se stále více zajímají o to, se kterými subdodavateli bude zhotovitel spolupracovat a nutí ho komunikovat s nimi již v průběhu kontraktačního procesu mezi investorem a zhotovitelem.

Nikoliv výjimečnou se stává situace, kdy investor (objednatel) výslovně požaduje, aby zhotovitel angažoval jím určeného subdodavatele.

Složitost při plnění smlouvy o dílo, například ve výstavbě, vyplývá mimo jiné z delší doby plnění, než je tomu u jiných smluv, vysokých finančních objemů a zpravidla většího počtu osob na výstavbě zúčastněných. Může ovšem vyplývat i z toho, že věci potřebné ke zhotovení díla, resp. část věcí, opatří objednatel.

Je-li předmětem díla zpracování jednotlivých „stupňů“ (druhů) projektové dokumentace, je vhodné dohodnout i termíny, v jakých zhotovitel a objednatel projednají dokumentaci v průběhu jejího zpracování (např. nejdříve koncepci řešení a následně finální podobu). Ve smlouvě má své místo též ujednání o tom, jaké podklady a v jakých lhůtách si smluvní strany předávají v průběhu zpracování projektů.

V případě zejména technologických dodávek je možné se dohodnout na předání specifikace náhradních dílů i na jejich dodávkách a na dodávkách servisních prací, a to pochopitelně nejen pro dobu, kdy po splnění zhotovitel odpovídá za vady, event. pro záruční dobu, ale i pro dobu „pozáruční“.

V praxi činí obtíže zejména u provádění rekonstrukcí a modernizací staveb provádění změn dohodnutého díla. V průběhu provádění díla se totiž mohou zjišťovat (mj. u desítek let starých staveb) nové skutečnosti, které nebylo možno zjistit (nebo by to bylo možné jen obtížně a při značném vynaložení nákladů) ani při stavebnětechnických průzkumech či při pasportizaci, které byly prováděny před zpracováním projektové dokumentace.

Právní úprava se složitostí provádění díla počítá a jak je zřejmé ze zákonného textu, umožňuje, za podmínek určených zákonem, tj. lze-li jednotlivé stupně díla odlišit, předání a převzetí po částech.

Ve smlouvě bychom neměli opomenout ani ujednání o zkouškách (viz výše). Jestliže podle smlouvy má být řádné provedení díla prokázáno provedením dohodnutých zkoušek, považuje se **provedení díla za dokončené** až poté, co byly tyto zkoušky úspěšně provedeny. K účasti na zkouškách je zhotovitel povinen objednatele včas pozvat. Neúčast objednatele na zkouškách, k jejichž provedení byl včas pozván, nebrání provedení zkoušek, nevylučuje-li to povaha věci.

Provádění zkoušek bude typické zejména ve výstavbě, ale např. i při vývoji a výzkumu. Pokud budou zkoušky a jejich výstupy stanoveny předpisy nebo závaznými normami normalizační soustavy (ČSN), je třeba tuto skutečnost respektovat (například předepsaná měření a výchozí revizní zprávy). Tam, kde druh zkoušek závazně předepsán není, doporučujeme dohodnout jej ve smlouvě, respektive uvést jej v její příloze a přesně popsat.

Pro provádění některých zkoušek u složitějších staveb je vhodné dohodnout ve smlouvě i zpracování zvláštní dokumentace zkoušek (např. pro komplexní vyzkoušení, zkušební provoz a garanční zkoušky), doby zpracování návrhu dokumentace a jejího odsouhlasení. Může jít i způsob ověřování zkoušek a stanovení, kdy proběhly úspěšně, a obsah zápisu (zápisů) o nich.

Výsledek zkoušky se zachytí v zápisu. Jestliže není objednatel přítomen, potvrdí zápis místo něho hodnověrná, odborně způsobilá a nestranná osoba, která se zkoušek zúčastnila. Občanský zákoník dále upravuje, že nepřítčí-li se to povaze závazku, je zhotovitel objednateli povinen zápis předat. Podle našeho názoru by objednatel měl mít právo na předání vyhotovení zápisu.

Pokud by byla **předmětem díla věc**, řídí se podle § 2608 předání věci obdobně ustanoveními o kupní smlouvě. Převzetím nabývá objednatel vlastnické právo k věci a přechází na něho nebezpečí škody na věci, nestalo-li se tak již dříve.

Ustanovení § 2609 určuje, kdy může zhotovitel dílo prodat po vyzrozumění objednatele (odst. 1) a kdy bez vyzrozumění (odst. 2).

Podle odst. 1 musí být splněny tyto podmínky: prodej musí být uskutečněn vhodným způsobem; objednatel nepřevzal dílo bez zbytečného odkladu poté, co dílo mělo být dokončeno. Bylo-li dílo dokončeno později, pak může být vhodným způsobem prodáno bez zbytečného odkladu po vyzrozumění o dokončení díla. Nebrání-li tomu povaha věci, stanoví se nejprve náhradní lhůta k převzetí věci, která není kratší než jeden měsíc. Současně zhotovitel objednatele vyzrozumí, že jinak bude věc prodána.

Podle odst. 2 § 2609 může zhotovitel prodat věc bez vyzrozumění, nehlásí-li se neznámý nebo nesnadno dosažitelný objednatel o dílo po dobu delší šest měsíců. Prodat věc bez vyzrozumění lze i tehdy, pokud se objednatel nehlásí o věc po dobu přiměřenou její povaze.¹⁰

10 Právní úpravě dokončení díla je třeba věnovat patřičnou péči, viz např. HORÁK, P. *Smlouva o dílo v novém občanském zákoníku (Pohled soudce na vybrané otázky a použitelnost stávající judikatury)*, publikováno 20. 10. 2014, *Bulletin advokacie-on line*, ISSN 1210-6348.

Právo na zaplacení ceny

Právo na zaplacení ceny díla vzniká provedením díla. Je-li dílo přejímáno po částech, vzniká právo na zaplacení ceny za každou část při jejím provedení.

Zhotoviteli a objednateli je umožněno, aby si sjednali placení zálohy. Pokud tak neučinili a jde o dílo buď se značnými náklady nebo takové dílo, které se provádí po částech, může zhotovitel požadovat během provádění díla přiměřenou část odměny s přihlédnutím k vynaloženým nákladům. Lze to realizovat mj. i tak, že se měsíčně sepisují tzv. zjišťovací protokoly či soupisy provedených prací, na jejichž základu se dohodnutým způsobem příslušná část odměny uhradí.

V otázkách placení je možno široce využít smluvní volnosti. Lze dohodnout **placení záloh, vystavování dílčích faktur**, příp. zda se bude vůbec fakturovat. Pokud by došlo k dohodě o provádění fakturace, je vhodné dohodnout lhůty pro vystavení faktury (faktur), náležitosti faktur, lhůty splatnosti, sankce (smluvní pokuty při nedodržení některého ujednání) a výši úroku pro případ pozdní úhrady.

Pro případ, že by **objednatel zmařil provedení díla** z důvodu, za nějž odpovídá, náleží zhotoviteli podle § 2613 cena za dílo snížená o to, co zhotovitel neprovedením díla ušetřil - jde o obdobné řešení, které bylo v obchodním zákoníku.

Dohodnou-li se strany po uzavření smlouvy podle § 2614 na omezení rozsahu díla a neujednají-li důsledky pro výši ceny, zaplatí objednatel cenu upravenou s přihlédnutím k rozdílu v rozsahu nutné činnosti a v účelných nákladech spojených se změněným prováděním díla.

Ustanovení § 2614 přináší řešení obdobné ustanovení § 549 obchodního zákoníku. Určuje se, že dohodnou-li se strany po uzavření smlouvy na omezení díla (§ 549 počítal nejen s omezením, ale i s rozšířením a změnou díla) a neujednají-li důsledky pro výši ceny, zaplatí objednatel cenu upravenou s přihlédnutím k rozdílu v rozsahu nutné činnosti a v účelných nákladech spojených se změněným provedením díla.

I když se hovoří jen o omezení rozsahu díla, bude podle našeho názoru vhodné volit obdobné řešení i pro dohodnuté rozšíření nebo změnu díla. I zde se použije stejných kritérií. Je však třeba to sjednat ve smlouvě, když tyto situace zákon neupravuje. Po našem soudu by však zákon tuto problematiku upravovat měl (viz výše).

Vzhledem k tomu, že dochází ke změnám, zejména u dodávek staveb, bývají ujednání o tzv. vícepracích obvyklou součástí smluv. Čím komplexnější tato ujednání jsou, tím více budoucích nedorozumění se může preventivně eliminovat. Doporučuje se, aby smlouva, pokud jde o vícepráce, věnovala adekvátní pozornost zejména následujícím aspektům:

- vymezení toho, co budou strany považovat za vícepráce
- stanovení termínů jejich provedení
- metodice stanovení cen (anebo alespoň způsobů určení) víceprací
- splatnosti ceny víceprací.

Často se doporučuje aplikovat zásadu, podle níž zhotovitel bude mít nárok na zaplacení víceprací jen v případě, kdy se na její ceně předem dohodl. Má se tím předejít problémům s dodatečným dohadováním cen poté, co jsou vícepráce již provedeny.

Obdobně jako u víceprací je vhodné postupovat i v případě „méněprací“, tj. v případech kdy dochází k redukci rozsahu díla.

Cena díla

Cena může být stanovena jako pevná nebo způsobem určení ceny, (např. podle rozpočtu zaručeného – úplného, závazného, nezaručeného – neúplného, nezávazného) anebo jiným stanovením způsobu určení ceny (např. podle kalkulačního vzorce), ale i tak, že se strany dohodnou, že smlouva vzniká bez dohody o ceně a odhadem. K ceně může být sjednaná cenová i měnová doložka.

Pevná cena a způsob stanovení ceny

Je-li sjednána „pevná cena“, pak se může stát, že zhotovitel případně nedosáhne (např. když dojde ke zvýšení ceny některých vstupních dodávek nad očekávanou hladinu cen) předpokládaného kladného hospodářského výsledku. Naopak při některých příznivých skutečnostech (např. se podaří kontrahovat kvalitní subdodávku s cenou nižší, než bývá obvyklé) tomu může být naopak. Přitom způsoby stanovení ceny tvoří široký vějíř řešení (např. odkazy na ceníky, kalkulační vzorce apod.). Pro určení ceny je přitom také možné, aby byly zpracovávány rozpočty. U smlouvy o dílo bývá určována cena podle rozpočtu poměrně často, typické to bude zejména ve výstavbě, ale i ve vývoji a výzkumu (například ve vývoji nového strojně - technologického zařízení). Na výši ceny nemá vliv obsah rozpočtu, pokud ten tvoří jen podklad pro uzavření smlouvy a smlouva na něj neodkazuje.

Při složitých dílech je pravidelně vypracován rozpočet sloužící ke stanovení a odůvodnění výše ceny. Byl-li rozpočet jen pomůckou pro ujednání ceny ve smlouvě pevnou částkou, platí mezi stranami takto ujednaná cena díla a případné změny rozpočtu (nebo chyby v něm) změnu pevně dohodnuté ceny zásadně neovlivní

Smlouva však může cenu stanovit tak, že na rozpočet odkazuje. Pokud není rozpočet označen jako neúplný nebo nezávazný nemůže zhotovitel oprávněně žádat zvýšení ceny díla. To platí jak pro případy, kdy se např. zvýší ceny subdodávek, tak i pro případy, že bude třeba např. u potrubních rozvodů energií třeba širšího plnění (větší metráže).

Přece jen však mohou nastat mimořádné okolnosti, odůvodňující zmírnění tvrdosti tohoto pravidla. Z toho důvodu se převzalo ze švýcarského práva řešení situace, kdy provedení díla ztíží a prodraží mimořádná okolnost blížící se svým charakterem vyšší moci. Nedohodnou-li se strany v takovém případě o zvýšení ceny, navrhuje se, aby o přiměřeném zvýšení ceny rozhodl na návrh zhotovitele soud, případně aby soud měl možnost smlouvu zrušit a rozhodnout o vypořádání stran.

Nové ustanovení § 2620 odst. 2 je úpravou, která dosud v našem právním řádu nebyla zakotvena. Pamatuje na tyto zcela mimořádné nepředvídatelné okolnosti. Za určených podmínek tedy umožňuje, aby soud rozhodl o spravedlivém zvýšení ceny za dílo.

Bylo-li dílo zadáno podle rozpočtu, přejímá se standardní úprava rozlišení rozpočtu na zaručený a nezaručený. Při rozpočtu zaručeném co do závaznosti a úplnosti nelze cenu zvýšit jinak než dohodou stran.

Naproti tomu nezaručený rozpočet umožňuje zhotoviteli jednostranně zvýšit cenu, objeví-li se nutnost vyšších nákladů nebo dalších prací, musí však takovou nutnost bezodkladně oznámit objednateli, jinak právo na zvýšení ceny ztrácí.

Rozpočet neúplný a nezávazný

Jestliže však byla cena určena na **základě rozpočtu, daného s výhradou, že se nezaručuje jeho úplnost**, může se zhotovitel domáhat přiměřeného zvýšení ceny, objeví-li se při provádění díla potřeba činností do rozpočtu nezahrnutých, pokud tyto činnosti nebyly předvídatelné v době uzavření smlouvy.

Rozpočet s nezaručenou úplností lze při výstavbě použít například u rekonstrukcí a modernizací, kdy je v rozpočtu na základě výsledků průzkumů (s řádnou odbornou pečlivostí provedených) předaných objednatelem uvažováno s určitým počtem jednotek materiálu včetně prací. Při realizaci je pak možné po demontáži dosavadního zařízení zjistit zvýšenou potřebu těchto jednotek. Musí však být současně naplněna podmínka, že to nebylo možno předvídat při uzavření smlouvy.

Kromě rozpočtu s nezaručenou úplností zná zákoník i **rozpočet nezávazný**. Byla-li cena určena na základě rozpočtu, daného s výhradou, může se zhotovitel domáhat, aby byla cena zvýšena o částku, o niž nevyhnutelně převyší náklady účelně vynaložené zhotovitelem původní náklady zahrnuté do rozpočtu.

Označení rozpočtu za nezávazný se zejména bude využívat v období, v němž bude reálné předvídat pohyb cenových hladin. Zhotovitel bude nejen prokazovat, že došlo ke zvýšení cen, ale také bude muset dokázat, že právě tyto vstupy musel použít, neboť to bylo nevyhnutelné. K označení rozpočtu za nezávazný je ovšem vhodné další podrobnější ustanovení ve smlouvě, např. o tom, od jakých subdodavatelů bude zhotovitel nakupovat a v jaké době.

Aby nebyla ztížena otázka důkazů a komplikovaného výpočtu (rozpočty totiž obsahují desítky, mnohdy stovky položek), není vyloučeno sjednat nezávaznost rozpočtu jen u položek rozhodujících. Nesouhlasí-li pak objednatel se zvýšením ceny, určí její zvýšení soud na návrh zhotovitele.

Zhotoviteli však zaniká nárok na určení zvýšení ceny podle ustanovení o rozpočtu s nezaručenou úplností, jestliže neoznámí nutnost překročení rozpočtové částky a výši požadovaného zvýšení ceny bez zbytečného odkladu poté, kdy se ukázala jeho nevyhnutelnost (nikoli tedy kdy k tomu došlo, ale kdy se tak ukázala jeho nevyhnutelnost).

Ustanovení o rozpočtu s nezaručenou úplností a o rozpočtu nezávazném chrání zhotovitele. Obecně by nebylo možno vyloučit, že zvýšení by mohlo být řádově vyšší. Proto občanský zákoník obsahuje i text, kterým chce prospívat objednateli.

Objednatel může bez zbytečného odkladu odstoupit od smlouvy, požaduje-li zhotovitel podle příslušných ustanovení zákoníku zvýšení ceny, jež přesahuje o více než 10% cenu stanovenou na základě rozpočtu. V tomto případě je objednatel povinen nahradit zhotoviteli část ceny odpovídající rozsahu částečného provedení díla podle rozpočtu.

Cena určená odhadem a dohoda o tom, že smlouva vzniká bez dohody o ceně

Co se týká **ceny určené odhadem**, pak zjistí-li zhotovitel po uzavření smlouvy, že cenu určenou odhadem bude třeba podstatně překročit (lze uvažovat o překročení více než 10 %), oznámí to bez zbytečného odkladu objednateli s odůvodněním nové ceny. Pokud by to neučinil bez zbytečného odkladu poté, co potřebu zvýšení ceny zjistil, anebo zjistit měl a mohl, právo na zaplacení rozdílu v ceně nemá. Jestliže zhotovitel oznámil objednateli zvýšení ceny v souladu s určenými podmínkami, může objednatel od smlouvy odstoupit. V tomto případě zaplatí zhotoviteli poměrnou část původně určené ceny, má-li z částečného plnění prospěch.

V případě nepodstatného zvýšení ceny není nutný předběžný souhlas odběratele, který je povinen cenu navýšenou v tomto rozsahu zaplatit.

O tom, jak bude reagovat na **oznámení o podstatném překročení** ceny, se musí objednatel rozhodnout bez zbytečného odkladu. Neodstoupí-li totiž objednatel od smlouvy bez zbytečného odkladu po doručení oznámení o vyšší ceně, platí, že se zvýšením ceny souhlasí.

U obsahově složitějších smluv se v praxi smluvně vytváří konstrukce tvorby celkové ceny vč. řešení vzájemných kompenzací, změn díla a cenových doložek rozlišují se přitom tzv. ceny paušální, měřené a nákladové.

Speciální ustanovení § 2625 upravuje, že je-li cena určena s odkazem na skutečný rozsah práce a jeho hodnotu nebo hodnotu použitých věcí a výši dalších nákladů, vyúčtuje zhotovitel na žádost objednatele dosavadní postup prací a dosud vynaložené náklady. Jde o případy, kdy nebude sjednána cena podle rozpočtu ani cena pevná, ale půjde zejména o situace, pro které je sjednán „kalkulační vzorec“.

Smlouva vzniklá bez dohody o ceně by měla být, podle našeho názoru, realizovaná jen zcela výjimečně. Cena by se totiž v takovém případě určovala podle cen takových nebo obdobných děl, dodávaných za takových nebo obdobných podmínek, a to podle těchto cen v době uzavření smlouvy. Počet takových nebo obdobných děl prováděných za určených podmínek bude totiž velmi limitován.

Kromě úplaty za dílo, tj. určení ceny, zálohy, placení je možno též dohodnout různé způsoby placení: převodem (na příkaz plátce), inkasem (na příkaz příjemce), placením směnkou (směnkami), za použití dokumentárního akreditivu atd.

Vady díla

Vady díla jsou upraveny v § 2615 až 2619 (vady stavby jsou pak speciálně řešeny ještě v oddílu nazvaném Stavba jako předmět díla v § 2629 až 2630). Je určeno, že dílo má vadu, neodpovídá-li smlouvě. Pro práva z vadného plnění odkazuje na obdobné použití ustanovení o kupní smlouvě. Objednatel však ani podle této úpravy není oprávněn požadovat provedení náhradního díla, jestliže předmět díla vzhledem k jeho povaze nelze vrátit nebo předat zhotoviteli. Posléze uvedené se použije např. pro sloup či komín, který sice není proveden přesně podle dokumentace, avšak má dostatečnou funkčnost, pevnost a výšku.

Zhotovitel odpovídal podle obchodního zákoníku za porušení práva jiné osoby z průmyslového vlastnictví nebo jiného duševního vlastnictví v důsledku použití předmětu díla, jestliže k tomuto porušení dojde podle českého právního řádu nebo podle právního řádu státu, kde má být předmět díla využit, a zhotovitel o tom věděl v době uzavření smlouvy. Pro právní vady díla platila přiměřeně příslušná ustanovení obchodního zákoníku o smlouvě kupní.

Podle ustanovení § 2616 obč. zák., dojde-li podle českého právního řádu nebo podle právního řádu státu, kde má být předmět díla využit, v důsledku použití předmětu díla, **k ohrožení nebo porušení práva třetí osoby z průmyslového vlastnictví**, je z toho zhotovitel objednateli zavázán, pokud o tom zhotovitel v době uzavření smlouvy věděl nebo vědět musel. Na právní vady se obdobně použijí ustanovení o právních vadách předmětu koupě. Tato právní úprava je oproti předchozí úpravě přísnější. Určuje, že nejde jen o případy, kdy to zhotovitel v době uzavření smlouvy věděl, ale i pro případy, kdy to vědět musel. Nemusí přitom jít jen o porušení těchto práv, stačí jejich ohrožení.

Ustanovení § 2617 obecně pro dílo určuje, že **má-li dílo při předání vadu**, zakládá to povinnost zhotovitele z vadného plnění. Přechází-li však nebezpečí škody na objednatele až později, rozhoduje doba tohoto přechodu. Po této době má objednatel práva z vadného plnění, způsobil-li zhotovitel vadu porušením své povinnosti.

Soud pak nepřiznává objednateli právo z vadného plnění, neoznámí-li – podle § 2618 – objednatel vady díla bez zbytečného odkladu poté, kdy je zjistil nebo při náležité pozornosti zjistit měl, nejpozději však do dvou let od předání díla, a namítne-li zhotovitel, že právo bylo uplatněno opožděně.

Dal-li však zhotovitel podle § 2619 za jakost díla záruku, použijí se pro záruku obdobné ustanovení o kupní smlouvě.

U vad, na něž se vztahuje záruka, platí místo obecné lhůty dvou let pro oznámení vad záruční doba. Odpovědnost za vady podle zákonné úpravy není pro objednatele zdaleka tak výhodná (viz formulaci o odpovědnosti při porušení zhotoviteli povinnosti) jako

v případě, sjedná-li záruku (mj. musí být dílo po určitou dobu způsobilé sjednanému – jinak obvyklému účelu). Sjednání záruky se tedy jeví v zájmu objednatele.

Záruční doba, je-li sjednána, počíná běžet předáním díla. Pro záruku za jakost díla jinak platí přiměřeně ustanovení o kupní smlouvě.

Je obecně vhodné, aby smlouva poskytovala či upravovala podmínky k tomu, aby požadovaná kvalita díla byla co nejvíce zajištěna. Kromě standardní průběžné kontroly ze strany objednatele, lze sjednat další podmínky a postupy přispívající k zajištění požadované kvality. Stále více se prosazuje například tzv. vzorkování, kdy zhotovitel předtím, než provede určitou činnost (např. obložení, štukatérské práce, speciální výmalbu) představí objednateli jejich vzorek a na základě jeho schválení realizuje takovou dodávku.¹¹

Další ustanovení a ujednání

Souborem zvláštních ustanovení se upravují některá specifika děl prováděných jako stavební práce. Typické případy jsou zhotovení stavby, její oprava nebo úprava, mohou však přicházet v úvahu i jiné úpravy nemovité věci. Předně má zhotovitel nést nebezpečí škody na stavbě až do jejího předání (ledaže by ke škodě došlo i jinak). V tom směru se přejímá § 651 dřívějšího občanského zákoníku. Objednatel má i při stavebních pracích právo kontrolovat její provádění již podle obecné úpravy.

Pokud se jedná o práva z vadného provedení díla - stavby, vymezil dřívější občanský zákoník č. 40/1964 Sb. dobu, do které mohou být uplatněny, třemi léty (§ 646 odst. 3), obchodní zákoník pěti lety (§ 565 odst. 2). Občan. zák. se přiklání řešení obchodního zákoníku, které více odpovídá mezinárodním standardům. Avšak vzhledem k tomu, že u určitých částí stavby nelze pravidelně garantovat pětiletou životnost, navrhuje se po vzoru § 646 odst.3 dosavadního občanského zákoníku umožnit, aby v určitých případech pro některé části stavby prováděcí předpis tuto dobu zkrátil. Totéž se navrhuje umožnit i pro úmluvu stran; v tom případě však nelze zhoršit postavení objednatele, je-li slabší stranou.

Pro smluvní praxi je zcela obvyklé diferencovat lhůty pro uplatnění práv za vady podle charakteru dodávky. Jsou dodávky, u nichž je možné sjednat např. desetiletou dobu a na druhé straně zase dodávky, u nichž je třeba volit dobu kratší. Obvyklou dobou je doba pěti let.

Ustanovení § 2623 výslovně uvádí, že se pro stavby použije ustanovení prvního oddílu právní úpravy smlouvy o dílo. Jedná se o ustanovení § 2586–2619. Podle našeho názoru je však pro výstavbu typická i právní úprava druhého oddílu, tj. § 2620–2622, která se po našem soudu použije též.

¹¹ Vady díla bývají jednou z nejčastějších příčin vzniku sporů mezi zhotovitelem a objednatelem. Blíže k tomu viz ČERNOHLÁVEK, J., DOUBRAVA, P., *Právní spory ve stavebnictví*, Aleš Čeněk, 2018, ISBN 978-80-7380-784-9.

Spolupůsobení

Pro výstavbu je typické spolupůsobení, tj. plnění jednotlivých povinností, na nichž je závislé včasné plnění partnera (např. při ukládání beztlakých zemních nádrží zajistí objednatel – je-li to dohodnuto – na příslušné místo přívod vody pro jejich těsnostní zkoušku, ve stanovených dobách umožní zhotoviteli na příslušných místech odběr elektrické energie pro svářečské práce na rozvodu potrubí apod.).

Pokud není prováděna dodávka "na klíč" a objednatel má ve výstavbě jako smluvní partnery více zhotovitelů, musí být přesně prováděno i postupné předávání pracoviště. Může být též dohodnuto dočasné využívání jednotlivých objektů objednatele jako zařízení staveniště.

Otázky zařízení staveniště, tj. otázky budování nových či využití dosavadních objektů a zařízení pro sociální, provozní a výrobní účely zhotovitele (zhotovitelů), je opět vhodné dohodnout ve smlouvě. (Jedná se např. o objekty pro stravování, ubytování pracovníků, kryté i otevřené sklady a mj. přípojky inženýrských sítí.)

Dohodnout je případně třeba i otázky přepravních dispozic a vykládky zásilek. Dá se říci, že úměrně s rozsahem díla může růst i rozsah jednání o spolupůsobení.

U rozsáhlé výstavby je sjednávána ve smlouvě řada vzájemných dílčích plnění (protiplnění). Některá mohou mít pro celkový výsledek zásadní význam, jiná mohou mít v daném případě jen okrajovou povahu (příkladem prvních může být nepředání stavební připravenosti, příkladem posléze uvedených jen nedostavení se objednatele k dílčímu zakrývání prací, které se posléze stanou nepřístupnými).

Při sjednávání otázek spolupůsobení je proto možné dohodnout, které dílčí povinnosti objednatele jsou těmi, na jejichž včasné splnění závisí řádné plnění zhotovitele. Smluvně je možno volit různá řešení při spolupůsobení objednatele od minimálního rozsahu až po rozsah velmi podstatný. To najde i svoje vyjádření v ceně díla, kdy při minimu spolupůsobení bude cena zřejmě vyšší.

Dohodnuté spolupůsobení a rozsah spolupráce by však měl být vyjádřením smluvní vůle obou stran o racionální řešení, nikoli výsledkem zneužití faktického silnějšího postavení některé ze smluvních stran. (Rubem racionálního řešení by např. bylo, kdyby zhotovitel nutil objednatele, aby od třetí osoby zakoupil speciální zařízení, které jinak nevyužije, a to proto, aby si jej v době výstavby půjčoval, nebo kdyby např. objednatel trval na tom, že si vodu potřebnou pro zkoušky musí zhotovitel zajistit sám, a přitom měl k dispozici dostatečný vodní zdroj).

Pro sjednané spolupůsobení při postupně probíhajících pracích nemusí být doba jejich provádění dohodnuta ve smlouvě (jejich druh však ano), ani uvedena v příp. harmonogramu prací, pokud jde o velmi dílčí otázky u rozsáhlé akce, kdy nelze jejich provádění stanovit s denní přesností, a jedná se o spolupůsobení krátkodobé (např. přímá přítomnost hasičů z útvaru objednatele při provádění některých prací). U takové

dohodnuté kategorie spolupůsobení může být sjednáno, že se vyžádání provede např. zápisem ve stavebním (montážním) deníku a dohodne se, kolik dní předem bude vyžádání provedeno.

Obecně by však v rámci spolupůsobení mělo být i na stanovení konkrétních lhůt těchto plnění pamatováno přímo ve smlouvě. Mimo rozsah ujednání ovšem nemohou u spolupůsobení zůstat ani ujednání o jejich úplatě (ujednání o úplatě může vést k racionálnosti jejich rozsahu) či bezúplatnému poskytnutí (což může mít příp. další příznivý vliv na cenu díla).

Objednatel i zhotovitel přitom musí zvažovat, zda se pro případ porušení povinnosti smluvní strany bude vycházet ze zákonné úpravy odpovědnosti za škodu, nebo zda se případně sjednají smluvní pokuty.

Povinnost k včasnému předání staveniště, event. zařízení staveniště, příp. předání montážního pracoviště, patří mezi rozhodující povinnosti objednatele. Konkrétně při předání staveniště je vhodné definovat, o jaké místo se jedná, jak je vymezeno a jaký je jeho stanovený rozsah. Může být dohodnuto, jak je staveniště vytyčeno s odkazem na příslušnou dokumentaci.

Začasté bude třeba v návaznosti na dohodnutý rozsah předmětu plnění sjednat předání podkladu, v němž budou uvedeny všechny rozvodné sítě, kanalizace a další zařízení, event. prohlášení, že takových není. Jestliže se jedná o stavbu v místech, která vyžadují zvláštní opatření ochrany protipožární, hygienické, ochrany životního prostředí, je potřeba dohodnout mj. označení daných prostorů. Ve smlouvě by se nemělo případně zapomenout – podle povahy plnění – i na eventuální spolupůsobení při odvodnění stavby.

Rovněž bude začasté vhodné sjednávat zřízení či užívání cest pro příchod a příjezd, jakož i zabezpečení osvětlení, zřízení přívodu elektrické energie, vody apod. Ujednávat by se mělo také to, kdo obstará povolení k užívání veřejných ploch a kdo bude hradit příslušné související poplatky. Součástí smlouvy mohou být i ujednání o spolupůsobení při přeložkách podzemních vedení a překopech veřejných komunikací.

Předmětem dohody budou i tzv. vstupy na staveniště (pracoviště). Dohodnuto přitom bude, kteří zástupci objednatele jsou oprávněni ke vstupu, a pokud se staveniště nachází ve zvlášť střeženém prostoru, jak bude zajištěn vstup pro pracovníky zhotovitele.

V úvahu pak může přicházet i spolupůsobení při odstraňování odpadů a nečistot vzniklých zhotovováním díla. Stranou zájmu účastníků smlouvy nezůstane začasté ani problematika střežení a event. oplocení staveniště. Vhodné je též sjednat spolupůsobení při přípravě a provádění zkoušek, při převzetí díla a vyklizení staveniště.

Může být dohodnuto i spolupůsobení (např. podrobnosti zajištění vstupů) pro případ odstraňování vad díla zhotovitelem po splnění, např. v záruční lhůtě nebo při oznámení vad po splnění.

Může se jednat i o poskytnutí mechanismů, lešení, montážních plošin, pomoc při přepravě a skladování hmot, příp. provádění dalších činností. Při sjednávání spolupůsobení ve smlouvách o dílo ve výstavbě lze široce smluvně využít skutečnosti, že právní úprava je stručná a zásadně dispozitivní, smlouvu lze vhodně „tvorit“ podle konkrétních podmínek.¹²

Provádění kontrol a vedení deníku

Kontrola díla může být průběžná. Zejména **ve výstavbě** však může být **praktické sjednat dobu provedení některých kontrol** ve smlouvě, zejména u prací, které budou v dalším průběhu zakryty. Pokud by nebyla sjednána specifická ujednání ve smlouvě, nemá obecně vliv případné neprovedení kontroly na možnost uplatnit odpovědnost za vady.

Objednatel je oprávněn kontrolovat provádění díla. Kromě kontroly uskutečňované průběžně bude přicházet v úvahu i kontrola předmětu díla na určitém stupni jeho provádění.

Stanoví-li smlouva, že objednatel je oprávněn zkontrolovat předmět díla na určitém stupni jeho provádění, je zhotovitel povinen včas objednatele pozvat k provedení kontroly. Nesplní-li zhotovitel tuto povinnost, je povinen umožnit objednateli provedení dodatečné kontroly a nést náklady s tím spojené.

Nedostaví-li se objednatel ke kontrole, na kterou byl řádně pozván nebo která se měla konat podle dohodnutého časového rozvrhu, může zhotovitel pokračovat v provádění díla. Jestliže však účast na kontrole byla objednateli znemožněna vyšší mocí, může objednatel bez zbytečného odkladu požadovat provedení dodatečné kontroly, je však povinen zhotoviteli nahradit náklady způsobené opožděním kontroly.

Při provádění díla může v jednotlivých etapách docházet k „zakrývání prací“. „Zakrývání prací“ je jedním z případů, kdy je třeba provést kontrolu na určitém stupni jeho provádění. Pozvání objednatele (výzva objednateli) a povinnost účasti objednatele při „zakrývání prací“ obvykle mívá zvláštní smluvní ujednání.

Podle rozsahu výstavby je podle našeho názoru vhodné dohodnout ve smlouvě výkon technického dozoru a rozsah oprávnění konkrétních zástupců objednatele a zhotovitele k činnostem probíhajícím přímo na stavbě.

Rovněž považujeme za vhodné konkretizovat podrobnosti vedení stavebního (montážního) deníku. Připomeňme jen, že se deník vede zásadně ode dne zahájení prací na staveništi až do dne ukončení prací a odstranění všech vad.

Deník slouží k zaznamenávání všech důležitých (resp. dalších dohodnutých) skutečností a okolností týkajících se výstavby a může mimo jiné sloužit jako významný důkazní prostředek. Do deníku pak provádějí zápisy i orgány státního stavebního dohledu

¹² Ohledně vzájemných závazků při přípravě a realizaci výstavby viz také BANYAIOVÁ, A Závazky v oblasti výstavby a nové civilní právo, Wolters Kluwer, 2016, ISBN 978-80-7552-057-9.

a orgány státní správy obecně. Deník slouží také jako běžný komunikační prostředek při zajištění spolupůsobení smluvních stran na stavbě.

Aktivní výkon práva kontroly objednatelem, resp. jeho technickým dozorem, působí preventivně; pomáhá předcházet vadám a problémům, a proto je v zájmu objednatele, aby mu věnoval náležitou pozornost. Určitě bude ku prospěchu realizace díla dohodnout ve smlouvě pravidla provádění kontrol a zejména následné řešení zjištěných nedostatků zhotovitelem.

V určených případech by měl mít objednatel právo i k pozastavení provádění prací, u nichž zjistil zásadní nedostatky, aby nedocházelo ke zbytečné eskalaci problému. Je to sice proti principu, podle něhož zhotovitel provádí dílo samostatně, ale v konečném důsledku je to prospěšné jak pro dílo, tak i pro zhotovitele.

Skryté překážky, předání stavby

Skryté překážky

Zjistí-li zhotovitel podle § 2627 obč. zák. při provádění díla skryté překážky týkající se místa, kde má být dílo provedeno, znemožňující provést dílo dohodnutým způsobem, oznámí to bez zbytečného odkladu objednateli a navrhne mu změnu díla. Do dosažení dohody o změně díla může jeho provádění přerušit.

Nedohodnou-li se strany na změně smlouvy v přiměřené lhůtě, může kterákoli z nich od smlouvy odstoupit. Zhotovitel má právo na cenu za část díla provedenou do doby, než překážku mohl při vynaložení potřebné péče odhalit.

Tato právní úprava počítá se skrytými překážkami při provádění díla. Na rozdíl od úpravy předchozí (v obchodním zákoníku), může jít jen o překážky týkající se místa, kde má být dílo provedeno.

Současně musí být splněny podmínky

- je znemožněno provést dílo dohodnutým způsobem
- oznámení bylo provedeno bez zbytečného odkladu a byla navržena změna díla.

Do dosažení dohody o změně může zhotovitel provádění přerušit. Jestliže se strany nedohodnou v přiměřené lhůtě, může zhotovitel nebo objednatel od smlouvy odstoupit.

Zhotovitel by pak měl právo na cenu za část díla za splnění zákonné podmínky (do doby než mohl překážku při vynaložení potřebné péče odhalit).

Je zřejmé, že u smlouvy o dílo se obč. zák. nechal inspirovat především dřívější úpravou obchod. zák.

Předání stavby, společná odpovědnost určených osob

Kladně lze hodnotit úpravu § 2628 o převzetí stavby. Zde se **určuje, že objednatel nemá právo odmítnout převzetí stavby pro ojedinělé drobné vady, které samy o sobě ani ve spojení s jinými nebrání užívání stavby ani funkčně nebo esteticky, ani jejímu užívání podstatným způsobem neomezují.**

U staveb se totiž ojedinělým drobným vadám (např. u nátěrů) nelze prakticky vyhnout. Ostatně i zahraniční úpravy s tím počítají (např. v podmínkách pro provádění staveb ve Spolkové republice Německo); z reality vycházela již i úprava Hospodářského zákoníku, která byla širší a týkala se i ojedinělých drobných nedodělků. Obchodní zákoník, který – pokud si to strany nedohodly – takové ustanovení neobsahoval, se jevil příliš přísný. Zdůrazněme však, že musí jít jen o vady ustanovením § 2628 definované.

Otázku případných ojedinělých drobných nedodělků je dnes možno řešit vhodnou úpravou smluvní, de lege ferenda pak vhodnou úpravou přímo v zákonu.

Kdy jsou se zhotovitelem zavázány společně a nerozdílně i jiné osoby a kdy se zhotovitel zproští „povinnosti za vady stavby“ upravuje ustanovení § 2630.

Ustanovení § 2630 **upravuje společnou a nerozdílnou odpovědnost určených osob spolu se zhotovitelem.**

Jedná se o:

- poddodavatele zhotovitele,
- toho, kdo dodal stavební dokumentaci,
- toho, kdo prováděl stavební dozor.

Poddodavatel však neodpovídá, pokud prokáže, že vadu způsobilo jen rozhodnutí zhotovitele nebo toho, kdo nad stavbou vykonával dozor.

Ten, kdo dodal stavební dokumentaci neodpovídá, prokáže-li, že vadu nezpůsobila chyba ve stavební dokumentaci.

Ten, kdo prováděl dozor neodpovídá, pokud prokáže, že vadu stavby nezpůsobilo selhání dozoru.

Zhotovitel se pak zproští odpovědnosti z vady stavby, prokáže-li:

- že vadu způsobila jen chyba ve stavební dokumentaci, dodané osobou, kterou si zvolil objednatel,
- došlo jen k selhání dozoru nad stavbou, kterou si zvolil objednatel.

Úpravu společné odpovědnosti považujeme za přínosný krok, reflektující praktický stav, kdy objednatel byl nucen uplatňovat práva z odpovědnosti za vady z procesní opatrnosti, u všech účastníků výstavby, s ohledem na vzájemné prolínání a ovlivňování jejich dodávek.

Spočívá-li dílo v jiném výsledku činnosti, než je zhotovení věci nebo údržba, oprava či úprava věci, postupuje zhotovitel při této činnosti, jak bylo ujednáno a s odbornou péčí tak, aby dosáhl výsledku činnosti určeného ve smlouvě.

Je tedy určeno, že dílem může být i jiný výsledek činnosti; může to být např. programové vybavení, dokumentace projektová či jiná dokumentace.

Dílo s nehmotným výsledkem

Výsledek činnosti, tj. zde dílo s nehmotným výsledkem, se odevzdá objednateli; považuje se za předané:

- je-li dokončeno,
- zhotovitel umožní objednateli jeho užití.

Výsledek činnosti, který je **předmětem práva průmyslového nebo jiného duševního vlastnictví**, může zhotovitel poskytnout i jiným osobám než objednateli, bylo-li tak ujednáno. Neobsahuje-li smlouva výslovný zákaz tohoto poskytnutí, je k němu zhotovitel oprávněn, není-li to vzhledem k povaze díla v rozporu se zájmy objednatele.

Rozhodující pro poskytnutí výsledku jiným osobám je ujednání stran.

S ohledem na možnou složitost stanovení, kdy je či není poskytnutí dalším osobám v rozporu se zájmy objednatele, lze jen doporučit, aby podmínky, za nichž může zhotovitel poskytovat výsledek činnosti dalším osobám, byly výslovně sjednány ve smlouvě.

Ve smlouvách by měly být zároveň řešeny i rozsah a podmínky užití „nehmotného díla“. Velmi příhodné je to u smluv, jejichž předmětem plnění jsou projektové práce, zejména také takové, které stanoví architektonickou podobu stavby. Zatímco zájmem architekta může být „nedotknutelnost“ jeho díla, potřebou a zájmem investora může být postup při jeho případné změně či úpravě díla s ohledem na provozní či ekonomické požadavky.

Velmi specifickou skupinu děl s nehmotným charakterem tvoří počítačové programy a jejich implementace. Při implementaci počítačového programu totiž zpravidla dochází k jeho přizpůsobování konkrétním potřebám a podmínkám uživatele. Obrazně řečeno „jakoby se prefabrikovaný rodinný domek uzpůsoboval potřebám rodiny“. To vyžaduje i specifickou smluvní úpravu, při níž lze vycházet ze zkušeností ze smluvního řešení výstavby.

Je-li předmětem díla **výsledek činnosti, který je chráněn právem průmyslového nebo jiného duševního vlastnictví**, má se za to, že jej zhotovitel poskytl objednateli k účelu vyplývajícimu ze smlouvy.

Jak vidíme, zde je formulována vyvratitelná domněnka, že výsledek zde určené činnosti byl zhotovitelem poskytnut objednateli k účelu vyplývajícimu ze smlouvy. Rovněž v těchto případech je vhodné doporučit vhodné ujednání stran.

Ustanovení o díle v obč. zák. též určuje, že ustanovení oddílu o dílech s nehmotným výsledkem se použijí obdobně i pro výsledek činnosti zhotovený podle ustanovení o veřejném příslibu (soutěžní dílo).

Závěrečná poznámka

V našem pojednání jsme dokumentovali úpravy, u kterých byla recipovaná dřívější obchodněprávní regulace, případy, u kterých navrhuje změnu právní úpravy a zejména jsme upozornili na otázky, na které je třeba orientovat smluvní ujednání.

V závěrečné poznámce pak uvedme, že příznivý průběh obchodních případů, realizace, popř. aplikace právních ustanovení je podle našeho názoru limitován zejména úrovní právních předpisů, výběrem smluvního partnera, kvalitou dokumentace, úrovní obsahu smluv i kvalitním dokladováním průběhu plnění smlouvy a rychlostí a kvalitou rozhodování případných sporů.

Význam vhodného smluvního ujednání (zřejmý z našeho pojednání) ve smlouvě o dílo vyplývá ze široké smluvní volnosti, kterou zákon umožňuje a ze skutečnosti, že dílčí okruhy problémů zákoník neřeší a ponechává je smluvním partnerům k jejich volbě (např. dodávky náhradních dílů, servis, délky záruk, sankce, fakturace, zkoušky, převzetí, spolupráci, podrobnosti vedení stavebního či montážního deníku apod.) To také vyplývá z různorodosti možných děl a jejich účelů.

Přes maximální možný rozsah našeho textu jsme se nemohli věnovat všem otázkám nadepsaného smluvního typu. V dalším však můžeme odkázat na obsahově bohatá knižní autorská díla (A. Banyaiové, L. Klee, Z. Pražáka, I. Štenglové) a též na komentářové a další publikace uvedené v seznamu literatury.

Literatura

BÁNYAIOVÁ, A. *Závazky v oblasti výstavby a nové civilní právo*, Praha: Wolters Kluwer 2016, ISBN 978-80-7552-057-9.

DVOŘÁK, K., FIALA, J., ŠVESTKA, J. *Občanský zákoník, Komentář*, svazek V a svazek VI, Praha: Wolters Kluwer ČR, 2014, ISBN 978-80-7478-9.

HORÁK, P. *Smlouva o dílo v novém občanském zákoníku (Pohled soudce na vybrané otázky)*, *Bulletin advokacie* on line 20. 10. 2014, ISSN 1210-6348.

JANKŮ, M., MAREK, K. *Soukromé a veřejné stavební právo (s přihlédnutím k novému stavebnímu zákonu)*, Brno: V. Klemm, KlemmV@seznam.cz, 2023, ISBN 978-80-87713-22-8.

KINDL, M., ROZEHNAL, A. a kol. *Občanské právo, souhrnný výklad*, Plzeň: Aleš Čeněk, 2023, ISBN 978-80-7380-93-0.

KLEE, L. *Stavební smluvní právo*, Praha: Wolters Kluwer, 2015., ISBN 978-80-7357-620-2.

KLEE, L. *Smluvní podmínky FIDIC*, Praha: Wolters Kluwer, 2011., ISBN 978-80-7357-620-2.

KLEE, L. *International Construction Contract Law*, Wiley Blackwell, 2015, ISBN 978-11-1871-790-5.

KRÁLOVÁ, K., MAREK, K. Obchodní podmínky, vykládací pravidla, obchodní zvyklosti in *Acta Iuridica Sladkovičensia* XVII, 2021, s. 135-152, ISBN 978-80-7392-36.

LIŠKA, P. a kol. *Meritum, Obchodní závazky*, Praha: Wolters Kluwer ČR, 2021, ISBN 978-80-7676-123-0.

LUKÁČKA, P., HUČKOVÁ, R., KUBINEC, M. a kol. *Obchodný zákonník, Komentár*, Praha: C. H. Beck, 2025, ISBN 978-80-7699-013-5.

MAMOJKA M. a kol. *Obchodné právo II, Obchodné záväzkové vzťahy*, Bratislava: C. H. Beck, 2023, ISBN 978-80-8232-025-4.

MAREK, K. Smlouva o dílo podle občanského zákoníku (obecně a se zaměřením na průmyslovou výstavbu), *Notitiae Iudiciales* 1/2025, s. 33-66, ISSN 2453-6954.

MAREK, K. *Smluvní obchodní právo. Kontrakty*. 4. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2008, ISBN 978-80-210-4619-1.

OVEČKOVÁ, O., ŽITŇANSKÁ, L. *Obchodné právo, Záväzkové právo*, 2. dopln. a preprac. vydanie, Bratislava: Iuris Libri, 2013, ISBN 978-80-89635-05-4.

PRAŽÁK, Z. *Smlouva o dílo podle obchodního zákoníku*, Praha: Leges, 2010, ISBN 978-80-87212-61-5.

PRAŽÁK, Z. *Občanský zákoník II. část*, Poradce 2020, s. 222–234, ISSN 1211-2437.

RABAN, P. a kol. *Obchodní právo*, Brno: V. Klemm, 2020, ISBN 978-80-87713-19-8.

ŠTANDERA, J. *Smlouva o dílo v novém občanském zákoníku. Komentář. § 2586–2635*. Praha: C. H. Beck, 2013. ISBN 978-80-7400-519-0.

ŠTENGLOVÁ, I. *Smlouva o dílo*, Praha: C. H. Beck 2018, ISBN 978-80-7400-717-0.

Judikatura

Rozhodnutí Nejvyššího soudu 29 Cdo 2173/99

Na platnost smlouvy o dílo nemá vliv, že byla uzavřena v době, kdy již byly některé práce provedeny.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu 29 Odo 14/2001

Není-li předepsána nebo některým z účastníků požadována (§ 272 odst. 1 obch. zák.), písemná forma smlouvy, není vyloučeno, aby ji účastníci uzavřeli zčásti písemně a zčásti ústně. Pro hodnocení jednání účastníků je rozhodující jejich vůle při uzavírání smlouvy.

To, že účastníci písemně uzavřené smlouvy o dílo výslovně neprohlásili, že její součástí je i listina připojená ke smlouvě, v níž je vymezen předmět díla, nezpůsobuje neplatnost smlouvy, jestliže se účastníci ústně dohodli, že předmětem smlouvy je dílo vymezené v této listině.

Pozn.: Problematiku § 272 obchod. zák. upravuje dnes § 1756–1758 obč. zák.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu 29 Odo 50/2001

Jako zaviněné porušení povinnosti zakládající právo objednatele na zaplacení smluvní pokuty (jestliže účastníci smlouvy o dílo uzavřené podle obchodního zákoníku sjednali smluvní pokutu za zaviněné porušení povinnosti) lze zhotoviteli přičítat i zaviněné porušení povinnosti jeho subdodavatelem.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu 32 Odo 835/2002

Součástí ceny je i daň z přidané hodnoty a clo, nevyplyvá-li z dohody stran něco jiného. Není-li stranami dohodnuto něco jiného, nelze dohodnutou cenu díla zvyšovat o daň z přidané hodnoty.

Rozsudek Nejvyššího soudu 29 Odo 846/2003

Podle ustanovení § 542 odst. 1 obch. zák. lze výhradu vlastnického práva zhotovitele k nemovitosti zhotovované pro objednatele na základě smlouvy o dílo (uzavřené ve smyslu § 536 a násl. obch. zák.) sjednat jen předtím, než došlo ke vzniku vlastnického práva objednatele ke zhotovovaným věcem.

Je-li výhrada vlastnického práva zhotovitele k nemovitosti zhotovované pro objednatele na základě smlouvy o dílo (uzavřené ve smyslu § 536 a násl. obch. zák.) vázána jen na úplnou úhradu sjednaných záloh na cenu díla, nemůže být zhotovitelem bez dalšího uplatněna poté, co mu v souvislosti s předáním díla vznikl nárok na cenu díla.

Pozn.: Problematiku § 542 až 545 obchod. zák. upravuje dnes § 2599-2603 občán. zák.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu 32 Odo 253/2005

Zhotovitel stavby je povinen při zhotovování díla při vynaložení minimální odborné péče rozpoznat v průběhu výstavby podstatnou vadu objednatelem předané dokumentace a na tuto vadu objednatele upozornit.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu 32 Odo 296/2005

Nepředá-li zhotovitel dílo objednateli způsobem ve smlouvě o dílo sjednaným, nenastane splatnost ceny díla a objednatel není v prodlení s úhradou ceny díla, tudíž není ani povinen zaplatit smluvní pokutu, protože neporušil povinnost zaplatit cenu díla ve lhůtě splatnosti

Rozsudek Nejvyššího soudu 32 Odo 576/2005, 32 Odo 760/2005

Na rozdíl od provedení díla, které zahrnuje řádné ukončení a předání předmětu díla objednateli v místě stanoveném podle § 554 obch. zák., pouhé předání předmětu díla nezahrnuje jeho řádné ukončení, tzn. že ke vzniku nároku na zaplacení ceny ve vazbě na předání díla je zásadní, kdy bylo dílo řádně a bez vad ukončeno.

Pozn.: Problematiku § 554 a 555 obchod. zák. upravuje dnes § 2604 až 2608 občán. zák.

Rozsudek Nejvyššího soudu 32 Odo 1387/2005

Jestliže zhotovitel dodal vědomě vadné dílo (např. použil pro výrobu díla materiál jiných vlastností, než určovala smlouva, aniž by došlo ke změně smlouvy), tj. o vadách musel vědět nebo věděl, je jeho odpovědnost posuzována přísněji a nemůže uplatnit námitku, že kupující neoznámil vady včas.

Za zjevné vady je možno považovat jen takové vady, jejichž existence je kupujícímu, popř. objednateli, zřejmá na pohled, popř. takové vady, které lze zjistit běžně prováděnými zkouškami. Za zjevné vady proto nelze považovat ty vady, jejichž existenci by musel kupující nebo objednatel zjišťovat prohlídkou spojenou s destrukcí zboží nebo díla, popř. vady, které se typicky mohou v plné míře projevit až při užívání zboží nebo předmětu díla.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu 32 Odo 4502/2007

Rozhodnutí o povolení užívání díla (stavby) nenahrazuje samo o sobě předání díla objednateli.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu 32 Odo 542/2008

Neopatřil-li objednatel včas stavební povolení, neposkytl tím potřebné spolupůsobení, aby zhotovitel mohl splnit svůj závazek, tj. dokončit dílo řádně a včas.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu 23 Odo 1242/2008

Věřitel se může mj. dostat do prodlení, pokud dlužníkovi neposkytne spolupůsobení, které je nutné k tomu, aby byl dlužník vůbec schopen smluvené plnění poskytnout. Součinnost věřitele může být sjednána ve smlouvě, což však není nezbytnou podmínkou po posouzení toho, zda určitá součinnost věřitele bránila splnění dlužnickova závazku. Vždy půjde o posouzení toho, zda určitá součinnost věřitele je objektivně nutná k tomu, aby dlužník mohl splnit svůj závazek.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu 33 Cdo 156/2018

Interpretační pravidlo, podle něhož v pochybnostech o obsahu spotřebitelských smluv platí výklad pro spotřebitele příznivější, nelze využívat k tomu, aby smluvní ujednání byla vyložena účelově v rozporu se zjevně projevenou vůlí stran, resp. aby výkladem došlo zcela k jejich přetřansformování ve prospěch spotřebitele.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu 33 Cdo 2869/2020

Cena díla může být ujednána tak, že část bude určena pevnou částkou a část odhadem při zachování díla jako celku.

Neplatnost právního jednání, pro které je smluvena písemná forma, učiněného e-mailem, bez podpisu jednajících, nemůže namítnout smluvní strana, která tuto neplatnost nedodržením smluvené písemné formy způsobila (§ 579 odst.1 občán. zák.).

Rozhodnutí Nejvyššího soudu 26 Cdo 749/2023

„Nejistou nebo neurčitou“ ve smyslu § 1987 odst.2 občán. zák. je zpravidla pohledávka ilikvidní, tj. pohledávka, která je co do základu nebo výše sporná (nejistá), a jejíž uplatnění vůči dlužníku (věřiteli pasivní pohledávky) formou námitky započtení vyvolá (namísto jednoznačného, tj. oběma stranami akceptovaného zániku obou pohledávek v rozsahu, v jakém se kryjí) spory o existenci či výši pohledávky.

Při výkladu, které pohledávky souvisí se smlouvou (jíž se týká nárok či obrana uplatněné v řízení), tedy jaké pohledávky lze považovat za provázané, je třeba respektovat smysl úpravy § 617 odst.1 občán. zák., kterým je značné posílení ochrany zájmu na vyřešení provázaných pohledávek. Za provázané pohledávky lze podle § 617 odst.1 občán. zák. pokládat pohledávky, které jsou součástí stejného právního vztahu; není významné, zda se jedná o právo na plnění vzniklé ze smlouvy či jednostranného právního jednání nebo o nárok na bezdůvodné obohacení.

Rozsudek Nejvyššího správního soudu č.j. 5 AS 191/2024-33

Tzv. černou stavbu je možné dodatečně povolit, pokud jsou splněny hmotněprávní podmínky § 129 odst.3 SZ 2006. Avšak pokud správní orgány zjistí, že není splněna první podmínka dodatečného povolení-soulad s ÚPD, je nadbytečné (není zapotřebí), aby se zabývaly zkoumáním splnění dalších podmínek dodatečného povolení.

K právní úpravě závodu v občanském zákoníku¹

KAREL MAREK², JIŘÍ STRAUS³

Abstrakt

Co se týká předmětu podnikání-obchodního závodu, pak v případě koupě závodu je předmět plnění této koupě vždy zcela jedinečný vyznačující se specifickými kvalitativními a kvantitativními vlastnostmi. Jde o organizovaný soubor jmění, který podnikatel vytvořil a slouží k provozování činnosti. Je přitom konstruována domněnka, že vše, co slouží k provozu závodu, je součástí závodu. Jde o věc hromadnou.

Pokud jde o rodinný závod, je třeba si uvědomit, že rodinný závod není předmět podnikání, ale je charakterizován osobami, které se podílejí na jeho provozování.

Klíčová slova

právo, občanské právo, občanský zákoník, koupě závodu, rodinný závod

Abstract

As regards the subject of business-a commercial plant, in the case of the purchase of a plant, the subject of performance is always completely unique, characterized by specific qualitative and quantitative characteristics. It is organized set of assets that an entrepreneur has created and that are used to operate business. There is presumption that everything that is used to operate the business is part of the business. It is collective thing.

When it comes to family business, it should be noted that a family business is not a business, but is characterized by the people involved in running it.

Keywords

law, civil law, civil code, purchase of a plant, family business

DOI <http://dx.doi.org/10.37355/fvpk-2025/ZC-11>

Úvod

Co se týká předmětu podnikání - obchodního závodu, pak v případě koupě závodu je předmět plnění této vždy zcela jedinečný vyznačující se specifickými kvalitativními a kvantitativními vlastnostmi. Jde o organizovaný soubor jmění, který podnikatel vytvořil a slouží k provozování činnosti. Je přitom konstruována domněnka, že vše, co slouží k provozu závodu, je součástí závodu. Jde o věc hromadnou.

1 *Zpracováno v širším rámci projektu DZRO-FVL22-LANDOS*

2 *prof. JUDr. Karel Marek, CSc., UNOB Brno*

3 *prof. PhDr. Jiří Straus, DrSc., FPSS VŠFS, Katedra kriminalistiky a forenzních disciplín*

Pokud jde o rodinný závod, je třeba si uvědomit, že rodinný závod není předmět podnikání, ale je charakterizován osobami, které se podílejí na jeho podnikání.

Pojednat tento rozdíl daných úprav o obchodním závodu - předmětu podnikání a v rodinném závodu, který je charakterizován osobami, které se podílejí na jeho podnikání, je zásadním cílem našeho příspěvku. Používáme přitom zejména metodu analytickou. Instituty koupě závodu a rodinného závodu řeší totiž odlišné otázky. Přitom by mohlo být zavádějící a případně zaměnitelné, že je v obou případech použit pojem závod.

Náš text pak změříme na instituty těchto úprav. Jedná se o instituty rozdílné, které nelze obecně stavět vedle sebe a provádět jejich porovnání. Upravují jiné otázky. U koupě závodu se orientujeme zejména na aktuální problematiku pohledávek a dluhů, předání závodu, nabytí vlastnického práva a odpovědnost za vady. Pro rodinný závod jde pak o regulaci podílu na zisku, práva na rozhodování a vypořádání.

Občanský zákoník (dále též jen obč. zák.) přinesl některé změny v ustanoveních o uzavírání smluv i v ustanoveních věnovaných koupi závodu. Rodinný závod byl pak upraven zcela nově.

Nejprve uvedeme změny obecné a poté pojednáme koupi závodu a rodinný závod. Pro uzavírání smluv uvedme, že odsouhlasí-li akceptant všechny podstatné náležitosti smlouvy a navrhne změnu některých částí nepodstatných, např. i odkazem na některá ustanovení obchodních podmínek, pak, pokud oferent nevyjádří včas svůj nesouhlas, se naplní domněnka, že smlouva byla uzavřena ve znění vyjádřeném akceptantem.

Jiné (oproti předchozí obchodněprávní úpravě) je určení kogentních ustanovení - viz § 1 a § 580 obč. zák. (není-li u některého paragrafového ustanovení v našem textu označeno jakého předpisu se týká, jedná se o ustanovení občanského zákoníku).

V právním styku podnikatelů se pak (podle ustanovení § 558 odst. 2) přihlíží k obchodním zvyklostem zachovávaným obecně, anebo v daném odvětví, ledaže to vyloučí ujednání stran nebo zákon. Není-li jiné ujednání, platí, že obchodní zvyklost má přednost před ustanovením zákona, jenž nemá donucovací účinky (tedy před dispozitivními ustanoveními). Jinak se může podnikatel zvyklosti dovolat, prokáže-li, že: druhá strana musela určitou zvyklost znát a s postupem podle ní byla srozuměna.⁴

Smlouva o koupi závodu je v občanském zákoníku upravena ve čtvrté části nazvané Relativní majetková práva v rámci ustanovení nadepsaných Koupě. Stanovením pojmu závod (místo) podniku se české právo vrací k tomuto pojmu používanému za první republiky.

Koupě je v novém obč. zák. upravena v ustanoveních § 2076 až 2183. Důvodová zpráva mj. uvádí, že úprava neobchodní a obchodní kupní smlouvy byla dosud oddělena

4 K těmto otázkám viz např. mj. Marek, K. *OZ v praxi, uzavírání smluv*, *Bulletin advokacie, část on-line*, 2018, 15 s., ISSN 1210-6348. Marek, K. *Jak uzavírat smlouvy*, *Justičná revue*, č. 12/2015, s. 147-148, ISSN 1375-6461.

a svěřena občanskému i obchodnímu zákoníku v podobě tzv. „komplexních úprav“. Jejich dualismus vychází z duality soukromého práva promítnuté jak do kodifikace obecného občanského práva, tak i obchodního práva. Ta má své historické příčiny, ale v různých evropských státech byly tyto zdvojené úpravy postupně odstraňovány (poprvé ve Švýcarsku r. 1881; následovaly Itálie, Nizozemsko, Rusko aj.). Naši dosavadní zákonnou úpravu kupní smlouvy poznamenaly různé vlivy.

Jak je zřejmé, vychází nová občanskoprávní úprava kupní smlouvy z úpravy, která byla provedena obchodním zákoníkem. To jistě uvítají osoby podnikatelské sféry. Tato úprava je jim totiž známá.

Vyjdeme-li z další části důvodové zprávy, pak tato uvádí, že koncepčně se úprava inspirovala švýcarskou úpravou v tom smyslu, že nejprve se formulují obecná ustanovení společná pro všechny případy koupě.

Následují ustanovení o koupi movitých věcí, odchylky vztahující se ke koupi nemovitých věcí a ustanovení o vedlejších doložkách v kupní smlouvě. Obecná ustanovení sledují pojmové vymezení kupní smlouvy a řešení otázky určitosti kupní ceny, jakož i stanovení základních povinností stran, přičemž se zvláštní zřetel bere na otázky spojené s plněním a přechodem nebezpečí škody na věci. K postupu právní úpravy od obecného ke zvláštní úpravě nelze mít žádných výhrad. Jde o obvyklé a správné řešení.

Podle obecného základního ustanovení, tj. podle § 2079 se kupní smlouvou prodávající zavazuje, že kupujícímu odevzdá věc, která je předmětem koupě, a umožní mu nabýt vlastnické právo k ní, a kupující se zavazuje, že věc převezme a zaplatí prodávajícímu kupní cenu. Připomeňme, že při uzavření smlouvy musí být mj. i identifikovatelné smluvní strany. Předmětem plnění přitom nemůže být to, s čím nelze v soukromoprávních vztazích volně nakládat. Neplyne-li ze smlouvy nebo zvyklostí něco jiného, jsou prodávající a kupující zavázáni splnit své povinnosti současně. Z občanskoprávní kupní smlouvy vznikne prodávajícímu povinnost předmět koupě kupujícímu odevzdat a kupujícímu povinnost předmět koupě převzít a zaplatit za něj prodávajícímu cenu.

Následné ustanovení § 2080 upravuje, že kupní cena je ujednána dostatečně určitě, je-li ujednán alespoň způsob jejího určení. To se může obecně stát např. sjednáním příslušného kalkulačního vzorce.

Oproti dřívější právní úpravě v obchodním zákoníku je pro kupní smlouvu zařazeno potřebné ustanovení § 2081. Upravuje otázku nákladů spojených s odevzdáním převzetím věci. Náklady spojené s odevzdáním věci v místě plnění nese prodávající. Náklady spojené s převzetím věci nese kupující.

Občan. zák. pak řeší v ustanovení § 2082 otázku, kdy přechází na kupujícího nebezpečí škody na věci. Nebezpečí škody na věci přechází na kupujícího současně s nabytím vlastnického práva. Nabude-li kupující vlastnické právo před odevzdáním věci, má prodávající až do odevzdání věci práva a povinnosti schovatele. Pokud je uzavřena smlouva s odkládací podmínkou, přechází nebezpečí škody na věci na kupujícího nejdříve dnem splnění podmínky. Tomu, kdo koupí budoucí věci tzv. úhrnkem nebo s nadějí na nejjistě

budoucí užitky, patří v souladu s ustanovením § 2083 všechny užitky řádně vytěžené. Nese však ztrátu, bylo-li jeho očekávání zmařeno.

Zvláštní ustanovení jsou v obč. zák. určena prodeji zboží v obchodě. Na tato ustanovení navazují Zvláštní ustanovení o koupi závodu (§ 2175-2183).

Koupě závodu

Úvodem

Základní ustanovení (i když tak není výslovně nazváno) této zvláštní úpravy o koupi závodu (§ 2175) určuje, že koupí závodu nabývá kupující vše, co k závodu jako celku náleží. Dnes není předepsaná písemná forma, bude však obvyklá.

O koupi závodu se jedná i v případě, že strany z koupě jednotlivou položku vyloučí, aniž tím celek ztratí vlastnost závodu. To je změna proti předchozí úpravě. O vyloučené položce se např. uvažuje jako o věci, která je uměleckým předmětem v reprezentační místnosti závodu. Podle důvodové zprávy se provedla tato výslovná úprava, aby se předešlo výkladovým problémům, které se objevovaly u dříve koncipovaného smluvního typu Smlouvy o prodeji podniku.⁵

K základnímu ustanovení ještě uvedme, že - ve vztahu k § 338 zákoníku práce - se koupě závodu považuje za převod činnosti zaměstnavatele.

Citované základní ustanovení koupě závodu doplňuje obecné základní ustanovení kupní smlouvy. Z obsahu smlouvy musí přitom vyplývat (k čemuž může napomoci i její označení), že se jedná o koupi závodu definovaného v ustanovení § 502. Jde o organizovaný soubor jmění, který podnikatel vytvořil a slouží k provozování činnosti. Je přitom konstruována domněnka, že vše, co slouží k provozu závodu, je součástí závodu. Jde o věc hromadnou (viz § 501).

Závod obsahuje hmotné složky, stroje, nástroje, předvýrobní zboží, rozpracované zboží a zboží vyprodukované. Obsahuje i osobní složku, funkcionáře, obchodní vedení, zaměstnance podle jejich struktury, kvalifikace, vzdělání, praxe, příp. i jejich věku.

Závod však tvoří i nehmotné složky, tj. hodnota firmy, know how, poloha závodu, postavení na trhu, vývoj prodeje a pohledávky.

Závod však nemusí mít všechny tyto složky, může být totiž např. provozován v prostorách, které si podnikatel pronajal, nemusí mít ochranné známky atd. Hodnota závodu není tvořena jen prostým součtem hodnot jednotlivých jeho složek (v tom nedošlo oproti vyjádření hodnoty podniku podle předchozí úpravy k podstatným změnám).

5 Viz literaturu citovanou ve Švestka, J., Dvořák, J., Fiala, J. a kol. *Občanský zákoník, Komentář*, Wolters Kluwer ČR, Praha, 2014 (koment. k § 2175), ISBN 978-80-7478-638-9.

Podstatnou náležitostí smlouvy je (není-li určena cena konkrétní částkou), alespoň ujednání o způsobu určení ceny. To považujeme za změnu kladnou.

Přitom stále existují různé způsoby oceňování závodu. např. výnosové, tržní, majetkové. Určuje-li se cena podle účetních záznamů věcí, práv a závazků, pak je třeba účetní závěrky.

Pohledávky a dluhy

V ustanovení § 2177 je určeno nabývání pohledávek a dluhů. Koupí závodu se kupující stává věřitelem pohledávek a dlužníkem dluhů, které k závodu náleží. Z dluhů však kupující přejímá jen ty, o jejichž existenci věděl nebo je alespoň musel rozumně předpokládat. Neudělil-li věřitel souhlas s převzetím dluhu kupujícím, ručí prodávající za splnění dluhu. Nabytí pohledávek kupujícím se jinak řídí ustanoveními o postoupení pohledávek.

Prodávající oznámí bez zbytečného odkladu svým věřitelům a dlužníkům, jejichž pohledávky a dluhy kupující závodu nabyt, že závod prodal a komu.

Toto ustanovení § 2177 slouží k ochraně věřitelů a dlužníků, ale také kupujícího. (U závazků se nevztahuje na závazky vůči zaměstnancům.) Jak je zřejmé, jde o novou vhodnou úpravu zvláštní k regulaci obecné.

Vycházíme-li z judikatury, pak se nepřevádějí závazky a dluhy veřejnoprávní povahy. Přitom lze opět jen doporučit, aby pohledávky strany specifikovaly ve smlouvě, resp. v příloze k ní.

Práva z duševního vlastnictví

Právní úprava koupě závodu se věnuje i právům z duševního vlastnictví.⁶ Výslovně se určuje, že se zakazuje převést prodejem závodu na kupujícího práva vyplývající z průmyslového nebo jiného duševního vlastnictví, u něhož to vylučuje smlouva, kterou bylo právo prodávajícímu poskytnuto, nebo vylučuje-li to povaha takového práva. Toto ustanovení je kogentní.

Předání závodu

V zákoně je řešena i problematika zápisu o předání závodu. Dle § 2179 v zápisu strany uvedou výčet všeho, co závod zahrnuje a co se kupujícímu předává, jakož také všeho, co chybí, ač to podle smlouvy nebo podle účetních záznamů závod spoluvytváří. Nejpozději v tomto zápisu upozorní prodávající na vady předmětu prodeje, o kterých ví nebo o kterých vědět měl a mohl. Neuvede-li prodávající věc náležející k závodu, nabývá ji kupující společně se závodem.

Neuvede-li se v zápisu dluh, kupující jej nabývá, musel-li jeho existenci alespoň rozumně předpokládat. Tato úprava poskytuje kupujícímu ochranu. A pokud jde o dluhy, které

6 Obecně k těmto právům viz např. Leška, R., Ondřejová, E. *Základy marketingového práva a práva duševního vlastnictví*, Praha 2018, VŠFS, Edice EDUCO press, 137 s.

nebudou uvedeny v zápisu ani nemusí jejich existenci kupující rozumně předpokládat, pak - jak je zřejmé - kupující dluh nenabyde.

Nabytí vlastnického práva

Další významnou otázkou řešenou nyní v zákonné úpravě, konkrétně v ustanovení § 2180 je nabývání vlastnictví. Rozlišuje se přitom, zda je či není kupující zapsán ve veřejném rejstříku.

Je-li kupující zapsán ve veřejném rejstříku, nabývá vlastnické právo (podle § 2180 odst. 1) k závodu jako celku zveřejněním údaje, že uložil doklad o koupi závodu do sbírky listin podle jiného právního předpisu. Není-li kupující zapsán do veřejného rejstříku, nabývá (podle § 2180 odst. 2) vlastnické právo k závodu jako celku účinností smlouvy.

Úpravou ustanovení § 2180 odst. 1 a odst. 2 nejsou dotčeny povinnosti zapsat práva k věcem podle jiných právních předpisů, ani omezení vyplývající z licenčních nebo obdobných smluv.

Ustanovení § 2180 je zvláštním ustanovením vůči obecné úpravě nabývání vlastnictví. Závod jako celek se nabývá v jeden okamžik. Zápis však nemá konstitutivní povahu.

Relativní neúčinnost odstoupení od smlouvy

Právní úprava následně určuje nově i relativní neúčinnost prodeje závodu, a to v ustanovení § 2181. Zhorší-li se prodejem závodu dobytost pohledávky, má věřitel prodávajícího, který s prodejem nesouhlasil, právo domáhat se, aby soud rozhodl, že prodej závodu je vůči němu neúčinný. Toto právo však zaniká, neuplatní-li je věřitel do jednoho měsíce ode dne, kdy se o prodeji dozvěděl, nejpozději však do tří ode dne účinnosti smlouvy. Toto ustanovení sloužící k ochraně věřitele je kogentní. Není-na rozdíl od obecné úpravy-třeba prokazovat úmysl zkrácení věřitele.

Vzhledem k tomu, že i u smlouvy o koupi závodu může dojít k odstoupení od smlouvy a vzhledem k tomu, že takové odstoupení má svoje specifika, věnuje se této otázce ustanovení § 2182.

Je určeno, že odstoupí-li některá ze stran od smlouvy, předchází na prodávajícího pohledávky a dluhy, které k závodu náleží. Z dluhu však prodávající nabývá jen ty, o jejichž existenci věděl nebo ji alespoň musel rozumně předpokládat. Neudělil-li věřitel souhlas k převzetí dluhu prodávajícímu, ručí kupující za jeho splnění. Nabytí pohledávek prodávajícím se jinak řídí ustanoveními o postoupení pohledávek.

Kupujícímu je určeno, že oznámí svým věřitelům a dlužníkům (a to bez zbytečného dokladu), jejichž pohledávky a dluhy prodávající nabyt, že závazek zanikl odstoupením od smlouvy.

Právní úprava řeší přitom i další použití ustanovení o koupi závodu. Ustanovení o koupi závodu se použijí i na jiné převody vlastnického práva k závodu a na prodej nebo jiný převod části závodu tvořící samostatnou organizační jednotku.

Jak je zřejmé, speciální ustanovení o koupi závodu úzce navazují na právní úpravu obsaženou dříve v obchodním zákoníku i na dřívější judikaturu.

Významné jsou přitom otázky práv z odpovědnosti za vady. Proto se těmto otázkám věnujeme podrobněji.⁷

Odpovědnost za vady

Vzhledem k různorodé povaze obchodních závodů lze říci, že v praxi neexistuje zcela standardizovaná smlouva o koupi závodu, neboť každý takový prodej je jedinečný. Při přípravě a jednávání je tak vždy nutno postupovat kvalifikovaně a příslušné kvalitativní a kvantitativní parametry obchodního závodu, náležitě specifikovat. Vzhledem k relativně vyšší složitosti posouzení, zda byl předmět kupní smlouvy prodávajícím dodán řádně, dané komplexní povahou obchodního závodu, je potřebné věnovat zvýšenou péči při kontraktaci též podmínkám zjišťování vad a způsobu a lhůt pro jejich uplatnění.

Občanský zákoník ve vztahu ke koupi závodu a nárokům z vadného plnění zmiňuje v § 2179 dispozitivně, že v zápisu o předání závodu strany uvedou výčet všeho, co závod zahrnuje a co se kupujícímu předává, jakož i všeho, co chybí, ač to podle smlouvy nebo účetních záznamů závod spoluvytváří, a upozornění kupujícího na vady předmětu prodeje, o kterých ví nebo o kterých vědět měl a mohl. V ostatním se tak plně uplatní obecný režim práv z vadného plnění (§ 1914 a násl.) a dále zvláštní úprava následků vadného plnění při koupi movité věci (§ 2099 a násl.), případně též právní úprava koupi nemovité věci (§ 2929).⁸

Věc je vadná, nemá-li vlastnosti stanovené v § 2095 a 2096, za vadu se považuje i plnění jiné věci, vady v dokladech nutných pro užívání věci, dodání jiného zboží či jiného počtu, pokud není vhodná pro účel patrný ze smlouvy nebo pro účel obvyklý. V případě závodu půjde o vlastnosti specifikované ve smlouvě návazně na § 2175, vztažené k povaze závodu a záměru kupujícího závod dále provozovat určitým způsobem. Hledisko obvyklého účelu jako měřítko vadnosti, resp. bezvadnosti, v případě koupě závodu tedy nelze použít bez dalšího. Měřítkem by zde měly být parametry závodu sjednané prodávajícím a kupujícím ve smlouvě anebo účel koupě patrný ze smlouvy - zpravidla výdělečné provozování závodu určitým způsobem.⁹ Jiné záměry a účely kupujícího, které pro prodávajícího

7 V pojednání o uplatnění práv z vadného plnění vycházíme z publikace Husták, Z., Marek, K. Koupě obchodního závodu, k některým předpokladům uplatnění práv z vadného plnění, *Bulletin advokacie, online*, č. 5/2015, s. 28-31, ISSN 12010-6348.

8 V ostatním se na práva z vadného plnění při koupi nemovité věci aplikují přiměřeně ustanovení o koupi věci movité (§ 2131).

9 Často je rámcový záměr kupujícího nastíněn v preambuli smlouvy či plyne ze specifikace konkrétních parametrů podniku vztažených k možnosti provozovat určitou činnost, realizovat výrobu v určitém rozsahu a kvalitativním standardu, potřebě bezprostředních investic do rozvoje či údržby technologie tak, aby byla

nebyly a nemohly být nikterak zřejmé, jsou pro účely odpovědnosti za vady irelevantní.¹⁰ Aplikace konceptu „obvyklého účelu“ pro specifikaci vady, běžná u movitých věcí, je u obchodního závodu možná jen velmi obtížně.¹¹

Zjištění vady

Klíčové pro uplatnění práva z vadného plnění, je vlastní identifikace vady kupujícím. Obecně prodávající odpovídá za vadu, kterou má zboží v okamžiku, kdy přechází nebezpečí škody na zboží na kupujícího, i když se vada projeví až po této době. Proávající odpovídá též za jakoukoli vadu, jež vznikne po této době, je-li způsobena porušením jeho povinností.¹²

Podle obecné úpravy kupující věc podle možnosti prohlédne co nejdříve po přechodu nebezpečí škody na věci a přesvědčí se o jejích vlastnostech a množství.

Nejpozději při vyhotovení zápisu o předání závodu má prodávající povinnost kupujícího upozornit na vady předmětu prodeje, o kterých ví nebo o kterých vědět měl a mohl, stejně tak na dluhy náležející k závodu. Absence takového upozornění způsobuje, že dluh na kupujícího nepřechází, pokud jej nemohl rozumně předpokládat. Kupující nemá práva z vadného plnění, jedná-li se o vadu, kterou musel s vynaložením obvyklé pozornosti poznat již při uzavření smlouvy (zjevná vada). To neplatí, ujistil-li ho prodávající výslovně o bezvadnosti věci nebo zastřel-li vadu listivě.¹³

Dostatečná péče či obvyklá pozornost zde představuje rozsah ověření, provedení provozních zkoušek atp., které jsou obvykle vykonávány v příslušném hospodářském odvětví pro posouzení vlastností určitých věcí.¹⁴ Obvykle tento požadavek nezahrnuje provádění specifický testů či mimořádných vyhodnocení. Tento zvýšený standard povinností na straně kupujícího je ovšem možno si sjednat. I zde se uplatní korektiv dobrých mravů, když specifické testování či ověření znalcem nebo auditorem nutně implikuje zvýšené náklady a nároky pro kupujícího. Vzhledem k dispozitivní povaze této úpravy však stranám není bráněno v tom, aby si sjednaly specifický standard pro ověřování vad, a to všech nebo jen některých, ve formě znaleckého posudku, auditu či jiného kvalifikovaného způsobu ověření.

schopna výkonu kupujícím očekávaného atp.

10 Tichý, L. *Komentář k § 2095 Občanského zákoníku, Komentář ASPI. Wolters Kluver. 2013.*

11 *Srov., že v případě prodeje rozhodujícího obchodního podílu (i když se nejedná o koupi závodu) konstatoval Nejvyšší soud v rozsudku 29 Cdo 5452/2008 závěr, že obchodní podíl nemá obvyklý účel.*

12 *Přechod nebezpečí a nabytí vlastnického práva nemusí nutně nastat k jednomu časovému okamžiku.*

13 *Toto ustanovení o zjevných vadách se týká nejen závodu, ale koupě věci obecně (§ 2103).*

14 *Srov. rozsudek Nejvyššího soudu České republiky 32 Odo 1387/2005, který uvádí: „Za zjevné vady je možno považovat jen takové vady, jejichž existence je kupujícímu, popř. objednateli, zřejmá na pohled, popř. takové vady, které lze zjistit běžně prováděnými zkouškami. Za zjevné vady proto nelze považovat ty vady, jejichž existenci by musel kupující nebo objednatel zjišťovat prohlídkou spojenou s destrukcí zboží nebo díla, popř. vady, které se typicky mohou v plné míře projevit až při užívání zboží nebo předmětu díla.“ Tj. v případě obchodního závodu vady, které se objeví při jeho provozu.*

Kupující je obecnou právní úpravou veden k tomu, aby vynaložil dostatečnou péči a vady zjišťoval co nejdříve tak, aby došlo k omezení doby nejistoty o existenci vad a otázce odpovědnosti za vady na straně prodávajícího. Návně je kupující povinen bez zbytečného odkladu prodávajícího na vadu upozornit (notifikační povinnost). Pro splnění povinnosti oznámit vadu zákon rozlišuje lhůtu subjektivní, kdy má kupující povinnost vadu oznámit prodávajícímu bez zbytečného odkladu poté, co ji kupující mohl při dostatečné péči zjistit, a jednak lhůtu objektivní, a to dva roky od odevzdání věci.

Specifikace, kdy přesně nastává okamžik, v němž kupující mohl při dostatečné péči vadu zjistit, může být vzhledem ke komplexní povaze obchodního závodu, rozsahu aktiv a dluhů, obsáhlosti a strukturovanosti personálních a dalších složek závodu, otázkou poměrně složitou. Občanský zákoník subjektivní lhůtu pro oznámení vady upřesňuje tak, že u zjevné vady počíná v okamžiku, kdy ji mohl kupující při včasné prohlídce a dostatečné péči zjistit, u vad skrytých od okamžiku, kdy vadu mohl zjistit při dostatečné péči. Výrazně náročnější může být určení toho okamžiku u vad, které se projevují při provozu závodu, včetně vad zjištěných při kontraktaci s obchodními partnery, inventarizaci, revizi účetnictví, auditu nebo dalších činnostech realizovaných v souvislosti s provozem obchodního závodu. V některých případech může zjištění či ověření existence vady vyžadovat expertní či znalecké posouzení.¹⁵

Oznámení vady

Účelu stanovení časového limitu pro oznámení vady kupujícím prodávajícímu lze rozumět jako stanovení času objektivizujícího mechanismu tak, aby prodávající mohl být co nejdříve upozorněn na vadné plnění a toto mohlo být mezi stranami řešeno, a předešlo se tak nedůvodnému oddalování notifikace a uplatnění práv z vadného plnění kupujícím, příp. též zvyšování potenciální škody mající původ v předmětné vadě. Dikce zákona užívající pojmy „včas“, resp. „bez zbytečného odkladu“ indikuje určité zvýhodnění zájmů prodávajícího, když má jít o relativně krátkou dobu. Vždy je však nezbytné délku této lhůty vykládat v kontextu konkrétního posuzovaného případu.¹⁶ Zejména by tato lhůta měla být přiměřená, tzn. dostatečně dlouhá tak, aby objektivně poskytla kupujícímu adekvátní časový prostor pro posouzení všech indicií a věcných aspektů předmětné vady, možnost získat a ověřit podklady nezbytné pro řádné oznámení vady, zvláště jsou-li pro notifikaci vady ve smlouvě stanoveny zvláštní podmínky, kupř. specifická technická dokumentace či znalecké ověření existence vady a její povahy či dopadu na další provozování podniku kupujícím.

Pojem bez zbytečného odkladu je tak nutno vykládat tak, že se jedná o dobu potřebnou k provedení všech kroků nezbytných pro formulaci a adekvátní doložení příslušného

¹⁵ Zákon tento okamžik podrobněji neupravuje, tuzemská judikatura se o této záležitosti ve vztahu ke koupi obchodního závodu nezmiňuje. Judikatura u vad věcí movitých může poskytnout určité vodítko, byť povaha závodu, jakožto složitého organizovaného útvaru, je výrazně odlišná od movitých věcí zmiňovaných v předmětné judikatuře. Srov. rozhodnutí Nejvyššího soudu, sp. zn. 23 Cdo 3131/2009, 32 Odo 146/2005, 32 Cdo 3564/2011, 23 Cdo 3600/2008, 23 Cdo 2823/2007.

¹⁶ Srov. TICHÝ, L. PIPKOVÁ, P. J. BALARIN, J. *Kupní smlouva v novém občanském zákoníku*. 1. vydání C. H. Beck. Praha 2014. s. 178.

nároku kupujícího stran vady, kterou hodlá vytknout. I tato subjektivní lhůta by měla adekvátním způsobem balancovat zájmy obou stran, a zejména v případě větších nároků na dokumentování vady kupujícím pro účely jejího řádného oznámení by neměla být vykládána restriktivně v neprospěch kupujícího.

Vzhledem k tomu, že se jedná o úpravu dispozitivní, mohou si strany lhůtu sjednat odlišně. V případě koupě závodu je specifická smluvní úprava zcela namístě, tak, aby byly adekvátně zohledněny zájmy obou stran, resp. náročnost zjištění vady, např. 30 dnů ode dne, kdy vada byla nebo měla být zjištěna. Pro různé typy vad je možné sjednat též různě dlouhé doby, kde korektivem pro smluvní úpravu zde bude zásada dobrých mravů a sjednání lhůt v dobré víře.¹⁷

Objektivní lhůta uvedená v § 2112 vymezuje maximální časový úsek od okamžiku přechodu nebezpečí škody na věci, kdy kupující může uplatňovat nároky z vadného plnění. Představuje tak mechanismus chránící prodávajícího před uplatňováním nároků kupujícím po uplynutí nepřiměřeně dlouhé doby od převzetí předmětu koupě. Po jejím uplynutí je vliv prodávajícího na parametry předmětu koupě již velmi vzdálený. Je-li však vada důsledkem skutečnosti, o které prodávající v době předání závodu věděl nebo musel vědět, potom jej tato lhůta nechrání. Na druhou stranu pro kupujícího představuje tato limitace významné omezení jeho práv. Opět lze vzhledem k dispozitivní povaze zákonné úpravy i tuto objektivní lhůtu stanovit smlouvou odlišně, a to i pro různé druhy vad, při respektování korektivu dobrých mravů.

Pro vlastní oznámení vady kupujícím zákon nestanoví bližší požadavky. Obecně si tak lze představit jakýkoliv adresovaný úkon, a dle § 570 došlý prodávajícímu, z nějž bude zjevně plynout vůle kupujícího notifikovat vadu. Obsah oznámení zákon blíže nespecifikuje, půjde o specifikaci pochybení prodávajícího ohledně kvality a kvantity plnění, absentujících, neúplných či nesprávných dokladů k závodu, včetně účetní dokumentace. Obecně by oznámení mělo vadu relativně přesně určit tak, aby prodávající byl uvědomen jasným způsobem umožňujícím mu vhodně reagovat.¹⁸

Notifikace vady by proto měla být adekvátně odůvodněna. Je možné, aby smlouva stanovila specifické náležitosti a způsob notifikace. Smlouva může též k okamžiku oznámení vady vázat současné uplatnění nároku z vadného plnění kupujícím, zpravidla slevy z kupní ceny. Sjednání konkrétního způsobu notifikace a specifikace dokumentace nezbytné k oznámení by mělo zohlednit povahu předmětné vady. Jistě však nemá být stanoveno způsobem významně ztěžujícím oznámení vady. Nedodržení smluvně stanovených náležitostí a způsobu notifikace vady může totiž vést k neplatnosti jednání kupujícího a následně ke

17 Srov. Nález Ústavního soudu 112/01 k § 446 obchodního zákoníku „Ustanovení § 446 obchodního zákoníku významným způsobem zasahuje do ústavně zaručeného práva vlastnit majetek a upřednostňuje před ním dobrou víru a jistotu účastníků obchodněprávních vztahů. Lze je proto aplikovat pouze za přísného respektování ustanovení čl. 4 odst. 4 Listiny základních práv a svobod, neboť představuje zákonnou mez jednoho z nejdůležitějších základních práv, a je tedy při jeho aplikaci nezbytné striktně vyloučit jakékoli jeho zneužití k jiným účelům, než pro které byl stanoven.

18 TICHÝ, L., PIPKOVÁ, P. J., BALARIN, J. *Kupní smlouva v novém občanském zákoníku*. 1 vydání C. H. Beck. Praha 2014. s. 200.

ztrátě nároku z vadného plnění.¹⁹ V případě, že prodávající na smluvně stanovené formě oznámení netrvá, ke ztrátě nároku nedojde. Ovšem v situaci, kdy jsou zájmy stran zjevně antagonistické, zejm. pokud by prodávající čelil výraznému snížení kupní ceny v důsledku uplatněné vady, nelze vstřícný postoj prodávajícího k toleranci nikoliv perfektního splnění notifikační povinnosti kupujícím předpokládat.

Občanský zákoník posiluje práva kupujícího a opouští koncepcí prekluze práv z vadného plnění uplatňovanou obchodním zákoníkem.²⁰ Opožděná notifikace vad vůči prodávajícímu nevede k zániku práva kupujícího ze zákona, soud k němu *ex officio* nebude přihlížet. Soud práva z vadného plnění kupujícímu v takovém případě nepřizná pouze, vznese-li v tom směru prodávající námitku. Proávající však nemá právo na námitku, je-li vada důsledkem skutečnosti, o které prodávající v době odevzdání věci věděl nebo musel vědět.

Volba práva z odpovědnosti

Při vadném plnění a porušení smlouvy podstatným způsobem při koupi závodu může kupující zvolit, zda využije svého práva

- a) požadovat odstranění vad dodáním náhradních věcí namísto věcí vadných, dodání chybějícího zboží a odstranění právních vad,
- b) požadovat odstranění vad opravou věcí tvořících závod, jestliže vady jsou opravitelné,
- c) požadovat přiměřenou slevu z kupní ceny nebo
- d) odstoupit od smlouvy.

Kupující je povinen sdělit prodávajícímu, jaké právo si zvolil, při oznámení vady nebo bez zbytečného odkladu po oznámení. Základním předpokladem pro uplatnění nároku z vadného plnění je realizace notifikační povinnosti kupujícím, a to v souladu se zákonnými smluvními podmínkami. Výběr práva je nutno realizovat zároveň s oznámením vady anebo bez zbytečného odkladu po oznámení. Obdobně jako u samotného oznámení vady se jedná o lhůtu poměrně krátkou, jejíž délku je vždy nezbytné vykládat v souvislosti s konkrétními okolnostmi posuzovaného případu, zejména se zohledněním komplikovanosti posouzení dopadů vadného plnění na funkčnost a další hospodářskou využitelnost předmětu plnění, což v případě obchodního závodu může být poměrně komplikovaný proces. Vyhodnocení si může vyžádat určité podrobnější prověřování s ohledem na často velmi významný ekonomický dopad na kupujícího,²¹ což v praxi implikuje nezbytnost delšího času pro takové ověření a posouzení. Provedenou volbu práva z vadného plnění nemůže kupující změnit bez souhlasu prodávajícího.

19 TICHÝ, L., PIPKOVÁ, P. J., BALARIN, J. *Kupní smlouva v novém občanském zákoníku. Kupní smlouva v novém občanském zákoníku. 1 vydání* C. H. Beck. Praha 2014, s. 171.

20 Výjimkou je právo na odstoupení od smlouvy, kde opožděná notifikace způsobuje prekluzi (§ 2111).

21 Analogicky viz TICHÝ, L., PIPKOVÁ, P. J., BALARIN, J. *Kupní smlouva v novém občanském zákoníku. Kupní smlouva v novém občanském zákoníku. 1 vydání* C. H. Beck. Praha 2014, s. 178.

V případě, že kupující řádně notifikuje vady, ovšem neuplatní včas příslušné právo z vadného plnění, postupuje se jako u nepodstatného porušení smlouvy. Kupř. pokud smlouva předpokládá uplatnění konkrétního nároku kupujícím zároveň s oznámením vady prodávajícímu, přičemž kupující do notifikace výběr nároku z vadného plnění nezahrne, má zde kupující právo pouze na odstranění vady, anebo na přiměřenou slevu z kupní ceny.

Neodstraní-li prodávající vady v přiměřené lhůtě či oznámí-li kupujícímu, že vady neodstraní, může kupující požadovat místo odstranění vady přiměřenou slevu z kupní ceny, nebo může od smlouvy odstoupit. Vzhledem k povaze věci je při prodeji obchodního závodu v této situaci nejčastěji aplikovaným nárokem uplatnění slevy z kupní ceny. Dokud kupující neuplatní právo na slevu z kupní ceny nebo neodstoupí od smlouvy, může prodávající dodat to, co chybí, nebo odstranit právní vadu. Jiné vady může odstranit podle své volby opravou věci nebo dodáním nové věci, volba však nesmí kupujícímu způsobit nepřiměřené náklady. Neodstraní-li prodávající vadu věci včas nebo vadu věci odmítne odstranit, může kupující požadovat slevu z kupní ceny, anebo může od smlouvy odstoupit. Provedenou volbu nemůže kupující změnit bez souhlasu prodávajícího.

V praxi se často vyskytují případy, kdy kupující řádně oznámí vady a současně nezaplatí část kupní ceny. Tímto jednáním se snaží vyvolat tlak na prodávajícího k odstranění vad. V takovém případě se jistě jedná o postup podle zákona ovšem s tím omezením, že neprovedená platba odpovídá případné slevě z ceny a není zjevně nepřiměřená povaze vady. Do doby odstranění vad není totiž kupující povinen platit část kupní ceny, jež by odpovídala jeho nároku na slevu, jestliže by vady nebyly odstraněny.

Kupující nemůže odstoupit od smlouvy, ani požadovat dodání nové věci, nemůže-li věc vrátit v tom stavu, v jakém ji obdržel. To neplatí, pokud:

- a) došlo ke změně stavu v důsledku prohlídky za účelem zjištění vady věci
- b) použil kupující věc ještě před objevením vady,
- c) nezpůsobil kupující nemožnost vrácení věci v nezměněném stavu jednáním anebo opomenutím, nebo
- d) prodal kupující věc ještě před objevením vady, spotřeboval-li ji, anebo pozměnil-li věc při obvyklém použití; stalo-li se tak jen zčásti, vrátí kupující prodávajícímu, co ještě vrátit může, a dá prodávajícímu náhradu do výše, v níž měl z použití věci prospěch.

Rodinný závod

Úvodem

Občanský zákoník neupravuje jen obchodní závod, ale i závod rodinný. Do občanského zákoníku byla zařazena skupina zvláštních ustanovení, která nejen, že řeší právní poměry rodinného závodu, jehož provozování slouží k obživě rodiny a na jehož provozování se členové rodiny fakticky podílejí, ale řeší především otázky práv a povinností zúčastněných členů rodiny pro případ, že není ujednáno něco jiného.²²

Podle důvodové zprávy tato právní úprava sleduje „vzor“ úpravy v italském Codice civile (čl. 230 bis). Italský občanský zákoník byl v tomto směru novelizován při reformě rodinného práva v roce 1975 a doplněn o úpravu, ze které český občanský zákoník čerpá právě s ohledem na jeho koncepci.

Z jiných zahraničních úprav jmenujme např. nový francouzský Code de commerce z roku 2001, který problematiku rodinných podniků obsahuje v čl. 12-4 až 121-7, ale řeší jen některé dílčí aspekty, zejména právní postavení toho z manželů, který působí jako spolupracující osoba.²³

Právní úprava rodinného závodu je upravena v ustanovení § 700-707 občanského zákoníku.

Tato úprava chce vyplnit prostor, kdy členové rodiny pro rodinný závod fakticky pracují, aniž se jejich práva a povinnosti spravují zvláště uzavřenou smlouvou.

Proto se výslovně uvádí, že se tato ustanovení nepoužijí, pokud je rodinný závod provozován na základě společenské smlouvy (ať již se založením obchodní společnosti nebo družstva), smlouvy o tiché společnosti nebo na základě smlouvy zakládající mezi stranami pracovní poměr.

Tyto právní prostředky mohou být přirozeně kombinovány. Např. v případě, že bude závod provozován obchodní společností, jejímiž společníky budou manželé se závazkem k osobnímu výkonu práce, že jejich dcera a syn budou pro tuto obchodní společnost pracovat na základě pracovní smlouvy a děd bude tichým společníkem takové obchodní společnosti, budou se práva a povinnosti každého z nich řídit příslušnou smlouvou. To

22 Navazujeme a vycházíme z Marek, K. Rodinný závod, *Rodinné listy* č. 12/2015, s. 27-30, Janků, M., Marek, K. *Family Enterprise in Czech Civil Code, EU Agrarian Law*, č. 5/2016, s. 25-32, Marek, K., Vincencová, E. *Nový druh závodu, Daně a právo*, č. 7-8/2016, s. 28-31.

23 *Italská úprava existuje již 50 let, neboť k úpravě rodinného závodu v občanském zákoníku došlo v roce 1975, kdy byla provedena reforma italského rodinného práva a byl mimo jiné zaveden institut tohoto rodinného závodu (L'Impresa Familiare). Tento institut je upraven v italském občanském zákoníku komplexně, neboť vymezuje subjekty, které jsou na rodinném závodu účastny, jejich práva a povinnosti, včetně odpovědnosti. Úprava pamatuje také na zrušení rodinného závodu, jeho likvidaci a rozdělení majetku mezi rodinné příslušníky. Italská úprava je vedena zásadou rodinné solidarity.*

bude platit i v případě uzavření jiných smluv (příkazní, zprostředkovatelské, komisionářské apod.)

Právní úprava rodinného závodu se nepoužije ani v případě, kdy rodinný závod provozuje právnická osoba, na které mají podíly někteří členové rodiny společně s třetími osobami.

Podílejí-li se na provozu rodinného závodu manželé, mohou vzhledem k obecné úpravě manželského majetkového práva nastat různé situace podle toho, zda je rodinný závod ve společném jmění manželů, nebo náleží-li do výlučného jmění jednoho z manželů, jakož i podle toho, zda si manželé ujednali majetkový režim odlišný od zákonného režimu, popřípadě zda takový režim založil svým rozhodnutím soud.

Úprava manželského majetkového práva se použije přednostně před ustanoveními o rodinném závodu. Tak se předchází konfliktu obou úprav.

Praktičnost nové úpravy vyplývá z toho, že podle dřívější právní úpravy se práva a povinnosti zúčastněných osob v obdobných případech, nebyla-li řešena smluvně nebo konkrétní právní úpravou, řídila ustanoveními o bezdůvodném obohacení, což s ohledem na konkrétní okolnosti případu, podmíněné zejména dlouhodobostí faktických poměrů tohoto druhu, otázky skutkového dokazování a zejména na promlčení, nepřinášelo odpovídající úpravu práv a povinností ani dostatečnou ochranu dotčených osob.²⁴

Pojem rodinný závod

O rodinný závod se tedy jedná, jde-li o soubor obchodního jmění sloužící podnikatelským účelům a na jehož provozu se podílejí trvalou prací členové širší rodiny bez toho, že tak činí jako společníci společnosti nebo na základě pracovní smlouvy.

Rodinný závod není tedy charakterizován předmětem podnikání, ale osobami, které se trvale podílejí na jeho provozování. Kromě fixace pojmu rodinného závodu obsahuje právní úprava významné právní pravidlo, podle něhož je na roveň členu rodiny, který pro rodinný závod trvale pracuje, postaven i ten člen rodiny, který trvale pracuje pro rodinu, tedy se zejména stará o rodinnou domácnost. Jde o důsledné naplnění zásady, že osobní péče o rodinu a její členy má stejný význam jako poskytování majetkových plnění. Výše uvedené pak nachází svoje vyjádření v ustanovení § 700. Zde je rodinný závod charakterizován.

Za rodinný se považuje závod, ve kterém společně pracují manželé nebo alespoň s jedním z manželů i jejich příbuzní až do třetího stupně nebo osoby s manžely sešvagované až do druhého stupně a který je ve vlastnictví některé z těchto osob. Na ty z nich, kteří trvale pracují pro rodinu nebo pro rodinný závod, se hledí jako na členy rodiny zúčastněné na provozu rodinného závodu.

24 *Obtíže, které z „mlčení zákona“ plynuly, jsou dostatečně patrné z judikatury týkající se případů, kdy se členové rodiny nebo blízcí příbuzní vlastní prací společně podílejí na vytváření trvalých hodnot (např. R 16/83, R 29/89, roz–sudek Nejvyššího soudu sp. zn. 22 Cdo 1174/2001 ze dne 5. 11. 2002).*

Ustanovení o právech a povinnostech členů rodiny zúčastněných na provozu rodinného závodu se nepoužijí v případech, kdy jsou tato práva a povinnosti upraveny společenskou smlouvou včetně zakladatelského právního jednání o založení obchodní společnosti nebo družstva, smlouvou o tiché společnosti nebo smlouvou a upraveny ustanoveními jiného zákona o pracovním poměru, popřípadě jinou obdobnou smlouvou.

Lze říci, že i když institut rodinného závodu byl do českého práva přijat teprve nedávno, není podnikání tohoto druhu nijak neobvyklé, a to ať je to již ve stavebnictví, dalších průmyslových odvětvích, ale i jinde. Děje se tak začasť i v komunální sféře ve stravovacích a ubytovacích zařízeních, v kadeřnických závodech, závodech řeznických i instalatérských. Autorovi je mj. osobně znám i případ, kdy členové rodiny pod řízením otce montují podestavy pro významného producenta strojírenských zařízení pro stavební i průmyslové závody. Obecně přitom může řídit podnikání kterýkoli člen rodiny.

Z praxe nám byly směřovány dotazy, zda v rodinném závodu musí nebo nemusí pracovat oba manželé. Odpověď na tuto otázku zní, že stačí, působí-li zde alespoň jeden z manželů. Další dotazy přicházejí na okruh příbuzných, na které se daná úprava vztahuje. I pro tyto dotazy lze po našem soudu najít odpověď. Úprava se vztahuje na příbuzné manželů anebo alespoň jednoho z nich až do třetího stupně nebo na osoby s manželou sešvagřené až do stupně druhého.²⁵

Nevztahuje se však na všechny tyto osoby, ale jen pokud trvale pracují pro rodinu nebo pro rodinný závod. Práce pro rodinu je přitom dostačující.

Zdůrazněme výčtem, že úprava rodinného závodu se nepoužije tam, kde práva a povinnosti těchto osob upravuje: společenská smlouva, zakladatelské právní jednání o založení obchodní společnosti nebo družstva, smlouva o tiché společnosti, smlouva a ustanovení jiného zákona o pracovním poměru, jiná obdobná smlouva.

Právní úprava rodinného závodu se tedy, jak už bylo řečeno, použije jen tehdy, pokud nejsou vztahy upraveny některou z uvedených smluv či nedošlo-li k zakladatelskému právnímu jednání. Za pojmové znaky rodinného závodu lze označit: existenci závodu, jeho provozování, osobní účast členů rodiny na tomto provozu či vedení domácnosti, přičemž jde o osoby příbuzné nebo sešvagřené ve stupni stanoveném zákonem, trvalost této osobní účasti, osobní účast při provozu není smluvně upravena.

Úprava rodinného závodu řeší i podíl členů rodiny na zisku. Toto řešení podílu na zisku se však nevztahuje na manžele, podílejí-li se na provozu rodinného závodu oba. Pro oba manžele platí totiž úprava majetkového práva manželského (v § 708–750).

Podíl na zisku

K podílu členů rodiny na zisku lze říci, že právní úprava vychází z pojetí, že životní úroveň členů rodiny má být zásadně srovnatelná a že životní úroveň dítěte má být zásadně shodná

²⁵ Je zřejmé, že pro vznik sešvagření je nezbytná existence manželství, avšak za podmínek stanovených v zákoně může sešvagření přetrvat i zánik manželství.

s životní úrovní rodičů. Tato právní pravidla se vztahují k zabezpečování osobní potřeby člena rodiny, tedy jeho výživy ve vlastním slova smyslu a jeho kulturních i hmotných potřeb.

Na tomto zásadním přístupu ustanovení § 701 nic nemění; i dítě, které se na provozu rodinného závodu neúčastní (např. z důvodů studijních, zdravotních nebo jiných) nemůže být vyživováno, oblékáno hůře než jeho sourozenec, který v rodinném závodu pracuje. Rodinné hospodaření se však neorientuje výlučně na produkci hodnot k okamžité spotřebě; naopak, a to zvláště, provozuje-li rodina rodinný závod, část vytvořených hodnot slouží jako rezerva nebo se investuje do závodního provozu za účelem modernizace, koupě nových zařízení apod. Ustanovením § 701 jsou založena i práva pracujících členů rodiny (členů rodiny zúčastněných na provozu rodinného závodu) na podíl na zisku, přírůstcích závodu i na věcech nabytých ze zisku z provozu závodu.

Ustanovení o právu na podíl na zisku z provozu rodinného závodu a zakládající i další majetková práva zúčastněným členům rodiny jsou dispozitivní a nebrání jiným ujednáním. Nicméně i v této souvislosti se jeví jako potřebně chránit slabší stranu. Proto se sice nevylučuje, aby se člen rodiny zúčastněný na provozu rodinného závodu svých majetkových práv z toho plynoucích vzdal, avšak může tak učinit jen osoba plně svéprávná, a to vlastním osobním prohlášením (nikoli tedy s využitím zástupce). Forma veřejné listiny se vyžaduje z obdobných důvodů jako u manželských majetkových smluv. Je totiž nutné zajistit, že se projev vůle děje s rozvahou, vážně a bez donucení.

Ustanovení § 701 určuje, že členové rodiny zúčastnění na provozu rodinného závodu se podílejí na zisku z něho i na věcech z tohoto zisku nabytých, jakož i na přírůstcích závodu v míře odpovídající množství a druhu své práce.

Pokud se zúčastněný člen rodiny práva na zisku vzdá, může tak učinit jen za určených podmínek. Vzdání se podílu na zisku nelze dohodou upravit jinak.

Právo rozhodování

Rozhodnutí o použití zisku a o jiných záležitostech rodinného závodu jsou upraveny v ustanovení § 702. Vzhledem k tomu, že rodinný závod slouží k obživě rodiny, je založeno právo všech členů rodiny zúčastněných na jeho provozu rozhodovat o zásadních otázkách, které se k němu vztahují. To platí i v případě, že vlastnictví tohoto závodu náleží jen některému nebo některým z členů rodiny.

V rámci toho je zapotřebí rozlišovat:

Předně se jedná o rozhodování o použití zisku z rodinného závodu a o rozhodování, jak se naloží s jeho přírůstky. Protože se podle ustanovení § 701 na těchto hodnotách všichni zúčastnění členové rodiny podílejí, je jejich právo podílet se i na rozhodování jak s nimi bude naloženo, důsledkem této konstrukce.

Do jiné kategorie spadají zásadní otázky, týkající se vlastního provozu rodinného závodu, zastavení jeho provozu, změn základních zásad pro provoz, zcizení rodinného závodu

nebo jeho použití jako zástavy apod. Rozhodnutí o nich se svěřují celému rodinnému společenství, resp. všem členům rodiny zúčastněným na provozu rodinného závodu bez zřetele na vlastnictví nebo spoluvlastnictví.

I když tedy bude rodinný závod např. ve společném jmění manželů, nebude za situace, kdy se na jeho provozování účastní i jejich dcera se svým manželem, prarodiče manžela a bratr manželky, možno např. o zastavení provozu závodu rozhodnout jen manželským párem, třebaže jej mají ve společném jmění, ale rozhodnou všichni zúčastnění většinou hlasů-právě proto, že jde o zdroj obživy jich všech a celé rodiny.²⁶

Ustanovení § 702 totiž určuje: Rozhodnutí o použití zisku z rodinného závodu nebo jeho přírůstků, jakož i rozhodnutí týkající se záležitosti mimo obvyklé hospodaření včetně změn základních zásad závodního provozu nebo jeho zastavení se přijímají většinou hlasů členů rodiny zúčastněných na provozu rodinného závodu. Je-li mezi nimi osoba, která není plně svéprávná, zastupuje ji při hlasování zákonný zástupce, pokud je nezletilá, jinak opatrovník. V dané otázce je tedy určující, kdo se provozu zúčastní, nikoli kdo je jeho vlastníkem.

Je nutno si uvědomit, že to se týká i otázek mimo obvyklé hospodaření a nikoli běžných otázek, tj. např. prodeje produkovaného zboží. Mimo obvyklé hospodaření budou např. nákupy nového technologického zařízení pro rozšíření či vybudování provozů či prodej výrobního zařízení, které se již nejeví potřebné. Práva vlastníků zde ustupují rozhodnutí prosté většiny.

Současně je třeba zajistit zastupování nesvéprávných i nezletilých osob.

Účastenství členů rodiny na provozu rodinného závodu je neprenositelné. K tomuto řešení uvedme, že přenést účast na jiného je možné jen v případě, že půjde o některého z manželů nebo jejich příbuzného do třetího stupně nebo osobu s manželou sešvagřenou až do druhého stupně a za podmínky, že s tím budou souhlasit všichni členové rodiny na provozu rodinného závodu již zúčastnění (nikoli jen většina). Hlavní důvod, proč se v tomto případě vyžaduje jednomyslnost, sleduje dosažení obecné shody a důvěry v přistupujícího člena, což je při provozování rodinného závodu jako hospodářského organismu zásadní.

Přenesení na jiného člena

Rodinný závod je spojen jen se členy rodiny. Uvedme výčetem, že přenesení na jiného člena rodiny je jen výjimečné za splnění stanovených podmínek:

- člena rodiny může nahradit jen osoba, která splňuje podmínky (podle § 700) tak, jako dosavadní účastník;
- k přenosu je třeba jednomyslného souhlasu všech členů rodiny zúčastněných na provozu rodinného závodu.

²⁶ Pokud však mají někteří členové rodiny společně s třetími osobami jen podíly na obchodní společnosti nebo družstvu, nemůže být toto ani jiná usta-novení o rodinném závodu použita. V takovém případě rozhoduje o těchto otázkách orgán obchodní společnosti nebo družstva příslušný podle zákona nebo společenské smlouvy. Tehdy totiž k obživě rodiny neslouží zisk z ob-chodního závodu, ale výnos z obchodních nebo členských podílů.

Zákon návazně upravuje i nakládání s rodinným závodem a se spoluvlastnickým podílem, a to v ustanovení § 704, odst. 1 a odst. 2. Hlavní účel ustanovení sleduje zachování rodinného závodu v majetku rodiny a těch jejích členů, kteří se účastní na jeho provozování. Ustanovení prvního odstavce míří především na případy, kdy má při děděni podle pořízení pro případ smrti dojít k rozdělení pozůstalosti z vůle zůstavitele rozhodnutím třetí osoby. Rovněž ustanovení druhého odstavce sleduje myšlenku, že rodinný závod má zůstat v rukou těch, k jejichž obživě slouží.

Text § 704 zákona zní: Má-li být rodinný závod rozdělen při dělení pozůstalosti soudem, má na něj člen rodiny zúčastněný na jeho provozu přednostní právo. Má-li být rodinný závod zcizen, má k němu člen rodiny zúčastněný na jeho provozu předkupní právo, ledaže bylo ujednáno něco jiného. To platí i v případě, že má být zcizen spoluvlastnický podíl na rodinném závodu nebo že má být zcizena věc, která má podle své povahy a dosavadního určení provozu rodinného závodu trvale sloužit.

Pro případ úmrtí vlastníka majetku, který tvoří rodinný závod, jestliže by bylo více dědiců a závod by bylo třeba rozdělit, je určeno speciální ustanovení vylučující dědickou posloupnost na základě jiného dědického titulu určeného zákonem. Jde o to, aby byl rodinný závod udržován členy rodiny zúčastněnými na provozu tohoto závodu. Ze stejného důvodu je upraveno i předkupní právo (není-li ujednáno jinak) pro případ zcizení rodinného závodu, to platí i pro případ zcizení spoluvlastnického podílu na rodinném závodu nebo pro případ zcizení věci, která má podle své povahy a dosavadního určení provozu rodinného závodu sloužit, a to trvale. Předkupní právo lze předem vyloučit. Vyloučení se může týkat celého rodinného závodu nebo spoluvlastnického podílu anebo stanovené věci.

Vypořádání

Kromě uvedených otázek bylo zákonem třeba upravit i zánik účastenství na provozu. Zanikne-li účastenství člena rodiny na provozu rodinného závodu, má právo na vypořádání svého podílu na zisku a na přírůstcích. Zejména za situace, kdy provoz rodinného závodu trvá, by mohlo jednorázové vypořádání s odstupujícím členem rodiny představovat výrazný ekonomický zásah do rodinného hospodaření, proto se umožňuje rozložení platby odstupujícímu členu rodiny do splátek. Soudní kontrola se v daném případě jeví v zájmu ochrany slabší strany. Účast člena podle ustanovení § 705 zanikne buď zcizením rodinného závodu, nebo tím, že přestane vykonávat práci pro rodinu či pro rodinný závod (ať již ze subjektivních či objektivních důvodů) anebo změní-li se právní důvod, ze kterého pokračuje ve výkonu práce v rodinném závodu. Není přitom rozhodné, komu je rodinný závod zcizen, popř. kdo ho získá. Změnou právního důvodu lze přitom rozumět např. uzavření pracovněprávní smlouvy.

Podle ustanovení § 706 zaniklo-li účastenství na provozu rodinného závodu, lze platbu členu rodiny na provozu závodu dosud zúčastněnému rozložit do splátek, pokud to bude ujednáno nebo pokud to schválí soud. Není-li pro rozložení platby do splátek rozumný důvod, soud placení ve splátkách neschválí, popřípadě rozhodne o neplatnosti ujednání o splátkách. Aby platba z titulu zániku účastenství nebyla tíživá, zákon, jak jsme již

uvedli, umožňuje provádění splátek. Současně je upravena i ochrana osoby, které zaniklo účastenství; splátky se mu nemohou vnutit, je zde zakotvena soudní ochrana.

Ochrana je současně stanovena i pro vlastníka a rozložení do splátek může soud schválit, i pokud nedošlo k jejich ujednání. Rozhodnutí bude odvislé od konkrétní situace a konkrétních důvodů.

Závěrečné ustanovení

Poslední ustanovení právní úpravy, tj. § 707 určuje pravidlo pro rodinná společenství vzniklá bez ujednání.

Faktická rodinná společenství se řídí především vlastními zvyklostmi a praxí, jaké jsou v nich zavedeny. Provozování rodinných závodů, navíc podléhá i místním zvyklostem, jakož i zvyklostem uplatňovaným v jednotlivých oborech podnikání. Ustanovení § 707 na tuto praxi a zvyklosti odkazuje, ale zároveň stanoví, že zákonná ustanovení o rodinném závodu před nimi mají přednost.

Stručné ustanovení § 707 upravuje, že rodinná společenství vzniklá k provozu rodinného závodu bez výslovného ujednání členů rodiny se řídí zvyklostmi a praxí v nich zavedenou, pokud to neodporuje § 700 až 706. Zde je zakotvena priorita úpravy § 700 až 706 občanského zákoníku. Jestliže to však právní úpravě neodporuje, řídí se takové rodinné společenství zvyklostmi a praxí v nich zavedenými. Pokud však jde o rodinná společenství, ve kterých jsou u daných otázek výslovná ujednání členů rodiny, potom se ustanovení § 707 nepoužije.

Nestanoví-li to zákon výslovně, mohou si osoby ujednat práva a povinnosti odchýlně od zákona; zakázána jsou ujednání porušující dobré mravy, veřejný pořádek nebo právo týkající se postavení osob, včetně práva na ochranu osobnosti.

Ustanovení § 700 až 707 lze vítat, fungování rodinných závodů není totiž ojedinělé a zákon pro ně upravuje potřebná východiska. V souladu s jejich obsahem je třeba posuzovat i otázky zdaňování, účetnictví a evidence majetku. Je přitom možno předvídat, že po získání zkušeností se zákonodárce k této úpravě vrátí. Rodinné podnikání má být podporováno.

Shrnutí

Co se týká předmětu podnikání-obchodního závodu, pak v případě koupě závodu je předmět plnění vždy zcela jedinečný vyznačující se specifickými kvalitativními a kvantitativními vlastnostmi. Přitom vadné plnění může mít v případě obchodního závodu, jakožto složitého organizovaného celku, poměrně komplexní povahu, která může vyžadovat zevrubnější ověření např. znalcem. Unikátnost předmětu plnění též implikuje, že pro posouzení, zda bylo plněno bez vad či nikoliv, nelze bez dalšího vyjít z obecného konceptu obvyklého účelu předmětu plnění - vždy je nezbytné zohlednit konkrétní okolnosti případu a účel plynoucí ze smlouvy. K těmto specifickým obchodního závodu

jako předmětu koupě je proto nezbytné přistupovat velmi kvalifikovaně a nepovrchně jak v rámci samotné kontraktace, tak i při řešení případných sporů.

Koupě závodu je smlouvou o koupi předmětu podnikání. Pokud jde o rodinný závod, je třeba si uvědomit, že rodinný závod není předmět podnikání, ale je charakterizován osobami, které se podílejí na jeho provozování. Jde o speciální úpravu způsobu podnikání.

Přitom by mohlo být zavádějící, že je v obou případech použit pojem závod. De lege ferenda proto doporučujeme zvolit místo pojmu rodinný závod jiný pojem, a to rodinné podnikání, a to pro právě pojmové rozlišení těchto různých úprav.

Literatura

HUSTÁK, Z., MAREK, K. Koupě obchodního závodu, k některým předpokladům uplatnění práv z vadného plnění, *Bulletin advokacie*, on-line, 2015, 4 s., ISSN 1210-6348.

JANKŮ, M., MAREK, K. Family Enterprise in Czech Civil Code, *EU Agrarian Law*, N. 5/2016, s. 25-32.

LEŠKA, R., ONDŘEJOVÁ, E. *Základy marketingového práva a práva duševního vlastnictví*, Praha, VŠFS, 2018, Edice EDUCO press, 137 s.

KINDL, M., ROZEHNAL, A. a kol. *Občanské právo, Souhrnný výklad*, Plzeň, Aleš Čeněk, 2023, 633 s., ISBN 978-80-7380-930-0.

MAREK, K. Jak uzavírat smlouvy, *Justičná revue*, č. 12/2015, s. 147-148, ISSN 1375-6461.

MAREK, K. Ke smluvním vztahům mezi podnikateli – prameny a pravidla, *Bulletin advokacie*, část on-line, 2016, 10 s, ISSN 1210-6348.

MAREK, K. OZ v praxi, uzavírání smluv, *Bulletin advokacie*, část on-line, 2018, 15 s., ISSN 1210-6348.

Redakční článek: Jak zajistit pokračování rodinné firmy, *Stavitel*, č.10/2024, s. 42, ISSN 1210-4825.

ŠVESTKA, J., DVOŘÁK, J., FIALA, J. a kol. *Občanský zákoník, Komentář*, Praha, Wolters Kluwer ČR, 2014 (koment. k § 2175), ISBN 978-80-7478-638-9.

TICHÝ, L. *Komentář k § 2095 Občanského zákoníku*, zařazeno v ASPI. Wolters Kluwer. 2013.

Závazky ze smluv příkazního typu v českém občanském zákoníku¹

KAREL MAREK², JIŘÍ STRAUS³

Abstrakt

Příkazní smlouvou se příkazník zavazuje obstarat záležitost příkazce. Příkazník přenechá příkazci veškerý užitek z obstarané záležitosti. Ustanovení o příkazu se použijí přiměřeně i na případy, kdy má někdo podle smlouvy nebo podle jiných ustanovení zákona povinnost zařídit záležitost na účet jiného.

Smlouvou o zprostředkování se zprostředkovatel zavazuje, že zájemci zprostředkuje uzavření určité smlouvy s třetí osobou, a zájemce se zavazuje zaplatit zprostředkovateli provizi.

Komisionářskou smlouvou se komisionář zavazuje obstarat pro komitenta na jeho účet vlastním jménem určitou záležitost, a komitent se zavazuje zaplatit mu odměnu.

Zasílatelskou smlouvou se zasílatel zavazuje příkazci obstarat mu vlastním jménem a na jeho účet přepravu zásilky z určitého místa do jiného určitého místa, případně i obstarat nebo provést úkony s přepravou související, a příkazce se zavazuje zaplatit zasílateli odměnu.

Smlouvou o obchodním zastoupení se obchodní zástupce jako nezávislý podnikatel zavazuje dlouhodobě vyvíjet pro zastoupeného činnost směřující k uzavírání určitého druhu obchodů zastoupeným nebo k ujednání obchodů jménem zastoupeného a na jeho účet a zastoupený se zavazuje platit obchodnímu zástupci provizi. Smlouva o obchodním zastoupení vyžaduje písemnou formu.

Klíčová slova

právo, občanské právo, občanský zákoník, smlouva, příkazní smlouva, smlouva o zprostředkování, smlouva komisionářská, smlouva zasílatelská, smlouva o obchodním zastoupení

Abstract

Agency agreement with the agent undertakes to procure a matter of principal. The agent will leave the principal all the benefits of Affairs. The provision of Section 2430 through 2443 Civil Code shall apply as appropriate to cases involving an obligation to arrange a certain matter at another person's expense under other provisions of this Act, unless these provisions indicate otherwise.

1 Příspěvek vznikl v širším rámci projektu DZRO-FVL22-LANDOS.

2 prof. JUDr. Karel Marek, CSc., UNOB Brno

3 prof. PhDr. Jiří Straus, DrSc., FPSS VŠFS, Katedra kriminalistiky a forenzních disciplín

The Brokerage contract, the broker (intermedialy) undertakes that leads to a particular contract conclusion with a third person, and the lead is the provider agrees to pay a Commission.

Under a commission agent's agreement, the commision agent undertakes to arrange certain business matters for the principal in their own name but at the principal's expense, and the principal undertakes to pay them a commision.

By a freight forwarding contract, the freight forwarder undertakes to procure for the principal, in his own name and on his account, the transport of a shipment from one place to another certain place, or to procure or perform actions related to the transport, and the principal undertakes to pay the freight forwarder a fee.

Under a contract on Commercial Representation, the business representative as an independent entrepreneur undertakes to engage in long-term activity on behalf of the principal, aimed at the conclusion of specified contracts (hereinafter referred to as „commercial transactions“) ar negotiation and conclusion of transaction in the name of the principal and the principal's expense. The contract on Commercial Representation requires a written form.

Keywords

law, civil law, civil code, contract, agency agreement, brokerage contract, commision agent's agreement, forwarding contract, contract on commercial representation

DOI <http://dx.doi.org/10.37355/fvpk-2025/ZC-12>

Úvod

Právní předpisy/Legislation: směrnice č. 86/653/ES, zák. č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, zák. č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník.

V příspěvku bychom se chtěli věnovat právní úpravě smluv, které jsou v občanském zákoníku v rámci ustanovení nadepsaných Závazky ze smluv příkazního typu. Právní úprava je zásadně dispozitivní. Při uzavírání smlouvy lze použít zejména všeobecné obchodní podmínky, odkázat na obchodní podmínky a na obchodní zvyklosti.⁴

Již v úvodních řádcích je možno říct, že se úprava relativních majetkových práv nechala inspirovat zejména obsahem dříve platného obchodního zákoníku⁵ (dnes účinného ve Slovenské republice), zákoníku mezinárodního obchodu i úpravou prvorepublikovou.

Není-li v dalším textu u některého ustanovení uveden druh právního předpisu, jde o ustanovení občanského zákoníku.

4 *K obchodním zvyklostem viz CVIK, E., D., JANKU, M., MAREK, K., 2025, s. 131-132.*

5 *K obchodněprávní úpravě LIŠKA, P., 2005, MAREK, K., 2008, MAMOJKA, M., 2023, LUKÁČKA, P., HUČKOVÁ, R., KUBINEC, M., 2025*

Příkazní smlouva

Příkazní smlouva je upravena novým českým občanským zákoníkem v ustanoveních § 2430 a násl.

Před účinností dnešního občanského zákoníku byla příkazní smlouva obsažena v předchozím občanském zákoníku a pro obchodněprávní vztahy byla koncipována smlouva mandátní.

Smlouvu příkazní lze obecně charakterizovat jako smlouvu o vynaložení úsilí, nikoli smlouvu o výsledku; z této podstaty musíme vycházet.

Ustanovení § 2438 odst. 2 občanského zákoníku totiž určuje, že příkazce poskytne odměnu, i když výsledek nenastal, ledaže byl nezdar způsoben tím, že příkazník porušil své povinnosti. To platí i v případě, že splnění příkazu zmařila náhoda, ke které příkazník nedal podnět.

Příkazce složí na žádost příkazníkovi zálohu k úhradě hotových výdajů a nahradí mu náklady účelně vynaložené při provádění příkazu, byť se výsledek nedostavil.

Základní ustanovení je poměrně stručné. Uvádí, že příkazní smlouvou se příkazník zavazuje obstarat záležitost příkazce.

Příkazce poskytne příkazníkovi odměnu, byla-li ujednána nebo je-li obvyklá, zejména vzhledem k příkazcovu podnikání.

Přitom je určeno, že obstará-li někdo určité záležitosti jako podnikatel, má povinnost, byl-li o obstarání takové záležitosti požádán, dát druhé straně bez zbytečného odkladu výslovně najevo, zda na sebe obstarání záležitosti bere nebo ne; jinak nahradí škodu tím způsobenou. To je významná povinnost, která je pro podnikatele stanovená, poskytující druhé straně poznatek o tom, zda může či nikoli s obstaráním počítat.

Tato povinnost (tj. dát druhé straně bez zbytečného odkladu najevo) se nevztahuje na podnikatele obecně, ale na podnikatele, obstarávající-li takové záležitosti.

Vztahuje se mj. na podnikatele podnikající podle zvláštního předpisu, tj. zejména na advokáty, notáře, exekutory, daňové poradce, autorizované inženýry.⁶ Přitom tato povinnost zahrnuje nejen příkazní smlouvu, ale i další smlouvy příkazního typu – zprostředkovatelské, komisionářské, zasílatelské, o obchodním zastoupení.

Při obstarání záležitosti příkazce prováděním právních jednání na základě plné moci se může jednat např. o zastupování před soudy, stálými rozhodčími soudy, při obchodním jednání, při uzavírání smluv apod. Zde půjde zásadně o jednání úplatné. Úplata u některých

6 K možností využití blíže viz KINDL, M., ROZEHNAL, A., 2019, s. 514.

jednání může být přitom určena v jiných předpisech; příkladem takového předpisu je tzv. advokátní tarif.

Typické jsou pro využití tohoto smluvního typu právě smlouvy uzavírané mezi advokátem a jeho klientem, smlouva mezi majitelem a správcem jeho majetku. Patří sem i smlouvy uzavřené s notáři, patentovými zástupci, daňovými poradci či exekutory a jejich příkazníky a smlouvy o výkonu funkce člena obchodní korporace.

Jinou obstarávanou činností může být např. i sledování pohybu na trhu zboží a na něm používaných nezapsaných označení, obstarání stavebního povolení apod.

Kromě obecné úpravy v občanském zákoníku mohou pak zvláštní úpravu obsahovat i jiné předpisy (např. zákon o obchodních korporacích).

K úpravě příkazu jsou pak zvláštními úpravami i již uvedené smluvní typy: smlouva o zprostředkování, smlouva komisionářská, smlouva zasílatelská a smlouva o obchodním zastoupení.

Smlouva příkazní nemá předepsanou písemnou formu. Je-li však potřebná plná moc a je-li obsažena přímo v příkazní smlouvě, pak bude příkazní smlouva písemná. Povinnost uzavřít smlouvu v písemné formě mohou pro určené případy upravovat i jiné předpisy (např. zákon o advokacii).

Bude-li příkazcem spotřebitel, bude se smluvní vztah řídit ustanoveními o spotřebitelských smlouvách.

Vzhledem k tomu, že smlouva o dílo, jak byla dříve v obchodním zákoníku koncipována, nezahrnovala provedení všech činností, ale zahrnovala jen činnosti hmotně zachycené, využívalo se dřívější smlouvy mandátní (u které šlo o zařizení obchodní záležitosti obecně) velmi široce; pokud se nesjednával kontrakt inominátní.

Dnes se podle občanského zákoníku použije smlouvy o dílo pro činnosti, které nemusí být hmotně zachycené. Určitý rozsah různých předmětů plnění půjde tedy provést podle smlouvy o dílo.⁷ I tak ovšem bude prostor pro realizaci smlouvy příkazní značně široký.

Příkazník plní příkaz poctivě a pečlivě podle svých schopností; použije přitom každého prostředku, kterého vyžaduje povaha obstarávané záležitosti, jakož i takového, který se shoduje s vůlí příkazce. Od příkazcových pokynů se příkazník může odchýlit, pokud to je nezbytné v zájmu příkazce a pokud nemůže včas obdržet jeho souhlas.

Příkazník přenechá příkazci veškerý užitek z obstarané záležitosti.

V dřívější úpravě mandátní smlouvy zákon výslovně neřešil, zda do rámce mandatářových povinností patří i upozornění mandanta na to, že udílené pokyny nejsou správné nebo

7 K tomu viz MAREK, K., 2025, s. 33-35.

vhodné. Tuto povinnost však bylo možno dovodit z mandátářovy profesní odpovědnosti, při níž musel postupovat s odbornou péčí a jednat v zájmu mandanta.

K řešení této otázky dnes přispívá ustanovení § 2433. Obdrží-li příkazník od příkazce pokyn zřejmě nesprávný, upozorní ho na to a splní takový pokyn jen tehdy, když na něm příkazce trvá.

Příkazník provádí obstarání osobně. Může si však provedení zajistit subdodavatelsky. Příkazní smlouva tedy nemá výhradně osobní charakter. V subdodavatelském řešení nese příkazník stejnou odpovědnost jako při obstarání osobním.

Příkazní smlouva pak může obsahovat i výslovné dovolení toho, aby si příkazník ustanovil náhradníka; může však nastat i situace, kdy náhradník je nezbytně nutný. Jestliže by příkazník provedl volbu náhradníka chybně, pak nese odpovědnost za škodu z takové volby. Příkazce pak nahradí příkazníkovi škodu, která mu vznikla v souvislosti s plněním příkazu.

Vztah mezi příkazníkem a jeho náhradníkem bude též podřízen příkazní smlouvě. Náhradník přitom plní stejné povinnosti, jako příkazník.

Pokud by se jednalo o substituci nedovolenou, pak příkazník odpovídá příkazci tak, jakoby příkaz prováděl sám.

Zavázal-li se příkazník provést příkaz bezplatně, nahradí mu příkazce škodu, kterou příkazník utrpěl při plnění příkazu náhodou. Příkazníkovi však nenáleží více, než by mu bylo náleželo jako obvyklá odměna, která by byla ujednána.

Smluvně je vhodné dohodnout, jaké věci a informace předá příkazce příkazníkovi, i když může být zřejmě již z povahy věci, jaké věci a informace je třeba příkazcem příkazníkovi předat.

Není-li smluvního ujednání, pak také z povahy věci může plynout, jaké věci a informace jsou součástí obstarání příkazníka.

Obdobné ustanovení, jako měla právní úprava mandátní smlouvy, týkající se právního jednání (dříve právních úkonů), obsahuje i následně uvedené ustanovení v právní úpravě smlouvy příkazní (§ 2439). Vyžaduje-li obstarání záležitosti, aby příkazník za příkazce právně jednal, vystaví příkazce příkazníkovi včas plnou moc.

Není-li plná moc ve smlouvě obsažena, nenahrazuje ji ujednané převzetí povinnosti příkazce jednat jménem příkazníka; to platí i v případě, že třetí osoba, se kterou příkazník právně jedná, o této povinnosti ví.

V průběhu obstarávání záležitosti příkazník podá příkazci na jeho žádost zprávy o postupu plnění příkazu a převede na příkazce užitek z prováděného příkazu; po provedení příkazu předloží příkazci vyúčtování.

Jestliže příkazce o zprávu nepožádá, podá ji příkazce tehdy, jestliže by došlo ke změně původních okolností a také zejména tehdy, pokud by se jevil potřebné odchýlit se od původního příkazu.

Příkazník může žádat po příkazci zálohu. Rozlišuje se přitom záloha na hrazení výdajů (např. na cestovné a poplatky) a záloha na odměnu. Není přitom vyloučeno poskytnutí zálohy i opakovaně. Zálohy musí být pochopitelně vyúčtovány. Tuto problematiku je vhodné smluvně upravit.

Závazky z příkazní smlouvy zanikají pochopitelně obecnými způsoby zániku závazků (žádoucí je zejména včasné a řádné plnění); občanský zákoník zná pak i způsoby zvláštní. Podle občanského zákoníku může příkazce smlouvu kdykoli vypovědět. Vypověď nemusí být jakkoli odůvodněná.

Příkazník pak může příkaz vypovědět nejdříve s ukončením smluvního vztahu ke konci měsíce následujícího po měsíci, v němž byla vypověď doručena.

Vypoví-li příkazník příkaz před obstaráním záležitosti, kterou byl zvláště pověřen, nebo s jejímž obstaráním začal podle všeobecného pověření, nahradí škodu z toho vzešlou podle obecných ustanovení.

Závazek z příkazu zaniká smrtí příkazce i smrtí příkazníka. Obdobně to platí pro případ, zanikne-li právnická osoba, aniž má právního nástupce.

Příkazce může příkaz odvolat „podle libosti“ (§ 2443). Zákon určuje, že pak nahradí příkazníkovi náklady, které do té doby měl, a škodu, pokud ji utrpěl, jakož i část odměny přiměřenou vynaložené námaze příkazníka.

Při zániku příkazu odvoláním, vypovědí, anebo smrtí zařídí příkazník vše, co nesnese odkladu, dokud příkazce nebo jeho právní nástupce neprojeví jinou vůli. Tím se oprávněně šetří zájmy příkazce, u kterého by jinak tyto jeho oprávněné zájmy mohly být poškozeny.

Povinnost zařídit vše co neunes odkladu je výslovně upravena jen na případy zániku příkazu odvoláním, vypovědí nebo smrtí příkazce.

Zmocněnec podle plné moci má přitom povinnost k neodkladnému jednání jen v případech smrti zmocnitele a vypovězení zmocnění zmocnitelem. Povinnost příkazníka a zmocněnce a případy, na které se vztahují lze však upravit smluvně.

Je třeba si všimnout, že při odvolání příkazu příkazcem hradí tento i část odměny přiměřenou vynaložené námaze příkazníka. Při vypovědi dané příkazníkem přiměřenou odměnu zákon výslovně neurčuje. Bylo by však zřejmě možné smluvně upravit, za jakých podmínek by taková úhrada možná byla.

Kromě obecných a zvláštních způsobů zániku závazků určených v občanském zákoníku, je třeba pamatovat na situace určené jinými právními předpisy, např. v zákonu o insolvenčním řízení. V předvídaných případech, je zde totiž upraven „zánik příkazů a plných mocí“.

Poslední ustanovení pod nadpisem Příkaz (§ 2444) pak předvídá přiměřené použití ustanovené o příkazu na případy, kdy má někdo podle smlouvy nebo podle jiných ustanovení zákona povinnost zařídit záležitost na účet jiného.

Při rekodifikačních legislativních pracích bylo zvažováno, zda by mandátní smlouvu upravenou v obchodním zákoníku bylo možno ze zákonného textu „vypustit“ a „vystačit“ jen s úpravou smlouvy příkazní. Zvažované řešení bylo přijato a zdá se, že absence smluvního typu mandátní smlouvy není negativně pocítována.

Smlouva o zprostředkování

Tato úprava nahrazuje dřívější smluvní typ, který občanský zákoník upravil jako smlouvu o obstarání věci (jedná se o úpravu z původní koncepce občanského zákoníku jako kodexu o službách). Úprava se inspirovala dříve platným obchodním zákoníkem (§ 642 a násl. obchod. zák.).

Smlouvou o zprostředkování se zprostředkovatel zavazuje, že zájemci zprostředkuje uzavření určité smlouvy s třetí osobou, a zájemce se zavazuje zaplatit zprostředkovateli provizi.

Je-li již při uzavření smlouvy, kterou se jedna strana zaváže obstarat druhé straně příležitost k uzavření smlouvy s třetí osobou, z okolností zřejmé, že za obstarání bude požadována odměna, má se za to, že byla uzavřena smlouva o zprostředkování.

Podstatné náležitosti lze výčtem uvést takto:

- závazek zprostředkovatele k zprostředkování uzavření smlouvy,
- uvedení určité (zprostředkovávané smlouvy) smlouvy, která má být uzavřena,
- závazek zájemce zaplatit zprostředkovateli provizi.

Nemusí však být zprostředkováváno uzavření určité smlouvy, ale může být obstarána jen příležitost k uzavření smlouvy. Přesto pokud bude zřejmé, že bude požadována odměna, i zde půjde o uzavření smlouvy o zprostředkování.

Z dikce textu zákona vyplývá, že jde o úplatnou smlouvu mezi zprostředkovatelem a zájemcem, která se vztahuje na jednorázové, popřípadě i opakované plnění, ale nikoliv na průběžnou činnost. K průběžné činnosti by se vztahovala právní úprava smlouvy o obchodním zastoupení.

U zprostředkovatelské smlouvy je možno povinnosti zprostředkovatele dohodnout různým způsobem. Je však třeba vymezit předmět zprostředkování. Přesné vymezení předmětu zprostředkování je rozhodující. Jde o smluvní typ velmi široce založený, a to ve vztahu ke zprostředkovávaným smlouvám i ve vymezení činnosti zprostředkování.

Zprostředkovatel v konkrétním případě může např. zprostředkovat pouze obstarání příležitosti k uzavření smlouvy. Zprostředkovatel se přitom zavazuje vyvíjet činnost. Pokud

se takto chová a zprostředkovávaná smlouva přesto není uzavřena, nedošlo tím k porušení jeho povinnosti podle smlouvy o zprostředkování a má právo na provizi.

Písemnou formu obou smluv lze jen doporučit, bude tak dokumentován obsah ujednání stran.

Protože se jedná o tradiční úpravu, lze použít i starší judikaturu. Podle judikatury z období první republiky, byla-li slíbena zprostředkovateli odměna, docílí-li prodeje nemovitosti za určitou cenu, má na ni nárok, došlo-li k směně nemovitosti, pouze tehdy, byla-li hodnota směřované věci rovnocenná stanovené prodejní ceně (viz prvorepublikovou Sbírku judikátů Vážný, judikát č. 2872).

Pro nárok zprostředkovatele na odměnu pak stačí, že smluvníci projevili souhlasnou vůli, že uzavírají zprostředkovatelský obchod. Lhostejno, že k uskutečnění obchodu nedošlo průtahem jedné ze stran (Sbírka Vážný, judikát č. 3630).

Podle ustanovení § 2446 obč. zák. mají strany vzájemnou informační povinnost. Zprostředkovatel je povinen bez zbytečného odkladu sdělovat zájemci okolnosti důležité pro jeho rozhodování o uzavření zprostředkovávané smlouvy. Jde např. o okolnosti, které se mohou týkat budoucího smluvního partnera.

Zájemce je pak povinen sdělovat zprostředkovateli skutečnosti, jež pro něho mají rozhodný význam pro uzavření této smlouvy. Mohou to být mj. i skutečnosti ve vztahu k budoucí době plnění povinností ze zprostředkovatelské smlouvy i zprostředkovávaných smluv a účelu uzavření této smlouvy.

Provize je podle § 2447 odst. 1 obč. zák. splatná dnem uzavření zprostředkované smlouvy; byla-li tato smlouva uzavřena s odkládací podmínkou, je provize splatná až splněním podmínky.

Bylo-li však podle § 2447 odst. 2 obč. zák. ujednáno, že zprostředkovatel pro zájemce obstará příležitost uzavřít s třetí osobou smlouvu s určitým obsahem, je provize splatná již obstaráním příležitosti.

Ustanovení § 2447 odst. 1 obč. zák. nemluví o vzniku nároku (jak upravoval obchodní zákoník) na provizi, ale o její splatnosti. Provize je splatná hned, je-li uzavřena smlouva, jež je předmětem zprostředkování. V případě, že je mezi smluvními stranami ve smlouvě sjednána odkládací podmínka a provize je splatná až jejím splněním, lze sjednat i postupné splácení provize v souladu s platebními podmínkami, případně též nejzazší termín pro splacení celé provize. Může však být ujednáno jen obstarání příležitosti.

Pokud bylo podle ustanovení § 2447 odst. 2 obč. zák. ujednáno jen obstarání příležitosti, pak je provize splatná již obstaráním této příležitosti uzavřít s třetí osobou smlouvu s určitým obsahem.

Je možno dohodnout, že provize náleží již při obstarání příležitosti k uzavření smlouvy nebo při jejím uzavření anebo též, že na ni vznikne právo, až teprve třetí osoba splní

povinnost ze zprostředkované smlouvy. Bylo-li dohodnuto, že právo na provizi vznikne, až třetí osoba splní povinnost ze zprostředkované smlouvy, pak je třeba splnění této povinnosti.

Zájemce zaplatí provizi i tehdy, když závazek třetí osoby vůči zájemci zanikl nebo se splnění závazku třetí osoby oddálilo z důvodů, za něž odpovídá zájemce. Je-li základem pro určení výše provize rozsah plněného závazku třetí osoby, započítává se do tohoto základu i plnění neuskutečněné z důvodů, za něž odpovídá zájemce. Rozsah sjednaného závazku je třeba přesně vymezit.

Výše odměny se řídí především smluvním ujednáním. Nedošlo-li ke sjednání výše úplaty, platí výše obvyklá u obdobných smluv (může mj. záležet na obchodním odvětví).

Nárok na úhradu nákladů (např. cestovní výlohy), byla-li provize sjednána, má zprostředkovatel vedle provize jen tehdy, bylo-li to výslovně sjednáno. Jinak se má za to, že provize zahrnuje i náklady.

Jestliže by však provize sjednána nebyla, zprostředkovatel má na náhradu nákladů právo.

Nárok na provizi podle ustanovení § 2450 obč. zák. nevzniká, jestliže je zprostředkovatel v rozporu se smlouvou činný pro druhou stranu zprostředkovávané smlouvy. To platí i o úhradě nákladů.

Pokud činnost pro druhou stranu zprostředkovávané smlouvy není v rozporu se smlouvou, pak se na takovou činnost toto ustanovení nevztahuje a zprostředkovatel má právo na provizi i na úhradu nákladů.

Prvorepubliková judikatura k tomu uvedla, že pokud nebylo nic jiného ujednáno a nevylučují-li se navzájem zájmy stran, jichž má zprostředkovatel dbát, není mu zabráněno, aby nepřijal příkaz od obou stran a dal si od obou slíbit odměnu, takže když obě strany použily jeho služeb, může zpravidla žádat od každé celou odměnu s ní ujednanou (Sbírka Vážný, judikát č. 8359).

Zprostředkovatel pro zájemce uschovává doklady nabyté v souvislosti se zprostředkovatelskou činností po dobu, po kterou mohou být významné pro ochranu zájmů zájemce – viz ustanovení § 2451 obč. zák.

Zákon tedy ukládá zprostředkovateli povinnost uschovat pro potřebu zájemce doklady, jichž nabyl v souvislosti se zprostředkovatelskou činností, a to po dobu, po kterou mohou být tyto doklady významné pro ochranu zájmů zájemce. Protože tato povinnost platí pochopitelně i po splnění závazku ze zprostředkovatelské smlouvy tak, aby se vyloučily eventuální spory o tom, kdy končí doba, kdy jsou doklady ještě významné, lze zde dát přednost případné dohodě o její délce při uzavření smlouvy. Doba, po kterou mohou být tyto doklady významné (např. vzhledem k běhu záručních nebo promlčecích lhůt) se bude lišit podle povahy těchto dokladů a podle předmětu zprostředkované smlouvy.

Zprostředkovatel nesmí navrhnout zájemci uzavření smlouvy s osobou, o které má důvodnou pochybnost, zda povinnosti ze zprostředkované smlouvy řádně a včas splní, nebo o které vzhledem k okolnostem takovou pochybnost mít měl. Požádá-li o to zájemce, sdělí mu zprostředkovatel údaje potřebné k posouzení důvěryhodnosti osoby, s níž mu uzavření smlouvy navrhuje.

Zprostředkovatel neručí za plnění závazku třetích osob, s kterými zprostředkoval uzavření smlouvy (ručení za splnění závazku třetích osob však může být případně sjednáno, to však nebude typické); nesmí však navrhnout zájemci uzavření smlouvy s osobou, o které má důvodnou pochybnost, zda povinnosti ze zprostředkované smlouvy řádně a včas splní, nebo o které vzhledem k okolnostem takovou pochybnost mít měl. Takové pochybnosti může např. získat při plnění povinností třetích osob v předchozích případech.

Zákon tedy zakazuje zprostředkovateli navrhnout uzavření smlouvy s osobou, o níž by měl vědět (např. z jiných obchodních případů, které s ní uskutečnil), že ohledně splnění jejich závazků je důvodná pochybnost. Porušení povinnosti obecně je přitom sankcionováno možností uplatňovat náhradu škody. To však naopak nepřichází v úvahu, pokud zprostředkovatel o svých pochybách zájemce včas informoval a ten se přesto rozhodl smlouvu uzavřít.”⁸

Závazek v souladu s ustanovením § 2453 obč. zák. zaniká, není-li zprostředkovávaná smlouva uzavřena v ujednané době. Není-li doba ujednána, může kterákoli strana závazek zrušit oznámením druhé straně.

Není-li doba určena, může kterákoli strana smluvní vztah ukončit oznámením provedeným druhé straně. Tím, že to oznámí druhé straně, dojde ke zrušení závazku. Jde o jednostranné právní jednání. Závazek zaniká oznámením druhé strany.

Jinak daný závazek trvá, není-li termínově omezen. Této otázce se věnovala i judikatura z období první republiky. Stanovila, že zprostředkovatelská smlouva o prodeji stroje, jež nebyla časově omezena ani odvolána, může být zprostředkovatelem plněna i po drahé době (Sbírka Vážný, judikát č. 4049).

Právu zprostředkovatele na provizi přitom není na újmu, byla-li smlouva, k níž se vztahovala činnost zprostředkovatele, uzavřena nebo splněna až po zániku závazku ze zprostředkovatelské smlouvy – viz § 2454 obč. zák..

Podle znění tohoto ustanovení, pokud zprostředkovatel splnil svůj závazek, pak vzniku práva zprostředkovatele na provizi nebrání skutečnost, že teprve po zániku závazku ze smlouvy o zprostředkování je s třetí osobou uzavřena smlouva, popřípadě splněna smlouva, na kterou se vztahovala jeho zprostředkovatelská činnost. Podmínkou ovšem je, že k uzavření smlouvy došlo po dříve vyvíjené činnosti zprostředkovatele. Jde o řešení, které se osvědčilo již podle právní úpravy provedené obchodním zákoníkem.

8 Viz KINDL, M., ROZEHNAL, A., 2019, s. 524.

Smlouva komisionářská

Základní ustanovení § 2455 obč. zák. určuje, že komisionářskou smlouvou se komisionář zavazuje obstarat pro komitenta na jeho účet vlastním jménem určitou záležitost, a komitent se zavazuje zaplatit mu odměnu.

Komisionářská smlouva je klasickým smluvním typem smlouvy, který je upraven ve všech právních řádech kontinentální Evropy.

Svémi podstatnými náležitostmi se odlišuje komisionářská smlouva od jiných smluv, např. od smlouvy o zprostředkování, záškatelské smlouvy a smlouvy o obchodním zastoupení.

Podstatnými náležitostmi komisionářské smlouvy jsou:

- přesné určení zařizované záležitosti, závazek komisionáře zařídit vlastním jménem pro komitenta a na jeho účet záležitost,
- závazek komitenta k úplatě.

„Komisionářská smlouva přitom připouští i tzv. samovstup komisionáře, který se závazku obstarat prodej určité věci (např. cenných papírů apod.) může zprostit i tím, že je sám koupí.“⁹

Komisionář je z jednání zavázán sám; je povinen při zařizování záležitosti jednat s potřebnou odbornou péčí podle pokynů komitenta.

Lze jen doporučit, aby pokyny a podmínky zařizování určité obchodní záležitosti byly pokud možno co nejpřesněji vymezeny (písemnou formu lze jen doporučit).

Komisionář je povinen chránit jemu známé zájmy komitenta související se zařizováním záležitosti a oznámit mu všechny okolnosti, jež mohou mít vliv na změnu komitentových příkazů.

Pojištění je komisionář povinen obstarat, jen když to stanoví smlouva, nebo když k tomu dostal příkaz od komitenta, a to na účet komitenta.

Zprávy o zařizování záležitosti je komisionář povinen podávat způsobem stanoveným ve smlouvě, jinak na vyzvu komitenta.

Situace, kdy se komisionář bude potřebovat od vymezení ve smlouvě odchýlit v zákonem vymezeném rozsahu, nelze však zcela vyloučit.

Od pokynů komitenta se může komisionář odchýlit, je-li to v zájmu komitenta a nemůže-li si vyžádat jeho včasný souhlas; jinak komitent nemusí uznat jednání za provedené na svůj účet, a to odmítne-li účinky jednání pro sebe bez zbytečného odkladu poté, co se o obsahu jednání dozvěděl.

9 Viz KINDL, M., ROZEHNAL, A., 2019, s. 525.

Toho si musí být komitent vědom a rozhodnout se, zda jednání odmítne (a to bez odkladu) či nikoliv.

Z jednání komisionáře nevznikají komitentovi ve vztahu k třetím osobám ani práva, ani povinnosti. Komisionář sice jedná na účet komitenta, ale jedná vlastním jménem.

Podle ustanovení § 2458 obč. zák., obstará-li komisionář záležitost komitenta za výhodnějších podmínek, než jaké mu komitent určil, náleží prospěch jen komitentovi.

Toto ustanovení je vyjádřením skutečnosti, že komisionář obstarává záležitost komitentovi a v jeho prospěch. Pokud se tedy komisionář podaří obstarat záležitost za podmínek výhodnějších, je to na prospěch komitentovi.

Pro tento případ je pak možno sjednat, že komisionáři přísluší vyšší odměna.

Používá-li se komisionářské smlouvy k prodeji věci, musí komisionář respektovat pokyn komitenta určující prodejní cenu. Pokud by věc prodal komisionář za cenu nižší, musel by komitentovi rozdíl v ceně hradit.

Výjimku tvoří situace, kdy komisionář prokáže, že za určenou cenu nemohl být prodej proveden a zboží muselo být prodáno, neboť prodejem se odvrátila škoda hrozící komitentovi. Takový případ by mohl nastat zejména tehdy, začalo-li by se zboží kazit. Tehdy by komisionář rozdíl v ceně nehradil.

Při koupi zboží pro komitenta postupuje komisionář podle pokynů komitenta a provádí koupi za stanovenou cenu. Pokud by cena při koupi převýšila cenu, kterou stanovil komitent, může komitent koupi odmítnout. Odmítnout by ji nemohl, pokud by se mu komisionář zavázal hradit cenový rozdíl. Závazek je vhodné formulovat písemně a měl by být obsažen buď ve zprávě o takové koupi, nebo již předem ve smlouvě.

Jiná situace by pak nastala, jestliže by komisionář podal komitentovi zprávu o takové koupi a o vyšší ceně a komitent by takovou zprávu po jejím obdržení bez zbytečného odkladu neodmítl. Pak platí, že takovou koupi schválil.

Komisionář chrání komitentovy zájmy, které zná, a zpraví ho o každé okolnosti, která může mít vliv na změnu komitentova příkazu. Komisionář zpraví komitenta o plnění jeho příkazu. Po obstarání záležitosti provede vyúčtování, postoupí komitentovi práva nabytá v souvislosti s obstaráním záležitosti a vydá mu vše, co při tom získal – viz § 2460 obč. zák.

Kromě ochrany zájmů komitenta je komisionáři uložena také oznamovací povinnost. Protože je komisionář povinen chránit jemu známé zájmy a nikoli zájmy, které mají být známy, lze doporučit komitentům, aby své zvláštní zájmy komisionáři sdělili, a to nejlépe ve smlouvě.

Po zařazení záležitosti je komisionář povinen o výsledku podat komitentovi zprávu a provést vyúčtování.

Komisionář je dále povinen bez zbytečného odkladu převést na komitenta práva získaná při zařizování záležitosti a vydat mu vše, co přitom získal, a komitent je povinen je převzít.

Ve zprávě komisionář označí osobu, se kterou smlouvu uzavřel. Pokud se tak stane, nemůže komitent uplatnit svá práva proti komisionáři jako závázanému z této smlouvy.

Jestliže tak neučiní, je pak komitent oprávněn vymáhat nárok na plnění povinnosti ze závazku z této smlouvy vůči komisionáři přímo. Je tedy v zájmu komisionáře ve zprávě o provedení příkazu osobu, s níž na účet komitenta smlouvu uzavřel, uvést.

Pokud to není ve smlouvě vyloučeno, je komisionář povinen použít ke splnění smlouvy jiné osoby, jestliže nemůže svůj závazek splnit sám; ani komisionářská smlouva nemá ze zákona výlučně osobní charakter. Komisionář je tedy povinen plnit závazek sám, a teprve pokud jej sám nemůže splnit, je povinen použít jiné osoby.

Zákonná formulace přitom nestanoví jen možnost komisionáře použít jiné osoby, ale určuje to přímo jako povinnost. Použitím jiné osoby není dotčena obecná odpovědnost komisionáře pro případ nesplnění povinnosti ze smlouvy.

Porušil-li přitom podle § 2463 občán. zák. komisionář příkaz komitenta ohledně osoby, s níž měla být smlouva uzavřena, ručí za splnění povinnosti osobou, se kterou smlouvu uzavřel.

Komitent tedy může na komisionáři požadovat plnění třetí osoby, jen porušil-li komisionář příkaz komitenta ohledně osoby, se kterou měla být smlouva uzavřena, a to z titulu ručení. V takovém případě se zde uplatní zákonná právní úprava ručení.

Pokud by byl sjednán závazek ručení komisionáře i pro jiný případ, je to obecně možné.

K věcem svěřeným komisionáři k prodeji má komitent vlastnické právo, dokud je nenabude třetí osoba. Vlastnické právo k věcem získaným pro komitenta nabývá komitent již jejich předáním komisionáři. Komisionář k těmto věcem vlastnického práva vůbec nenabývá. Režim vlastnického práva ke svěřené věci je dán samotnou podstatou právního vztahu mezi komisionářem a komitentem.

Speciální úprava se týká pohledávky ze smlouvy, „kterou komisionář pro komitenta uzavřel“; hledí se na ni ve vztahu komitenta ke komisionáři nebo jeho věřiteli jako na pohledávku komitenta – viz § 2464 občán. zák.

Po dobu, kdy má komisionář u sebe věci převzaté od komitenta nebo pro komitenta, má povinnosti jako skladovatel.

Hrozí-li na věci škoda nebo opomene-li komitent s věcí naložit, ač byl k tomu povinen, může komisionář věc prodat podle § 2428 občán. zák.

Komisionář má pak zadržovací právo, a to k věci, dokud se u něho nachází nebo dokud s ní může jinak nakládat, zadržovací právo slouží k zajištění dluhů vyplývajících ze smlouvy.

Zadržovací právo podle ustanovení § 2465 občán. zák. má komisionář jen k věci, a to, dokud má věc u sebe nebo s ní může jinak nakládat (např. plní povinnosti skladovatele).

Skladovatel má přitom povinnosti určené v ustanovení § 2415–2428 občán. zák. Zavazuje se převzít věc tak, aby ji uložil a opatroval. Skladovatel věc převezme a její převzetí písemně potvrdí. Skladovatel věci uloží odděleně od ostatních skladovaných věcí s označením, že se jedná o věci ukladatele (zde komitenta).¹⁰

Podle ustanovení § 2421, pokud jde o skladovanou věc, pak ji skladovatel pojistí nejen, bylo-li to ujednáno, ale i tehdy, odpovídá-li to zvyklostem.

Jestliže osoba, se kterou komisionář uzavřel smlouvu při zařizování záležitosti, poruší své závazky, je komisionář povinen na účet komitenta splnění těchto závazků vymáhat, nebo jestliže s tím komitent souhlasí, postoupit mu práva odpovídající těmto závazkům. Při neplnění třetí osoby je tedy vymáhání splnění závazků povinností komisionáře. Může však požádat komitenta, aby práva převzal, a ten tak může učinit.

Pro příklad převzetí uveďme situaci, kdy třetí osoba, která neplní komisionáři své závazky včas a řádně, má další přímé vztahy s komitentem a přímé vymáhání komitentem se může jevit pružnější.

Jestliže nastane podle § 2467 občán. zák. situace, kdy komisionář, a to z příčin na své straně, není s to sám zařídit, aby třetí osoba komitentovi plnila, pak může komitent sám požadovat po třetí osobě plnění, které mu komisionář opatřil. Není to jeho povinností; jak jsme již uvedli, může však mít k třetí osobě případně i další přímý vztah a jeví se mu vhodné tohoto oprávnění využít.

Nebyla-li výše úplaty pro komisionáře sjednána, přísluší mu úplata přiměřená uskutečněné činnosti a dosaženému výsledku (s přihlédnutím k úplatě obvykle poskytované za obdobnou činnost v době uzavření smlouvy).

Je třeba přitom vzít v úvahu, že komisionářská smlouva není podle zákona „smlouvou o úsilí“, ale je smlouvou o výsledku. Komisionáři vzniká zásadně nárok na úplatu, jakmile splní své smluvní povinnosti.

Sjednání úplaty není povinným obsahem smlouvy, bude však obvyklé. Vzhledem k dispozitivnosti úpravy bude obvyklé i dohodnutí postupné úplaty. Pokud výše úplaty sjednána není, je opět (jako u jiných smluv) jisté nebezpečí pohybu cenových hladin v době mezi uzavřením smlouvy a právem na výši úplaty ze zákona, tj. po dosaženém výsledku.

Zároveň s úplatou je komitent povinen uhradit komisionáři náklady, které komisionář užitečně vynaložil při plnění svého závazku a zprostit komisionáře povinností, které při plnění smlouvy převzal.

¹⁰ K tomu viz MAREK, K., ZBOŘIL, T., 2025, s. 67-72.

Považujeme za vhodné, aby i když to není předepsáno, zproštění komisionářem převzatých povinností mělo písemnou formu. Bude tak lépe dokumentovatelné.

Protože se záležitost obstarává pro komitenta, má tento právo disponovat svým příkazem a případně ho odvolat. Může tak však učinit jen do doby, než vznikne závazek komisionáře vůči třetí osobě.

Smlouva zasílatelská

Zasílatelskou smlouva je upravena v ustanovení § 2471 až 2482 obč. zák. Touto smlouvou se podle ustanovení § 2471 zasílatel zavazuje příkazci obstarat mu vlastním jménem a na jeho účet přepravu zásilky z určitého místa do jiného určitého místa, případně i obstarat nebo provést úkony s přepravou související, a příkazce se zavazuje zaplatit zasílateli odměnu.

Podstatné náležitosti smlouvy tedy tvoří:

- Závazek zasílatele obstarat příkazci vlastním jménem a na jeho účet přepravu zásilky z určitého místa do jiného určitého místa (případně provést úkony s přepravou související).
- Závazek příkazce zaplatit zasílateli odměnu.

Je-li ujednáno, že zasílatel obstará pro příkazce od příjemce zásilky přijetí peněžních prostředků nebo že skutečně jiný inkasní úkon dříve, než příjemci vydá zásilku nebo doklad umožňující se zásilkou nakládat, použijí se přiměřeně ustanovení o dokumentárním inkasu.

Rozvoj obchodu a dopravy šel ruku v ruce s rozvojem zasílatelství (spedice) - oborem, jehož předmětem je provoz obstaravatelské činnosti v oblasti přepravy věcí (zásilek). Došlo k oddělení zasílatelství jako obstarávání přepravy od přímého provádění přepravy. V praxi se však někdy přesně nerozlišuje mezi dopravou a expedicí a dochází k zaměňování těchto činností s možnými negativními důsledky z toho plynoucími.

Při posuzování druhu smlouvy vidíme, že se jedná o druh smlouvy o obstarání, zvláštní druh smlouvy komisionářské. Podstatné je, že zasílatel zde vystupuje vlastním jménem na účet příkazce. Jde o smlouvu úplatnou. Případy, kdy se smlouva bude uzavírat písemně, zejména pro dokumentování dohodnutého obsahu vč. výše úplaty, budou časté, a to, přestože písemná forma smlouvy není předepsaná.

Podle konkrétního ujednání v zasílatelské smlouvě má zasílatel vůči příkazci odpovědnost zejména: za včasné obstarání přepravy, za udělení správných dispozic k provedení přepravy (např. k nakládce zboží, k použití vhodného vozidla, k termínu přepravy, k zajištění vykládky), za upozornění příkazce na zjevnou nesprávnost jeho pokynů, při nesprávném rozhodnutí zasílatele při nebezpečí z prodlení (zvolení způsobu, jak naložit se zásilkou), za správné nakládání se zásilkou, za zanedbání péče při sjednávání podmínek přepravy, při odvracení škody na převzaté zásilce, při zanedbání povinnosti podat příkazci zprávu o škodě, která zásilce hrozí nebo která již vznikla, spočívající v péči při prodeji zásilky, již hrozí podstatná škoda.

Vychází se z předpokladu, že zasílatelem je osoba, již je problematika zasílatelství velmi dobře známa. Zejména vzhledem ke svému předmětu činnosti má být na odpovídající odborné úrovni. Očekává se, že zasílatel bude působit s patřičnou odbornou péčí.

Zdá se, že s tím však nekoresponduje živnostenský zákon. Živnostenský zákon dříve zařazoval "vnitrostátní zasílatelství" mezi koncesované živnosti. "Mezinárodní zasílatelství", což je činnost zřejmě po odborné stránce náročnější, ve svých přílohách vůbec neuváděl, tím byla tato činnost volnou živností, k jejímuž výkonu postačilo provést ohlášení příslušnému živnostenskému úřadu. Změnou živnostenského zákona došlo k "vyjmutí" vnitrostátního zasílatelství z koncesovaných živností, a zasílatelství je volnou živností jako celek. K takové živnosti není třeba zvláštní odborné způsobilosti, ale jen splnění obecných podmínek provozování živnosti podle živnostenského zákona.

To by eventuálně mohlo v praxi způsobit v některých případech problémy, protože provozování zasílatelské živnosti by se případně mohly věnovat i podnikatelské subjekty s nižšími odbornými znalostmi.

Pro srovnání uveďme, že např. V Rakousku bylo určeno, že je zasílatelství živností, jejíž provozování vyžaduje podle živnostenského zákona udělení povolení správního úřadu při splnění podmínek: provozovatel po absolvování čtyřletého učebního poměru v zasílatelském obchodě úspěšně složil zkoušku s výučním listem zasílatele, pokud živnost provozuje osobně; vedoucí pracovník zasílatele, v případě právnické osoby, splnil stejnou podmínku, jako kdyby provozoval zasílatelství osobně; nebo provozovatel nebo vedoucí zasílatelského subjektu absolvoval odbornou střední, případně vysokou školu se specializací doprava a zasílatelství.

Odbornost při zasílatelství se snaží rozvíjet profesní organizace. Zasílatelé v České republice se sdružili do Svazu spedice a logistiky České republiky (byl založen pod původním názvem Svaz spedice a skladování ČR), který je členem FIATA (Fédération Internationale des Associations de Transitaires et Assimilés – Mezinárodní federace zasílatelských svazů). Svaz se snaží poskytovat členům všestrannou pomoc (viz www.svazspedice.cz). Pro členy svazu je standardem používání Všeobecných zasílatelských podmínek, které svaz vydal.

S použitím všeobecných podmínek však zřejmě nevystačíme u speciálních zásilek. Zcela specifické požadavky a nároky na zasílatele i dopravce vznikají zejména u dopravy zboží vyšší hodnoty nebo při požadavcích na zvláštní technické podmínky (např. Antistatické prostředí). Pro tento druh dopravy se používá označení "High – Tech – Transport". Zde bude nezbytné sjednat smlouvu s ohledem na individuální znaky takové přepravy.

V současné době se stále více podnikatelů obrací na profesionální zasílatelské společnosti, které jsou garanty přepravy v co nejkratším čase při současném převzetí ostatních formalit spojených s přepravou zásilky. Profesionální svými zaměstnanci a technologickou vyspělostí (ta mj. umožňuje sledovat údaje o celém pohybu zásilky od adresáta k příjemci) zajišťují kvalitní služby, a proto se stávají každodenně zasílateli mnoha zásilek vyžadujících rychlost doručení, šetrné zacházení či promptní celní odbavení.

V dnešním moderním pojetí již totiž profesní zasílatel neplní jen funkci obstaravatele přepravy, ale je schopen poskytnout širší potřebnou pomoc. Takové postavení zasílatele se dostává do popředí především u mezinárodních přeprav zboží, které jsou organizačně i odborně náročné a kde dopravce již nemůže vzhledem ke svému zaměření poskytnout přepravci odpovídající servis. Může se jednat např. o zásilky pro zahraničí pro tam zhotovované stavby.

Úkolem dopravce je zboží přepravit, úkolem zasílatele může pak být zajistit v přepravním řetězci pro svého příkazce vše potřebné k tomu, aby se zásilka dostala od odesílatele k příjemci.

Hovoří se o "přepravě zboží na klíč", kde jde zejména o již výše zmíněná komplexní logistická řešení umožňující dodavatelům (výrobčům, prodejcům zboží) plně se soustředit na předmět jejich činnosti a veškeré činnosti související s „tokem“ zboží přenechat péči zasílatele.

Není-li smlouva uzavřena v písemné formě, má zasílatel právo žádat, aby mu příkazce doručil příkaz k obstarání přepravy (zasílatelský příkaz).

V zasílatelském příkazu by mělo být specifikováno zboží a místo odeslání a určení. Zasílatelský příkaz však není ke vzniku smlouvy nutný, i když je obvyklý; zasílatelský příkaz není cenným papírem.

Je třeba rozlišovat, zda se zasílatel zavazuje obstarat přepravu věci, či se zavazuje přepravit věc. V prvním případě uzavírá smlouvu zasílatelskou, ve druhém případě smlouvu o přepravě věci, přičemž není rozhodující, zda bude či nebude přepravu provádět vlastními či cizími dopravními prostředky.

V souvislosti se správným určením smlouvy a obsahem smlouvy je třeba upozornit na to, že obdobná je situace u vystavení zasílatelského příkazu. Dojde-li k nepřesnému označení tohoto příkazu např. při označení "dopravní příkaz" nebo "příkaz k přepravě", je rozhodující obsah tohoto příkazu.

"Dopravní příkaz" či "příkaz k přepravě" bude "zasílatelským příkazem" pouze za předpokladu, že z něho plyne obstarání přepravy jako předmětu uzavírané smlouvy. Nebude-li to jasné, může naopak odlišné označení příkazu sloužit jako prostředek k tvrzení, že úmyslem „příkazce“ nebylo dát "zasílatelský příkaz", nýbrž že mu šlo o uzavření přepravní smlouvy.

Mohou nastat situace, kdy nejen zasílatel přepravu neuskutečňuje (k čemuž ani zasílatelská smlouva není cílena), ale kdy zasílatel k obstarání přepravy použije další osobu – dalšího zasílatele (tzv. mezizasílatele). Pak odpovídá zasílatel, jako by přepravu obstaral sám. Využití dalšího zasílatele přichází v úvahu zejména při různých navazujících druzích dopravy a při přepravách do míst v zahraničí. To byl a je běžný postup.¹¹

¹¹ Viz MAREK, K., 2008.

Ke klasické formě využívání služeb mezizasílatele zasílatelem dochází tam, kde se provozují "sběrné služby". Mezizasílatel, jakožto smluvní partner zasílatele, se zavazuje zasílateli obstarat určité činnosti za zasílatele, např. obstarání svozu a rozvozu zboží do a z terminálu v zahraničí apod.

Pokud to neodporuje smlouvě nebo nezakáže-li to příkazce nejpozději do začátku uskutečňování přepravy, může zasílatel přepravu, kterou má obstarat, uskutečnit sám. Vystupuje pak i ve funkci dopravce. Při provádění přepravy zde tedy bude jednodušší funkční uspořádání. Také tento postup (obdobně jako jsme ho uvedli u smlouvy komisionářské) se označuje jako tzv. samovstup.

Potom ovšem nepůjde při přepravě o vztahy ze smlouvy zasílatelské, ale ze smlouvy o přepravě věci.

Způsob a podmínky přepravy zasílatel ujedná s vynaložením potřebné péče tak, aby co nejlépe vyhovovaly zájmům příkazce, které zasílatel zná.

Povinnost pojistit zásilku má zasílatel, jen bylo-li to ujednáno. Případnou povinnost pojistit zboží plynoucí ze zákona tedy zasílatel nemá.

Při zachování potřebné péče nemůže sice zasílatel všechny pokyny příkazce podrobovat detailnímu rozboru, měl by je však přijímat a běžně posuzovat právě s odpovídající potřebnou péčí. Upozornění příkazci pak zasílatel provádí, jde-li o chyby příkazce, které jsou zřejmé.

Při plnění závazku je zasílatel povinen s vynaložením potřebné péče sjednat způsob a podmínky přepravy odpovídající co nejlépe zájmům příkazce, jež vyplývají ze smlouvy a jeho příkazů nebo jež jsou zasílateli jinak známy. Uplatňuje se jeho zaměření a specializace na daný předmět činnosti. Potřebná péče se neváže jen úzce na vlastní činnost obstaravatelskou, ale i ke zboží. Zasílatel totiž odpovídá za škodu na převzaté zásilce vzniklou při obstarávání přepravy, ledaže ji při vynaložení potřebné péče nemohl odvrátit.

Zasílatel by měl být profesním subjektem pro obstarávání přepravy, nemusí však mít úplné znalosti o přepravovaném zboží a jeho charakteru, i když opak by byl jeho výhodou. Sám nezná všechny údaje o zásilce a obsahu zásilky. Pro obstarání přepravy však tyto informace potřebuje získat od příkazce, aby mohl postupovat odpovídajícím způsobem. Případná nesprávnost by mohla vést ke vzniku škody.

Příkazce je povinen poskytnout zasílateli správné a úplné údaje o obsahu zásilky a jeho povaze, jakož i o jiných skutečnostech potřebných k uzavření smlouvy o přepravě. V případě porušení této povinnosti příkazce odpovídá za škodu, která zasílateli vznikne. Toto se týká zejména nebezpečného zboží a zboží, které je připuštěno k přepravě pouze podmíněně při splnění podmínek pro přepravu nebezpečného zboží.

Tyto podmínky jsou upraveny také různými mezinárodními úmluvami (ve zkratkách označovanými ADR pro silniční přepravu, RID pro přepravu železniční, IMDG pro přepravu námořní).

Zasílatel je povinen podat příkazci zprávu o škodě, která zásilce hrozí nebo která na ní vznikla, jakmile se o tom dozví, jinak odpovídá za škodu vzniklou příkazci tím, že tuto povinnost nesplnil. To je speciální ustanovení ve vztahu k obecné preventivní a oznamovací povinnosti v rámci úpravy náhrady škody. Jde přitom o škodu podstatnou i nepodstatnou.

Speciální úprava řeší situace, kdy hrozí bezprostředně podstatná škoda na zásilce a není čas vyžádat si pokyny příkazce, nebo příkazce prodlévá s takovými pokyny. Tehdy může zasílatel prodávat zásilku vhodným způsobem na účet příkazce, a to podle § 2126 a § 2127 občán. Zák.

Zasílatel nenese obecně nebezpečí vzniku škody na zásilce. Odpovídá pouze za škodu na převzaté zásilce vzniklou v době při obstarávání přepravy. To však neplatí, prokáže-li, že ji nemohl odvrátit. Jde o speciální ustanovení k obecnější úpravě škody na převzaté věci.

Škoda se nehradí, když ten, kdo věc převzal, prokáže, že škoda by vznikla i jinak.

V této souvislosti je třeba si uvědomit, že zasílatel neodpovídá za porušení smluv sjednaných s dopravci, tedy neodpovídá příkazci za škody, které mu vzniknou porušením přepravní smlouvy ze strany dopravce.

K odpovědnosti ještě uvedme, že pokud by zasílatel porušil jiné zákonné či smluvní povinnosti, pak bude odpovídat podle obecných ustanovení o náhradě škody.

K obecné úpravě ručení je ve prospěch zasílatele i úprava speciální. Věděl-li příjemce zásilky o pohledávce zasílatele ze zasílatelské smlouvy vůči příkazci, anebo musel-li o ní vědět, stává se přijetím zásilky ručitelem za tuto pohledávku.

Jde o posílení práv zasílatele a vznik ručení ze zákona. Toto však platí jen tehdy, pokud příjemce o pohledávce věděl nebo vědět musel.

Za obstarání přepravy přísluší zasílateli smluvní úplata, nebo nebyla-li smluvena, úplata obvyklá v době sjednání smlouvy při obstarávání obdobné přepravy. Kromě toho má zasílatel nárok na úhradu užitečných nákladů, které účelně vynaložil za účelem splnění svých závazků, a na úhradu nákladů, které účelně vynaložil při plnění svého závazku.

Zde je třeba si uvědomit, kdy zasílatel splní svoji smlouvu. Zasílatelskou smlouvou se zasílatel zavazuje příkazci, že mu obstará vlastním jménem na jeho účet přepravu věci z určitého místa do jiného určitého místa. Toto obstarání přepravy zasílatel provede nejen vyhledáním vhodného dopravce a vhodného dopravního prostředku, ale především uzavřením příslušné smlouvy o přepravě věci.

V praxi přetrvává diskuse o tom, zda má zasílatel svoji základní povinnost ze zasílatelské smlouvy splněnu v okamžiku uzavření příslušné smlouvy s dopravcem a podáním zprávy o tomto příkazci nebo až v okamžiku ukončení přepravy, tedy odevzdáním zásilky příjemci.

Podle našeho názoru je příkazce povinen zaplatit zasílateli úplaty a vzniklé náklady bez zbytečného odkladu poté, kdy zasílatel zajistil obstarání přepravy uzavřením příslušných smluv s dopravci, popřípadě meziasílateli, a podal o tom příkazci zprávu.

Další "průběh" přepravy je zasílatel povinen sledovat a podávat informace příkazci s ohledem na stanovenou zákonnou preventivní a oznamovací povinnost (mj. v souvislosti s náhradou škody).

Kromě podrobnějšího sjednání jiných otázek je zejména vhodné, aby byla podrobnější úprava otázek úplaty ujednána v konkrétní smlouvě. Můžeme jen doporučit i podrobnější dohodu o způsobech účtování – fakturace a placení.

Zasílatel má k zásilce, dokud je zásilka u něho nebo dokud má listiny, které ho opravňují se zásilkou nakládat, zástavní právo k zajištění dluhů příkazce vyplývajících ze smlouvy. To platí i v případě, že zásilka nebo listiny jsou u někoho, kdo je má u sebe zasílatelovým jménem.

Pokud o to dřívější zasílatelé požádají, uplatní všechna práva, která jim z jejich zástavního práva přísluší; meziasílatel má k tomu určené právo i povinnost tato jejich práva uspokojit. Jestliže tak učiní, přecházejí tato práva na něho spolu se zástavním právem, které je zajišťuje. Jde pak o cesi ze zákona.

Zasílatelská smlouva je speciální úpravou se vztahem k přiměřenému použití smlouvy komisionářské. Zákon tuto situaci řeší tak, že právní úpravu zasílatelství upravuje v § 2471–2481 a v ostatním odkazuje na přiměřené použití ustanovení o komisi, která jsou v § 2455–2470.

Smlouva o obchodním zastoupení

V období tzv. první Československé republiky se institutu obchodního zastoupení široce využívalo. Po 2. světové válce došlo pak k používání omezenějšímu. Stále se však obchodní zastoupení velmi široce uplatňovalo a uplatňuje v Německu. Tento stav rezonoval i v právu EU a našel svůj výraz i v příslušné směrnici, která se pak následně transponovala i do českého zákonodárství.

Zatímco směrnice umožňuje z úpravy obchodního zastoupení vyloučit osoby, které by tuto činnost prováděly jen jako činnost doplňkovou, český občanský zákoník tak nečiní. Podstatné však v české úpravě je, že musí jít o činnost dlouhodobou.

Naše zjištění z praktické sféry ukazují, že počet podnikatelů, kteří nerealizují své obchody jen prostřednictvím zaměstnanců svých obchodních útvarů, ale budují právě systém obchodních zástupců (jako systém aktivního styku a aktivního působení na zákazníky) na

základě smlouvy o obchodním zastoupení, je aktuálně v České republice již dosti rozsáhlý a stále se rozšiřuje.

Např. ve výstavbě se mnohdy jedná o zastoupení při prodeji různých stavebních strojů, zemních strojů, nakladačů, zdících materiálů, stavebních hmot, cementových produktů, cementových směsí, omítkových směsí, armatur, střešních krytin atd. Může se jednat zabezpečování el. energie, o pojišťovací činnosti apod. Okruh možných činností je i zde jen příkladný. U některých komodit pak může být daná činnost regulována veřejnoprávními předpisy.

Rozvoj obchodního zastoupení přináší i řešení některých sporů mezi smluvními stranami (např. o výši odměny za získání zákazníků při ukončení smluvního vztahu).¹²

Obchodní zastoupení je upraveno v ustanovení § 2483-2520 obč. zák. Názvy obchodní zastoupení, obchodní zástupce a zastoupený jsou tradiční a odpovídají zaužívanému vymezení.

Konkrétní rozsah jednatelejšího oprávnění obchodního zástupce může být různorodý, neboť vůbec nemusí mít zmocnění jednat s právními účinky jako zástupce podnikatele, se kterým uzavřel smlouvu o obchodním zastoupení, i když ten je nazýván zastoupený. Zda je obchodní zástupce zmocněn jednat přímo jménem a na účet zastoupeného závisí na jejich ujednání.

Smlouvou o obchodním zastoupení se obchodní zástupce jako nezávislý podnikatel zavazuje dlouhodobě vyvíjet pro zastoupeného činnost směřující k uzavírání určitého druhu obchodů zastoupeným nebo k ujednání obchodů jménem zastoupeného a na jeho účet a zastoupený se zavazuje platit obchodnímu zástupci provizi. Smlouva o obchodním zastoupení vyžaduje písemnou formu.

Jde o smlouvu o soustavném a dlouhodobě zamýšleném zprostředkování uzavírání smluv pro zastoupeného.

Již dřívější právní úprava účinná v České republice v ustanovení § 652 a násl. obchod. zák. byla v době platnosti obchod. zák. novelizována a byla provedena harmonizace v souladu s textem směrnice č. 86/653/ES. V dnešním občanském zákoníku se z právní úpravy provedené dříve v obchod. zák. zásadě vychází, a to se zpřesněními, aby bylo dosaženo plné harmonizace s citovanou směrnicí.

Dnešní znění základního ustanovení určuje, že smlouvou o obchodním zastoupení se obchodní zástupce jako nezávislý podnikatel zavazuje:

- dlouhodobě (nejedná se tedy o činnost jednorázovou) pro zastoupeného vyvíjet činnost směřující k uzavírání určitého druhu obchodů,
- nebo k ujednání obchodů jménem zastoupeného na jeho účet,
- zastoupený se zavazuje platit obchodnímu zástupci provizi.

¹² Viz judikaturu uvedenou v KINDL, M., ROZEHNAL, A., 2023 a v KINDL, M., ROZEHNAL, A., 2019, s. 536-553.

Obchodním zástupcem právnické osoby nemůže být osoba, která může zavazovat zastoupeného nebo osobu, s níž má být obchod uzavřen, jako člen jejího orgánu, ani nucený správce právnické osoby nebo insolvenční správce. K opačným ujednáním se nepřihlíží.

Formulace obč. zák. je přesnější než dřívější úprava v obchod. zák. Ve výčtu není jmenován likvidátor, neboť je člen orgánu právnické osoby a není ho tedy třeba zvlášť uvádět.

Od výčtu osob, které nemohou být obchodním zástupcem, se nelze odchýlit. Jde o kogentní úpravu.

Častým pokládaným dotazem z praxe je, zda se uvedený požadavek na obchodního zástupce (jenž podle základního ustanovení nesmí být osobou, která jako orgán zavazuje právnickou osobu, či společník nebo člen s obdobnými pravomocemi) vztahuje na všechny orgány libovolné společnosti, nebo pouze té, která vystupuje v roli jedné ze smluvních stran uzavíraných či sjednáváných obchodů.

Při odpovědi na tuto otázku vycházíme z toho, že jednotlivé druhy společností upravují tzv. zákaz konkurence ve své speciální úpravě. Zákonodárce měl tedy v úpravě obchodního zastoupení na mysli jen vztah ke společnosti nebo právnické osobě, která je jednou ze smluvních stran.

Jak je zřejmé, může být podstatnou náležitostí smlouvy i ujednání o tom, že obchodní zástupce obchody jménem zastoupeného sjednává.

Zákon používá v základním ustanovení spojku „nebo“. Z toho by mohlo plynout, že obchodní zástupce vyvíjí činnost buď k uzavírání určitého druhu obchodů, nebo přímo ke sjednávání obchodů.

Lze však říci, že není vyloučeno, aby u určitého druhu obchodů šlo o činnost směřující k uzavírání a u jiného druhu obchodů o vlastní uzavírání.

Smlouva o obchodním zastoupení sama o sobě nezakládá zástupčí oprávnění obchodního zástupce, nestává se přímým zástupcem jen z titulu této smlouvy. Smlouva nenahrazuje dohodu o plné moci (§ 2886 obč. zák.) a vůle zastoupeného zřídit toto zástupčí oprávnění musí být zvlášť vyjádřena ve smlouvě o obchodním zastoupení nebo v plné moci,

Není-li ujednáno, kde má obchodní zástupce vyvíjet činnost, platí za ujednané území celá Česká republika. Je-li obchodním zástupcem zahraniční osoba, platí za ujednané území stát, kde má obchodní zástupce sídlo v době uzavření smlouvy.

Určení územní oblasti není podstatnou náležitostí smlouvy. Není-li územní oblast ve smlouvě stanovena, uplatní (jak jsme uvedli) území České republiky. Je ovšem možno pochopitelně sjednat území užší či širší, anebo území, které je částečně na území České republiky a částečně mimo toto území (např. by se jednalo o sjednané vymezené území Ústeckého kraje, Libereckého kraje, Jihomoravského kraje České republiky, Spolkové země

Dolní Rakousy Rakouské republiky, Bratislavského kraje a Trnavského kraje Slovenské republiky). Oblast, v níž má obchodní zástupce vyvíjet činnost, může být vymezena v jakémkoli rozsahu, musí však být určitá – může jít o obec, kraj, stát, území několika států, nebo může být vymezena odchylně od politického členění státu. Tato oblast může být např. stanovena i spojnici mezi vyjmenovanými body, obcemi apod.

Jeli-však obchodním zástupcem zahraniční osoba, a není-li ujednáno jinak, pak je rozhodující, kde má v době uzavření smlouvy tato osoba sídlo. Podle sídla platí za ujednané zemí státu, ve kterém je sídlo této osoby.

Obchodní zástupce vyhledává zájemce o uzavření obchodů, jež jsou vymezeny ve smlouvě. Obecně nemůže jménem zastoupeného právně jednat. Jinak je tomu však, pokud je toto právní jednání dohodnuto, což je v praxi poměrně časté; v tomto případě se použijí ustanovení o příkazu.

Obchodní zastoupení se rozlišuje nevýhradní a výhradní (často se též používá pojem exkluzivní).

Nevyplývá-li ze smlouvy něco jiného, může zastoupený pověřit i jiné osoby obchodním zastoupením, jež sjednal s obchodním zástupcem, a obchodní zástupce může vykonávat činnost, ke které se zavázal vůči zastoupenému, i pro jiné osoby nebo uzavírat obchody, jež jsou předmětem obchodního zastoupení, na vlastní účet nebo na účet jiné osoby. Zde pak jde o zastoupení nevýhradní.

Výhradní zastoupení musí ve smlouvě výslovně sjednáno.

Bylo-li sjednáno výhradní zastoupení:

- je zastoupený povinen ve stanovené územní oblasti a pro určený okruh obchodů nepoužívat jiného obchodního zástupce a
- obchodní zástupce není oprávněn v tomto rozsahu vykonávat obchodní zastoupení pro jiné osoby nebo uzavírat obchody na vlastní účet nebo účet jiné osoby.

Mohou však být sjednána i jiná řešení odchylná od zákonné úpravy výhradního či nevýhradního obchodního zastoupení, a to, pokud respektují základní zásady občanského práva (např. dobrých mravů).

V souvislosti s rozvojem a podporou soutěžního prostředí obecně je stále více kladen důraz na to, aby nebyla sjednávána ustanovení, které omezí hospodářskou soutěž. Případně bude proto třeba zkoumat, zda a jakým způsobem smlouva o obchodním zastoupení taková ustanovení obsahuje a zda jsou platná.

V této souvislosti je třeba přihlédnout k úpravě hospodářské soutěže, především k evropským předpisům upravujícím franšízové či jiné regulované vztahy a tzv. blokové výjimky, které pro určitá odvětví stanoví výjimky ze speciálních, zejména vertikálních vztahů.

Obchodní zástupce sdělí zastoupenému údaje o vývoji trhu a všech dalších okolnostech důležitých pro oprávněné zájmy zastoupeného, zejména pro jeho rozhodování souvisící s uzavíráním obchodů.

Obchodní zástupce vykonává svou činnost s odbornou péčí. Dbá zájmů zastoupeného, postupuje ve shodě s pověřením a rozumnými pokyny zastoupeného a sdělí mu nezbytné údaje, které se dozvěděl v souvislosti s plněním svých povinností a které s tímto plněním souvisí.

Jako příklad porušení povinnosti lze uvést, že by obchodní zástupce doporučoval osoby k uzavírání smluv, o nichž by věděl nebo mohl vědět, že nebudou schopny plnit svoje závazky.

Pokud zástupce jedná jménem zastoupeného a uzavírá obchody, jedná podle pokynů zastoupeného. Lze však požadovat, aby obchodní zástupce pokyny posuzoval z hlediska svých znalostí daného trhu (trhu v oblasti, pro kterou vykonává obchodní zastoupení), tj. posuzoval správnost a rozumnost pokynů daných zastoupeným.

Pokud zahrnuje smlouva i uzavírání obchodů, musí obchodní zástupce zásadně respektovat obchodní podmínky zastoupeného, neprojeví-li zastoupený souhlas s jiným postupem.

Nemůže-li zástupce svou činnost vykonávat, musí o tom podat zprávu zastoupenému bez zbytečného odkladu.

Obchodní zástupce musí zachovávat mlčenlivost o údajích získaných od zastoupeného a nevyužívat je pro sebe ani pro jiného, ledaže by to nebylo v rozporu se zájmy zastoupeného. Povinnost trvá i po ukončení smluvního vztahu. Toto ustanovení souvisí s obecnými ustanoveními o obchodním tajemství. Proti porušení nebo ohrožení práva na obchodní tajemství přísluší podnikateli právní ochrana jako při nekalé soutěži. Porušení obchodního tajemství je speciální skutkovou podstatou nekalé soutěže.

Osoby, jejichž práva byla nekalou soutěží porušena nebo ohrožena, mohou se proti rušiteli domáhat, aby se tohoto jednání zdržel a odstranil závadný stav. Dále mohou požadovat přiměřené zadostiučinění (které může být poskytnuto i v penězích), náhradu škody a vydání bezdůvodného obohacení.

Obchodní zástupce nesmí přitom sdělit třetí osobě ani údaje, které se nedověděl přímo od zastoupeného, ale při plnění svých povinností podle smlouvy, jejichž použitím by zastoupenému mohl přivodit újmu.

Ustanovení o úpravě ručení obchodního zástupce určuje, že za splnění povinnosti třetí osoby, s níž navrhl uzavření obchodu nebo se kterou jménem zastoupeného uzavřel obchod, ručí zástupce, jen když se k tomu písemně zavázal a obdrží-li za převzetí ručení zvláštní odměnu. V takovém případě se řídí jeho práva a povinnosti podle ustanovení o ručení.

Možné ručení za splnění závazků ovšem nenastává ze zákona, ale jen na základě písemného závazku s ujednáním zvláštní odměny. Ručení obchodního zástupce se označuje pojmem "delcredere". Méně zkušený obchodní zástupce by si pak před převzetím ručení měli ověřit podstatu tohoto jejich závazku.

Získá-li obchodní zástupce při své činnosti doklady, které mohou být významné pro ochranu oprávněných zájmů zastoupeného, uchová je po potřebnou dobu. Doklady mohou být mj. významné např. i z pohledu plynutí záručních či reklamačních lhůt, lhůt k uplatnění náhrady škody apod. Uchování dokladů – podle konkrétních podmínek – může být aktuální po dobu poměrně dlouhou.

Zástupce pak může obdržet od zastoupeného i různé podklady a pomůcky. Podklady a pomůcky zůstávají však majetkem zastoupeného a obchodní zástupce je povinen je vrátit po ukončení smluvního vztahu, pokud je obchodní zástupce, vzhledem k jejich povaze, nespotřeboval při plnění svého závazku.

Pomůcky a podklady jsou např. katalogy zboží, ceníky, nabídkové listy s možnou dobou plnění apod. Zastoupený je povinen obchodnímu zástupci předávat tyto podklady a pomůcky i při jejich změnách. Obchodní zástupce je může spotřebovat při plnění svého závazku např. tím, že je poskytne v rámci nabídek třetím osobám.

Pokud by obchodní zástupce (např. i pro nemoc, půjde-li o fyzickou osobu) nemohl vykonávat svoji činnost, musí to sdělit zastoupenému, a to bez zbytečného odkladu. Nesplnění této povinnosti umožňuje zastoupenému uplatnit náhradu škody.

Povinnosti ze zákona nemá ovšem jen obchodní zástupce, ale i zastoupený. Zastoupený je povinen:

- poskytovat zástupci nezbytnou dokumentaci, která se vztahuje k předmětu obchodů, a
- předat obchodnímu zástupci všechny podklady a věci potřebné pro plnění jeho povinností. V některých případech bude mít zastoupený vůči obchodnímu zástupci další povinnosti plynoucí ze zvláštních předpisů.

Zastoupený sdělí obchodnímu zástupci bez zbytečného odkladu, zda obchod obstaraný obchodním zástupcem přijal nebo odmítl, popřípadě zda jej nesplnil. Toto ustanovení je jedno z těch, které má původ ve znění směrnice č. 86/653/ES.

V praxi bývají sjednávány tzv. reportingy, kdy zástupce a zastoupený v určitých sjednaných obdobích zpracovávají přehledy o uzavřených obchodech.

Výši provize si smluvní strany sjednají. Nebyla-li výše provize ujednána, má obchodní zástupce právo na provizi ve výši odpovídající zvyklostem v místě jeho činnosti, a to vzhledem k druhu zboží nebo služeb, které jsou předmětem obchodů. Nejsou-li takové zvyklosti, má obchodní zástupce právo na provizi v rozumné výši, zohledňující podstatné okolnosti uskutečněního jednání. Způsob výplaty provize může být vázán i na požadavky zvláštních předpisů.

Je-li základem pro určení výše provize rozsah povinností splněných třetí osobou, započte se do základu i plnění neuskutečněné z důvodů na straně zastoupeného.

Každá část úplaty, jejíž výše se mění podle počtu a hodnoty uzavřených obchodů, se považuje za složku provize.

Pokud budou obchodnímu zástupci vznikat náklady, které provize nezahrnuje, musí si jejich úhradu sjednat ve smlouvě. Na náklady pak vzniká obecně nárok, jen když vznikne nárok na provizi.

Obchodní zástupce má podle obč. zák. právo na provizi za jednání (úkony) provedené při obchodním zastoupení, byl-li obchod uzavřen v důsledku jeho činnosti nebo byl-li obchod uzavřen s třetí osobou, kterou obchodní zástupce za účelem uskutečnění tohoto obchodu získal před účinností smlouvy (§ 2501 odst. 1).

Při výhradním obchodním zastoupení má obchodní zástupce právo na provizi i za obchod uskutečněný se třetí osobou z území nebo z okruhu osob, na které se výhradní obchodní zastoupení nevztahuje (§ 2501 odst. 2).

Zaniklo-li obchodní zastoupení, má obchodní zástupce právo na provizi, byl-li obchod uskutečněn především v důsledku jeho činnosti v přiměřené době po zániku obchodního zastoupení, anebo učinila-li třetí osoba za podmínek stanovených v odstavci 1 nebo 2 vůči obchodnímu zástupci nebo zastoupenému objednávku před zánikem obchodního zastoupení (§ 2501 odst. 3).

Právo na provizi podle § 2501 odst. 1 a 2 obchodnímu zástupci nevzniká, má-li právo na provizi podle § 2501 odst. 3 předchozí obchodní zástupce, ledaže je vzhledem k okolnostem spravedlivé provizi rozdělit mezi oba obchodní zástupce.

Bylo-li ujednáno, že obchodní zástupce obstará pro zastoupeného jen příležitost k uzavření obchodu s určitým obsahem, vzniká obchodnímu zástupci právo na provizi již obstaráním této příležitosti.

Provize je splatná nejpozději poslední den měsíce následujícího po skončení čtvrtletí, ve kterém na ni vzniklo právo.

Nebylo-li ujednáno, že obchodní zástupce obstará pro zastoupeného jen příležitost k uzavření obchodu s určitým obsahem, vzniká obchodnímu zástupci právo na provizi v okamžiku, kdy zastoupený splnil povinnost nebo byl povinen splnit závazek na základě smlouvy uzavřené s třetí osobou, anebo kdy třetí osoba splnila závazek z takové smlouvy.

Právo na provizi vzniká nejpozději v okamžiku, kdy třetí osoba splnila svou část závazku nebo byla povinna ji splnit, splnil-li zastoupený svoji část. Má-li však třetí osoba splnit své povinnosti až po uplynutí doby přesahující šest měsíců po uzavření obchodu, vzniká obchodnímu zástupci právo na odměnu uzavřením obchodu.

Závazek obchodního zástupce zaniká uplynutím doby, na kterou byla uzavřena smlouva. Jestliže však po uplynutí této doby se strany smlouvou dále řídí, mění se na smlouvu uzavřenou na dobu neurčitou.

Smlouva sjednaná na dobu neurčitou může být ukončena kteroukoliv ze stran výpovědí. V některých případech mohou přímo zvláštní právní předpisy stanovit důvody a způsob ukončení obchodního zastoupení.

Délka výpovědní lhůty je jeden měsíc pro první rok, dva měsíce pro druhý rok, tři měsíce pro třetí a další roky trvání smluvního závazku. Strany nemohou dohodnout kratší výpovědní lhůtu.

Jestliže smluvní strany dohodnou delší výpovědní lhůtu, nesmí být lhůta, kterou je vázán zastoupený, kratší než lhůta, kterou musí dodržet obchodní zástupce.

Přitom platí, že nedohodly-li strany něco jiného, musí výpovědní lhůta skončit ke konci kalendářního měsíce.

Délka doby obchodního zastoupení ovlivňuje i zvláštní odměnu- „odškodnění“ pro obchodního zástupce.

Při splnění zákonných podmínek je totiž povinností zastoupeného poskytnout zvláštní odměnu. Vychází se z předpokladu, že činnost obchodního zástupce byla pro zastoupeného prospěšná a pomohla mu mj. na určitém území získat či upevnit jeho postavení a význam použití jeho označení.

Zanikne-li obchodní zastoupení, má obchodní zástupce právo na zvláštní odměnu, pokud

- zastoupenému získal nové zákazníky nebo významně rozvinul obchod s dosavadními zákazníky a zastoupený má dosud z těchto obchodů podstatné výhody a
- placení zvláštní odměny je s ohledem na všechny okolnosti případu spravedlivé, jsou-li vzaty v úvahu všechny okolnosti, zejména provize, kterou obchodní zástupce ztrácí a která vyplývá z obchodů uskutečněných s těmito zákazníky; tyto okolnosti zahrnují i případné sjednání nebo nesjednání konkurenční doložky.

Jsou-li splněny podmínky, není právo na zvláštní odměnu dotčeno ani zaniklo-li obchodní zastoupení smrtí obchodního zástupce.

Výše zvláštní odměny nesmí překročit roční odměnu vypočtenou z ročního průměru odměn získaných obchodním zástupcem během posledních pěti let. Trvalo-li obchodní zastoupení méně než pět let, vypočte se výše zvláštní odměny z průměru odměn za celou dobu jeho trvání; pokud trvalo méně než rok, nesmí překročit úhrn provizí za celou dobu jeho trvání.

Podle Rozsudku Nejvyššího soudu České republiky, v jednom konkrétním případě, ze dne 25. 2. 2016 sp. zn. 23 Cdo 4957/2015: Ustanovení...se použije u obchodních zástupců, kteří pracují 5 a více let pro zastoupeného, přičemž pokud pracují na základě několika

navazujících smluv nepřetržitě, považuje se i více smluv pro účely odškodnění za jeden vztah.

Právo na zvláštní odměnu zaniká, není-li uplatněno do jednoho roku od ukončení obchodního zastoupení. Je však určeno, ve kterých případech právo na zvláštní odměnu nevznikne.

Právo na zvláštní odměnu nevznikne,

- ukončil-li zastoupený obchodní zastoupení pro takové porušení povinnosti obchodním zástupcem, které by ho opravňovalo k odstoupení od smlouvy,
- ukončil-li obchodní zastoupení obchodní zástupce, ledaže k ukončení došlo z důvodů spočívajících na straně zastoupeného, anebo z důvodu věku, invalidity nebo nemoci obchodního zástupce a nelze-li po obchodním zástupci rozumně požadovat, aby ve své činnosti pokračoval, nebo
- převedl-li obchodní zástupce práva a povinnosti z obchodního zastoupení podle dohody se zastoupeným na třetí osobu.

Strany si mohou ve smlouvě dohodnout konkurenční doložku. Konkurenční doložka nesmí ani při formálním splnění podmínek být nepřiměřená, nesmí omezit činnost obchodního zástupce po skončení obchodního zastoupení více, než odpovídá pravidlům poctivého obchodního styku.

Strany si mohou ujednat, že obchodní zástupce po zániku obchodního zastoupení nesmí na určeném území nebo vůči určenému okruhu osob na tomto území vykonávat na vlastní nebo cizí účet činnost, která by měla soutěžní povahu ve vztahu k podnikání zastoupeného, zejména tu činnost, kterou při obchodním zastoupení vykonával pro zastoupeného. Konkurenční doložka, která tomu odporuje nebo která je ujednána na dobu delší než dva roky od zániku zastoupení, je neplatná.

Omezuje-li konkurenční doložka obchodního zástupce více, než vyžaduje potřebná míra ochrany zastoupeného, může soud konkurenční doložku omezit.

Občanskoprávní úprava je zásadně dispozitivní. Smluvní strany se tedy mohou zásadně dohodnout odchylně od znění zákona. Ustanovení § 1 odst. 2 totiž určuje: Nezakazuje-li to zákon výslovně, mohou si osoby ujednat práva a povinnosti odchylně od zákona; zakázána jsou ujednání porušující dobré mravy, veřejný pořádek nebo právo týkající se postavení osob, včetně práva na ochranu osobnosti. Toho je možno vhodně využít a koncipovat konkrétní smluvní vztah odchylně od zákona tak, aby naplnila vůli obou smluvních stran. Upravit lze pak i otázky zákonem neřešené. Samozřejmě, pokud zvláštní právní předpisy stanoví specifické povinnosti zastoupenému anebo obchodnímu zástupci je nezbytné tyto požadavky respektovat

Pro smlouvu o obchodním zastoupení jsou pak v ustanovení § 2519 obč. zák. uvedena zakázaná ujednání, a to v návaznosti na citovanou směrnici č. 86/653/ES. Je zde vyjmenováno pět takových ustanovení a je zde i osm ustanovení, od kterých se nelze ujednat v neprospěch obchodního zástupce. (Zakázána jsou ujednání odchylná od

§ 2489, 2495, 2496 odst. 1, §2497 nebo 2498; k ujednáním, která se odchyľují od §2504 odst. 2, § 2505-2507, § 25014-2517 v neprospech obchodního zástupce, se nepřihlíží.)

Závěr

Uvedme, že v právním styku podnikatelů se přihlíží podle ustanovení § 558 odst. 2 obč. zák. k obchodním zvyklostem zachovávaným obecně, anebo v daném odvětví, ledaže to vyloučí ujednání stran nebo zákon. Není-li jiné ujednání, platí, že obchodní zvyklost má přednost před ustanovením zákona, jenž nemá donucovací účinky (tedy před dispozitivními ustanoveními), jinak se může podnikatel zvyklosti dovolat, prokáže-li, že druhá strana musela určitou zvyklost znát a s postupem podle ní byla srozuměna.

Z dnešní právní úpravy můžeme shrnout to nejpodstatnější.

Je určeno, že obstará-li někdo určité záležitosti jako podnikatel, má povinnost, byl-li o obstarání takové záležitosti požádán, dát druhé straně bez zbytečného odkladu výslovně najevo, zda na sebe obstarání záležitosti bere nebo ne; jinak nahradí škodu tím způsobenou. To je významná povinnost, která je pro podnikatele stanovená, poskytující druhé straně poznatek o tom, zda může či nikoli s obstaráním počítat.

Tato povinnost (tj. dát druhé straně bez zbytečného odkladu najevo) se nevztahuje na podnikatele obecně, ale na takové podnikatele, obstarávají-li takové záležitosti.

Vztahuje se to také na podnikatele podnikající podle zvláštního předpisu, tj. zejména na advokáty, notáře, exekutory, daňové poradce, autorizované inženýry. Přitom tato povinnost zahrnuje nejen příkazní smlouvu, ale i další smlouvy příkazního typu – zprostředkovatelské, komisionářské, záslatelské, o obchodním zastoupení.

U zprostředkovatelské smlouvy je možno povinnosti zprostředkovatele dohodnout různým způsobem. Je však třeba vymezit předmět zprostředkování. Přesné vymezení předmětu zprostředkování je rozhodující. Jde o smluvní typ velmi široce založený, a to ve vztahu ke zprostředkovávaným smlouvám i ve vymezení činnosti zprostředkování.

Zprostředkovatel v konkrétním případě může např. zprostředkovat pouze obstarání příležitosti k uzavření smlouvy. Zprostředkovatel se přitom zavazuje vyvíjet činnost. Pokud se takto chová a zprostředkovávaná smlouva přesto není uzavřena, nedošlo tím k porušení jeho povinnosti podle smlouvy o zprostředkování a má právo na provizi.

Podle úpravy komisionářské smlouvy, se od pokynů komitenta může komisionář odchýlit, je-li to v zájmu komitenta a nemůže-li si vyžádat jeho včasný souhlas; jinak komitent nemusí uznat jednání za provedené na svůj účet, odmítne-li účinky jednání pro sebe bez zbytečného odkladu poté, co se o obsahu jednání dozvěděl.

Při smlouvě k zajištění přepravy je třeba rozlišovat, zda se záslatel zavazuje obstarat přepravu věci, či se zavazuje přepravit věc. V prvním případě uzavírá smlouvu záslatelskou,

ve druhém případě smlouvu o přepravě věci, přičemž není rozhodující, zda bude či nebude přepravu provádět vlastními či cizími dopravními prostředky.

Smlouvou o obchodním zastoupení se obchodní zástupce jako nezávislý podnikatel zavazuje dlouhodobě vyvíjet pro zastoupeného činnost směřující k uzavírání určitého druhu obchodů zastoupeným nebo k ujednání obchodů jménem zastoupeného a na jeho účet a zastoupený se zavazuje platit obchodnímu zástupci provizi. Smlouva o obchodním zastoupení vyžaduje písemnou formu. Jde o smlouvu o soustavném a dlouhodobě zamýšleném zprostředkování uzavírání smluv pro zastoupeného (nikoli jen o jednorázovém zprostředkování).

Literatura

CVIK, E., D., JANKŮ, M., MAREK, K. *Vybrané kapitoly soukromého práva II*, Praha: C. H. Beck, 2025, 216 s., ISBN 978-80-7699-006-7.

KINDL, M., ROZEHNAL, A. a kol. *Občanské právo, Souhrnný výklad*, Plzeň: Aleš Čeněk, 2023, 633 s., ISBN 978-80-7380-930-0.

KINDL, M., ROZEHNAL, A. a kol. *Občanský zákoník, Praktický komentář*, Plzeň: Aleš Čeněk, 2019, II. Díl, 937 s., ISBN 978-80-742-9.

LIŠKA, P. a kol.. *Obchodní právo, Meritum*, Praha: Wolters Kluwer ČR, 2005, 516 s., ISBN 978-80-7676-127-7.

LUKÁČKA, P., HUČKOVÁ, R., KUBINEC, M. a kol. *Obchodný zákonník, Komentár*, Praha: C. H. Beck, 2025, 1903 s., ISBN 978-80-7699-013-5.

MAREK, K. *Smluvní obchodní právo, Kontrakty*, Brno: Masarykova univerzita, 4. vydání, 2008, 477 s., ISBN 978-80-210-4619-1.

MAREK, K. Smlouva o dílo (obecně a se zaměřením na průmyslovou výstavbu), Bratislava: Akadémia policajného zboru, *Notitiae Iudiciales*, č. 1/2025, s. 33-66, ISSN 2453-6954.

MAREK, K., ZBOŘIL, T. Smlouvy schovací, Bratislava: Akadémia policajného zboru, *Notitiae Iudiciales*, č. 1/2025, s. 67-72, ISSN 2453-6954.

MAMOJKA M. a kol. *Obchodné právo II., Obchodné záväzkové vzťahy*, Bratislava: C. H. Beck, 2023, 744 s., ISBN 978-80-8232-025-4.

Zaslouží si kriminalita žen pozornost?

ALENA MAREŠOVÁ¹

Abstrakt

Kriminalita žen v ČR se prokazatelně mění – nikoliv radikálně, ale stoupá podíl žen mezi známými pachateli, ale i mezi odsouzenými k nepodmíněnému trestu odnětí svobody a mění se též struktura jejich kriminality. Z pohledu autorky příspěvku všechna uvedená zjištění vedou jednoznačně k souhlasné odpovědi na otázku položenou v názvu příspěvku.

Klíčová slova

kriminalita žen, pachatelky, vývojové trendy, nepodmíněný trest odnětí svobody, vězněné ženy, penologická recidiva

Abstract

Women's crime in the Czech Republic is demonstrably changing – not radically, but the proportion of women among known offenders, but also among those sentenced to unconditional imprisonment, is increasing, and the structure of their crime is also changing. From the author's point of view, all of the above findings clearly lead to an affirmative answer to the question posed in the title of the article.

Key words

women's crime, female offenders, development trends, unconditional imprisonment, imprisoned women, penological recidivism

DOI <http://dx.doi.org/10.37355/fvpk-2025/ZC-13>

Úvod

Ženám jako pachatelkám trestné činnosti je věnována malá pozornost již tradičně, a to nejen v ČR, ale i ve světě. Je to zapříčiněno především výraznou převahou mužů mezi pachateli trestné činnosti, menší celkovou škodou způsobenou kriminalitou žen a též s ohledem na malý podíl žen na násilné kriminalitě a závažných formách dalších druhů kriminality. Z pohledu statistik o kriminalitě, zpracovávaných v resortech MV i MSp, lze v ČR až do konce století na kriminalitu zjednodušeně nahlížet jako na kriminalitu mužů. Teprve na přelomu století podíl žen mezi policií stíhanými známými pachateli překročil deset procent. V posledních letech se pohybuje kolem 15–16 %. V roce 2023 to bylo 16,4 %, v roce 2024 – 17,4 % (při poklesu počtu stíhaných osob). Zahraniční literatura uvádí vyšší podíl žen na kriminalitě – cca 20–25 %.² Takže necelá pětina, kterou tvoří ženy v ČR ze všech stíhaných a odsouzených osob (pokud vycházíme ze statistik resortů MV a MSp), staví

1 PhDr. Alena Marešová, Ph.D., Akademická pracovnice katedry kriminologie, Policejní akademie ČR v Praze, Lhotecká 559/7, P.O.BOX 54, 143 01 Praha 4, e-mail: maresova@polac.cz

2 Council on Criminal Justice.

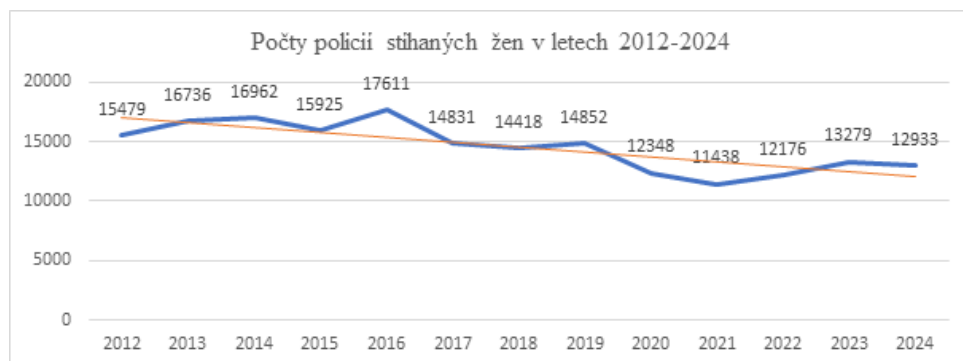
české ženy 21. století z pohledu mezinárodního srovnání do vcelku lichotivého světla. Ale souhrnná statistika v tomto případě klame, nutno vždy si ověřit rozdíly dané odlišnostmi v trestních zákonech. Např. v Německu s 25 % podílem žen mezi stíhanými pachateli nutno zdůraznit, že se jedná často o ženy stíhané za provozování zakázané prostituce (§ 184f StGB Ausübung verbotener Prostitution) – konkrétně za porušování zákazu provozu prostituce na určitých místech a v určitou denní dobu, za což jim hrozí trest až 6 měsíců odnětí svobody. Dále jsou často stíhány za trestné činy tzv. krivého podezírání (§ 164 StGB falsche Verdächtigung), nactiutrhání (§ 187 StGB Verleumdung) a zlomyslné pomlavy (§ 186 StGB üble Nachrede). Takže za skutky u nás nestíhané.

1 Vývojové trendy kriminality žen v ČR

Kriminalitě žen jako samostatnému fenoménu věnuje pozornost především kriminologie, a to proto, že se snaží vysvětlit nepřehlédnutelný a všeobecně známý rozdíl mezi podíly obou pohlaví na trestné činnosti (zhruba 80% podíl mužů a 20% podíl žen). Tzv. indexy kriminality tento rozdíl ještě prohlubují, protože jsou poměrem počtu trestných činů k počtu obyvatel, a jak známo, žen bývá obecně v populaci více než polovina. Nejvyšší rozdíl zastoupení žen mezi pachateli trestných činů je u mládeže do 18 let, kde zastoupení dívek mezi pachateli, z pohledu policejních statistik, je téměř zanedbatelné.

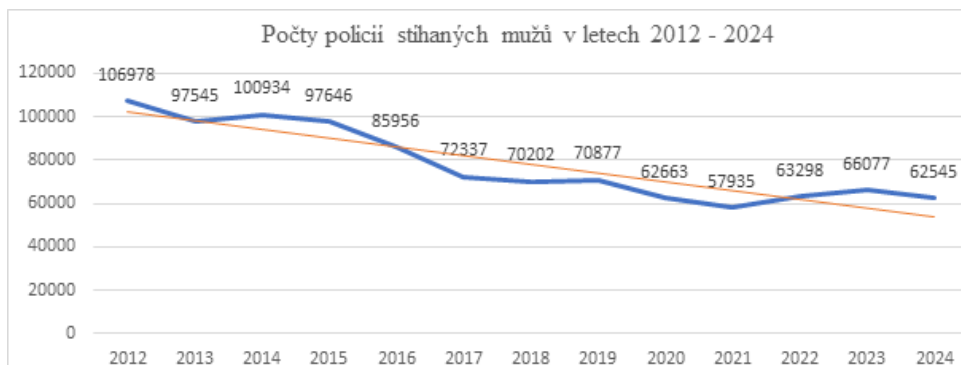
Níže uvedené grafy vývojových trendů počtů policií stíhaných pachatelů a pachatelek za posledních 13 let ukazují, že přestože počty stíhaných obou skupin klesají, pokles evidovaných pachatelů mužů je strmější – výraznější než u stíhaných žen.

Graf 1: Kriminalita žen v ČR z pohledu policejních statistik

Zdroj: statistiky Policie ČR

Graf 2: Kriminalita mužů v ČR z pohledu policejních statistik

Zdroj: statistiky Policie ČR

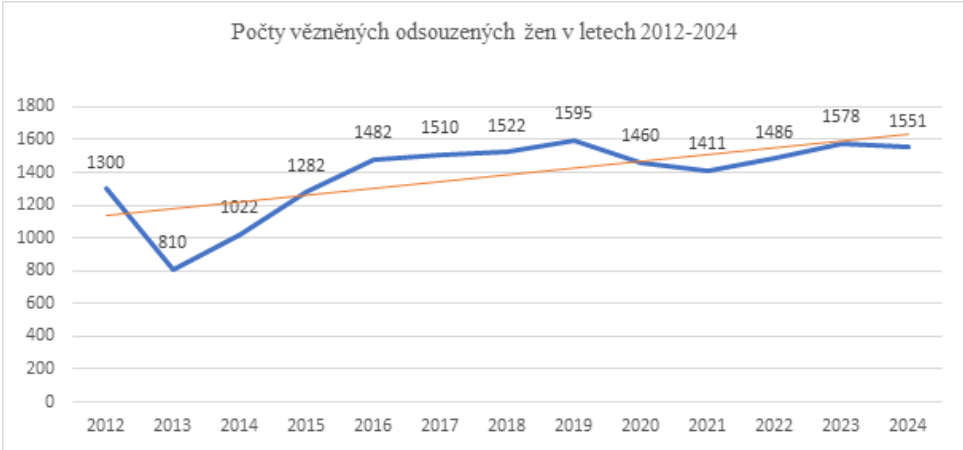
Z celkového počtu stíhaných nebo vyšetřovaných pachatelů v roce 2024 činili muži cca 83 % a ženy cca 17 %. Je známo a platí to stále, že ženy se dopouštějí nejčastěji majetkové trestné činnosti, byť v posledních letech ve srovnání s minulostí stále častěji motivované především opatřením prostředků na nákup drog. Jednoznačně u nich v absolutních počtech převládají krádeže tzv. prosté, kde v roce 2024 spáchaly ženy 17 % z objasněných trestných činů krádeže prosté. Právě zastoupení žen mezi pachateli krádeží určuje pak celkové procento žen mezi všemi v tom kterém roce stíhanými pachateli.

Dále uvádím **procentní zastoupení žen-pachatelek u trestných činů** vybraných z policejních statistik **za rok 2024** s ohledem na vysoké zastoupení žen mezi pachateli. Jsou to: tzv. **sociální podvody (62 % – nejvyšší procentní zastoupení u evidovaných objasněných skutků)**, úvěrový podvod (44 % z objasněných skutků v roce 2024), trestný čin zanedbání povinné výživy (31 %), drogové delikty (typu distribuce, přechovávání drog i výroba – 24 %), silniční nedbalostní dopravní nehody (21 % v roce 2024), trestné činy pod ohrožením návykové látky a opilství (12 %), ohrožování výchovy dítěte. Podíl žen na násilné kriminalitě je sice nízký, ale nikoliv zanedbatelný. Ženy jsou zpravidla pachateli násilí v dlouhodobých vztahových konfliktech, reagují na partnery v případě dlouhodobého týrání, jsou pachatelkami týrání svěřené osoby (dětí, ale i seniorů). Za vraždu bylo v minulém roce stíháno 32 žen.

Ve vězeňské populaci byly odsouzené ženy léta zastoupeny 5 %, v posledních letech se jejich podíl mezi vězni téměř zdvojnásobil na současných 9 %, přičemž převládá umístění odsouzených žen do věznic se střední a vysokou ostrahou – k 31. 12. 2024 – 83 % z vězněných žen. (Z toho lze mj. vyvodit, že to asi není za bagatelní trestnou činnost a nejedná se o ženy s dříve čistým trestním rejstříkem – tj. pravděpodobně byly již dříve pravomocně odsouzeny, ale k sankcím nespojeným s nepodmíněným odnětím svobody.)

Graf 3 pak jednoznačně dokládá, že vývojová křivka počtu vězněných žen má za stejné časové období úplně opačný trend než vývoj počtu stíhaných žen. Současně ilustruje, že počty vězněných žen v ČR jsou oproti minulosti relativně vysoké.

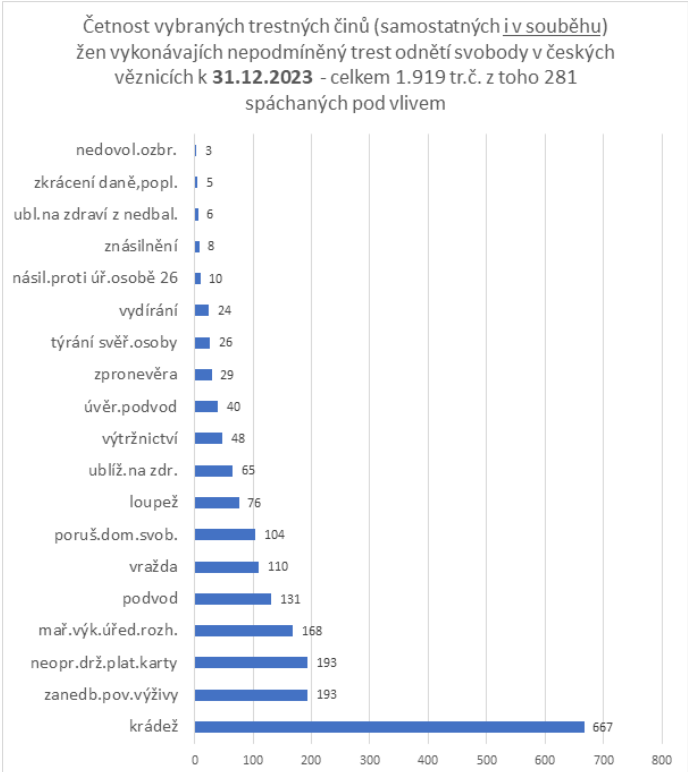
Graf 3: Počty vězněných žen v ČR

Zdroj: Vězeňská služba ČR, www.vscr.cz

Graf 4 pak zpřesňuje za jaké trestné činy byly toho času vězněné ženy odsouzeny k nepodmíněnému trestu odnětí svobody.

Graf 4: Četnost vybraných trestných činů vězněných žen

Zdroj: Ročenka Vězeňské služby ČR, www.vscr.cz

Následující tabulky dokreslují některé znaky vězněných žen. Konkrétně věkovou skladbu a jejich kriminální recidivu.

Tab. 1: Členění vězněných žen podle věku k 31. 12. 2023

Věková kategorie	Počet odsouzených žen
18	1
19	4
20	5
21	8
22	61
25–29	199
30–34	343
35–39	326
40–44	248
45–49	168
50–54	102
55–59	39
60–64	38
65–69	23
70–74	8
75–79	3
Nad 80	2
Celkem	1 578

Zdroj: www.vscr.cz

Je zjevné, že převažují **ženy ve věku od 25 let do 50 let. Tvoří více než 80 % ze všech vězněných žen.** Současně toto zjištění lze užít i při hodnocení další tabulky, která člení vězněné ženy podle počtu již vykonaných trestů odnětí svobody (tj. tzv. penologické recidivy).

Tab. 2: Členění odsouzených žen podle počtu již vykonaných trestů odnětí svobody k 31. 12. 2023

Kolikrát ve výkonu trestu	Celkem	Celkem v %
0x	823	52,2
1x	370	23,4
2x	160	10,1
3x a více	225	14,3

Zdroj: www.vscr.cz

Na první pohled tabulka dokládá, že více než polovina žen je vězněna poprvé a čtvrtina podruhé. Ale musíme si uvědomit, že se jedná o tzv. **penologickou recidivu**,³ která se v případě žen výrazně liší od tzv. **trestně právní recidivy**.⁴ A že většina žen souzených za majetkovou trestnou činnost odchází od soudu s podmíněným nebo jiným alternativním trestem. Takže značná část žen poprvé či podruhé vězněných mívá za sebou bohatou kriminální minulost včetně trestního řízení před soudem – tomu nasvědčuje i vyšší věk vězněných žen, jak dokladuje první tabulka.

Závěr

Z pohledu autorky příspěvku všechna uvedená zjištění vedou jednoznačně k souhlasné odpovědi na otázku položenou v názvu příspěvku. Tj. bylo by velmi žádoucí opět po mnoha letech věnovat pozornost kriminalitě českých žen, ženám za trestnou činnost odsouzeným a efektivitě jim uložených sankcí, věnovat pozornost preventivním opatřením zaměřeným na předcházení kriminální recidivě u trestně stíhaných i vězněných žen.

Lze se přitom odvolat i na zahraniční zkušenosti a poznatky. Např. podle Women's Justice Commission,⁵ což je víceletá v USA působící výzkumná a komunikační iniciativa věnující se ženám v justičním systému a vytvářející konsenzus pro reformy tohoto systému založené na důkazech – věcných argumentech. Její analýzy pokrývají celý rozsah soudnictví pro

3 Penologická recidiva – stav kolikrát konkrétní odsouzený/á vykonal/a nepodmíněný výkon trestu odnětí svobody (byl/a uvězněn/a v českých věznicích).

4 Trestně právní recidiva – stav kdy se konkrétní pachatel/ka znovu dopustí trestného činu, a to poté, co byl/a dříve pravomocně odsouzen/a za spáchání jiného trestného činu.

5 Women's Justice Commission (<https://counciloncj-org.translate.goog/womens-justice-commission/>)

dospělé – od zatčení, přes stíhání, obvinění, odsouzení, uvěznění, propuštění z vězení až po péči o ženy po vykonání uloženého trestu.

Jak ze zpráv této instituce vyplývá, kontakt žen se systémem trestní justice ve světě má v posledních desetiletích obecně vzestupnou tendenci, zatímco srovnatelné údaje u mužů klesají. Zahrnuje to větší míru zatčení u žen a vyšší míru uvěznění za drogové i násilné trestné činy. Jediné pozitivum, které tato iniciativa zjistila, tak že u žen propuštěných z vězení je menší pravděpodobnost kriminální recidivy než u mužů.

Kriminalita žen v ČR se prokazatelně též mění – nikoliv radikálně, ale stoupá podíl žen mezi známými pachateli, ale i mezi odsouzenými k nepodmíněnému trestu odnětí svobody a mění se struktura kriminality žen. Konkrétně zastoupení žen u hospodářské kriminality v ČR v roce 2024 již vystoupilo na 38 %, vysoké zastoupení žen je i u domácího násilí, jak je uvedeno výše, u neplnění vyživovací povinnosti, stále se zvyšuje podíl žen u trestných činů v dopravě a trestných činů spáchaných pod vlivem alkoholu. Vysoké zastoupení žen je mezi dealery drog. Těmto poznatkům je nezbytné věnovat pozornost, a reagovat především preventivními opatřeními s cílem zabránit dalšímu zvyšování počtu pachatelek v ženské populaci a u existujících pachatelek zabránit jejich kriminální recidivě. Již teď lze prognózovat zvýšení výskytu kriminality žen v kyberprostoru, zvýšení ženami spáchaných podvodů a zpronevěr v zaměstnání atd., tak jak se zvyšuje zastoupení žen v různých finančních institucích, rozhodujících orgánech, v politických funkcích apod. K tomu by bylo optimální znovu dosáhnout vykazování trestných činů spáchaných ženami v českých veřejně dostupných základních policejních statistikách. Totéž platí i o ženách – osobách, a to jak pachatelkách, tak obětech, a umožnit tak i jiným resortům, vědeckým institucím a kriminologickému výzkumu, aby svoje poznatky mohly doložit i ověřit oficiálními statistikami.

Je zajímavé, že v době, kdy státní instituce (včetně všech orgánů činných v trestním řízení) zpracovávají každoročně různé preventivní programy, víceleté koncepce, řeší gender problematiku apod., v žádné z nich není věnována pozornost aktuálním šetřením a hledáním odpovědí na otázky typu „7 zlatých otázek kriminalistiky“.⁶ Potom se nelze divit, že většina navrhovaných preventivních opatření je neefektivní jak z pohledu vynakládaných prostředků, tak i konkrétních dopadů na snižování kriminality a kriminální recidivy.

6 Jen pro připomenutí: co, kdo, kdy, kde, jak, proč, čím a nezbytné vzájemné souvislosti.

Využitie špeciálne cvičených psov na detekciu utajených hrobov

MICHAELA NAHÁLKOVÁ¹

Abstrakt

Predkladaný článok sa zaoberá súčasnou, dynamicky sa vyvíjajúcou problematikou detekcie utajených hrobov, ktorá si v posledných rokoch získava čoraz väčšiu pozornosť v odborných kruhoch. Cieľom predkladaného článku je analýza špecifickej nedeštruktívnej metódy detekcie utajených hrobov, a to využitia špeciálne cvičených psov. Autor podrobne analyzuje rôzne aspekty tejto metódy, vrátane biologických predispozícií psov na vykonávanie tohto druhu práce, ako aj kritérií výberu a špecifického výcviku psov na detekciu ľudských pozostatkov. V tejto súvislosti sa článok zaoberá aj podmienkami aplikačnej praxe v Slovenskej republike. Autor tiež poskytuje komplexný pohľad na výhody a potenciálne limity tejto metódy v porovnaní s inými nedeštruktívnymi prístupmi, ako je georadar.

Kľúčová slová

utajené hroby, metódy detekcie, psy na detekciu utajených hrobov

Abstract

The present article deals with the current, dynamically evolving issue of clandestine grave detection, which has been gaining increasing attention in recent years in professional circles. The aim of the present article is to analyze a specific non-destructive method of detecting clandestine graves, namely the use of specially trained dogs. The author analyzes in detail various aspects of this method, including the biological predispositions of dogs to perform this kind of work, as well as the criteria for selection and specific training of dogs for the detection of human remains. In this context, the article also deals with the conditions of application practice in the Slovak Republic. The author also provides a comprehensive view of the advantages and potential limitations of this method in comparison with other non-destructive approaches such as GPR.

Key words

clandestine graves, detection methods, clandestine grave detection dogs

DOI <http://dx.doi.org/10.37355/fvpk-2025/ZC-14>

¹ Mgr. Michaela Nahálková, oddelenie medzinárodnej spolupráce, odbor podpory riadenia, úrad boja proti organizovanej kriminalite, Prezídium Policajného zboru, Račianska 45, 831 02 Bratislava, e-mail: michaela.nahalkova@minv.sk

Úvod do problematiky detekcie utajených hrobov

Detekcia utajených hrobov vyžaduje uplatnenie najpokročilejších dostupných vedeckých metód a techník za účasti orgánov činných v trestnom konaní a expertov z rôznych vedných odborov. Účasť expertov ako kvalifikovaných odborníkov je nevyhnutná, pretože využitie niektorých z metód detekcie utajených hrobov je technicky náročné a vyžaduje si špeciálne znalosti, vybavenie a prax. V aktuálnej policajnej praxi v podmienkach Slovenskej republiky (ďalej len „SR“ v príslušnom gramatickom tvare) neexistuje štandardizovaný postup detekcie utajených hrobov.

Základným delením metód detekcie utajených hrobov je delenie metód na:

- deštruktívne (v literatúre sa stretávame aj s názvom intruzívne či invazívne),
- nedeštruktívne (v literatúre sa stretávame aj s názvom neintruzívne či neinvazívne metódy).

Majoritný rozdiel medzi vyššie uvedenými druhmi metód spočíva v spôsobenom následku ich použitia. Deštruktívne metódy vedú k trvalému poškodeniu lokality a vykonané zmeny nie je možné uviesť do pôvodného stavu. Nedeštruktívne metódy nespôsobujú trvalé poškodenie lokality a je možné ich opakovať bez ovplyvnenia jej integrity. Okrem uvedeného spočívajú rozdiely medzi druhmi metód vo finančných nákladoch, v presnosti, v časovej náročnosti či etickom hľadisku. Výber medzi deštruktívnymi a nedeštruktívnymi metódami závisí od rôznych faktorov, akými sú typ hrobu, hĺbka hrobu, dostupnosť financií či právne obmedzenia. Vo všeobecnosti možno prijať predpoklad, že na dosiahnutie presných a spoľahlivých výsledkov je ideálne využiť nedeštruktívne metódy a na podklade zistených skutočností použiť deštruktívne.

Nedeštruktívne metódy

Zvýšenie dopytu po nedeštruktívnych metódach v rámci detekcie utajených hrobov pramení zo skutočnosti, že využitím nedeštruktívnych metód sa zvyšuje možnosť získania dôkazov a ich využitím sa minimalizuje poškodenie pozostatkov. V prípade použitia nesprávnych metód, môže mať ich aplikácia za následok zničenie kontextu miesta činu alebo súvisiacich dôkazov, čo významnou mierou ovplyvňuje vyšetrovanie ako také. V literatúre sa stretávame s odlišným výpočtom nedeštruktívnych metód, k týmto patrí predovšetkým:

- diaľkový prieskum - analýza lokality prostredníctvom satelitných snímok,
- historický prieskum - analýza historických záznamov a máp, ktoré by mohli obsahovať informácie o umiestnení hrobov,
- archeologický prieskum - vizuálna kontrola povrchu zeme a hľadanie artefaktov, ktoré by mohli naznačovať prítomnosť hrobu,
- LiDAR - pomocou lasera vytvára 3D model povrchu zeme, ktorý môže odhaliť jemné nerovnosti, ktoré by mohli naznačovať prítomnosť hrobu,

- využitie špeciálne vycvičených služobných psov,²
- využitie georadaru (ďalej len „GPR“ z angl. ground penetrating radar) - vysiela elektromagnetické vlny do zeme a analyzuje odrazené signály, ktoré dokážu odhaliť rozdiely v hustote a štruktúre pôdy, čím sa dajú identifikovať hroby,
- magnetometria
- elektrická odporová tomografia- meria odpor pôdy, ktorý sa môže líšiť v závislosti od prítomnosti hrobu,
- detektory kovov,
- ďalšie geofyzikálne metódy, kde patrí elektromagnetická indukcia, termálne zobrazovanie, gravitačná či seizmická metóda,³
- využitie bezpilotných lietadiel - dronov (ďalej len „UAV“ z angl. unmanned aerial vehicle)
- analýza rastlín a pôdy - niektoré druhy rastlín preferujú pôdu bohatú na organický materiál, čo môže naznačovať prítomnosť hrobu,
- analýza hmyzu a iných živočíchov,
- odorologická analýza - použitie prístrojov v reálnom čase na detekciu špecifických pachov vo vzduchu spojených s rozkladom (detekcia oxidu siričitého, tetrachlórmetánu, dimetyldisulfidu).

Výpočet jednotlivých metód sa v súvislosti od autorov líši, v predmetnom článku však budeme vychádzať z vyššie z vyššie uvedenej koncepcie, ktorá je výsledkom analýzy rôznych zdrojov týkajúcich sa problematiky nedeštruktívnych metód na detekciu utajených hrobov. Výber najvhodnejšej metódy závisí od rôznych faktorov, akými sú typ pôdy, hĺbka hrobu, dostupnosť financií a iných faktorov súvisiacich s detekciou. Súčasná prax detekcie utajených hrobov navrhuje vytvorenie koncepčného cieľového modelu predpokladaného hrobu s použitím dostupných geologických máp, snímok, kriminálnych informácií a iných informácií pred vykonaním terénneho prieskumu, aby sa maximalizovali šance na jeho detekciu. Aplikačná prax odporúča využitie kombinácie metód, ktorých výsledky využitia zohrávajú z hľadiska lokalizácie nezameniteľnú rolu pre následný výkop utajeného hrobu.

Deštruktívne metódy

Forenzná archeológia je definovaná ako aplikácia a adaptácia tradičných archeologických metód a metodík na vyhľadávanie, resp. zabezpečovanie dôkazov vo vyšetrovaní. Ide o poddisciplínu tradičnej archeológie, ktorá poskytuje informácie týkajúce sa polohy

-
- 2 PRINGLE, J.K., et al. 2012. *Establishing forensic search methodologies and geophysical surveying for the detection of clandestine graves in coastal beach environments*. In *Forensic Science International*. [online]. 2012, vol. 219, no. 1-3 [cit. 2024-04-05]. ISSN 0379-0738. Dostupné z:
 - 3 LARSON, D.O.- VASSS, A.A.- WISE, M. 2011. *Advanced Scientific Methods and Procedures in the Forensic Investigation of Clandestine Graves*. In *Journal of Contemporary Criminal Justice* [online]. 2011. vol. 27, no. 2 [cit. 2024-04-05]. ISSN 1043-9862. Dostupné z: <[http://sntbberry.cityofsanteeca.gov/sites/FanitaRanch/Public/Remainder%20of%20the%20Record/\(14\)%20Documents%20Received%20After%20Release%20of%20Draft%20EIR%20for%20Comment/A.%20Reference%20Documents/Tab%2059%20%202011%20Larson%20%20Advanced%20Scientific%20Methods%20Article.pdf](http://sntbberry.cityofsanteeca.gov/sites/FanitaRanch/Public/Remainder%20of%20the%20Record/(14)%20Documents%20Received%20After%20Release%20of%20Draft%20EIR%20for%20Comment/A.%20Reference%20Documents/Tab%2059%20%202011%20Larson%20%20Advanced%20Scientific%20Methods%20Article.pdf)>

tela, dokumentáciu a analýzu zakopaných ľudských pozostatkov vo vyšetrovaní. Archeologické techniky sa pre účely vyšetrovania začali využívať až okolo roku 1930, išlo o výkop pomocou lopaty a využívanie ťažkých zariadení na odkrývanie utajeného hrobu. V polovici, až koncom sedemdesiatych rokov 20. storočia bola publikovaná početná vedecká literatúra, ktorá zdôrazňuje dôležitosť využívania forenznnej archeológie pri vyšetrovaní trestných činov, kde páchatel spôsobil smrť obete, a túto pochoval v utajenom hrobe. V súčasnosti sa archeologický výskum a výkopové techniky využívajú ako deštruktívne metódy na detekciu utajených hrobov. Bežne sa využívajú ako následné opatrenia po využití nedeštruktívnych metód.

Deštruktívne metódy možno rozdeliť na:

- sondovanie,
- výkopové techniky,
- využívanie ťažkých zariadení a
- testovanie lopatou.

Existuje len veľmi málo publikovaných vedeckých prác, ktoré skúmajú praktickosť, užitočnosť a účinnosť týchto metód vyhľadávania.⁴

Úvod do metódy využitia špeciálne cvičených psov na detekciu utajených hrobov

Prvé poznatky o využívaní psov v rôznych oblastiach siahajú do staroveku, kedy psy začali plniť rôzne úlohy spočívajúce v strážení majetku, ochrane osôb či v love. Prvé systematické využitie psov v službe sa datuje do obdobia Rímskej ríše a starovekého Egypta. V modernom období sa služobná kynológia začala výraznejšie rozvíjať v 19. storočí, keď sa s formovaním profesionálnych policajných zborov začalo objavovať aj nasadzovanie psov na špecifické úlohy. Prvým významným krokom bolo zavedenie psov do policajných jednotiek, kde sa stali neoceniteľnými pomocníkmi pri pátraní po zločincoch, pri identifikácii pachov a strážení verejných priestorov. Počas oboch svetových vojen sa význam kynológie dramaticky zvýšil, psy slúžili v armádných jednotkách ako pomocníci pri hľadaní ranených, preprave správ alebo detekcii výbušnín. Ich využitie na detekciu výbušnín a ďalších nebezpečných materiálov získalo zásadný význam v období vojenských konfliktov a pokračovalo aj v povojnovom období. Po druhej svetovej vojne sa služobná kynológia profesionalizovala a začala sa široko aplikovať v rôznych bezpečnostných, policajných a záchranných službách. Psy sa začali špecializovať na detekciu drog, výbušnín, pátranie po nezvestných osobách, ako aj na ochranu a obranu.

Psy sa začali systematicky využívať na detekciu mŕtvol koncom 19. storočia, keď sa začali objavovať prvé systematické pokusy o nasadenie psov na pátranie po nezvestných osobách alebo pri detekcii ľudských pozostatkov. V tomto období sa začali využívať najmä

4 COLLEDGE, D. 2020. *A review of intrusive search methods and excavation techniques for clandestine grave site recovery in forensic archaeology: diplomová práca*. Perth: Murdoch University, 2020. 85 s.

pre ich výnimočné čuchové schopnosti, ktoré im umožňujú lokalizovať telá v rôznych podmienkach. Jedným z prvých známych prípadov, keď bol pes využitý na detekciu mŕtvol, je z roku 1888, keď polícia v Anglicku nasadila psa na hľadanie tiel obetí v prípade Jacka Rozparovača. Využitie špeciálne cvičených služobných psov v rámci detekcie utajených hrobov je v súčasnosti dôležitou a efektívnou metódou. Z hľadiska kategorizácie metód detekcie utajených hrobov spadá medzi nedeštruktívne metódy.

Od tohto obdobia sa metóda využitia psov na detekciu ľudských pozostatkov výrazne rozvinula. V súčasnosti sú špeciálne cvičení psy považované za neoceniteľný nástroj v rámci detekcie utajených hrobov, kde ich čuchová schopnosť zohráva kľúčovú úlohu pri lokalizovaní mŕtvol a ich pozostatkov. Tento prístup spadá do kategórie nedeštruktívnych metód, ktoré sú v porovnaní s deštruktívnymi technikami šetrnejšie k terénu a nepoškodzujú potenciálne dôkazy. V súčasnosti je využitie služobných psov vysoko špecializované a založené na vedeckých poznatkoch z oblasti etológie, psychológie učenia a genetiky. Psy sú trénované na detekciu omamných a psychotropných látok, výbušnín, biologických či chemických kontaminantov, ako aj na pátranie po nezvestných osobách a obetiach katastrof. Vývoj v oblasti umelej inteligencie a biometrických systémov zároveň naznačuje, že budúcnosť služobnej kynológie bude čoraz viac kombinovať biologické schopnosti psov s pokročilými technologickými riešeniami.

V roku 1991 bol konštituovaný v rámci Prezídia Policajného zboru (ďalej len „P PZ“ v príslušnom gramatickom tvare) odbor kynológie, čím vznikla nová oblasť, a to špecializovaný výcvik psov na vyhľadávanie mŕtvol. V rámci Policajného zboru Slovenskej republiky (ďalej len „PZ SR“ v príslušnom gramatickom tvare) sú služobné psy pri ochrane života, zdravia a majetku využívané v dvoch rovinách:

- v klasickej kynológii a
- v špecializovanej kynológii.

Klasická kynológia je zameraná na činnosti v rámci hliadkovej služby, obchôdzkovej služby a udržiavania verejného poriadku. PZ SR. Všestranné služobné psy sa využívajú na klasické pachové a obranné práce, na vyhľadávanie predmetov a vecí súvisiacich s trestnou činnosťou a na identifikáciu osôb a vecí metódou pachových konzerv umožňujúcich porovnávať pachové stopy odobraté na mieste činu so vzorkami pachu, ktoré boli zaistené z tiel podozrivých osôb.

Špecializovaná kynológia zastrešuje a koordinuje výcvik služobných psov špeciálne cvičených na vyhľadávanie:

- výbušnín a výbušných systémov, strelných zbraní a streliva,
- omamných a psychotropných látok,
- akceleratorov požiarov,
- tabaku a tabakových výrobkov,
- eurobankoviek,
- psov vycvičených na záchranárske práce a

- psov vycvičených na vyhľadávanie mŕtvol na zemi, pod zemou a pod vodnou hladinou.⁵

Na základe čl. 4 ods. 1) Nariadenia P PZ č. 87 z 13. septembra 2024 o organizačnom poriadku P PZ v znení nariadenia P PZ č. 122/2024 sa P PZ (ďalej len „Nariadenie“ v príslušnom gramatickom tvare) sa P PZ člení na úrady, odbory, oddelenia a na ich úroveň postavené zložky. Podľa článku 4 ods. 2 písm. x) Nariadenia sa P PZ člení aj na odbor kynológie a hipológie. Odbor kynológie a hipológie podľa čl. 45 ods. 1 písm. c) Nariadenia vykonáva porovnávanie pachových stôp osôb a vecí z prípadov závažnej trestnej činnosti. Podľa čl. 45 ods. 1 písm. f) Nariadenia riadi a kontroluje výchovu a výcvik mladých služobných psov a nevycvičených služobných koní.⁶

Súčasťou odboru kynológie a hipológie P PZ sú tri strediská zabezpečujúce chov a výcvik policajných psov. Stredisko chovu služobných psov so sídlom v Moravskom Svätom Jáne, ktoré z vybraných jedincov pracovného genofondu plemena nemecký ovčiak odchováva šteňatá, vychováva a cvičí mladé služobné psy tohto plemena určené pre ďalší výcvik a následný výkon služby, ďalej stredisko klasického výcviku služobných psov so sídlom v Malých Levároch, ktoré školí inštruktorov klasickej kynológie a usporadúva kurzy pre psovodov spojené s výcvikom všestranných služobných psov určených pre výkon hliadkovej a obchádzkovej služby a stredisko špecializovaného výcviku služobných psov so sídlom na Vápencovej ulici v Devínskej Novej Vsi, ktoré školí inštruktorov špecializovanej kynológie a usporadúva kurzy pre psovodov špecialistov spojené s výcvikom špeciálne cvičených policajných psov:

- vyhľadávajúcich výbušniny, výbušné systémy, palné zbrane a strelivo,
- vyhľadávajúcich omamné a psychotropné látky,
- vyhľadávajúcich bankovky a ceniny,
- vyhľadávajúcich urýchľovače horenia pri úmyselne založených požiaroch,
- vyhľadávajúcich pašovaný tabak a tabakové výrobky,
- vyhľadávajúcich stratené, zavalené a zasypané osoby a
- vyhľadávajúcich mŕtvolné ostatky ukryté pod zemou alebo vodnou hladinou.⁷

V súčasnosti PZ SR disponuje celkovo dvanástimi psami vycvičenými na vyhľadávanie mŕtvolného pachu.

Psy špecializované na vyhľadávanie mŕtvolného pachu sú rozmiestené pri krajských riaditeľstvách PZ. Niekedy sú potrební na jednom mieste aj viacerí, nakoľko pes nedokáže intenzívne pracovať 12 hodín, pokiaľ sa jedná o ťažký terén.

5 MINISTERSTVO VNÚTRA SLOVENSKEJ REPUBLIKY. 2025. Policajná kynológia. [online]. 2025. Bratislava: MV SR [cit. 2025-02-21] Dostupné z: < <https://www.minv.sk/?policajna-kynologia> >

6 Nariadenie Prezídia Policajného zboru č. 87 z 13. septembra 2024 o organizačnom poriadku Prezídia Policajného zboru v znení nariadenia Prezídia Policajného zboru č. 122/2024.

7 MINISTERSTVO VNÚTRA SLOVENSKEJ REPUBLIKY. 2025. Policajná kynológia. [online]. 2025. Bratislava: MV SR, 2025 [cit. 2025-02-21] Dostupné z: < <https://www.minv.sk/?policajna-kynologia> >

Mimo štruktúr PZ SR sa kynológii venujú rôzne zložky. Psami záchranármi disponuje najmä Horská záchranná služba, patriaca pod Ministerstvo vnútra SR. Služobnými psami disponujú aj hasiči v Bratislave, colníci i príslušníci Zboru väzenskej a justičnej stráže, ktorí majú aj vlastné výcvikové strediská. Chovu a výcviku psov sa zároveň venujú aj viaceré občianske združenia.

Predispozície psa na detekciu utajených hrobov

Psa na detekciu utajených hrobov predurčuje niekoľko faktorov, tým najvýznamnejším je jeho čuch. Pes dokáže vnímať rôzne pachy a práve vďaka tejto schopnosti dokáže rozpoznať špecifické chemické zložky, ktoré vznikajú pri rozklade mŕtvol. Čuch psa je 10 000 až 100 000 krát silnejší, než ten ľudský. Človek má približne 6 miliónov čuchových receptorov, pes ich má až 300 000 000. Receptory slúžia na vnímanie a analýzu pachu, čo im umožňuje zachytiť aj veľmi slabé pachy. Pes disponuje špecifickou štruktúrou nosa, ktorý je okrem receptorov vybavený aj dvoma samostatnými oblasťami slúžiacimi na spracovanie pachov, a to olfaktorickým epitelom, ktorý slúži na zachytávanie pachových molekúl a Jacobsonovým orgánom, ktorý slúži na detekciu chemikálií a feromónov. Tento špecifický systém psovi umožňuje vnímať aj veľmi malé koncentrácie chemických látok vo vzduchu. Pes disponuje i čuchovou cibulkou, ktorá sa nachádza tesne pod čelnými lalokmi mozgu. U psov je približne 40-krát väčší ako u ľudí v pomere k celkovej veľkosti mozgu. Tento orgán umožňuje rozlišovanie medzi pachmi a umožňuje odfiltrovanie pachov pozadia, aby sa pach zvýraznil. Vlastnosťou, ktorou psy disponujú je, že celá ich čuchová dráha je na rozdiel od iných zmyslových dráh neprekrížená. Receptory, ktoré sú umiestnené v pravej nosnej dierke, vysielajú signál, ktorý prúdi priamo do pravej hemisféry mozgu, to platí i pre ľavú stranu, nikdy sa nemiešajú ani neprechádzajú na druhú stranu systému.

Ľudské telo sa po smrti začne rozkladať a uvoľňuje rôzne chemické zlúčeniny, akými sú putrescín, kadaverín, indol, skatol, sulfidy, maslová kyselina, amoniak, acetón a iné, psy sú schopné tieto látky rozpoznať. Psy tieto látky dokážu rozpoznať aj v extrémne nízkych koncentráciách. Psy sú spôsobilé rozlišovať medzi rôznymi druhmi pachov a kombinovať ich na vytvorenie komplexného obrazu o danom prostredí. Aj keď sú v okolí rôzne pachy, pes sa dokáže zamerať na konkrétny typ, ako je napríklad pach mŕtvol. To znamená, že aj v zložitej a zapáchajúcej oblasti, kde sú prítomné iné pachy, dokáže "izolovať" a sledovať pach mŕtvol. Ďalším aspektom, ktorý predurčuje psa na detekciu utajených hrobov je ich dobrá pamäť na pachy. Po zachytení určitého pachu, si ho môžu zapamätať a rozoznať ho aj v budúcnosti, aj keď bude veľmi slabý. To im umožňuje efektívne vyhľadávať utajený hrob aj po dlhšom čase od zakopania, taktiež sú schopné odhaliť aj zvyšky pachu, ktoré zostávajú v pôde alebo okolí. Mŕtvoly, ktoré sú už dlhší čas pochované, stále uvoľňujú zvyšky pachu, ktoré pes dokáže zachytiť a rozpoznať. Táto schopnosť je neoceniteľná pri vyhľadávaní starých utajených hrobov alebo pri odhaľovaní miest, kde sa telo nachádzalo po dlhšiu dobu.

V súčasnosti neexistuje veľa výskumov o čuchových systémoch rôznych plemien, pokiaľ ide o detekciu mŕtvolného pachu, resp. utajených hrobov. Aj keď sa na detekciu pachov používa celý rad plemien psov, vedú sa diskusie o tom, ktoré z nich sú vhodnejšie. Nemeckí

ovčiaci, ktorí sú bežným plemenom cvičeným na detekciu mŕtvolného pachu, sa môžu pochváliť približne 225 miliónmi čuchových receptorov, zatiaľ čo jazvečíky ich majú približne 125 miliónov.⁸ Všeobecne platí, že čím viac receptorov pes má, tým je vhodnejší na lokalizáciu ľudských pozostatkov. K najčastejšie využívaným plemenám patrí nemecký ovčiak, belgický ovčiak, anglický špringeršpaniel či labradorský retríver. Pri skúmaní toho, aké psy sú na detekciu mŕtvol najvhodnejšie, je potrebné zohľadniť okrem plemena i genetiku.⁹

Výcvik psa na detekciu mŕtvol

Výcvik psa na detekciu utajených hrobov, resp. mŕtvol, je špecializovaný proces, ktorý zahŕňa kombináciu nácviku základných detekčných zručností, ako aj prispôbenie výcviku na špecifické potreby detekcie mŕtvol alebo ľudských pozostatkov. Dôležitým aspektom je výber vhodného plemena. Ako sme uviedli vyššie najčastejšie sú využívané plemená, ktoré majú veľmi dobre vyvinutý čuch a motiváciu pracovať, ako sú nemecký ovčiak, belgický ovčiak, labradorský retríver, ale aj anglický špringeršpaniel. Z hľadiska potreby špecializovaného výcviku sú vyberané šteňatá, ktoré majú stabilnú osobnosť a schopnosť sústrediť sa. Pri výbere šteňaťa je potrebné dbať na to, aby vykazovalo známky inteligencie a oddanosti. Psy v tomto veku sa ľahšie trénujú a rýchlo sa adaptujú na špecifické úlohy. Pri výbere psa treba zväžovať aj jeho pohlavie. Rozdiely medzi pohlaviami existujú, ale nie sú zásadné. Ak má pes pracovať pri vyhľadávaní pachov vo vzduchu, môže byť výhodnejšia samica, pretože je vo všeobecnosti ľahšie ovládateľná. Samice bývajú ochotnejšie spolupracovať a sú menej dominantné ako samce. Samice majú aj mäkkšiu povahu, takže si nevyžadujú tak prísne korekcie, ale môžu sa rýchlejšie uzavrieť do seba. Hormóny zohrávajú rolu pri výbere pracovného psa. Samice sa hárajú dvakrát ročne a počas tohto obdobia nie sú vhodné na pátracie práce, pretože priťahujú samcov, čo môže narušiť prácu celého tímu. Samci môžu byť rozptýlení prítomnosťou hárajúcich súk, čo môže ohroziť efektivitu ich práce.

Psy sú vystavené situáciám, v ktorých sa stretávajú so zvieratami, neznámymi ľuďmi a inými stimulujúcimi faktormi, čo vytvára prostredie, v ktorom sa od nich vyžaduje, aby zostali pokojní a sústredili sa na svoju prácu. Výcvik psov cvičených na detekciu mŕtvolného pachu je náročný a vyžaduje sa od nich, aby pružne a spontánne reagovali na prekážky, ktorým čelia. Okrem iných kognitívnych schopností potrebných pre špecializáciu, pes nemôže vykazovať nadmernú nervozitu či strach. Psy častokrát musia pracovať aj bez vódzky, preto je dôležité, aby boli disciplinované.

V rámci výcviku psov došlo k výraznému progresu, ktorý spočíva v tréningu pomocou pozitívnych podnetov napríklad v podobe pochvál. Výcvik začína nácvikom s hračkami

8 THE SPRUCE PETS. 2021. *What the Know About Cadaver Dogs*. 20021. [cit. 2025-02-21] Dostupné z: < <https://www.thesprucepets.com/cadaver-dogs-1113771#:~:text=Cadaver%20dogs%20are%20dogs%20who%20are%20trained%20to,but%20cadaver%20dogs%20play%20a%20distinctly%20different%20role>>

9 NAWN, K. 2018. *Sniffing out Decomposition: Investigating the Reliability of Human Remains Detection Dogs*: diplomová práca. Arcata: Humboldt State University, 2018. 102 s.

a pamlskami, za účelom naučenia sa identifikovať požadované pachy. Psy cvičené pomocou pozitívnych podnetov dosahujú výrazne lepšie výsledky lepšie ako psy, ktoré sú cvičené pomocou averzívnych techník. Vo všeobecnosti platí, že výcvik psov na detekciu mŕtvol by sa mohol začať už v osemnástich mesiacoch a môže trvať až štyri roky. Prvým krokom pri výcviku psa je imprint, naučiť psa cieľovým pachom, ktoré bude musieť v teréne odhaliť. Existujú dva spôsoby, ako to urobiť, prvým je použitie skutočný materiál mŕtvol v rôznych štádiách rozkladu alebo vzorky pôdy nájdené v okolí tela a druhou možnosťou je použitie falošných alebo umelých pachov. Počas výcviku sú používané vzorky, ktoré obsahujú kadaverín, sírovodík, kyselinu maslovú a iné látky charakteristické pri rozklade ľudského tela.

Ďalej je pri výcviku psa dôležité zohľadniť vonkajšie faktory, ako sú vietor, teplota či terén, ktoré sú pre výcvik psa nevyhnutné. Z uvedeného dôvodu je potrebné pachy testovať v rôznych prostrediach a rôznych terénoch, aby sa pes naučil vyhľadať pachy aj na miestach, kde sú pozostatky dobre pochované alebo ukryté. Dôležitým aspektom tréningu psa sú cvičenia na reálne situácie, kedy sú využívané simulované hroby, ktoré obsahujú vzorky ľudských pozostatkov alebo chemických látok, ktoré vznikajú počas rozkladu. V rámci výcviku je dôležité, aby boli simulované hroby umiestnené v rôznych hĺbkach, aby pes dokázal detegovať zápachy, ktoré sú slabé či ťažko prístupné. Úmerne so získavaním skúsenosti psa je potrebné zvyšovať i náročnosť výcviku. Zvyšovanie náročnosti môže spočívať napríklad v zväčšení plochy, na ktorej sa má pach vyskytovať alebo v komplexnosti terénu, kde sa hroby nachádzajú. Dôležitým aspektom tréningu je označovanie nájdených hrobov, a to buď pasívnym označením, ktoré spočíva v tom, že sa pes posadí a zostane na mieste, kde detegoval zápach. Niektoré psy označujú miesto nálezu zakopaním prednej labky na mieste. Pri každom výcviku je dôležité zabezpečiť, aby bol výkon psa konzistentný pri úlohe, ktorej plnenie sa od neho žiada. Keď pes prejde všetkými skúškami a osvedčí sa v simulovaných podmienkach, môže byť nasadený na reálne vyhľadávanie utajených hrobov v teréne. Dôležitými faktormi pri výcviku psa na detekciu utajených hrobov je motivácia, zdravie a kondícia psa, ale aj tímová práca.¹⁰

Výcvik špeciálne cvičených psov na detekciu utajených hrobov v SR

Výcvik psa možno z hľadiska času považovať za dlhodobý, z dôvodu potreby pripraviť ho na vyhľadávanie ľudských pozostatkov v rôznych hĺbkach, prostrediach a časových odstupoch. Psy cvičené na vyhľadávanie mŕtvolného pachu pochádzajú z rodu domácich psov. Psy cvičené na vyhľadávanie mŕtvol sú cvičené na detekciu mŕtvolného pachu ľudských pozostatkov vo vzduchu, preto sú spôsobilé rozoznať pach ľudského tela od zvierat. Vycvičené psy sú spôsobilé zavetriať pach produkovaný ľudským telom už krátko po smrti, taktiež sú spôsobilé detegovať telo v rozklade, kostrové zvyšky, pôdou kontaminovanú tekutinami vzniknutými po rozklade či nájstť telá zakopané v zemi aj po viac než 20 rokoch.

¹⁰ REBMANN, A., DAVID, E., SORG, M.H. 2000. *Cadaver dog handbook : forensic training and tactics for the recovery of human remains*. 1. vydanie. Londýn: Boca Ration, 2000. 232 s. ISBN 0-8493-1886-6.

Výcvik sa delí na základný a špeciálny. Výcvik takto cvičeného psa začína od dvoch mesiacov života psa. Výcvik začína učením na meno, rozoznávaním medzi odmenou a trestom, aportovaním, štekaním na povel či socializáciou psa. Pes je cvičený k tomu, aby poznal prostredie v ktorom sa pohybuje. Keď pes dosiahne 1,5 roka zúčastňuje sa 12-týždňového kurzu. Po jeho absolvovaní mu je pridelený certifikát o spôsobilosti vyhľadávať mŕtvolný pach pre potreby Policajného zboru. Výcvik pokračuje, a to vzhľadom k potrebe obnovovania návykov, ktoré sa naučil. Každoročne prebieha preskúšanie psa a dvakrát do roka absolvuje špecializovaný päťdňový výcvik, kde pes musí obhájiť svoju kvalifikáciu. Pre mladších psov je kategória M1, kde pes musí preukázať poslušnosť na vodidle na 75 percent a vyhľadávanie pachu na 80 percent. Kategória M2 je pre skúsených psov, kde plnia tieto úlohy bez vodidla. V prípade neúspešného absolvovania skúšky, po troch mesiacoch absolvuje pes reparát. Špeciálne cvičené psy prestávajú plniť úlohy v rôznom štádiu veku, niektoré ich prestávajú plniť už v 8 rokoch, iné i po 12 rokoch.

Špeciálny výcvik vyžaduje od psovoda, aby ovládal teóriu o vyššej nervovej činnosti psov. Psovod musí zároveň venovať náležitú pozornosť skúmaniu typu psa, pri pachových prácach musí ovládať teóriu pachov, ich šírenie, skladbu, ale aj pôsobenie ďalších vplyvov, napr. geologických, klimatických či botanických. Výcvik psa pozostáva z 5 fáz:

- fáza 1 – fáza nácviku sa delí na 4 časti, ktorými sú aportovanie predmetu s pachom psovoda po odhodení, aportovanie predmetu s pachom psovoda po odnesení, aportovanie predmetov s cudzím pachom a označovanie predmetov s pachom psovoda.
- fáza 2 – táto fáza pozostáva z učenia psa rozlišovať mŕtvolný pach,
- fáza 3 – cieľom je naučiť psa označiť mŕtvolný pach po terénnom prieskume,
- fáza 4 – spočíva v učení psa označovať mŕtvolný pach pod vrstvou zeminou,
- fáza 5 – predmetná fáza spočíva v prechode k praktickej práci, zameranej na rozmanitosť terénu, uloženie vzorky cudzou osobou, plošné zväčšovanie prehľadávaného priestoru či časový odstup.

V každej z fáz výcviku je dôležité dodržiavať zásadu postupu, ktorá spočíva v prechode od jednoduchých úkonov k zložitým. Vzhľadom k uvedenému je podstatné, aby psovod poznal zmeny v prejave psa. Z hľadiska detekcie utajených hrobov ide najmä o prejavy prítomné pri vyhľadávaní mŕtvolného pachu, pri rozlišovaní mŕtvolného pachu, pri strete psa s pachovou prekážkou. V aplikačnej praxi dochádza k prípadom, kedy sa pach nekryje s miestom hrobu, a to z hľadiska rôznych príčin, napríklad pri zamrzutej pôde pach uniká bokom. Intenzita vzruchu psa môže byť ovplyvnená i teplotou, vlhkosťou, graviditou psa či jeho aktuálnym stavom. V podmienkach Slovenskej republiky existuje aj metodika výcviku vyhľadávania mŕtvol a ich častí pod vodnou hladinou.

Špecifikácia psov na detekciu mŕtvol

Špeciálne cvičeného policajného psa nie je možné použiť na vyhľadávanie rôznych pachov, psy majú svoju špecializáciu, každý pes môže byť pripravený na vyhľadávanie iba jedného druhu pachu. Ako príklad možno uviesť, že pes vycvičený na vyhľadávanie stratených,

zavalených a zasypaných osôb vníma výlučne pach živých ľudí, čo má za následok, že si nevšimne nebohého a pri psoch cvičených na vyhľadávanie mŕtvolných ostatkov pod zemou alebo pod vodnou hladinou je to opačne. Špeciálne cvičený policajný pes cíti všetky pachy, ale cvičený je len na označovanie jedného druhu pachu. Biologický pach je charakteristický svojim zložením. Psy cvičené na vyhľadávanie mŕtvol vedia zavetrit pach produkovaný ľuďmi už krátko po smrti, telá v rozklade, pôdu kontaminovanú tekutinami vzniknutými po rozklade kostrové zvyšky, a to i po 20 rokoch. Psy sú spôsobilé označiť predmety, ktoré boli s mŕtvymi telami v kontakte.

Ako príklad z aplikačnej praxe možno uviesť, že špeciálne cvičený pes bol nasadený vo veľkej záhrade, kde mala byť dávnejšie zakopaná mŕtvolu. Ani podrobná obhliadka miesta činu príslušníkmi PZ nepriniesla výsledok, nebolo vidieť žiadne zmeny na povrchu pôdy. Pes objavil miesto, kde bola zakopaná mŕtvolu, približne za tri minúty, rovnako rýchlo našiel inde zakopaný krvavý rýľ a lopatu.

Pomerne časté je vyhľadávanie tiel ľudí, ktorí sa nevrátia z lesa, ide o turistov či hubárov mimo turistických chodníčkov, aj v rôznych húštinách a odlahlých miestach. Často bývajú veľmi nenápadne oblečení, preto ležiace telo splynie s okolitým terénom. V súčasnosti v aplikačnej praxi v podmienkach Slovenskej republiky existuje množstvo príkladov, keď telo v lese nenašla celá rojnica policajtov, ale našiel ho veľmi rýchlo pes. Pes je taktiež neoceniteľný pri vyhľadávaní v zemi zakopaných tiel, zväčša ide o obeť trestnej činnosti, keď sa páchatel takto chce zbaviť tela obete.

Mŕtve telo je spôsobilý nájsť aj pes záchranár, avšak schopnosť detegovať mŕtve telo je pre špeciálne vycvičených psov precíznejšia, ako príklad možno uviesť, že špeciálne vycvičený pes dokáže identifikovať miesto nálezu s veľkou presnosťou na základe pár kvapiek krvi. Psovod sleduje každú zmenu správania psa, a to napríklad zmenu postoja, vztyčenie chvosta či postavenie uší. Psovod psovi napomáha sondou, ktorá je určená k uvoľneniu mŕtvolného pachu spod zeme.

V nadväznosti na presnosť využitia špeciálne cvičených psov na detekciu utajených hrobov, resp. mŕtvol v súčasnosti neexistuje mnoho výskumov. Z výsledkov vykonaných štúdií však možno pozorovať, že psy na vyhľadávanie mŕtvol sú v aplikačnej praxi užitočné a plnia nezastupiteľnú funkciu. Využitie psov na detekciu je v policajnej praxi pomerne frekventované, pretože psy sú presné, lacné, rýchle, dôkladné a sú schopné pokryť veľké plochy bez ohľadu či ich je potrebné nasadiť počas dňa alebo v noci.

Vzhľadom k vyššie uvedenému bola vykonaná štúdia zameraná na schopnosť čuchových zmyslov psa lokalizovať krv mŕtvoly v rôznych koncentráciách. Na štúdiu boli použité dva psy, pričom každý z nich absolvoval 2 920 pokusov.

V prvej fáze sa testovalo, či psy dokážu indikovať krv na náhodnom mieste v rámci testovacej arény, pričom na ostatné miesta boli umiestnené hodnoty bez zápachu (slepé). V rámci prvej fázy sa uskutočnilo deväť sérií po 80 pokusov, v každej sérii bola iná koncentrácia krvi, od „čistej krvi mŕtvoly“ až po koncentráciu 1:1 000 000. Pes A dosiahol vo fáze 1 celkovú 96,33 % pozitívnu prediktívnu hodnotu s celkovým počtom 18 falošne pozitívnych výstrah zo 720 pokusov. Pes B dosiahol celkovú pozitívnu prediktívnu hodnotu 93,99 %

s celkovým počtom 39 falošne pozitívnych výstrah. Druhá fáza bola rozdelená na dve časti. Prvá časť obsahovala testovanie psa na krvi v pomere 1:1 a niekoľkých rôznych mätúcich pachoch. Tieto pachy napodobňovali zápach, ktorý by mohol pes cítiť na skutočnom mieste činu. Použité boli hlavné chemické látky bežne používané na čistenie miesta činu, ako aj prasacia krv kvôli jej podobnosti s ľudskou krvou v procese rozkladu, potrava a psia menštručná krv, ktorú môžu psy vnímať ako rozptýlenie.

V tejto prvej časti dosiahol pes A 97,78 % pozitívnu prediktívnu hodnotu a pes B dosiahol 93,36 %. Druhá časť tejto fázy spočívala v zriedení percenta krvi so zmätočnými faktormi, a to v pomere 1:1 až 1: 1 000 000. V 1 400 pokusoch dosiahol pes A priemernú hodnotu 91,20 %, pes B dosiahol 89,15 %. Celkovo tieto dva psy získali 95,10 % (pes A) a 92,17 % (pes B). Z percentuálnych hodnôt je zrejmé, že tieto dva psy dosiahli veľmi dobré výsledky aj vtedy, keď boli prítomné mätúce pachy.¹¹

Výhody a obmedzenia využitia špeciálne cvičených psov

Špeciálne cvičené psy na detekciu mŕtvol sú mimoriadne presné, keď psovod požiada svojho psa, aby vyhľadal cieľ, pes nevie, že má hľadať konkrétnu osobu. Vie len, že má sledovať a byť ostražitý voči pachu rozkladu človeka. Niekedy môžu psy upozorniť na neoznačený hrob alebo neďaleký cintorín. Pes môže signalizovať prítomnosť telesných pozostatkov i na mieste, kde v minulosti došlo k zraneniu osoby, v prípade, že na mieste zostala krv. Tento fakt možno pozorovať v prípade Gabby Petito, kde sa pri pátraní po nej a jej priateľovi našli pozostatky ďalších šiestich nezvestných osôb.¹² Aj keď úspešnosť špeciálne cvičených psov na detekciu ľudských pozostatkov nie je stopercentná, v ich výsledkoch je pozoruhodná presnosť, vďaka ktorej sú psy na vyhľadávanie mŕtvol nenahraditeľným nástrojom využívaným v aplikačnej praxi. V rámci samotnej detekcie utajených hrobov, resp. mŕtveho tela efektívnosť využitia špeciálne cvičených psov závisí od viacerých faktorov, napríklad od charakteru pôdy či poveternostných podmienok. Pes je schopný zacítiť mŕtve ľudské telo už po krátkom čase, najskôr dokonca i po hodine. Aktuálne neexistujú špeciálne prístroje, ktoré by dokázali zachytiť a analyzovať pachy v tak nízkej koncentrácii, ako to dokáže pes.

Pri porovnaní nedeštruktívnej metódy využitia špeciálne cvičených psov s využitím georadaru možno spoľahlivo vyvodiť záver, že obidve metódy majú určité obmedzenia. Ako už bolo uvedené, psy na vyhľadávanie mŕtvol nie sú dokonalé, môžu sa pomýliť alebo upozorniť na nesprávny prítomný pach mŕtvoly. K hlavným prednostiam GPR patrí spôsob získavania dát. Metóda nepotrebuje priamy kontakt s pozorovaným objektom, na podklade čoho je jej využívanie vhodné pri detekcii utajených hrobov, kde je možné určiť polohu tela bez zásahu do jeho štruktúr. Ďalšou kladnou vlastnosťou je schopnosť

11 RIEZZO, I. a kol. 2014. *Cadaver dogs: Unscientific myth or reliable biological devices?* In *Forensic Science International*. ISSN 0379-0738, 2014, roč. 244, s. 213-221.

12 FOX 13. 2021. *Amid Gabby Petito, Brian Laundrie search, 6 additional bodies discovered.* In *Fox 13 Tampa Bay*. [online]. 2021. Los Angeles: Fox 13 [cit. 2025-02-21] Dostupné z: <<https://www.fox13news.com/news/amid-gabby-petito-brian-laundrie-search-6-additional-bodies-unearthed>>

„nazrieť“ pod povrch, čo umožňuje potvrdiť alebo vyvrátiť informácie o polohe tela len na základe predikcie. Georadar má však niekoľko obmedzení od hĺbkového dosahu až po mobilitu prístroja.

Ako nevýhodu možno vnímať dlhšiu prípravu merania, kde je potrebné pripraviť sieť a fyzicky ju implementovať v teréne, čo sa vykonáva väčšinou šnúrou alebo sprejom s farbou. Najvýraznejšou nevýhodou využitia GPR je nemožnosť jeho využitia pri nevhodných poveternostných podmienkach, najmä pri vysokej vlhkosti, snehovej pokrývke či v premočených oblastiach, kde voda bráni prechodu elektromagnetického vlnenia, a tým znehodnocuje výsledky. Obmedzenie georadaru spočíva i vo vysokej vodivosti materiálov, ako je íl alebo iné pôdy s vysokou koncentráciou solí, čo spôsobuje rozptýlenie signálu georadaru. Okrem toho sa georadar nedá použiť vo všetkých terénoch, pretože má kolesá ktoré musia byť vždy uzemnené.

Drsný terén, akým sú kamenisté, hrbolaté hory alebo hustý vlhký lesný porast, nie je kompatibilný s georadarom. Práve v tejto oblasti je efektívnejšie využiť psy na vyhľadávanie mŕtvol, pretože v prípade ich využitia, pokiaľ ide o terén neexistujú obmedzenia. Ďalšie obmedzenie georadaru, spočíva v tom, že nedokáže určiť, kde sa ľudské pozostatky nachádzali. Mŕtvolný pes je vycvičený na zachytenie i najmenšieho pachu, ktorý zanechal súbor pozostatkov a indikuje, že súbor pozostatkov sa dostal do kontaktu s predmetom alebo konkrétnym priestorom. Používanie špeciálne cvičených psov na vyhľadávanie mŕtvol je v aplikačnej praxi frekventovane využívanou metódou, ktorá neustále napreduje, a to s ohľadom na pokrok vo vede, technológiách ale i v celkovom výcviku psov. V súčasnosti neexistuje mobilnejšia a účinnejšia metóda, ktorá by dokázala nahradiť prácu špeciálne cvičených psov na vyhľadávanie mŕtvol. Vzhľadom na vyššie uvedené možno vyvodiť záver, že puto medzi psom a jeho psovodom sa nedá nahradiť nastupujúcimi technologickými zariadeniami.¹³

Záver

Služobná kynológia, a predovšetkým aplikácia psov pri detekcii ľudských pozostatkov, sa etablovala ako kľúčový nástroj vo forenzej praxi, nielen na Slovensku, ale aj v medzinárodnom meradle. Vďaka výnimočným schopnostiam psov analyzovať pachové stopy v rôznych prostrediach a podmienkach sa stali nepostrádateľnými pri vyhľadávaní mŕtvol a iných ľudských pozostatkov v kontexte forenzej vedy. Fenomén psieho čuchu je vedecky podložený, ich schopnosť detegovať aj veľmi špecifické pachy, ktoré vznikajú v procese dekompozície tkanív, je výsledkom komplexného vývoja a prispôsobenia sa rôznym environmentálnym faktorom. Psy sú schopné pracovať aj v extrémnych podmienkach, ako sú zložité terény, podzemné prostredia alebo v prípadoch, keď sú pachy výrazne oslabené. Tento fenomén sa považuje za nezastupiteľný, pretože dokáže presne určiť lokalizáciu mŕtvol aj v prípadoch, kedy technické zariadenia, nedosahujú požadovanú presnosť alebo efektivitu. Napriek neustálemu pokroku v oblasti technológie, ktorá zahŕňa sofistikované prístroje na analýzu pachových stôp, psy naďalej dominujú v oblasti detekcie zápachu v kontexte kriminalistiky. Cieľom tejto štúdie

13 USRADAR INC. 2021 How Does Ground Penetrating Radar (GPR) Work? [online]. 2021. Morganville: USRADAR INC [cit. 2025-02-21] Dostupné z :< <https://usradar.com/blog/how-does-ground-penetrating-radar-gpr-work/>>

bolo podrobne analyzovať mechanizmy fungovania tejto metódy a vyzdvihnúť jej výhody, ako aj možné obmedzenia v aplikačnej praxi.

Literatúra

COLLEDGE, D. 2020. *A review of intrusive search methods and excavation techniques for clandestine grave site recovery in forensic archaeology*. Diplomová práca. Perth: Murdoch University, 2020. 85 s.

FOX 13. 2021. Amid Gabby Petito, Brian Laundrie search, 6 additional bodies discovered. In *Fox 13 Tampa Bay*. [online]. 2021. Los Angeles: Fox 13 [cit. 2025-02-21] Dostupné z: <<https://www.fox13news.com/news/amid-gabby-petito-brian-laundrie-search-6-additional-bodies-unearthed>>

JOL, H.M. 2009. *Ground penetrating radar: theory and applications*. 2. vyd. Amsterdam: Elsevier. 2009. 544 s. ISBN 978-1-234567-89-0.

LARSON, D.O., VASSS, A.A., WISE, M. 2011. Advanced Scientific Methods and Procedures in the Forensic Investigation of Clandestine Graves. In *Journal of Contemporary Criminal Justice* [online]. 2011. vol. 27, no. 2 [cit. 2025-03-05]. ISSN 1043-9862. Dostupné z: <[http://sntbberry.cityofsanteeca.gov/sites/FanitaRanch/Public/Remainder%20of%20the%20Record/\(14\)%20Documents%20Received%20After%20Release%20of%20Draft%20EIR%20for%20Comment/A.%20Reference%20Documents/Tab%2059%20%202011%20Larson%20-%20Advanced%20Scientific%20Methods%20Article.pdf](http://sntbberry.cityofsanteeca.gov/sites/FanitaRanch/Public/Remainder%20of%20the%20Record/(14)%20Documents%20Received%20After%20Release%20of%20Draft%20EIR%20for%20Comment/A.%20Reference%20Documents/Tab%2059%20%202011%20Larson%20-%20Advanced%20Scientific%20Methods%20Article.pdf)>

MINISTERSTVO VNÚTRA SLOVENSKEJ REPUBLIKY. 2025. *Policajná kynológia*. [online]. 2025. Bratislava: MV SR. [cit. 2025-02-21]. Dostupné z: <<https://www.minv.sk/?policajna-kynologia>>

Nariadenie Prezídia Policajného zboru č. 87 z 13. septembra 2024 o organizačnom poriadku Prezídia Policajného zboru v znení nariadenia Prezídia Policajného zboru č. 122/2024.

NAWN, K. 2018. *Sniffing out Decomposition: Investigating the Reliability of Human Remains Detection Dogs*. Diplomová práca. Arcata: Humboldt State University, 2018. 102 s.

PRINGLE, J.K. et al. 2012. Establishing forensic search methodologies and geophysical surveying for the detection of clandestine graves in coastal beach environments. In *Forensic Science International*. [online]. 2012, vol. 219, no. 1-3 [cit. 2025-03-05]. ISSN 0379-0738. Dostupné z: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0379073812000138#preview-section-introduction>

REBMANN, A., DAVID, E., SORG, M.H. 2000. *Cadaver dog handbook : forensic training and tactics for the recovery of human remains*. 1. vydanie. Londýn: Boca Ration, 2000. 232 s. ISBN 0-8493-1886-6.

RIEZZO, I. a kol. 2014. Cadaver dogs: Unscientific myth or reliable biological devices? In *Forensic Science International*. ISSN 0379-0738, 2014, roč. 244, s. 213-221.

THE SPRUCE PETS. 2021. *What the Know About Cadaver Dogs*. [cit. 2025-02-21] Dostupné z: <<https://www.thesprucepets.com/cadaver-dogs-1113771#:~:text=Cadaver%20dogs%20are%20dogs%20who%20are%20trained%20to,but%20cadaver%20dogs%20play%20a%20distinctly%20different%20role>>

USRADAR INC. 2021 *How Does Ground Penetrating Radar (GPR) Work?* [online]. 2021. Morganville: USRADAR INC [cit. 2025-02-21] Dostupné z: <<https://usradar.com/blog/how-does-ground-penetrating-radar-gpr-work/>>

Umělá inteligence v moderním policejním systému: Potenciál, přínosy a výzvy

LUKÁŠ VILÍM¹

Abstrakt

Článek se zabývá rolí umělé inteligence (AI) v současné i budoucí policejní praxi, a to v kontextu zvyšujících se požadavků na efektivitu, bezpečnost a analytické schopnosti orgánů činných v trestním řízení. AI nachází uplatnění v celé škále oblastí – od prediktivního mapování kriminality přes automatizaci administrativních procesů až po forenzní analýzu a krizové řízení. Text analyzuje nejen praktické přínosy technologií založených na strojovém učení, jako je schopnost rychlé analýzy velkých datových souborů nebo identifikace kriminalistických vzorců, ale také upozorňuje na rizika spojená s jejich zaváděním. Zvláštní pozornost je věnována otázkám ochrany osobních údajů, algoritmické zaujatosti a legislativní neukotvenosti AI v bezpečnostním sektoru. Cílem článku je nabídnout vyvážený pohled na možnosti i limity integrace umělé inteligence do policejního prostředí s důrazem na etiku, transparentnost a odpovědnost.

Klíčová slova

umělá inteligence (AI), policejní práce, prediktivní policing, strojové učení, vyšetřování trestné činnosti, forenzní analýza, kybernetická bezpečnost, krizové řízení, rozpoznávání obličejů, automatizace administrativy, ochrana osobních údajů, algoritmická zaujatost, transparentnost, etické aspekty AI, právní rámec technologií

DOI <http://dx.doi.org/10.37355/fvpk-2025/ZC-15>

Zavádění umělé inteligence (AI) do oblasti policejní činnosti představuje do budoucna jeden z nejvýznamnějších technologických posunů v oblasti bezpečnosti a vymáhání práva. [Srov. Ferguson, A. G. (2017). *The Rise of Big Data Policing*. NYU Press.]

Současné moderní technologie, v případě jejich řádného využití, mohou zásadně zefektivnit operační výkonnost bezpečnostních složek, zlepšit přesnost vyšetřovacích procesů a optimalizovat administrativní správu. Klíčovým přínosem je schopnost rychlého zpracování velkého množství dat, možná identifikace kriminalistických vzorců a rychlá reakce na nové typy hrozeb – zejména v oblastech jako je kybernetická kriminalita, financování terorismu nebo praní špinavých peněz.

Umělá inteligence je definována jako schopnost strojů vykonávat úkoly typické pro lidskou inteligenci – zejména rozpoznávání vzorců, analýzu informací a rozhodování.

¹ Lukáš Vilím, Policie České republiky - Národní centrála proti terorismu, extremismu a kybernetické kriminalitě služby kriminální policie a vyšetřování. Pedagogicky aktivní v oblasti bezpečnostně právních studií od roku 2019, kdy svou pedagogickou činnost zahájil na Vysoké škole finanční a správní.

[Viz Russell, S., & Norvig, P. (2021). *Artificial Intelligence: A Modern Approach* (4th ed.). Pearson.] V samotném kontextu policejní práce bude v budoucnu AI analyzovat rozsáhlé datové sady a generovat podněty s vyšší přesností a v kratším čase než tradiční metody. Jednou z nejvýznamnějších oblastí využití AI je zefektivnění vyšetřovacích úkonů. Systémy s umělou inteligencí již dnes dokážou zpracovávat strukturovaná i nestrukturovaná data a odhalovat souvislosti, které by mohli v průběhu vyšetřování lidskému oku uniknout.

Další možnou oblastí využití je prediktivní policejní práce. Pomocí algoritmů AI lze na základě historických dat, demografie a socioekonomických ukazatelů do jisté míry predikovat pravděpodobnost výskytu trestné činnosti v konkrétních lokalitách. Tato metoda by mohla v budoucnu posloužit k efektivnější alokaci zdrojů a preventivních zásahů, čímž se bude následně podílet na snížení kriminality a zvyšování bezpečnosti obyvatelstva.

Pokročilé algoritmy se již dnes uplatňují také při rozpoznávání obličejů, což může výrazně zvýšit schopnost identifikace podezřelých osob [Cavoukian, A. (2012). *Facial recognition and privacy*. Office of the Information and Privacy Commissioner of Ontario.] na základě záznamů z jakéhokoliv kamerového systému připojeného k technologii, která tuto identifikaci umožňuje.

Významným přínosem AI je rovněž její nasazení v oblasti forenzní analýzy, kde umožňuje rychlé zpracování a kategorizaci důkazních materiálů – včetně dokumentů, obrazových a audiovizuálních záznamů nebo digitálních stop. V oblasti kybernetické bezpečnosti bude AI čím dál tím více využívána k monitorování datových toků, detekci anomálií a reagovat tak na bezpečnostní incidenty v reálném čase.

Jednou ze zásadních změn, kterou strojové učení v podobě umělé inteligence přinese do policejní praxe, bude výrazná automatizace celé řady administrativních činností, které dosud zatěžují lidské kapacity. Tato změna se projeví především v oblasti zpracování rozsáhlé dokumentace, kam spadá například vedení spisové agendy, zápisy z úkonů trestního řízení nebo přepis výpovědí. Současně se očekává automatizace procesu evidence důkazních materiálů – ať už jde o digitální data, fyzické předměty nebo záznamy z kamerových systémů – jejichž systematické třídění, ukládání a zpětné dohledávání je klíčové pro hladký průběh policejních procesů. Celkově lze očekávat, že tato automatizace nejen zrychlí administrativní procesy a sníží chybovost, ale zároveň uvolní cenný čas orgánů činných v trestním řízení, který mohou věnovat přímé práci v terénu a kontaktu s občany.

Umělá inteligence bude v budoucnu hrát stále důležitější roli také v oblasti krizového řízení a operativního zásahu v mimořádných situacích. Její přínos se bude projevovat zejména ve schopnosti zajistit rychlou a přesnou analýzu situace v reálném čase, což může být klíčové při teroristických útocích, rozsáhlých nepokojích nebo přírodních katastrofách, jako jsou povodně, požáry či zemětřesení. AI systémy budou schopny integrovat a vyhodnocovat data z různých zdrojů – včetně tísňových volání, kamerových záznamů, senzorických sítí nebo záznamů z dronů a na jejich základě vytvořit komplexní situační obraz. Tím umožní dispečerským centřům a záchranným složkám rychleji rozhodovat, přesněji lokalizovat ohniska rizika a efektivněji rozmístit dostupné kapacity. Umělá inteligence může zároveň

podporovat prediktivní modelování vývoje situace, což pomůže předcházet eskalaci hrozeb a včas koordinovat evakuační nebo bezpečnostní opatření. Významným přínosem bude i schopnost vytvářet krizové scénáře a doporučení pro zásahové jednotky, čímž se zlepší nejen rychlost reakce, ale i kvalita rozhodovacích procesů v podmínkách vysokého stresu a časové tísně.

Přestože jsou přínosy využívání umělé inteligence v oblasti policejní práce nepopíratelné, je zároveň nutné upozornit na řadu významných rizik a výzev, které její implementace přináší. Jedním z hlavních problémů je otázka ochrany osobních údajů a zajištění respektu k základním občanským svobodám, protože AI systémy zpravidla operují s rozsáhlými datovými soubory, jejichž neoprávněné nebo nepřiměřené využívání by mohlo ohrozit soukromí jednotlivců. [E. Crawford et al. (2021). *AI and Data Protection: Balancing Innovation and Privacy*. Journal of Law & Technology.] S tím úzce souvisí i riziko algoritmické zaujatosti – tedy situace, kdy jsou výstupy systémů ovlivněny historickými předsudky nebo stereotypy obsaženými v tréninkových datech, což může vést k nespravedlivému a nerovnému zacházení s určitými skupinami obyvatel.

Další překážku představuje složitost a netransparentnost mnohých algoritmických modelů. V praxi totiž často není jasné, jakým způsobem AI dospěla ke konkrétnímu rozhodnutí, což může oslabit důvěru nejen mezi profesionály, ale i u široké veřejnosti. Pokud nelze transparentně vysvětlit logiku rozhodovacího procesu, hrozí ztráta odpovědnosti a kontrolovatelnosti, což je v bezpečnostní oblasti zvláště závažné.

Rovněž je třeba mít na paměti, že přílišná závislost na technologiích může postupně vést ke ztrátě schopností, jako je kritické myšlení či samostatná analýza situace – tedy dovedností, které jsou pro policejní činnost nenahraditelné. AI by tak měla být vnímána jako nástroj pro podporu rozhodování, nikoli jako náhrada lidského úsudku.

Závažným bezpečnostním aspektem je i skutečnost, že samotné AI systémy mohou být terčem sofistikovaných kybernetických útoků – například formou manipulace s algoritmy, poškození trénovacích dat nebo vyřazením systému z provozu, což může mít závažné důsledky pro celý proces vyšetřování či operativní činnost.

V neposlední řadě se implementace umělé inteligence potýká s nedostatečným právním a etickým zakotvením. Vývoj technologií v mnoha ohledech předbíhá legislativu, a tak vzniká potřeba formulovat jasná pravidla, která zajistí, že využívání AI bude v souladu s principy právního státu, ochranou lidských práv a zásadami spravedlnosti.

Závěrem lze konstatovat, že ačkoli je umělá inteligence bezpochyby mimořádně silným nástrojem pro modernizaci a zvýšení efektivity policejní práce, její implementace musí být provázena důsledným důrazem na etiku, transparentnost, odpovědnost a právní jistotu. Pouze za těchto podmínek může skutečně přispět k posílení bezpečnosti a důvěry veřejnosti.

Literatura

Europol. 2023. *The Second Quantum Revolution – The impact of quantum computing and quantum technologies on law enforcement*, Europol Innovation Lab observatory report, Publications Office of the European Union, Luxembourg. Dostupné z: <https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/ai-and-policing.pdf>. [cit. 2025-04-20].

RAVICHANDRAN, H. 2023. How AI Is Disrupting And Transforming The Cybersecurity Landscape, *Forbes*. Dostupné z: <https://www.forbes.com/sites/forbestechcouncil/2023/03/15/how-ai-is-disrupting-and-transforming-the-cybersecurity-landscape/?sh=5aab864c4683>

Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828 (Artificial Intelligence Act).

POKYNY PRO AUTORY/INSTRUCTIONS FOR AUTHORS:

Pokyny pro autory:

FORENZNÍ VĚDY, PRÁVO, KRIMINALISTIKA,

recenzovaný vědecký časopis, se zaměřením na právní vědu a praxi, kriminalistiku, vybrané forenzní disciplíny a bezpečnostní vědy. Jeho posláním je zveřejňovat výsledky vědecké, odborné a vědeckovýzkumné práce v uvedených oborech. V časopise budou uveřejňovány původní, aktuální a zajímavá témata, odrážející stav bádání v těchto oblastech vědy a praxe, splňující metodologické a normativní zásady vědeckých a odborných příspěvků, které mohou být předkládány v ČJ, SJ, AJ ve standardní struktuře. Vydavatel tím otevírá prostor k prezentování výsledků teoretické a výzkumné práce širokému okruhu domácích i zahraničních autorů.

Téma a obsah příspěvků posuzuje redakční rada a o jejich konečném zařazení rozhoduje šéfredaktor. Statě jsou uveřejněny výhradně na základě výsledků nezávislého recenzního řízení, přičemž do konečné verze statí jsou připomínky recenzentů zapracovány.

Autor předložením příspěvku vydavateli bezplatně poskytuje právo k jejich publikování v tištěné i elektronické podobě. Zároveň stvrzuje, že příspěvek vytvořil vlastní tvůrčí činností, neexistují k němu autorská práva třetích osob. Otisk povolen s písemným souhlasem vydavatele a při zachování autorských práv. Za původnost a pravdivost článků odpovídá autor.

Informace autorům

Rozsah příspěvku: 10 – 15 normostran včetně příloh.

Úprava textu: Příspěvek standardně členěný s úvodem, závěrem a literaturou, strany nečíslovat

Formát textu: doc., docx.

Typ písma: Times New Roman

Řádkování: jednoduché

Okraje: 2,5 cm

Zarovnání textu příspěvku: do bloku

Poznámky pod čarou: velikost 10, zarovnání vlevo, řádkování jednoduché

Označení tabulek, grafů, obrázků:

Tab. číslo Název tabulky – popis nad tabulkou, zarovnání vlevo

Graf. číslo Název grafu – popis pod grafem, zarovnání na střed

Obr. číslo Název obrázku – popis pod obrázkem, zarovnání na střed

Název příspěvku: velikost 14, tučné, zarovnání na střed

Jméno a příjmení autora (autorů): bez titulů, velikost 12, tučné, zarovnání na střed

Abstrakt: velikost 12, normál, rozsah max. 10 řádků

Klíčová slova: max. 8

Text příspěvku: velikost 12, normál, odstavce začínat tabulátorem

Nadpisy jednotlivých částí: velikost písma 12, tučné, psát od levého okraje. Od prvního řádku oddělit prázdným řádkem.

V závěru příspěvku uvést kontaktní adresu: jméno a příjmení autora (autorů) včetně titulů, vědecko-pedagogických hodností, názvu a adresy pracoviště, e-mailové adresy

Citování dle normy ČSN ISO 690: 2011

V příspěvku doporučujeme citovat formou **průběžných poznámek**, nebo **formou jméno-datum (harvardský systém)**. V případě průběžných poznámek na bibliografické citace odkazujeme pořadovým číslem poznámky. Číslo musíme odlišit od vlastního textu použitím horního indexu. Seznam bibliografických odkazů je řazen podle abecedy a musí obsahovat všechny povinné součásti.

Poznámky pod čarou vždy vkládat pomocí funkce: Vložit – poznámku pod čarou.

Harvardský systém

V příspěvku lze rovněž citovat formou **jméno a datum (harvardský systém)**. Odkaz na zdroj v textu: (Příjmení autora rok, příp. strana) - (Novák 2001), (Novák 2001, s. 11). Je-li jméno autora uvedeno přímo v textu, stačí do závorek uvést rok a stranu: (2001, s. 31). V případě, že dva nebo více informačních pramenů jednoho autora má stejný rok, odlišují se malými písmeny, které následují za rokem: (Novák 2004a, s. 120). Seznam bibliografických odkazů je řazen podle abecedy.

Pokyny najdete na webové stránce www.vsfs.cz/pravo

